

KUVAILULEHTI

OIKEUSMINISTERIÖ

Julkaisun päivämäärä
14.10.2004

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)	Julkaisun laji Työryhmämietintö		
Nuorisorikostyöryhmä	Toimeksiantaja Oikeusministeriö		
Puheenjohtaja: Jarmo Littunen Sihteeri: Janne Kanerva	Toimielimen asettamispäivä 7.10.2003		
Julkaisun nimi Nuorisorikostyöryhmän mietintö			
Julkaisun osat Esityksen pääasiallinen sisältö, yleisperustelut, yksityiskohtaiset perustelut, lakiehdotukset ja rinnakkaistekstit			
<p>Tiivistelmä</p> <p>Esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi nuoren rikosasian käsittelyä koskevia säännöksiä, joista osa perustuu nykyisin asetuksessa oleviin. Uusilla säännöksillä korostettaisiin esitutinnan kiireellisyyttä, avustajan hankkimista epäillylle esitutkintaan, epäillyn laillisen edustajan kutsumista kuulusteluun ja epäillyn puhuttelemista.</p> <p>Pakkokeinolaissa ehdotetaan säädettäväksi alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäillyn kiinniottamisesta. Pakkokeinolaissa säädettäisiin myös alle 18-vuotiaalle epäillylle määrättävästä sähköisesti valvottavasta pakkokeinosta eli nuorisoregistristä, jonka lajeja olisivat kotiaaresti ja aluearesti.</p> <p>Virallinen syyttäjä voisi ehdotusten mukaan jättää syyttämättä ja tuomioistuimien tuomitsematta sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Syyttäjä voisi myös lykätä syyteratkaisuun epäillyn sosiaalistamaan toimintaan osallistumisen vuoksi. Syyteratkaisun lykkäämisen ja syyttämättä jättämisen yhteydessä olisi järjestettävä syyttäjän ja epäillyn tapaaminen. Vastaajan läsnäoloa tuomioistuinkäsittelyssä ehdotetaan korostettavaksi, tuomioistuimen puheenjohtajan olisi myös tarvittaessa puhuteltava tuomittua. Nämä syyttäjää ja tuomioistuinta koskevat ehdotukset liittyvät alle 18-vuotiaaseen epäiltyyn ja vastaajaan.</p> <p>Henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksentehtävän tilanteen selvittämiseksi, jonka kohteena olisivat alle 21-vuotiaana tehdyistä rikoksista epäillyt. Tilanteen selvittäminen käsittäisi sosiaaliviranomaisen suorittaman epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisen siihen liittyvine tukitoimien ohjaamisineen ja laatiman sosiaaliselvityksen sekä Kriminaalihoitolaitoksen laatiman seuraamusselvityksen. Selvityksiä hyödynnettäisiin syyteharkinnassa ja rangaistuksen määräämisessä.</p> <p>Nuorisorangaistuksen käyttöala ehdotetaan laajennettavaksi 18-20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Tämän ikäryhmän nuorisorangaistuksia pääsääntöisesti tehostettaisiin palkattomalla työllä. Nuorisorangaistukseen voitaisiin sisällyttää myös mielenterveys- tai päihdehoitoa. Erityisesti nuorisorangaistuksen muutoksiin liittyy säännös, jonka mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus.</p> <p>Ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotetaan säädettäväksi laki, jossa kiellettäisiin valvontatapaamiseen liittyvä päihdyttävien aineiden käyttö ja jossa säädettäisiin valvottavan velvollisuuksien rikkomisen sanktioiksi nouto valvontatapaamiseen ja huomauttaminen. Nuorista rikoksentehtävistä annettu laki ehdotetaan kumottavaksi osittain tämän uudistuksen yhteydessä.</p>			
Avainsanat Esitutkinta, syyttäjät, aresti, henkilötutkinta, toimenpiteistä luopuminen, oikeudenkäynti, nuorisorangaistus, vankeusrangaistus			
Muut tiedot (Oskari- ja HARE-numero, muu viitenumero) OM 3/61/2003, OM025:00/2003			
Sarjan nimi ja numero Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12	ISSN 1458-6452	ISBN 952-466-172-1	
Kokonaissivumäärä 348	Kieli suomi	Hinta 25,00 €	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Edita Prima Oy		Kustantaja Oikeusministeriö	

Oikeusministeriölle

Oikeusministeriö asetti 7 päivänä lokakuuta 2003 työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin laatia nuorisorikostoimikunnan ehdotusten ja niistä annettujen lausuntojen perusteella ehdotus hallituksen esitykseksi nuorten epäiltyjen rikosasioiden käsittelemisestä ja heille tuomittavista seuraamuksista. Työryhmän tuli laatia ehdotukseensa säännökset nuorisorangaistuksesta myöskin sisällöllisesti uudistettuna. Ehdotuksen tuli sisältää myös säännökset arestista tai muusta

elektronisesti valvotusta liikkumavapauden rajoittamisesta, jonka tarkoituksena on estää uusien rikosten tekeminen.

Työryhmän toimikaudeksi asetettiin 15.10.2003 – 30.9.2004. Työryhmä otti nimekseen nuorisorikostyöryhmä. Se on kokoontunut 38 kertaa.

Nuorisorikostyöryhmän puheenjohtajana on toiminut apulaisosastopäällikkö Jarmo Littunen oikeusministeriöstä ja jäseninä ylitarkastaja Anne Hujala sosiaali- ja terveysministeriöstä, kärjätuomari Kalevi Julkunen Joensuun kärjäoikeudesta, erityisasiantuntija Janne Kanerva oikeusministeriöstä, erikoissuunnittelija Jaana Leino Kriminaalihuoltolaitoksesta, komisario Vesa Lilja Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksesta, lainsäädäntöneuvos Paula Puoskari oikeusministeriöstä ja kihlakunnansyyttäjä Leena Salovartio Helsingin kihlakunnan syyttäjänvirastosta. Leinon siirryttyä toisiin tehtäviin hänen tilalleen tuli ylitarkastaja Heimo Kangaspunta Kriminaalihuoltolaitoksesta. Kanerva on toiminut työryhmän sihteerinä.

Työryhmän pysyvinä asiantuntijoina ovat toimineet sosiaalityöntekijä Tarja Juvonen Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveysvirastosta, asianajaja, julkinen oikeusavustaja Marja Toivio-Kaasinen ja lainsäädäntöneuvos Asko Välimaa oikeusministeriöstä. Juvosen siirryttyä toisiin tehtäviin hänen tilalleen tuli johtava sosiaalityöntekijä Jorma Huttu Helsingin kaupungin sosiaalivirastosta.

Mietinnön nuorisorangaistukseen liittyvät muutosehdotukset koskevat sääntelyä, joka on parhaillaan eduskunnan käsiteltävänä (HE 102/2004 vp) ja jossa nuorisorangaistus ehdotetaan otettavaksi pysyvästi rangaistusjärjestelmään koko maassa alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten seuraamuksena vuoden 2005 alussa.

Saatuaan työnsä valmiiksi työryhmä kunnioittavasti luovuttaa mietintönsä oikeusministeriölle.

Helsingissä 14 päivänä lokakuuta 2004

Jarmo Littunen

Anne Hujala

Kalevi Julkunen

Janne Kanerva

Heimo Kangaspunta

Vesa Lilja

Paula Puoskari

Leena Salovartio

Jorma Huttu

Marja Toivio-Kaasinen

Asko Välimaa

Hallituksen esitys Eduskunnalle nuorten rikoksenteekijöiden asioiden käsittelyä ja seuraamusjärjestelmää koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (nuorisorikostyöryhmän mietintöön sisältyvä luonnos)

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esitys sisältää ehdotukset nuoria rikoksenteekijöitä koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Esityksen ehdotukset koskevat esitutkintaa, syyteharkintaa, tuomioistuinkäsittelyä, seuraamusjärjestelmää ja pakkokeinoja.

Esitutkintaan liittyen lakiin ehdotetaan otettavaksi nuoren epäillyn kuulusteluun liittyviä säännöksiä, joita on tällä hetkellä esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettu asetuksessa. Pyrkimystä ilmoittaa kuulustelusta alle 18-vuotiaan epäillyn lailliselle edustajalle ja varata edustajalle tilaisuus osallistua kuulusteluun korostettaisiin. Lisäksi esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi mainittuun ikäryhmään kuuluvia epäiltyjä koskevat säännökset, jotka liittyvät tutkintatoimenpiteiden kiireelliseen toimittamiseen ja avustajaan esitutkinnassa. Lisäksi alle 18-vuotiasta rikokseen syyllistynyttä olisi pääsääntöisesti puhuteltava, kun asiaa ei saateta syyttäjän käsiteltäväksi.

Pakkokeinolaissa ehdotetaan säädettäväksi epäillyn kiinniottamisesta alle 15-vuotiaana tehdyn rikollisen teon vuoksi. Pakkokeinolakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 a luku, jossa säädetään nuorisoarestista eli alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrättävästä sähköisesti valvottavasta pakkokeinosta. Mainittuun ikäryhmään kuuluvaa epäiltyä ei voitaisi enää määrätä matkustuskieltoon, vaan hänet määrättäisiin rikollisen toiminnan jatkamisvaaran taikka esitutkinnan, oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon karttamisvaaran vuoksi kotiaarestiin tai ulkona liikkumista rajoittavaan aluearestiin taikka molempiin. Nuorisoarestia voitaisiin rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi käyttää lievemmän rikollisuuden vuoksi kuin matkustuskieltoa. Pakkokeinolain matkustuskieltosäännöksiin ehdotetaan tehtäväksi eräitä nuorisoarestin sääntelyä vastaavia muutoksia.

Esitykseen sisältyy useita virallisen syyttäjän menettelyyn liittyviä ehdotuksia. Syyttäjä voisi tehdä syyttämättäjäättämispäätöksen myös epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Syyttäjä voisi lisäksi tapauksissa, joissa rikos on tehty alle 18-vuotiaana, lykätä syyteratkaisuaan esimerkiksi sovintoneuvottelujen tai edellä mainitun hankkeen taikka sosiaali- ja terveydenhuollon toimien vuoksi, jos epäillyn niihin liittyvällä toiminnalla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Jos virallinen syyttäjä jättää syytteen nostamatta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tai lykkää syyteratkaisua, päätös olisi pääsääntöisesti annettava tiedoksi epäillylle henkilökohtaisessa tapaamisessa, johon kutsutaan myös epäillyn laillinen edustaja ja sosiaaliviranomaisen edustaja.

Puutteellisesti ja osittain vanhentuneella lainsäädännöllä säännelty henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisellä, jonka kohteena olisivat alle 21-vuotiaana tehdyistä rikoksista epäillyt. Uusi menettely sisältäisi ensinnäkin sosiaaliviranomaisen suorittaman nuoren sosiaalisen tilanteen selvittämisen, joka käynnistyisi nopeasti teon jälkeen poliisin tekemän ilmoituksen perusteella ja johon liittyisi velvollisuus ohjata epäilty tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhtyä niiden järjestämiseen. Jos teosta tultaisiin todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus, virallisen syyttäjän olisi syyteharkintaa ja seuraamuksen määräämistä varten pyydettävä sosiaaliviranomaista laatimaan sosiaaliselvitys ja Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan seuraamusselvitys. Näihin asiakirjoihin sisältyvillä tiedoilla ja Kriminaalihuoltolaitoksen suorittamalla arvioinnilla olisi tärkeä merkitys arvioitaessa mahdollisuutta seuraamusvalinnalla edistää rikoksentekijän sosiaalista selviytymistä ja arvioitaessa vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin.

Myös tuomioistuimelle ehdotetaan mahdollisuutta luopua toimenpiteistä eli jättää rangaistus tuomitsematta vastaajan sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Vaikuttavaa puuttumista alle 18-vuotiaan vastaajan tekemään rikokseen pyrittäisiin edistämään korostamalla hänen läsnäoloaan tuomioistuinkäsittelyssä ja tuomioistuimen puheenjohtajalle asetetulla velvollisuudella tarpeen mukaan puhutella tuomittua.

Nuorisorangaistuksen käyttöalaa ehdotetaan laajennettavaksi 18-20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Myös nuorisorangaistuksen sisältöön ehdotetaan muutoksia. Jos nykymuotoinen nuorisorangaistus olisi yksinään riittämätön seuraamus 18-20-vuotiaana tehdystä rikoksesta, nuorisorangaistusta voitaisiin tehostaa palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla, joita tuomittaisiin vähintään 10 ja enintään 90 tuntia. Täysin uutena vaihtoehtona tulisi mahdollisuus sisällyttää nuorisorangaistukseen mielenterveys- tai päihdehoitoa, joka puolestaan voisi olla laitos- tai avohoitoa taikka niiden yhdistelmää. Hoitoa täydentäisi pääsääntöisesti muu nuorisorangaistukseen nykyisin kuuluva osa.

Nykyiset vanhentuneet ja puutteelliset ehdollisen vankeuden valvontaa koskevat säännökset ehdotetaan korvattavaksi uuteen lakiin sijoitettavilla säännöksillä. Valvonta voitaisiin edelleen tuomita ehdollisen vankeuden oheisseuraamukseksi alle 21-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Valvonta olisi nykyiseen tapaan valvottavan elämän seuraamista ja hänen tukemistaan. Valvonnan tarkempi sisältö ilmenisi valvonnan alkaessa laadittavasta valvontasuunnitelmasta. Laissa säädettäisiin myös kiellosta valvontatapaamisessa käyttää alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta tai olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Uutta olisi myös sanktioiden liittäminen valvottavan velvollisuuksien laiminlyömiseen. Kysymykseen tulisivat yhteydenotto valvottavaan ja hänen lailliseen edustajaansa, nouto valvontatapaamiseen ja huomauttaminen.

Erityisesti nuorisorangaistuksen ikäryhmän laajentamisen vuoksi rangaistuslajien välillä tehtävää valintaa ehdotetaan säänneltäväksi siten, että tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus.

Esityksessä on lisäksi otettu huomioon se, että nuoren rikosasian käsittelyyn ja rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyen asetuksella säädetään nykyisin asioista, joista niiden merkitys huomioon ottaen tulisi perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla säätää lailla.

Hallituksen esitykseen sisältyy lakiehdotus nuorista rikosentekijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta ja useita pelkästään teknisluonteisia muutoslakeja.

Esitys liittyy valtion vuoden 2007 talousarvioesitykseen.

Ehdotetut lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan vuoden 2007 alussa.

YLEISPERUSTELUT

1. Johdanto

Nuorista rikoksentekeijöistä annettu laki (262/1940) on yli 60 vuoden ikäinen. Nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamistarpeita ja -keinoja on arvioitu tuon ajankohdan jälkeen useita kertoja. Nuorisorikostoimikunnan mietinnön (komiteanmietintö 2003:2) II osan sivuilla 416 on lyhyesti selostettu nuoria koskevan rangaistusjärjestelmän kehittymistä ja aikaisempia uudistushankkeita Suomessa. Tämän hallituksen esityksen ehdotukset perustuvat pääosin edellä mainittuun mietintöön ja siitä saatuihin lausuntoihin, joista on oikeusministeriössä laadittu tiivistelmä (oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:29).

Rikoksen tehneeseen nuoreen suhtaudutaan lähtökohtaisesti eri tavoin kuin aikuiseen rikoksentekeijään. Nuoren lievempää kohtelua perustellaan muun ohessa sillä, että nuori usein rikkoo lakia pikemminkin ajattelemattomuuttaan kuin harkitusti. Lisäksi ympäristön asettamien rajojen koettelu tiedetään monilla nuorilla olevan osa normaalia kehitystä lapsesta aikuiseksi.

Nuorilla rikoksentekeijöillä on erityisasema myös suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä. Tämä näkyy muun ohessa nuoria rikoksentekeijöitä koskevassa lainsäädännössä ja rangaistuksen mittaamista koskevissa erityissäännöksissä nuorille. Lainsäädäntö on kuitenkin vanhentunutta ja käytettävissä olevia rangaistusvaihtoehtoja on vähän juuri nuorimmille ikäryhmille, eikä nuorten erityisasemaa ole vielä riittävästi huomioitu rikosoikeusjärjestelmässä. Ongelmana onkin seuraamusjärjestelmän joustamattomuus ja sellaisten erityisesti nuorille suunnattujen seuraamusvaihtoehtojen puute, joilla voidaan nykyistä paremmin ottaa huomioon tekijään ja hänen elämäolosuhteisiinsa liittyvät tekijät. Myös kansainvälisesti tarkastellen nuorten rikoksentekeijöiden kohtelu suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä on verraten jäykkää ja vähäisiin vaihtoehtoihin sidottua.

Lukuisista erityisesti 1960- ja 1970-luvulla esillä olleista uudistushankkeista huolimatta kokonaisvaltaista nuorten seuraamusjärjestelmän uudistusta ei ole toteutettu. Syynä on ollut pitkälti se, että komiteoissa ja muissa valmisteluelimissä näkemykset uudistustavoista ovat olleet hyvin erisuuntaisia ja vaikeasti yhteen sovitettavia. Usein on korostettu, että rangaistuksen sisältönä tulee olla teon moitittavuuden osoittaminen. Rikoksentekeijän sosiaalista selviytymistä edistävän toiminnan on tällöin katsottu kuuluvan sosiaaliviranomaisille. Välillä nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamista koskevissa ehdotuksissa ovat korostuneet näkemykset, jotka painottavat rangaistuksen tehtävää tekijän sosiaalistamisessa. Seuraamuksen sisältönä korostuvat tällöin tuki ja ohjaus keinoina helpottaa rikoksentekeijän mahdollisuuksia toimia yhteiskunnan sääntöjen mukaisesti. Viimeksi kuluneiden runsaan 60 vuoden aikana ainoa olennainen lisä nuoria koskeviin seuraamusvaihtoehtoihin on vuonna 1997 kokeiluluontoisesti käyttöön otettu nuorisorangaistus.

Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain (1058/1996) voimassaolo päättyy vuoden 2005 alussa. Nuorisorangaistuksen ottamisesta pysyvään käyttöön koko maassa alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten seuraamuksena valmisteltiin erillinen hallituksen esitys (HE 102/2004 vp), johon sisältyvien lakien ehdotetaan tulevan voimaan mainittuna ajankohtana. Nuorisorangaistuksen vakinaistamisen ja valtakunnallistamisen yhteydessä tehdään kokeilulakiin verrattuna lukuisia sellaisia muutoksia, jotka nuorisorangaistuskokeilusta saadut käytännön kokemukset ja nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä saadut lausunnot osoittivat tarpeellisiksi. Tätä hallituksen esitystä valmistelleelle työryhmälle jäi kuitenkin perusteellisempaa jatkovalmistelua edellyttävien kysymysten harkinta. Niihin kuuluivat nuorisorangaistuksen käyttöalan laajentaminen 18-20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin sekä työpalvelun ja mielenterveys- ja päihdehoidon liittäminen nuorisorangaistukseen.

Nuorisorangaistuskokeilussa ja uudessa nuorisorangaistuksesta annettavassa laissa (jäljempänä nuorisorangaistuskokeilulaki) edellä mainitut rankaisemisen perustumista teon moitittavuuteen ja sosiaalistamista korostavat ajatussuunnat on pyritty yhdistämään. Nuorisorangaistuksen tavoitteena on osoittaa selkeästi tehdyn rikoksen moitittavuus. Samalla nuorisorangaistukseen kuuluviin ohjelmiin sisältyy tukea ja ohjausta, joiden tarkoituksena on auttaa nuorta paremmin elämään yhteiskunnan sääntöjen mukaista elämää. Jo ennen nuorisorangaistuksen kokeiltavaksi ottamista vastaavanlaista sisältöä on ollut ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnassa, jonka keskeisenä sisältönä on nuoren tuomitun tukeminen hänen pyrkiessään elämään nuhteettomasti.

Alueellisella nuorisorangaistuskokeilulla on haettu kokemuksia siitä, mihin tätä seuraamusta on kehitettävä. Nuorten seuraamusjärjestelmän kehittäminen edellyttää kuitenkin kokonaisvaltaista arviointia. Yksittäisuudistusten yhteydessä ei ole mahdollista riittävässä määrin ottaa huomioon kokonaisuutta. Tähän näkökohtaan on myös eduskunnan lakivaliokunta kiinnittänyt huomiota ehdollisen rangaistuksen uudistamisen yhteydessä. Eduskunnan lakivaliokunta on eräässä mietinnössään korostanut seuraamusjärjestelmän kokonaisarviointin tarvetta järjestelmää muutettaessa (LaVM 8/2001 vp).

Nuorten seuraamusjärjestelmän kokonaisuudistuksen lisäksi nuorten rikosoikeudellinen asema kaipaakin muutenkin uudelleenarviointia. Nuorten tekemien rikosten käsittely viranomaisjärjestelmässä rikoksen teosta rangaistuksen täytäntöönpanoon kaipaakin nopeuttamista ja laadullista parantamista. Kokonaisuuden kannalta on merkitystä myös erityisesti sosiaaliviranomaisten toimenpiteillä. Mahdollisimman hyvän lopputuloksen kannalta rikoksia tehneen nuoren, asianomistajan ja yhteiskunnan kannalta avainasemassa on se, että eri viranomaisten yhteistyö toimii kitkattomasti ja joustavasti. Nuoria koskevan asiantuntijaosaamisen turvaaminen prosessin eri vaiheissa ja eri viranomaisissa on tärkeää. Nuoren sosiaalistamisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta merkitystä on myös vanhempien osallistumisen korostamisella.

Nuorten tekemien rikosten käsittelyyn on kiinnitetty huomiota myös pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmassa. Sen mukaan nuorten tekemien rikosten käsittelyaikaa lyhennetään tiivistämällä poliisien, syyttäjien, tuomioistuinten ja sosiaaliviranomaisten työtä. Nuorten rikosentekijöiden seuraamuksia uudistetaan ja niiden vaikuttavuutta lisätään. Hallitusohjelman mukaan seuraamusjärjestelmää kehitetään nuorten pysyvää rikoksetonta elämänmuutosta tukevaksi. Lisäksi kehitetään uudentyyppisiä seuraamuksia kuten arestirangaistusta.

Nuoria koskevaa järjestelmää uudistettaessa on otettava huomioon perustuslain 80 §:n 1 momentti, jonka mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista sekä asioista, jotka perustuslain mukaan muuten kuuluvat lain alaan. Nuorten rikosasioiden käsittelyssä joudutaan siinä määrin puuttumaan rikoksesta epäiltyyn ja tuomitun oikeusasemaan, että säätämiseen lakia alemmantasoisilla säännöksillä tulee suhtautua pidättyvästi. Esimerkiksi useita nuorten rikosentekijöiden kannalta keskeisiä esitutkintaan liittyviä säännöksiä on vielä tällä hetkellä asetuksessa.

2. Nykytila

2.1. Nuoria koskeva rikos- ja prosessioikeudellinen järjestelmä

Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentti määrittelee rikosoikeudellisen vastuun ikäraajaksi Suomessa 15 vuotta. Jos tätä nuorempi lapsi syyllistyy rangaistavaksi säädettyyn tekoon, häneen sovelletaan tarvittaessa lastensuojelulain mukaisia toimia. Hänet voidaan myös asettaa teostaan vahingonkorvausvastuuseen. Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä voidaan myös kuulustella ja hän voi joutua muutenkin tutkinnan kohteeksi. Lisäksi alle 15-vuotiaan tekoa voidaan sovittaa.

Rikosoikeudellisen vastuuikärajan ylittäneet alle 18-vuotiaat ovat rikosoikeuden käsitteistössä nuoria henkilöitä. Alle 18-vuotiaita koskevaa erityissääntelyä löytyy rikosasian tutkinnan ja oikeuskäsittelyn eri vaiheisiin liittyen. Heihin myös sovelletaan erityissäännöksiä seuraamusta valittaessa ja rangaistusta mitattaessa. Tässä ikäryhmässä myös rikosoikeudellisista toimenpiteistä voidaan luopua tavallista helpommin. Yhteiskunnan suhtautumisessa nuorten tekemiin rikoksiin on olennaista se, että alle 18-vuotiaisiin voidaan soveltaa myös lastensuojelulain mahdollistamia toimia.

Toisaalta on myös 18 - 20-vuotiaana rikoksia tehneitä koskevaa erityissääntelyä. Keskeisimpänä voidaan tältä osin pitää sitä, että myös tähän ikäryhmään kuuluvat rikosentekijät voidaan määrätä ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan. Nuorista rikosentekijöistä annetun lain mukaisesti rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneitä kutsutaan nuoriksi rikosentekijöiksi.

2.1.1. Esitutkinta ja pakkokeinot

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen (575/1988) 14 §:n mukaan, kun viittätoista vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikokseen, häntä voidaan kuulustella teon johdosta. Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta sen selvittämiseksi, onko viisitoista vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa, tai teolla menetetyt omaisuudet saamiseksi takaisin, taikka jos tutkinnanjohtaja katsoo siihen olevan erityistä syytä tai jos sosiaalilautakunta sitä pyytää.

Esitutkintalain (449/1987) 33 §:n mukaan, jos kuulusteltava ei ole täyttänyt viittätoista vuotta, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Sama on tilanne epäillyn ollessa 15-17-vuotias, jos laillinen edustaja saisi rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 tai 2 §:n mukaan käyttää puhevaltaa vajaanvaltaisen sijasta tai ohella. Oikeutta läsnäoloon voidaan rajoittaa, jos laillista edustajaa epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta. Esitutkintalain 33 §:n 4 momentin mukaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetuille vajaanvaltaisen edustajille, jos se käy vaikeudetta päinsä. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa, paitsi jos vajaanvaltaista on rikoksen selvittämisen vuoksi välttämätöntä viipymättä kuulustella. Tällöin vajaanvaltaisen edustajalle on ilmoitettava kuulustelusta mahdollisimman pian.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:ssä säädetään, että kun lasta (alle 18-vuotiasta) kuulustellaan epäiltynä, sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole lastensuojelulain (683/1983) 15 §:n 2 momentin perusteella pidettävä ilmeisesti tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaalilautakunnalle.

Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa, jollei se ole ilmeisen tarpeeton. Lisäksi pykälän 3 momentti velvoittaa lautakunnan näissäkin tilanteissa erityisesti valvomaan lapsen etua sekä mahdollisuuksien mukaan yhdessä huoltajien kanssa tukemaan hänen kasvamistaan vastuullisuuteen.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:n mukaan lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei lapselle aiheuteta tarpeettomasti haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapsen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Esitutkintalain 30 §:n 1 momentin mukaan kahdeksatoista vuotta nuorempaa epäiltyä ei saa kuulustella ilman todistajaa, paitsi jos kuulustelussa on läsnä hänen avustajansa tai laillinen edustajansa taikka sosiaalilautakunnan edustaja.

Nuoreen rikoksesta epäiltyyn kohdistettavista pakkokeinoista ei ole erillisistä sääntelyä muutamaa säännöstä lukuun ottamatta. Pidättämisen edellytyksiä koskevan pakkokeinolain (450/1987) 1 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan ketään ei saa pidättää, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Saman lain 1 luvun 26 a §:ssä kohtuuttoman vangitsemisen kielto on muotoiltu samalla tavalla. Ketään ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn tai tuomitun iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Oikeuskirjallisuudessa ja viranomaisratkaisuissa on katsottu, että alle 15-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäilty voidaan ottaa kiinni rikoksen selvittämistä, lähinnä kuulustelua varten rikosoikeudellisen vastuun puuttumisesta huolimatta. Alaikäiseen kohdistuvasta pakkokeinosta säädetään pakkokeinolain 5 luvun 12 §:ssä, jonka 3 momentin mukaan henkilökatsastuksessa ei verinäytteen ottamista ja kliinistä humalatilatutkimusta lukuun ottamatta saa olla saapuvilla muita eri sukupuolta olevia kuin alaikäisen tutkittavan huoltaja.

Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n nojalla myös alaikäinen – siis 15-17-vuotias - rikoksentekijä voidaan pidättämisen tai vangitsemisen sijasta määrätä matkustuskieltoon, mikä 2 §:n nojalla yleensä tarkoittaa velvollisuutta pysyä päätöksessä mainitulla alueella tai paikkakunnalla. Matkustuskieltoon määrätty voidaan myös velvoittaa esimerkiksi olemaan tavattavissa tietyllä tavalla ja ilmoittautumaan poliisille tietyin väliajoin. Matkustuskieltoa koskevissa säännöksissä ei ole rikoksesta epäillyn ikään liittyviä poikkeusmääräyksiä. Keskeinen nuorelle määrättävän matkustuskiellon peruste on rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen.

2.1.2. Virallisen syyttäjän toiminta ja tuomioistuinkäsittely

Nuorten rikosasiat on pyrittävä käsittelemään ja ratkaisemaan mahdollisimman nopeasti. Kaikenikäisiä epäiltyjä koskee esitutkintalain 6 §, jonka mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Alle 18-vuotiaiden epäiltyjen rikosasioiden kiireellisestä käsittelystä on virallista syyttäjää ja tuomioistuinta koskevat säännökset, mutta vain tuomioistuinta velvoittaa laissa asetettu aikaraja.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 8 a §:n 2 momentin mukaan syyttäjän on, jos epäiltynä on alle 18-vuotias, kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä. Tuomioistuimen on pidettävä asian pääkäsittely kahden viikon kuluessa asian vireille tulosta eli syyttäjän haastehakemuksen saapumisesta kärjäoikeuden kansliaan, kun alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §). Tärkeän syyn niin vaatiessa määräaika voidaan kuitenkin pidentää. Tällainen syy voi olla esimerkiksi tarve täydentää esitutkintaa tai käsitellä syytteitä yhdessä.

Nuorista rikosentekijöistä annetun lain 24 §:n mukaan asiat, jotka yksinomaan tai pääasiassa koskevat nuoria eli rikoksensa alle 21-vuotiaina tehneitä rikosentekijöitä, on useampiosastoissa raastuvanoikeudessa yleensä käsiteltävä samalla tai samoilla osastoilla sen mukaan kuin oikeusministeriö tarkemmin määrää. Pykälän mukaan oikeusministeriö vahvistaa tarvittaessa kutakin raastuvanoikeutta varten ne perusteet, joita on noudatettava jaettaessa nuoria rikosentekijöitä koskevia asioita eri osastojen käsiteltäviksi. Vuonna 1993 toteutettu alioikeusuudistus on korvannut raastuvanoikeudet ja kihlakunnanoikeudet käräjäoikeuksilla. Kysymyksessä oleva nuoriso-osastoja koskeva säännös on muutenkin menettänyt käytännön merkityksensä.

Vajaavaltainen eli alle 18-vuotias käyttää oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan vastaajana rikosasiassa itse puhevaltaansa, jos hän on syyntakeinen. Alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. Puhevallan käyttämistä varten laillinen edustaja on kutsuttava asian käsittelyyn. Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna myös tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeeton. Oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (945/1984) 5 §:n 1 momentin 3 kohdan nojalla tuomioistuin voi asianosaisen vaatimuksesta tai erityisestä syystä päättää, että suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta, kun alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta. Saman lain 9 §:n 2 momentin nojalla tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäyntiaineiston pidettäväksi salassa esimerkiksi silloin, kun käsittely on tai on ollut suljettu.

Myös nuorta rikosentekijää koskevat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 11 ja 12 § rikosasian tutkimisesta ja ratkaisemisesta vastaajan poissaolosta huolimatta. Asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan rangaistukseksi tuomita sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus. Asia voidaan myös tutkia ja ratkaista vastaajan suostumuksella hänen poissaolostaan huolimatta, jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen ja jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen. Rangaistukseksi ei tällöin voida tuomita kuutta kuukautta ankarampaa vankeusrangaistusta. Mainituin edellytyksin nuoren rikosentekijän asia voidaan käsitellä ratkaisuun asti hänen poissaolostaan huolimatta. Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseen liittyvän hallituksen esityksen (HE 82/1995 vp) perustelujen mukaan tuomioistuimen on esimerkiksi ensikertalaisen nuoren rikosentekijän kohdalla kuitenkin tarkoin harkittava sitä, onko vastaajan kannalta hyvä vaihtoehto tuomita hänet rangaistukseen poissaolostaan huolimatta.

Oikeusapulain (257/2002) mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilöille, jotka eivät itse kykene suorittamaan asian hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusapuun kuuluvat muun ohessa oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa. Oikeusapuun kuuluvat ne oikeusavustajan toimenpiteet, jotka ovat asiassa tarpeen huomioon ottaen asian laatu ja

merkitys, riidan kohteen arvo ja olosuhteet kokonaisuudessaan. Oikeusapuun ei kuulu avustaminen yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan ei ole odotettavissa sakkoo ankarampaa rangaistusta tai jossa muutoin odotettavissa olevaan rangaistukseen ja asian selvitettyyn tilaan nähden syytetyn oikeusturva ei edellytä avustajan käyttämistä.

Oikeusapua antaa julkinen oikeusavustaja, mutta tuomioistuinasiassa avustajaksi voidaan kuitenkin määrätä myös yksityinen avustaja. Rikosasiassa myös alle 18-vuotiaan epäillyn avustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö. Oikeusapupäätöksen tekee oikeusaputoimisto. Jos oikeusapuun oikeutettu kykenee osittain suoriutumaan kustannuksista, hänen on korvattava valtiolle osa avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta, mikä ei yleensä tule varojen puuttumisen vuoksi kysymykseen nuoren ollessa epäiltynä rikoksesta.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun säännösten mukaan tuomioistuin voi määrätä epäillylle puolustajan. Pyynnöstä puolustaja määrätään, jos kysymyksessä on rikos, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai jos epäilty on pidätettynä tai vangittuna. Epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta muun ohessa silloin, kun hän on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa. Puolustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja. Jos sopivaa sellaista ei ole tiedossa tai jos siihen on muu erityinen syy, puolustajaksi voidaan määrätä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa olla asiamiehenä.

2.1.3. Rikosoikeudelliset seuraamukset

Toimenpiteistä luopuminen

Mahdollisuus rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumiseen koski aluksi vain nuoria. Ensimmäiset säännökset seuraamusluonteisesta syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä otettiin nuorista rikoksenteijöistä annettuun lakiin vuonna 1940. Tarkoituksena oli siirtää osa nuorten tekemistä vähäisistä rikoksista sosiaaliviranomaisten käsiteltäviksi. Toimenpiteistä luopuminen edellytti myös, että teon katsottiin johtuneen ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta ja oli perusteltua aihetta katsoa tekijän ojentuvan ilman rangaistustakin. Toimenpiteistä luopumisen taustalla on halu osoittaa ymmärtämystä nuorille tyypillisten harkitsemattomuudesta johtuvien vähäisten rikosten käsittelyssä.

Nuorten rikoksiin liittyvällä toimenpiteistä luopumisella voidaan saavuttaa muitakin tavoitteita kuin pelkästään ajattelemattomuudesta ja ymmärtämättömyydestä tehtyjen rikosten lievempää arvostelua. Joskus jokin rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuolinen seuraus, esimerkiksi lastensuojelutoimenpiteisiin ryhtyminen tai vahingonkorvauksen sovittelu saattaa olla

tarkoituksenmukainen erityisesti tulevien rikosten estämisen kannalta. Sekä rangaistuksen tuomitseminen että esimerkiksi sosiaalihuollon toimet saman rikoksen vuoksi saattavat myös edustaa tosiasiallisesti kaksinkertaista rankaisemista samasta teosta. Toimenpiteistä luopumisella voidaan myös porrastaa seuraamusjärjestelmää ja keskittää rikosoikeudellisen järjestelmän vaatimia yhteiskunnan voimavaroja tarkoituksenmukaisella tavalla.

Esitutkintalain 4 §:n 1 momentin mukaan esitutkinta saadaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Mainittu säännös soveltuu erityisesti nuorten tekemiin vähäisiin rikoksiin. Esitutkintalain 43 §:n 3 momentin mukaan poliisimies voi antaa tällaiseen rikokseen syyllistyneelle huomautuksen. Esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi, jos esitutkintaviranomainen edellä mainitulla tavalla luopuu enemmistä toimenpiteistä.

Syyttäjällä on erityinen mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen eli syyttämättä jättämiseen silloin, kun kyseessä on alle 18-vuotias rikosentekijä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohdan mukaan virallinen syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, milloin siitä ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla syyttäjä saa, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, jättää syytteen nostamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat. Mainittu lainkohta sopii esimerkiksi tapaukseen, jossa rikosentekijä on osallistunut sovittelumenettelyyn tai muuten sopinut asiasta ja vahingon korvaamisesta asianomistajan kanssa. Lisäksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla voidaan ottaa huomioon esimerkiksi rikoksen johdosta tehdyt lastensuojelutoimenpiteet tai rikosentekijän hakeutuminen päihdehoitoon.

Tuomioistuin saa rikoslain 6 luvun 12 §:n 2 kohdan nojalla jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta. Myös muilla mainitun pykälän tuomitsematta jättämisperusteilla saattaa olla merkitystä nuoren rikosentekijän kannalta. Tuomioistuin voi päätyä tuomitsematta jättämiseen myös silloin, kun rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, kun rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava taikka kun rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana

tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon sovinto, rikoksentekijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet.

Nuorten kannalta on merkitystä myös rikoslain 35 luvun 7 §:llä. Sen mukaan vahingonteosta ja lievistä vahingonteosta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksen tekijä on korvannut vahingon ja vahingonkorvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi. Kysymyksessä oleva pykälä on omiaan edistämään esimerkiksi sovittelumenettelyä vahingontekorikoksissa, joissa nuorten tekijöiden osuus on huomattava.

Rikoslain 50 luvun 7 §:n mukaan huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä muusta 50 luvussa mainitusta rikoksesta voidaan, sen lisäksi mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa tai rikoslaissa säädetään, jättää syyte nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikosta on huumausaineen määrä ja laatu, käyttötilanne sekä olosuhteet muutoinkin huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä.

Rikoslain 50 luvun 7 §:n nojalla syyte voidaan myös jättää nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos tekijä on hakeutunut sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon. Epäillyn on tuolloin osoitettava hoitoon hakeutuminen esimerkiksi hoitolaitoksen kirjallisella todistuksella. Hoitosopimusta tai hoitosuunnitelmaa ei vaadita. Pykälää koskevassa hallituksen esityksessä (HE 213/2000 vp) viitataan erilaisiin käynnissä oleviin kokeiluprojekteihin, joilla pyritään tehostamaan ja varhentamaan puuttumista nuorten huumeidenkäyttöön.

Eri puolilla Suomea on ollut tai on käynnissä paikallisia kokeiluja, joissa uusilla toimintatavoilla pyritään puuttumaan nuorten rikollisuuteen. Esimerkiksi rikoksia tehneen nuoren asiaa ei viedä eteenpäin sinä aikana, jona hän on sitoutunut suorittamaan kurseja ja olemaan hoidossa. Erityisesti syyttämättä jättämiseen ja syyteratkaisun lykkäämiseen liittyviä kokeiluja esitellään lähemmin nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.2.

Syyttämättäjättämispäätös ei saa oikeusvoimaa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 11 §:n 1 momentin nojalla virallinen syyttäjä saa peruuttaa syyttämättäjättämispäätöksensä vain, jos asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Kyse on tuolloin siitä, että syyttämättä jättämiseen liittyvä rikos jälkikäteisten tietojen kautta tulee uuteen valoon. Esimerkiksi syyttämättä jätetyn henkilön moitittava päätöksen jälkeinen käytös ei oikeuta päätöksen peruuttamiseen (HE 82/1996 vp). Mainitun lain 1 luvun 11 §:n 2 momentin nojalla ylemmällä syyttäjällä on oikeus ottaa asia uudelleen ratkaistavaksi. Lisäksi syyttämättä jätetyn vaatimuksesta syyllisyyttä koskeva ratkaisu on saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi (1 luvun 10 §:n 1 momentti). Asianomistaja saa nostaa syytteen rikoksesta syyttäjän jätettyä syyttämättä (1 luvun 14 §).

Vuosina 1995 – 2002 on tehty rikoksesta epäillyn nuoreen ikään (alle 18-vuotiaana tehdyt rikokset) liittyviä syyttämättäjättämispäätöksiä vuosittain 500–800. Vuonna 2002 tehtiin oikeudenkäynnissä tuomitsematta jättämiskäytöksiä 15–17 -vuotiaana rikoksensa tehneiden osalta 209.

Rangaistukset

Vaihtoehtoina alle 18-vuotiaalle rikoksenteikijälle tuomittaviksi rangaistuksiksi ovat sakko, ehdollinen vankeus, nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Nuorten rikoksenteikijöiden rangaistusvalikoima poikkeaa vanhemmille rikoksenteikijöille tuomittavista ainoastaan siten, että vain alle 18-vuotiaana rikoksen tehnyt voidaan tuomita nuorisorangaistukseen ja vain alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamukseksi liitettävään valvontaan. Kaiken ikäisillä rikoksenteikijöillä yli kahden vuoden mittainen vankeusrangaistus on aina ehdoton.

Suomen seuraamusjärjestelmä perustuu asteittaiseen ankaroitumiseen, jonka mukaan seuraamuksen määräämisen kannalta keskeisiä rangaistusta korottavia ja rangaistuslajin valintaan vaikuttavia seikkoja ovat rikoksen vakavuus ja rikosten uusiminen. Ehdollinen vankeusrangaistus sijoittuu tässä portaikossa sakon yläpuolelle ja on samalla tasolla nuorisorangaistuksen kanssa. Niiden yläpuolella ovat ehdoton vankeusrangaistus ja sen sijasta tuomittava yhdyskuntapalvelu.

Seuraamusten välistä ankaruusarviointia vaikeuttaa jossakin määrin rikoslain 6 luvun 10 §:n 1 momentti, jonka mukaan, jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa, tai jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua. Mahdollisuus tuomita yhdyskuntapalvelua ehdollisen vankeuden ohella tuli lakiin vuonna 2001.

Rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan rangaistus määrätään noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana. Määrättäessä rangaistusta 1 momentin nojalla tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus sen sijasta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta. Jos rikoksesta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi vankeutta määräajaksi, tuomioistuin voi 8 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa määrätä rangaistukseksi vankeuden sijasta sakkoa, jos siihen on erityisen painavia syitä.

Pyrkimys välttää alle 18-vuotiaiden tuomitsemista ehdottomaan vankeusrangaistukseen on Suomen lainsäädännössä ja kriminaalipolitiikassa yleisesti hyväksytty tavoite. Vankeusrangaistuksen aiheuttamien monenlaisten haittavaikutusten riski on tässä ikäryhmässä vielä suurempi kuin varttuneemmilla rikoksenteikijöillä. Valintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä

ohjaavan rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytyksiin kuuluu muun ohessa se, että painavat syyt eivät vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen lisäksi rikoksensa alle 18-vuotiaana tehneitä tuomitaan myös yhdyskuntapalveluun harvoin, sillä yhdyskuntapalvelua voidaan yhdyskuntapalvelusta annetun lain (1055/1996) 1 ja 3 §:n nojalla tuomita vain ehdottoman enintään kahdeksan kuukauden mittaisen vankeusrangaistuksen sijasta. Vuonna 2002 alle 18-vuotiaana rikoksiin syyllistyneille tuomittiin 117 ehdotonta vankeusrangaistusta, joista 48 määrättiin suoritettavaksi yhdyskuntapalveluna.

Yhdyskuntapalvelu käsittää 20–200 tuntia säännöllistä, palkatonta työtä julkisyhteisössä, julkisoikeudellisessa yhdistyksessä tai muussa voittoa tavoittelemattomassa yhteisössä tai säätiössä. Enintään 10 tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan kuitenkin suorittaa osallistumalla uusintarikollisuuden vähentämistä tukeviin toimintaohjelmiin tai käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja Kriminaalihuoltolaitoksen hyväksymällä tavalla. Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta huolehtii Kriminaalihuoltolaitos.

Yhdyskuntapalvelun tuomitseminen edellyttää, että rikosentekijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja että hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Tuomioistuimen suorittamaa soveltuvuusarviointia varten Kriminaalihuoltolaitoksessa laaditaan syyttäjän tai painavasta syystä epäillyn pyynnöstä soveltuvuus selvitys. Kriminaalihuoltolaitos vahvistaa tuomitsemisen jälkeen yhdyskuntapalvelun suorittamista varten palvelusuunnitelman, josta ilmenee palvelun tarkempi sisältö. Palveluehtojen rikkominen voi johtaa suorittamatta olevan yhdyskuntapalvelun muuntamiseen vankeudeksi.

Vuonna 2005 koko maassa pysyvään käyttöön tulevaa nuorisorangaistusta käsitellään jäljempänä erikseen.

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Mainitulla vuonna 2001 voimaan tulleella sääntelyllä muutettiin aikaisempaa, jonka mukaan ehdollisesti tuomitun nuoren oli koetusaikana oltava valvonnan alaisena, paitsi milloin oikeus, katsoen tuomitun ojentuvan ilman valvontaakin, oli ehdollisen rangaistustuomion yhteydessä määrännyt, ettei tuomittua ole asetettava valvontaan. Näitä poikkeusmääräyksiä annettiin harvoin. Vuonna 1999 alle 21-vuotiaille rikosentekijöille tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista 86 prosenttiin liittyi valvonta. Lainmuutoksen jälkeisestä käytännöstä ei ole vielä riittävän kattavaa ja luotettavaa selvitystä. Ehdollisen vankeuden valvontaa käsitellään jäljempänä erikseen.

Rikoslain 2 b luvun 5 §:n mukaan tuomioistuimien voi määrätä ehdollisen vankeuden pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen ja josta syyte on nostettu vuoden kuluessa koeajan päättymisestä. Tällöin täytäntöön pantavasta rangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus muista rikoksista samalla kertaa tuomittavien vankeusrangaistusten kanssa noudattamalla, mitä rikoslain 7 luvussa säädetään. Tuomioistuimien voi myös määrätä ehdollisen vankeuden täytäntöön pantavaksi vain osaksi, jolloin rangaistus jää muulta osin ehdolliseksi entisiin koeajoin. Käytännössä ehdollisen vankeusrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi on harvinaista.

Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytyksistä säädetään rikoslain 6 luvun 10 a §:ssä. Nuorisorangaistuksen sisällöstä ja täytäntöönpanosta säädetään nuorisorangaistuslaissa (/) ja -asetuksessa (/).

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos

- 1) sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista ja
- 2) nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita myös sellaisista tuomioistuimissa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista, joista ainoastaan osa on tehty alle 18-vuotiaana.

Nuorisorangaistus on rangaistusjärjestelmässä sakon ja ehdottoman vankeuden välillä olevana ehdollisen vankeusrangaistuksen tasolla, vaikka onkin käytännössä sitä tuntuvampi seuraamus. Nuorisorangaistus voidaan erityisesti rikoskierteen katkaisemiseksi tuomita ilman sitä edeltävää ehdollista vankeusrangaistusta.

Nuorisorangaistuslain 2 §:n mukaan nuorisorangaistusta tuomitaan vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Nuorisorangaistuksessa tuomittu on valvonnassa rangaistuksen ajan. Nuorisorangaistus sisältää valvontatapaamisia, valvonnan alaisena suoritettavia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Nuorisorangaistus sisältää myös valvonnassa tapahtuvaa työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä, jollei sitä ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana tai se ole erityisen vaikeasti järjestettävissä.

Kriminaalihuollossa valmistettiin jo nuorisorangaistuskokeilua varten kolme työskentelyohjelmaa, joista ”Nuori ja rikos” – ohjelmalla pyritään rikoksista keskustelemisen avulla lisäämään nuoren ymmärtämystä siitä, miksi hän tekee rikoksia, mikä niissä on väärin, mitä rikosten tekeminen aiheuttaa uhrille sekä nuorelle itselleen sekä miten rikosentekotilanteita voidaan ehkäistä kehittämällä vaihtoehtoisia tapoja toimia.

”Nuori ja päihteet” – ohjelman tarkoituksena on antaa nuorelle tietoa päihteisiin liittyvistä asioista, löytää vaihtoehtoja päihteiden ongelmakäytölle sekä tukea nuorta hänen lähtökohtiensa ja tarpeidensa mukaan. Ohjelma on viidentoista tunnin kokonaisuus, johon kuuluu tehtävien ja harjoitusten läpikäyntiä, tutustumiskäynti päihdehuoltolaitokseen sekä entisen päihteidenkäyttäjän tapaaminen. ”Nuori ja yhteiskunta” – ohjelman tavoitteena taas on muun ohessa auttaa nuorta näkemään itsensä osana yhteiskuntaa ja saada hänet ymmärtämään minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia hänellä on yhteiskunnan jäsenenä. Ohjelma rakennetaan nuoren tarpeista lähtien ja se toteutetaan pääosin ryhmätyönä. Toimintaan kuuluu tehtäviä, rooliharjoituksia, asiantuntija-alustuksia ja tutustumiskäyntejä.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa voidaan hyödyntää käyttökelpoisia ja ennen kaikkea kansainvälisen kokemuksen mukaan tehokkaita kognitiivisten taitojen kehittämiseen ja suuttumuksen hallintaan liittyviä ohjelmia. Kognitiivisiin taitoihin liittyvät ohjelmat lähtevät siitä, että rikosentekijöiltä puuttuu sellaisia taitoja, joita lainmukaisessa elämässä vaaditaan, ja että mainittuja taitoja voidaan opettaa ja oppia. Kognitiivisissa ohjelmissa kiinnitetään huomiota ongelmanratkaisutaitoihin, itsekontrolliin, kriittiseen ajatteluun, sosiaalisiin taitoihin, luovaan ajatteluun ja arvojen punnintaan. Suuttumuksen ja vihan hallintaan liittyviä ohjelmia voidaan puolestaan käyttää helposti malttinsa menettävien henkilöiden kanssa. Tyypillistä näille ohjelmille on niiden toteuttaminen ryhmätyössä.

Nuorisorangaistuksen tuomitseminen perustuu alustavaan toimeenpanosuunnitelmaan, josta ilmenee nuorisorangaistuksen pääasiallinen sisältö ja joka Kriminaalihuoltolaitoksen on laadittava virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen Kriminaalihuoltolaitos laatii nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman, josta ilmenee nuorisorangaistuksen lopullinen sisältö. Sitä voidaan erityisestä syystä muuttaa tai täydentää sen vahvistamisen jälkeen.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta huolehtii käytännössä Kriminaalihuoltolaitos. Täytäntöönpano on viipymättä aloitettava tuomion täytäntöönpanokelpoiseksi tulemisen jälkeen. Tuomitun kirjallisella suostumuksella se voidaan aloittaa aikaisemminkin, jos hän on tyytynyt tuomioon siltä osin kuin hänet on tuomittu nuorisorangaistukseen.

Valvojaksi määrätään Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies, jonka avuksi voidaan erityisestä syystä määrätä muu henkilö. Kriminaalihuoltolaitoksen määräämän valvojan tulee valvoa toimeenpanosuunnitelman noudattamista. Hänen tulee myös tukemalla ja ohjaamalla tuomittua pyrkiä edistämään tämän mahdollisuuksia selviytyä tekemättä uusia rikoksia. Valvojan tehtäviin kuuluu käytännössä myös rikoksen merkityksen selvittämistä tekijälle esimerkiksi kahdenkeskisin keskusteluin. Valvojan tulee olla tarvittaessa yhteydessä tuomitun huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan ja ilmoittaa Kriminaalihuoltolaitokselle toimeenpanosuunnitelman ja siihen perustuvien määräysten rikkomisesta.

Tuomitun tulee toimeenpanosuunnitelman noudattamisen lisäksi pidättäytyä käyttämästä valvontatapaamisesta tai muussa nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon edellyttämässä tilaisuudessa alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta tai olemasta päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Päihdyttäviin aineisiin liittyvän velvollisuuden noudattamista voidaan valvoa puhalluskokeella. Lisäksi valvontatapaamisesta tai muusta tilaisuudesta pois jäänyt tuomittu voidaan poliisin toimesta noutaa valvojan erikseen määräämään seuraavaan sellaiseen tilaisuuteen.

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu menettelee velvollisuuksiensa vastaisesti, Kriminaalihuoltolaitoksen on annettava hänelle suullinen tai kirjallinen huomautus. Jos tuomittu ei ojentu hänelle annetusta huomautuksesta tai muuten vakavasti rikkoo toimeenpanosuunnitelman ehtoja tai siihen perustuvia määräyksiä, Kriminaalihuoltolaitoksen on annettava hänelle kirjallinen varoitus. Jos tuomittu ei aloita nuorisorangaistuksen suorittamista, jättää suorittamisen kesken tai ei ojentu varoituksesta, Kriminaalihuoltolaitoksen on ryhdyttävä toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos tuomioistuin toteaa tuomitun menetelleen näin, sen tulee tuomita hänet suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan sijasta muuhun rangaistukseen.

Nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan sijasta tuomittavan uuden rangaistuksen lajia valittaessa on harkinnassa otettava huomioon tuomitun ikä, suorittamatta jäänyt nuorisorangaistuksen osa, tuomittavan moitittavan menettelyn vakavuusaste ja nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen johtaneen rikoksen laatu. Suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan tilalle voidaan tuomita myös ehdoton vankeusrangaistus.

Ehdollisen vankeuden valvonta

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Mainittu säännös tuli voimaan 1 päivänä syyskuuta 2001 sen sijaintipaikan ollessa ensin rikoslain 2 b luvun 2 §:n 2 momentti. Aikaisemmin valvontaan asettamisesta säädettiin nuorista rikosentekijöistä annetun lain 8 §:n 1 momentissa. Sen mukaan ehdollisesti tuomittu nuori oli pääsääntöisesti koetusaikana

valvonnan alaisena, ellei tuomioistuin erityisedellytyksin muuta määrännyt. Nykyisen 8 §:n mukaan ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomitun valvonnan tarkoituksena on estää tuomittua tekemästä uutta rikosta ja tukea häntä hänen pyrkiessään elämään nuhteettomasti.

Nuorista rikoksentekijöistä annetussa laissa (9, 10 ja 12 §) sekä nuorista rikoksentekijöistä annetussa asetuksessa (1001/1942; 4–8 §) on tarkempia säännöksiä valvonnan järjestämisestä. Ehdollisesti tuomittujen nuorten rikoksentekijöiden valvonnan järjestäminen ja johto kuuluvat Rikosseuraamusvirastolle. Kun ehdollisesti tuomitun on oltava valvonnan alaisena, on Kriminaalihuoltolaitoksen määrättävä tuomitun valvojaksi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies tai siihen sopivaksi katsomansa muu henkilö. Jos ehdollisesti tuomittu on vähintään kuusi kuukautta kestäneenä valvonta-aikana käyttäytynyt hyvin ja muutenkin on perusteltua aihetta otaksua, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, voi Rikosseuraamusvirasto valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan. Nuorista rikoksentekijöistä annetun asetuksen säännöksissä säädetään lisäksi valvojan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja perehtymisvelvollisuudesta, menettelystä muuten ja valvottavan asuinpaikan muuttamisesta. Asetuksen säännökset ovat vuodelta 1940 ja ovat sisällöllisesti ja kirjoitusteknisesti vanhentuneita.

Valvonnalle asetettuun tavoitteeseen pyritään vahvistamalla rikokseen syyllistyneen nuoren sosiaalista toimintakykyä ja vastuuntuntoa. Nuori koetetaan saada kiinnostumaan ja ottamaan vastuuta omasta elämästään ja tulevaisuudestaan. Tarkoituksena on, että nuori oppii vähitellen luottamaan omiin kykyihinsä asettamiensa tavoitteiden saavuttamisessa. Keskeistä valvonnan kannalta on valvojan ja valvottavan välille syntyvä luottamuksellinen suhde. Valvonnan aikana tärkeitä ovat rikoksesta käytävät keskustelut. Rikosten käsittelyn tavoitteena on, että nuori oppii tunnistamaan rikoksiin johtavat tilanteet ja ymmärtää rikoksiin syyllistymisen monet seuraukset. Nuorella on mahdollisuus yhdessä valvojan kanssa löytää uusia toimintamalleja ja vaihtoehtoja, jotka auttavat välttämään rikostilanteita. Valvontatapaamisissa käsitellään tarvittaessa myös päihteiden käyttöä, minkä perusteella nuori saatetaan ohjata asiaan kuuluvien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden käyttäjäksi. Valvonnan sisältö voidaan yksittäistapauksessa määritellä valvontasuunnitelmassa.

Yksilöön kohdistuvan valvonnan ohella kysymykseen saattaa tulla pienryhmävalvonta. Viimeksi mainittu tulee kyseeseen sellaisten nuorten kohdalla, jotka eivät ole sitoutuneet valvontaan, jotka kuuluvat yhdessä rikoksia tekevään kaverijoukkoon tai jotka pystyvät paremmin viestimään omanikäistensä ryhmässä. Valvontasuunnitelma on yhteinen koko ryhmälle.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaa tapahtuu sekä kriminaalihuollon että sosiaalitoimen puitteissa. Noin puolella valvontaan määrätystä valvonnasta huolehtii kriminaalihuollon ulkopuolinen yksityisvalvoja. Sellaisena toimii yleensä henkilö, jolla on ollut viranomais- tai tukihenkilösuhde ehdollisesti rangaistuu nuoreen jo ennen valvonnan alkamista. Kriminaalihuollon

valvottavat osallistuvat useammin erilaisiin nuorille tarkoitettuihin toimintaohjelmiin, hyödynnettäväksi tulevat muun ohessa nuorisorangaistuksen työskentelyohjelmat. Kriminaalihuollon valvontatoiminnassa käytetään myös sosiaalitoimen suorittamaa valvontaa enemmän valmista kirjallista materiaalia. Sosiaaliviranomaisten valvottavat ovat keskimäärin nuorempia kuin kriminaalihuollon asiakkaat. Lähes kaikki kriminaalihuollon valvottavat kuuluvat 18-20-vuotiaiden ikäryhmään. Sosiaalitoimen valvottavista yli puolet on alle 18-vuotiaita. Sosiaalitoimen valvojilla on yleensä enimmillään muutama valvottava. Kriminaalihuollossa yhdellä työntekijällä on usein toista kymmentä valvottavaa nuorta.

Valvontaan sisältyvä tukeminen saattaa olla esimerkiksi nuoren avustamista raha-asioiden hoitamisessa, asumisjärjestelyissä, koulutukseen hakeutumisessa ja muissa vastaavissa käytännön asioissa. Tukitoiminta korostuu erityisesti sosiaalihuollon suorittamassa valvonnassa. Valvontatapaamisia on yleensä kerran tai kaksi kuukaudessa ennalta sovittuina ajankohtina. Valvoja valmistautuu tapaamiseen tavallisesti käymällä läpi edellisen tapaamisen muistiinpanot ja hoitamalla asiat, jotka on edellisellä kerralla luvannut hoitaa. Hän voi myös kerrata valvontasuunnitelmaa ja nuoresta muuten olevia tietoja. Valvoja voi myös suunnitella tapaamiselle jonkinlaisen rungon.

Kirjalliset valvontasuunnitelmat ja tavoitteenasettelut ovat sosiaalitoimessa selvästi harvinaisempia kuin kriminaalihuollossa. Sen sijaan sosiaalihuollon yhteydessä tapahtuvassa valvonnassa yhteistyö valvottavan vanhempien kanssa on kriminaalihuollossa tapahtuvaa yleisempää valvottavien nuoremman iän vuoksi. Vanhempien kanssa saatetaan keskustella puhelimesta nuorelle ajankohtaisista asioista. Valvoja saattaa myös tavata vanhempia ja jopa valvottavan sisaruksia. Valvottavan perhettä saatetaan myös tukea sosiaalipalveluilla.

Valvontaan liittyy usein viranomaisyhteistyö. Valvottavalla saattaa olla jo valmiiksi jonkinlainen hyödynnettävä viranomaisverkosto. Yhteistyökumppaneina tulevat kysymykseen työvoimaviranomaiset, päihde- ja mielenterveyshuolto, poliisiviranomaiset, oikeuslaitos, ulosottoviranomaiset, koulu ja yleensä koulutuksen tarjoajat, asuntoviranomaiset ja Kansaneläkelaitos. Yhteydenpito voi tapahtua niin puhelimitse ja sähköpostitse kuin tapaamistenkin kautta.

Valvontaan määräämisen laajuus ennen 1 päivänä syyskuuta 2001 voimaan tullutta lainmuutosta voidaan laskea tuomioistuintilastoista. Vuonna 1999 tuomittiin 2 497 ehdollista vankeusrangaistusta rikoksensa 15–20-vuotiaina tehneille. Samana vuonna annettiin 351 lausuntoa, jonka mukaan ehdollisesti tuomittua ei ole asetettava valvontaan.

Nuorille tuomitut rangaistukset käytännössä

Sakkorangaistus on tavallisin alle 18-vuotiaina rikoksia tehneille tuomittava rangaistus. Mainittuun ikäryhmään kuuluville vuonna 2002 tuomioistuimissa määrätystä seuraamuksista 72 prosenttia oli sakkoja. Tämän ikäryhmän rangaistuksissa sakkorangaistuksen käyttäminen on yleisempää kuin 18 vuotta täyttäneillä. Seuraamuksiin luetaan tässä yhteydessä kuten jäljempänäkin paitsi rangaistukset myös seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen. Sakkojen painoarvo kasvaa entisestään, kun otetaan huomioon se, että alle 18-vuotiaille määrätään sakkorangaistuksia myös syyttäjän vahvistamalla rangaistusmääräyksillä. Niitä määrättiin 8 296 vuonna 2002.

Alle 18-vuotiaille tuomittiin tuomioistuimissa vuonna 2002 yhteensä 3 185 sakkorangaistusta. Tuomion koskiessa yhtä rikosta päiväsakkojen lukumäärä oli keskimäärin 24 ja tuomion koskiessa useata rikosta 38. Päiväsakkojen rahamäärä oli kuuden euron eli laissa säädetyn vähimmäismäärän paikkeilla.

Vuonna 2002 alle 18-vuotiaina tehdyistä rikoksista tuomioistuimessa tuomituista seuraamuksista 20 prosenttia eli 898 oli ehdollisia vankeusrangaistuksia. Alle 18-vuotiaan ehdollisen vankeusrangaistuksen pituus oli keskimäärin kolme kuukautta. Ikäryhmään 18–20-vuotiaat kuuluvilla tuomituilla ehdollisten vankeusrangaistusten osuus seuraamuksista oli 24 prosenttia. Vuonna 2002 tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen 2 321 rikoksensa 18–20-vuotiaana tehnyttä nuorta aikuista. Kuten aikaisemmin on todettu. Vuonna 1999 tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista noin 86 prosenttiin liittyi valvonta. Nuorille tuomitut ehdolliset rangaistukset pannaan harvoin täytäntöön. Viime vuosina tapauksia on ollut alle 30, joka määrä edustaa noin kahta prosenttia vuosittain valvontaan määrättävistä.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen vaihtoehdoksi kehitettyyn nuorisorangaistukseen voitiin vuonna 2002 tuomita kokeiluun kuuluvissa seitsemässä käräjäoikeudessa. Tuolloin tuomittiin 28 nuorisorangaistusta eli siihen mennessä vähiten kokeiluajana. Kun nuorisopalvelua voitiin tuomita 10-60 tuntia ja valvontaan määrätä vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään yhdeksi vuodeksi, vuonna 2002 nuorisopalvelua tuomittiin keskimäärin 34,3 tuntia ja valvontaa 8,1 kuukautta. Tavallisimpia nuorisorangaistukseen tuomittujen rikoksia olivat varkaus, luvaton käyttö ja pahoinpitely. Eniten nuorisorangaistuksia tuomittiin kokeilun aikana vuonna 2000 (102).

Ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistyneelle edellyttää rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin ja 10 a §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan painavia syitä. Vuonna 2002 mainitussa ikäryhmässä ehdottoman vankeuden osuus tuomituista seuraamuksista oli 1,6 prosenttia rangaistusten määrän ollessa 69. Rikoksiin 18–20-vuotiaana syyllistyvien seuraamuksista jo 9,2 prosenttia (853) oli vuonna 2002 ehdottomia vankeusrangaistuksia. Määrissä ovat mukana myös ne tapaukset, joissa aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus on katsottu riittäväksi seuraamukseksi kysymyksessä olevasta rikoksesta tai kysymyksessä olevista rikoksista, mutta eivät ne, joissa ehdottoman vankeuden sijasta on tuomittu

yhdyskuntapalvelua. Alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittiin ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta 48 yhdyskuntapalvelurangaistusta, osuus kaikista ikäryhmälle tuomituista seuraamuksista oli noin prosentti. 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittiin tarkasteluvuonna 365 yhdyskuntapalvelurangaistusta.

Nuorille ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomitaan yleensä vakavista rikoksista, mikä johtaa rangaistuksen suhteellisen korkeaan keskipituuteen, joka alle 18-vuotiaille rikoksentekijöille vuonna 2002 tuomituissa rangaistuksissa oli noin yksi vuosi kolme kuukautta. Vankilassa suoritettujen ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus oli peräti kaksi vuotta kolme kuukautta. 18–20-vuotiaana rikoksiin syyllistyneille tuomituista ehdottomista vankeusrangaistuksista 70 prosenttia oli enintään kuuden kuukauden mittaisia.

Vuonna 2000 alle 18-vuotiaiden rikoksentekijöiden ehdottomista vankeusrangaistuksista noin kaksi kolmasosaa tuomittiin henkeen tai terveyteen kohdistuneista rikoksista taikka omaisuusrikoksista. Liikenne rikosten osuus oli noin 10 prosenttia. Päärikoksina tuomioissa olivat törkeä pahoinpitely, pahoinpitely, ryöstö, törkeä varkaus, varkaus ja törkeä rattijuopumus. Ikäryhmässä 18–20-vuotiaat tilanne oli saman suuntainen. Ehdottomiin vankeusrangaistuksiin johtaneita lukumäärällisesti keskeisiä päärikoksia olivat varkaus, törkeä rattijuopumus ja pahoinpitely.

Alle 18-vuotiaille tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset (yhdyskuntapalvelut mukaan luettuina) ovat muutamaa vuotta lukuun ottamatta tasaisesti vähentyneet 1980-luvun lopulta lähtien. Vuonna 1987 ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittiin alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista 422 ja vuonna 2002 enää 117. Jälkimmäisessä määrässä ovat mukana yhdyskuntapalvelurangaistukset (48). Osa muutoksesta selittyy vuonna 1990 voimaan tulleella ehdollisesta rangaistuksesta annetun lain muutoksella, jolla alle 18-vuotiaalle tuomittavan ehdottoman vankeusrangaistuksen edellytykseksi asetettiin painavat syyt.

Nuorten rangaistusvankien määrä ja osuus ovat vastaavasti laskeneet. Kun 15-17-vuotiaita rangaistusvankeja oli vankilassa 1 päivänä lokakuuta 1989 17, oli heitä 1 päivänä tammikuuta 2004 enää 4. Ikäryhmässä 18-20-vuotiaat vastaavat luvut olivat 140 ja 79.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä on taulukoita nuorille erityisesti vuonna 2001 määrättyistä seuraamuksista.

2.1.4. Nuoria rikoksentekijöitä koskeva erityissääntely

Nuorista rikoksentekijöistä annetussa laissa ja asetuksessa sekä oikeusministeriön päätöksessä nuorista rikoksentekijöistä (310/1943) on erityissäännöksiä nuorista rikoksentekijöistä, joilla tarkoitetaan rikoksensa 15-20-vuotiaana tehneitä nuoria ja nuoria aikuisia.

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Nuorista rikosentekijöistä annetussa laissa (8-10 ja 12 §) ja asetuksessa (4-8 §) on eräitä nuorelle rikosentekijälle määrättyä valvontaa koskevia säännöksiä, joita on jo edellä käsitelty.

Nuorista rikosentekijöistä annetun lain 14-16 §:ssä säädetään nuoren sijoittamisesta vankilaan. Kun vähintään kuudeksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi vapausrangaistukseen tuomitun nuoren rikosentekijän rangaistus on pantava täytäntöön, vankilaoikeus määrää sen tai sen määräämän henkilön suorittaman tutkimuksen jälkeen, onko rangaistus suoritettava yleisessä rangaistuslaitoksessa vai nuorisovankilassa. Rangaistus on määrättävä nuorisovankilassa kärsittäväksi, jos on perusteltua aihetta otaksua, että tuomittu on sellaisen kasvatuksen ja opetuksen tarpeessa, jota hän voi saada nuorisovankilassa, ja että hän on kehityskykyinen. Kaksikymmentäkolme vuotta täyttäneitä ei saa määrätä nuorisovankilaan. Lain 26 §:n mukaan nuori rikosentekijä, joka on määrätty suorittamaan rangaistuksensa tavallisena vankeusrangaistuksena, on pidettävä mahdollisuuksien mukaan erillään sellaisista vanhemmista vangeista, joiden voidaan katsoa vaikuttavan häneen vahingollisesti. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (39/1889) 5 luvun 9 §:n mukaan vanki voidaan päästää nuorisovankilasta ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan tuomioistuimen rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna kolmanneksen. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevaa sääntelyä ollaan parhaillaan uudistamassa vankeusrangaistuskomitean (komiteanmietintö 2001:6) työn pohjalta. Komitean ehdotuksia käsitellään nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.3.2.

Nuorista rikosentekijöistä annetun lain 23 §:n 1 momentin mukaan nuorta rikosentekijää koskevaa asiaa käsitellessään virallisen syyttäjän, yleisen oikeuden ja vankilaoikeuden on koetettava tarkoin perehtyä, paitsi tehtyyn rikokseen ja sen vaikuttimiin, nuoren rikosentekijän henkilöllisyyteen, hänen aikaisempiin elämänvaiheisiinsa ja niihin oloihin, joissa hän on elänyt. Säännös koskee henkilötutkintaa, jota säännellään tarkemmin nuorista rikosentekijöistä annetussa asetuksessa ja oikeusministeriön päätöksessä. Asetuksen 1 §:n mukaan alustavaa tutkintaa toimittavan viranomaisen on tarkoin tutkittava, paitsi itse rikosta, myös sen vaikuttimia sekä hankittava asianomaisen lautakunnan välityksellä taikka muulla tavalla selvitys rikokseen syyppääksi epäillyn henkilöllisyydestä, hänen aikaisemmista elämän vaiheistaan ja niistä oloista, joissa hän on elänyt.

Nuorista rikosentekijöistä annetun asetuksen vanhahtavassa 2 §:ssä säädetään henkilötutkinnassa selvitettävistä seikoista. Tutkinta on kohdistettava tutkittavan ruumiilliseen, älylliseen ja siveelliseen kehitykseen ja erityisesti niihin luonteenominaisuuksiin, jotka ehkä ovat johtaneet hänet rikokseen. Tutkittavan aikaisempia elämänvaiheita selvittäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota myös siihen, onko tutkittavan suvussa ilmennyt rikollisuutta tai muuta pahantapaisuutta tai mielisairautta.

Tutkittavan ulkonaisiin elämänoloihin kohdistettavalla tutkinnalla on pyrittävä selvittämään, missä määrin tutkittava ehkä on tehnyt rikoksensa epäedullisen ympäristön vaikutuksesta.

Laista ei selvästi ilmene, millaisissa tilanteissa ja kenen aloitteesta henkilötutkinta on tehtävä. Käytännössä syyttäjä pyytää kirjallista selvitystä lähinnä silloin, kun nuorta epäillään rikoksesta, josta saattaa seurata vankeutta. Tätä lievemmissä tapauksissa tarpeelliset tiedot voidaan ilmoittaa myös suullisesti oikeuskäsittelyssä. Myös poliisi tai tuomioistuin voi tehdä aloitteen henkilötutkinnan laatimiseksi. Nykyisin henkilötutkinnan yleensä tekee alle 18-vuotiaille sosiaaliviranomainen ja 18-20-vuotiaille Kriminaalihuoltolaitos.

Nuorista rikoksentekijöistä annetun oikeusministeriön päätöksen 1 §:n mukaan henkilötutkinnassa on käytettävä oikeusministeriön vahvistamia lomakkeita, jos rikoksesta on säädetty ankarampi rangaistus kuin sakko tai kuusi kuukautta vankeutta. Jos rikoksesta ei kuitenkaan ilmeisesti seuraisi ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, ei edellä mainittuja lomakkeita tarvitse käyttää, ellei virallinen syyttäjä tai tuomioistuin toisin määrää.

Henkilötutkinnan perustietolomake sisältää seuraavat asiat:

- 1) alaikäisen holhoojat/hooltajat,
- 2) perhetilanne, taloudellinen tilanne, sosiaaliset suhteet ja harrastukset, terveydentila ja päihteiden käyttö,
- 3) koulutus, työkokemus ja mahdollinen asepalvelus,
- 4) meneillään ja suunnitteilla olevat huolto- ja auttamistoimenpiteet ja
- 5) henkilötutkinnan tekijän arvio tuen ja valvonnan tarpeesta.

Henkilötutkinnasta laaditaan erilliselle lomakkeelle yhteenveto ja seuraamusesitys.

Nuorista rikoksentekijöistä annetun lain 24 §:ssä säädettyä velvollisuutta käsitellä nuoria koskevat asiat erityisillä raastuvanoikeuden osastoilla on käsitelty jo aikaisemmin.

2.1.5. Keskeiset Suomea sitovat kansainväliset rikos- ja prosessioikeudelliset velvoitteet

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus on saatettu Suomessa voimaan vuonna 1990 asetuksella. Ihmisoikeussopimus on vuodelta 1950, mutta sitä on muutettu lukuisia kertoja. Sopimuksen 5 artiklassa säännellään oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen. Artiklan 1 kappaleen d kohdan mukaan lapsen vapaus on mahdollista riistää lain nojalla hänen kasvatuksensa valvomiseksi tai hänen pidättämisekseen lain nojalla toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi saattamista varten. Ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa säännellään oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Artiklan 1 kohdan mukaan oikeudenkäynnin julkisuudesta voidaan poiketa muun ohessa nuorten henkilöiden etujen niin vaatiessa.

Suomessa on vuonna 1976 saatettu asetuksella voimaan Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen vuonna 1966 hyväksymä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. Sopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen b kohdan mukaan syytetyt nuoret henkilöt on pidettävä erillään aikuisista ja heidän tapauksensa on mahdollisimman nopeasti ratkaistava. Saman artiklan 3 kappaleen mukaan vankilassa olevat nuorisorikolliset on pidettävä erillään aikuisista ja heille on annettava heidän ikänsä ja oikeudellisen asemansa mukainen kohtelu. Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen mukaan rikosasiassa annettu päätös voidaan pitää salaisena nuorten henkilöiden edun niin vaatiessa. Saman artiklan 4 kappaleen mukaan kysymyksen ollessa nuorista henkilöistä oikeudenkäyntimenettelyssä on otettava huomioon heidän ikänsä ja pyrkimys edistää heidän yhteiskunnallisen asemansa palauttamista.

Suomessa on vuonna 1991 asetuksella saatettu voimaan Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus. Sen 37 artiklan mukaan lasta ei saa rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Kuolemanrangaistusta tai elinkautista tuomiota ilman vapauttamismahdollisuutta ei tule langettaa alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Lapselta ei saa riistää hänen vapauttaan laittomasti tai mielivaltaisesti. Lapsen pidättämisessä, muussa vapaudenriistossa tai vangitsemisessä tulee noudattaa lakia ja näihin toimiin on turvauduttava vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona. Vapaudenriiston kohteeksi joutunutta lasta on kohdeltava inhimillisesti ja kunnioittaen synnynnäistä ihmisarvoa ottaen huomioon hänen ikäistensä tarpeet. Jokaisella lapsella on oikeus pitää yhteyttä perheeseensä kirjeitse ja vierailukäynnein, paitsi poikkeuksellisissa olosuhteissa.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle lapselle, jonka väitetään syyllistyneen rikoslain rikkomiseen, jota syytetään siitä tai jonka on todettu sitä rikkoneen, oikeuden tulla kohdelluksi tavalla, joka edistää lapsen ihmisarvoa ja arvokkuutta, joka vahvistaa lapsen kunnioitusta muiden ihmisoikeuksia ja perusvapauksia kohtaan sekä ottaa huomioon lapsen iän ja pyrkimyksen edistää hänen yhteiskunnallista sopeutumistaan ja rakentavan roolin omaksumista yhteiskunnassa.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artiklassa todetaan edelleen, että lapselle, jonka väitetään syyllistyneen tai jota syytetään rikoslain rikkomisesta, on ilmoitettava viipymättä ja suoraan tai tarvittaessa vanhempiensa tai laillisten huoltajiensa välityksellä häntä vastaan esitetyt syytteet, ja hänellä on oikeus saada oikeusapua tai muuta asianmukaista apua puolustuksensa valmistelussa sekä sen esittämisessä. Lapsen on viipymättä saatava lainsäädännön mukaisesti asiansa toimivaltaisen, riippumattoman ja puolueettoman viranomaisen tai oikeudellisen elimen päätettäväksi rehellisessä oikeudenkäynnissä oikeus- tai muun asianmukaisen avustajan läsnä ollessa ja ottaen erityisesti huomioon lapsen iän, hänen tilanteensa, hänen vanhempansa tai laillisen holhoojansa tai huoltajansa läsnä ollessa, ellei sen todeta olevan lapsen edun vastaista.

Edelleen lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artiklassa todetaan, että sopimusvaltiot pyrkivät edistämään sellaisten lakien säätämistä, menettelytapojen ja viranomaisten asettamista ja laitosten perustamista, jotka soveltuvat erityisesti lapsiin, joiden väitetään syyllistyneen, joita syytetään tai joiden on todettu rikkoneen rikoslakia. Menettelytavoista mainitaan sellaisen vähimmäisiän säätäminen, jota nuorempia lapsia ei pidetä kelpoisina rikkomaan rikoslakia, ja pyrkimys ryhtyä muihin kuin oikeudellisiin toimenpiteisiin tällaisten lasten kohdalla.

2.1.6. Sovittelu

Sovittelu on vapaaehtoinen, Suomessa virallisen seuraamusjärjestelmän rinnalla ja joissakin tapauksissa sen vaihtoehtona toimiva menettely rikosten sopimiseksi. Sovittelun ideologisena perustana on rikoksen käsitteleminen ainakin osittain virallisen seuraamusjärjestelmän ulkopuolella osapuolten välisenä asiana, jonka ratkaisemisessa he ovat itse aktiivisia.

Sovittelussa rikoksen asianomistaja ja rikoksesta epäilty selvittelevät tapahtunutta puolueettoman sovittelijan läsnä ollessa. Sovittelu tarjoaa rikoksenteikijälle tilaisuuden ottaa valvotulla tavalla vastuu teostaan, mikä auttaa häntä ymmärtämään tekonsa seuraukset. Koska sovittelu on usein järjestetty osana kunnan lastensuojelutyötä, sovittelun myötä saattaa olla mahdollisuus laajempaankin nuoren kokonaistilanteen kartoitukseen. Sovittelu on myös kustannuksiltaan edullisempaa verrattuna tuomioistuinkäsittelyyn. Sovittelu on keskeinen keino reagoida myös alle 15-vuotiaiden lasten tekemiin rikollisiin tekoihin. Paikkakuntakohtaisesti ohjaamisesta sovitteluun on sovittu esimerkiksi poliisin ja sosiaaliviranomaisen kesken.

Sovitteluun osallistuminen on molemmille osapuolille vapaaehtoista. Menettelyssä pyritään saamaan aikaan sopimus, jonka sisältönä on yleensä vahingon korvaaminen rikoksen uhrille joko raha- tai työsuorituksella. Sopimiseen liittyy usein myös anteeksipyyntö. Rikoksen tekijän ja uhrin välisessä tapaamisessa on tarkoituksena, että tekijä joutuu kohtaamaan käyttäytymisensä seuraukset ja ottamaan niistä vastuun. Sovittelussa voidaan antaa tilaa asianosaisten tunteille toisella tapaa kuin rikosasian tuomioistuinkäsittelyssä. Sovittelulla pyritään sosiaalisen kasvattamisen ja vastuullisuuden korostamisen kautta uusien rikosten ehkäisemiseen. Sovittelua on sen kasvatuksellisten piirteiden vuoksi pidetty käyttökelpoisena menettelynä erityisesti nuorten tekemissä rikoksissa. Sovittelu tarjoaa mahdollisuuden kehittää nuorten vastuuntuntoa, ehkäistä uusintarikollisuutta ja katkaista aluillaan oleva rikoskierre.

Viimeinen kattava sovittelua koskeva selvitys on tehty vuoden 1999 aineistosta. Tuolloin sovittelussa oli 4 573 asiaa, joista 96 prosenttia oli rikosasioita. Tyypillisiä soviteltavia rikoksia ovat pahoinpitelyt, varkaudet ja vahingonteot. Sovitteluun osallistuvista rikoksesta epäillyistä noin puolet on alle 18-vuotiaita, pääosin miespuolisia henkilöitä. Naisten osuus vaihtelee toimistoittain 10-20 prosentissa. Asioista noin 85 prosenttia tulee sovitteluun poliisin tai syyttäjän kautta.

Sosiaaliviranomaisten ja asianosaisten aloitteesta alkavien sovitteluiden määrä on vähäinen. Tosin sovittelualoite saattaa tulla syyttäjälle sosiaaliviranomaisten kautta, mikä jonkin verran vääristää tilastoja.

Esimerkiksi Helsingissä poliisi toimittaa esitutkinnan päätyttyä esitutkintapöytäkirjat Helsingin kaupungin sosiaalipäivystystoimiston nuorisoryhmän erityissosiaalityöntekijöille, jotka selvittävät ensimmäiseksi asian soveltuvuuden sovitteluun ja tarvittaessa toimittavat asian sovittelutoimintaan, jos poliisi tai syyttäjä ei jo ole niin tehnyt. Helsingissä ohjautuu näin sovitteluun juttuja vuosittain noin 800-1 000. Niistä 300-350 koskee asioita, joissa tekijä on 15–17-vuotias. Viime vuosina pahoinpitelyjä on soviteltu eniten. Helsingissä pahoinpitelyjen lisäksi toisena suurena sovitteluun ohjautuneena rikosryhmänä ovat vahingonteot, erityisesti töhrintään liittyvät. Muita Helsingissä sovitteluun ohjautuneita rikoksia ovat varkaus, petos, kavallus, laiton uhkaus, kotirauhan rikkominen, solvaus, luvaton käyttö, näpistys ja ryöstö. Etenkin nuorten rikosentekijöiden vahingontekoja soviteltaessa vastuun selkiytyminen ja työkorvauksen mahdollistaminen ovat ensisijaisia tavoitteita.

Myönteisesti sujunut sovittelu voi johtaa siihen, että syyttäjä jättää syyttämättä nuorta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla tai että tuomioistuin jättää hänet rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla rangaistukseen tuomitsematta. Sovittelu voidaan myös ottaa huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena rikoslain 6 luvun 6 §:n 3 kohdan nojalla. Asianomistajarikoksissa onnistunut sovittelu voi johtaa asianomistajan luopumiseen syytteestä.

Systemaattisia tietoja ei ole siitä, mitä rikosasioille tapahtuu sovittelun jälkeen rikosoikeusjärjestelmässä. Valtakunnansyyttäjänviraston kokoamien tietojen mukaan vuoden 2001 alkupuoliskolla 525 syyttämättäjättämispäätöstä edelsi onnistunut sovittelu. Vuositasolla on siis kysymys noin 1 000 tapauksesta. Syyttäjien arvioiden mukaan sovittelulla on päätöksen kannalta vähintään myötävaikuttava merkitys lähes kaikissa tapauksissa. Vuonna 1997 jätettiin 35 sovittelutoimiston tietojen mukaan 62 prosentissa niissä käsitellyistä virallisen syytteen alaisista rikoksista syyteharkinnan jälkeen syyte nostamatta. Joistakin hajatiedoista ilmenee, että rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista ilmenee sovintomenettelyn perusteella myös sellaisissa tapauksissa, joissa sovittelussa ei ole päästy sopimukseen.

2.2. Sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien käsittely

Lastensuojeluun sekä mielenterveys- ja päihdeongelmien hoitamiseen liittyvillä toimenpiteillä on tärkeä merkitys rikosoikeuden järjestelmän keinojen täydentäjänä. Joissakin tapauksissa rikosoikeuden keinojen käyttämisestä voidaan myös luopua, jos sosiaali- ja terveydenhuollot toimet katsotaan riittäviksi.

2.2.1. Lastensuojelun lähtökohdat

Lastensuojelulaki (683/1983) ja lastensuojeluasetus (1010/1983) sääntelevät lastensuojelutyön järjestämistä ja toteuttamista kunnissa. Laki jättää kunnille päätösvalan eli oikeuden ja velvollisuuden lastensuojelun järjestämiseen tarvetta vastaavasti. Tämä saattaa johtaa alueelliseen vaihteluun lastensuojelun käytännön toteuttamisessa. Lastensuojelulaki koskee jälkihuollon osalta myös 18–20-vuotiaita nuoria.

Lastensuojelulain 1 §:n 1 momentin mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Lain 4 §:n mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Sosiaalilautakunta hyväksyy yleiset perusteet ja ohjeet lautakunnan alaisen lastensuojelun järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvista tehtävistä huolehtii kunnan määräämä monijäseninen toimielin, jonka sen lisäksi, mitä siinä laissa säädetään, on huolehdittava niistä tehtävistä, jotka muissa laeissa säädetään sosiaalilautakunnan tehtäväksi. Mainitusta toimielimestä käytetään tässä esityksessä nimitystä sosiaaliviranomainen. Lastensuojelussa tarvittavia palveluja tuottavat julkisen sektorin eli kuntien toimintaa täydentäen erilaiset järjestöt ja yhteisöt, joilta kunnat voivat ostaa palveluita.

Lastensuojelulain 9 §:n mukaan perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatumahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Kun sijaishuolto on tarpeen ja se on lapsen edun mukainen, se on järjestettävä viivytyksettä siten kuin lastensuojelulain 5 ja 6 luvussa tarkemmin säädetään. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle.

Lastensuojelulle keskeisessä varhaisessa puuttumisessa oirehtimiseen oleellista on yhteistyö, johon velvoittavia säännöksiä on useita. Mielenterveyslain (1116/1990) 5 §:ssä säädetään mielenterveyspalveluiden yhteensovittamisesta, erikoissairaanhoidon (1062/1989) 10 §:ssä erikoissairaanhoidon palvelujen yhteensovittamisesta, päihdehuoltolain (41/1986) 5 §:ssä yhteistoiminnasta päihteiden ongelmakäytön ehkäisemiseksi ja sosiaalihuoltolain 54 §:ssä yhteistoiminnasta sosiaalihuollon alalla. Lastensuojelulain 11 §:n 2 momentin mukaan terveydenhuollon viranomaisten on annettava perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja tarvittaessa järjestettävä lapsen hoito.

Lastensuojelulain 10 §:n mukaan lapsen etua selvitetessä on otettava huomioon lapsen omat

toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimenpiteet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen. Huoltajan ohella on 15 vuotta täyttäneellä lapsella oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa, 12 vuotta täyttäneelle lapselle on puolestaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Viimeksi mainitun ikärajan saavuttaneella lapsella on myös oikeus vaatia eräitä sosiaalipalveluja ja muita tukitoimia. Lapsen asioista vastaavan sosiaaliohjaajan on valvottava lapsen edun toteutumista, avustettava virkansa puolesta lasta sekä ohjattava häntä tarvittaessa saamaan riittävä apua.

Alaikäisen asiakkaan asemasta yleisesti sosiaalihuollossa säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 10 §:ssä, jonka 1 momentin mukaan alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Pykälän 2 momentissa säädetään, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu.

Lastensuojelulain 11 §:n 1 momentin mukaan perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on kussakin tapauksessa tehtävä huoltosuunnitelma, jollei kysymyksessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Huoltosuunnitelma on tarkistettava tarpeen mukaan. Lastensuojeluasetuksen 4 §:n mukaan huoltosuunnitelma laaditaan yhdessä asianomaisten kanssa. Huoltosuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan sekä keinot ja arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Suunnitelmasta on myös käytävä ilmi, kuinka usein suunnitelma on tarkistettava. Viimeksi mainitussa säännöksessä on lisäksi tarkempia määräyksiä huostaan otettua tai avohuollon tukitoimena sijoitettua lasta koskevan huoltosuunnitelman sisällöstä. Sijaishuollossa olevien lasten kohdalla huoltosuunnitelmaa voidaan tarvittaessa täydentää erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla.

Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeeton. Pykälän 3 momentin mukaan lautakunnan on muun ohessa 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa erityisesti valvottava lapsen etua sekä mahdollisuuksien mukaan yhdessä huoltajien kanssa tuettava hänen kasvamistaan vastuullisuuteen.

Lastensuojelujärjestelmän toimivuuden kannalta tärkeä merkitys on lastensuojelulain 40 §:llä, jossa säädetään ilmoitusvelvollisuudesta. Pykälän 1 momentissa säädetään, että jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Pykälän 2 momentin mukaan myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen.

2.2.2. Avohuollon tukitoimet

Lastensuojelulain 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin viipymättä, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Avohuollon tukitoimia ovat lain 13 §:n mukaiset sosiaalipalvelut ja muut tukitoimet, 14 §:n mukaiset perhehoito ja laitoshuolto sekä 15 §:n mukainen lapsen edun valvonta. Avohuollon tukitoimet perustuvat suostumukseen.

Lastensuojelulain 13 §:ssä säädetään avohuollon tukitoimina järjestettävistä sosiaalipalveluista ja muista tukitoimista. Pykälän 1 momentin mukaan, kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen tai sellaisen itsenäistymässä olevan nuoren kuntoutumiselle, joka ennen 18 vuoden ikää on ollut lastensuojelun asiakkaana, on kunnan viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto.

Rikoksiin syyllistyneiden nuorten kannalta merkityksellisiä ovat lastensuojelulain 13 §:n 2 ja 3 momentti. Niiden mukaan sosiaalilautakunnan on sen lisäksi, mitä sosiaalihuoltolaissa säädetään, tarvittaessa järjestettävä tukihenkilö- tai perhe sekä riittävät eriapalvelut sekä tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista ja muuta tukea antamalla. Tukitoimia toteutetaan yhteistyössä lapsen tai nuoren sekä lapsen vanhempien tai muiden lasta hoitavien henkilöiden kanssa.

Tukihenkilön voi saada perhe, joka vaikean elämäntilanteensa vuoksi tarvitsee lapselleen perheen ulkopuolisen aikuisen ystävän. Tukihenkilön voi saada myös lapsi tai nuori, jolla on vaikea elämäntilanne ja joka tarvitsee sen vuoksi tukea. Toiminta perustuu ajatukseen, että kehitysiässä oleva lapsi tarvitsee ainakin yhden ehjän turvallisuutta antavan luottamukseen perustuvan ihmissuhteen. Tarkoituksena on auttaa lasta ja hänen perhettänsä ongelmien selvittelyssä sekä tukea lapsen normaalia kehitystä ja omatoimisuutta. Tukihenkilöksi sopii tasapainoinen aikuinen, joka pystyy tarjoamaan lapselle turvallisen ja myönteisen ihmissuhteen. Tukisuhde edellyttää pitkäjänteisyyttä ja sitoutumista luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Tukihenkilö toimii yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Läheisneuvonpidosta ei säädetä lastensuojelulaissa. Läheisneuvonpidossa kootaan yhteen lapsen ja

nuoren ympärille hänelle tärkeät läheiset henkilöt, joita ovat esimerkiksi vanhemmat, muut sukulaiset ja ystävät. Läheisneuvonpito on työtapa, jossa sosiaalihuollon asiakkaalle järjestetään mahdollisuus yhdessä läheistensä kanssa käsitellä asiaansa ja ehdottaa siihen ratkaisua. Päätösvalta kuitenkin säilyy viranomaisella eli sosiaalitoimella. Neuvonpidossa laaditaan suunnitelma ja ehdotus lapsen ongelmien käsittelemiseksi. Sen jälkeen neuvottelun tulos esitetään sosiaalityöntekijän hyväksyttäväksi. Läheisneuvonpitoa esitellään tarkemmin nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 10.5.2.

Lastensuojelulain 14 §:n mukaan lapselle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on. Kaksitoista vuotta täyttäneelle tätä hoitoa tai huoltoa voidaan järjestää myös yksin häneen kohdistuvana, jos hän itse sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaalle lapselle sitä voidaan järjestää yksin lapseen kohdistuvana enintään kolmen kuukauden ajaksi, kun lapsen huolenpitoa ei muutoin voida järjestää hänen huoltajansa tai sen henkilön sairauden johdosta, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on, taikka muun vastaavan syyn tähden. Mainittua hoitoa tai huoltoa voidaan erityisestä syystä jatkaa enintään kolme kuukautta. Pääasiallisesti perhehoitoa käytetään sijaishuollon yhteydessä, minkä vuoksi perhehoitoa käsitellään seuraavassa jaksossa.

Lapsi voidaan avohuollon tukitoimena sijoittaa myös laitoshuoltoon, jolloin sijoituspaikkana tulevat lastensuojelulain 29 §:n nojalla kysymykseen lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Näistä koulukodit ovat perinteisesti keskittyneet vaikeahoitoisiin nuoriin. Perhehoidon tavoin tätä sijoitusmuotoa käytetään kuitenkin pääsääntöisesti sijaishuollon yhteydessä. Lastensuojeluasetuksessa on tarkempia säännöksiä lastensuojelulaitosten yksiköihin sijoitettavien lasten lukumäärästä, toimitiloista ja henkilöstöstä.

Lastensuojelun tarvetta aiheuttavista tekijöistä ja muista asiaan vaikuttavista seikoista ei ole valtakunnallisia tilastotietoja. Helsingin lukuja voidaan pitää jossakin määrin koko maan osalta suuntaa antavina. Niiden perusteella ilmenee, että lapsen rikollinen teko rekisteröidään avohuollon tarpeen ensisijaiseksi syyksi erittäin harvoin. Yleisimmin lastensuojelun avohuollon tarvetta aiheuttavat lapsen perheenjäsenen päihteiden käyttö, ongelmat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, vanhemman tai muun huoltajan terveydelliset ongelmat ja kasvatukseen liittyvät ongelmat. Avohuollon tukitoimenpiteiden kohteena olevien kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten lukumäärä on kasvanut selvästi 1990-luvun alusta lähtien. Lapsen tai nuoren rikollinen toiminta on kuitenkin erittäin harvoin myöskään avohuollon tällaisen sijoittamisen rekisteröitynä. Mainittu peruste edustaa noin prosenttia Helsingin avohuollon sijoittamistapauksista.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä on sekä avohuoltoon että seuraavassa jaksossa esiteltyyn sijaishuoltoon liittyviä taulukoita.

2.2.3. Huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto

Lastensuojelulain 16 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään ja jos avohuollon toimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Lastensuojelulain 22 §:n mukaan huostaan otetun lapsen hoito ja kasvatus järjestetään kodin ulkopuolella perhehoitona tai laitoshuoltona tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla.

Lastensuojelulain 17 §:ssä on huostaanottoon liittyviä menettelysäännöksiä koskien asianosaisten kuulemista. Lapsen mielipide on selvitettävä huostaanottoasiassa. Lisäksi on varattava tilaisuus tulla kuulluksi muun ohessa lapsen vanhemmille, huoltajille ja henkilöille, joiden hoidossa lapsi on. Sosiaalilautakunnan on säännöksen mukaan tarvittaessa kuultava lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoita. Eräissä tapauksissa lautakunnan päätös huostaanotosta on alistettava hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Näistä tapauksista keskeisin liittyy 12 vuotta täyttäneen lapsen tai hänen huoltajansa vastustukseen. Lastensuojelulain 18 §:n nojalla, jos lapsi on 16 §:ssä mainitusta syystä välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa, hänet voidaan ottaa sosiaalilautakunnan huostaan alistamatta päätöstä hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Tuolloinkin huostaanottoasia on otettava 14 päivän kuluessa käsiteltäväksi 17 §:ssä tarkoitettuna huostaanottoasiana.

Lastensuojelulain 19 §:n 1 momentin mukaan, kun lapsi on otettu sosiaalilautakunnan huostaan, sosiaalilautakunnalla on huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Sosiaalilautakunnan tulee pyrkiä yhteistoimintaan lapsen vanhempien ja muiden huoltajien kanssa.

Perhehoitoa käytetään pääasiallisesti sijaishuollon yhteydessä. Perhehoito on sosiaalihuoltolain 17 §:n mukainen sosiaalipalvelu, jonka järjestämisestä vastaa kunnan sosiaalitoimi. Sosiaalihuoltolain 25 §:n mukaan perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perhehoitoa annetaan henkilölle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita hyväksi käyttäen ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa.

Kunta voi järjestää perhehoitoa, kuten muitakin sosiaalipalvelujaan, eri tavoin. Kunta voi tehdä toimeksiantosopimuksen yksityisen perheen kanssa, ottaa perhehoitajan virka- tai työsopimussuhteeseen, ostaa perhehoitoa yksityiseltä perhekodilta tai olla jäsenenä perhehoitoa järjestävässä kuntayhtymässä tai muuten mukana kuntien sopimukseen perustuvassa yhteistoiminnassa.

Perhehoidon tavoitteena on tukea lapsen kehitystä. Samalla tulisi pyrkiä saamaan aikaan myönteistä muutosta hänen perheensä tilanteessa. Tuen tarpeellisuuden arvioi perheen asuinalueen sosiaalipalvelutoimiston sosiaalityöntekijä yhdessä vanhempien kanssa. Perhehoito voi olla suunnitelmallista ja säännöllistä, lähinnä viikonloppuisin tapahtuvaa (esimerkiksi yksi tai kaksi viikonloppua kuukaudessa) tai kriisiluontoista, jolloin sijoitus voi kestää yhtäjaksoisesti vuorokaudesta kolmeen kuukauteen.

Perhehoito voi olla määräaikaista tai kestää useita vuosia lapsen täysi-ikäiseksi tulemiseen asti. Avohoidon tukitoimena perhehoito voi kestää enintään kolme kuukautta. Tavoitteena on tarjota lapselle yksilöllistä huolenpitoa ja hoitoa, pitkäaikaisia ihmissuhteita sekä turvallinen koti. Sijoituksen aikana lapsella on oikeus pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin ja vanhempien kanssa tehdään yhteistyötä.

Lastensuojelulain mukaisista huostaan otettuun ja laitoshuoltoon sijoitettuun lapseen kohdistettavista pakotteista ja rajoituksista säädetään lastensuojelulain 31 ja 32 §:ssä ja mainittuja pykäläitä täydentäen lastensuojeluasetuksessa. Lastensuojelulain 32 §:n nojalla, jos huolto lastensuojelulaitoksessa sitä edellyttää ja jos se on lapsen edun mukaista, hänen oikeuttaan poistua lastensuojelulaitoksen alueelta tai hänen oleskeluaan ja liikkumistaan voidaan muutoin asetuksella tarkemmin säädettävällä tavalla rajoittaa määräajaksi muun ohessa, jos lapsi on otettu sosiaalilautakunnan huostaan sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon. Lapsi voidaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on lapsen hoidon kannalta muutoin erityisen perusteltua. Eristäminen ei saa ilman uutta päätöstä jatkua yhtämittaisesti yli 24 tuntia ja sen tulee tapahtua laitoksen henkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Lastensuojeluasetuksen 10 §:ssä säädetään tarkemmin erityisistä syistä, joilla eristämistä saa välittömästi jatkaa, ei kuitenkaan yli 48 tuntia. Lasta on kuultava ennen kuin laitoksen johtaja tekee päätöksen rajoituksesta.

Lastensuojelulain 20 §:n mukaan huostassapito on lopetettava, kun 16 §:n mukaista tarvetta ei enää ole, jollei lopettaminen ole selvästi vastoin lapsen etua. Huostassapito lakkaa lisäksi, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai solmii avioliiton.

Lastensuojelulain 34 §:n 1 momentin mukaan sijaishuollon päättymisen jälkeen sosiaalilautakunnan on aina järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta

sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on, muun ohessa 13 ja 14 §:ssä säädetyllä tavalla. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Asunnon ja riittävän toimeentulon järjestäminen ovat kuntaa sitovia jälkihuoltovelvoitteita. Jälkihuoltoa järjestävät kuntien lisäksi lastensuojelujärjestöt. Jälkihuoltoon siirtymisen yhteydessä nuoren kanssa tehdään jälkihuoltosuunnitelma, jossa kartoitetaan nuoren tilanne eri elämänalueilla sekä määritellään tavoitteet ja niihin pääsemisen keinot.

Jälkihuollon työmuotoina voivat tulla kysymykseen edellä mainittujen lisäksi taloudellinen tukeminen, harrastustoiminnan tukeminen, perhetyö, ammatinhankinnan ja työhönsijoittumisen tukeminen, loma- ja virkistystoiminnan järjestäminen, mielenterveyspalveluihin ja päihde- ja huumehoitoon ohjaaminen, koulunkäynnin ja opiskelun tukeminen ja tukihenkilö- tai tukiperhetoiminta.

Huostaanottojen määrä on lisääntynyt koko maassa 1990-luvun alusta lähtien. Helsingin tilastotiedoista ilmenee, että lapsen tai nuoren rikollinen toiminta on erittäin harvoin huostaanottoon liittyvän kodin ulkopuolelle sijoittamisen ensisijaisena perusteena. Mainittu peruste edustaa noin prosenttia kaikista sijoittamistapauksista.

Nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä on esimerkkitapauksia lastensuojelun toiminnasta käytännössä.

2.2.4. Päihde- ja mielenterveysongelmaisiin kohdistuvat toimenpiteet

Päihde- ja mielenterveysongelmat ovat merkittäviä nuorten rikollisuuteen liittyviä taustatekijöitä. Mainittujen ongelmien hoitamista säännellään päihdehuoltolaissa ja mielenterveyslaissa. Hoidon järjestämisvastuu on kunnilla. Ne voivat hankkia palveluja yksityisiltä palveluntuottajilta, jotka täydentävät julkisen sektorin palvelutarjontaa. Päihde- ja mielenterveysongelmien hoitoa voidaan toteuttaa lastensuojelun yhteydessä niin avo- kuin laitoshoitomakin.

Päihdehuoltolain sääntely

Päihdehuollon tavoitteista, periaatteista, palveluista ja huollon järjestämisvelvollisuudesta säädetään vuonna 1987 voimaan tullessa päihdehuoltolaissa.

Päihdehuoltolain 1 §:n mukaan päihdehuollon tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä edistää päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta.

Päihdehuoltolain 3 §:n mukaan päihdehuollon palvelujen ja toimenpiteiden järjestäminen ja kehittäminen kuuluvat kunnalle ja siellä sosiaalihuollon osalta sosiaalilautakunnalle ja terveydenhuollon osalta terveyslautakunnalle. Lain 6 §:n 3 momentin mukaan palvelut tulee ensisijaisesti järjestää avohuollon toimenpitein. Päihdehuoltolain 7 §:n mukaan palveluja tulee antaa ongelmakäyttäjän lisäksi hänen perheelleen ja muille läheisilleen. Palveluja on annettava henkilön, hänen perheensä ja muiden läheistensä avun, tuen ja hoidon tarpeen perusteella.

Päihdehuoltolain 10 §:n nojalla henkilö voidaan määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon terveysvaaran tai väkivaltaisuuden perusteella. Edellytyksenä tuolloin on, että hoidon ja huollon järjestämisessä vapaaehtoisuuteen perustuvat palvelut eivät ole mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Terveysvaara tarkoittaa sitä, että henkilö ilman päihteiden käytön keskeyttämistä ja asianmukaista hoitoa on hänellä olevan tai hänelle päihteiden käytöstä välittömästi aiheutumassa olevan sairauden tai vamman johdosta välittömässä hengenvaarassa tai saamassa vakavan, kiireellistä hoitoa vaativan terveydellisen vaurion. Väkivaltaisuusperuste on olemassa, kun henkilö päihteiden käytön vuoksi väkivaltaisella tavalla vakavasti vaarantaa perheensä jäsenen tai muun henkilön terveyttä, turvallisuutta tai henkistä kehitystä. Pykälän 2 momentin mukaan väkivaltaisuusperustetta voidaan soveltaa alle 18-vuotiaaseen henkilöön vain erityisestä syystä.

Päihdehuoltolain 11 §:n 1 momentin nojalla terveyskeskuksen vastaava lääkäri tai sairaalan ylilääkäri voi määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon terveysvaaran perusteella enintään viideksi vuorokaudeksi. Lain 12 §:n 1 momentin mukaan päätöksen määräämisestä vastaavaan hoitoon väkivaltaisuuden perusteella tekee pääsääntöisesti sosiaalihuollon johtava viranhaltija. Jos mainittu hoito osoittautuu riittämättömäksi, hallinto-oikeus voi sosiaalilautakunnan esityksestä määrätä henkilön tahdosta riippumattomaan hoitoon väkivaltaisuuden perusteella enintään 30 vuorokaudeksi.

Päihdehuollon avohoitopalvelut keskittyvät suurimpien kaupunkien A-klinikoihin ja nuorisoasemiin. Laitospalveluissa keskeisiä ovat yleensä usean kunnan ylläpitämät tai järjestöjen omistamat katkaisuhuoltoasemat ja kuntoutuslaitokset. Lisäksi on asumisvaikeuksissa oleville päihdeongelmaisille tarkoitettuja asumispalveluja ja päiväkeskuksia. Alaikäisten päihdeongelmaisten hoidon järjestämisessä saattavat tulla sovellettaviksi myös lastensuojelulain ja mielenterveyslain säännökset.

Tahdosta riippumattoman päihdehoidon käyttäminen on erittäin harvinaista. Sitä voidaan järjestää lääninhallituksen nimeämässä toimintayksiköissä. Päihdehuoltolain ankarien tahdosta riippumattoman hoidon edellytysten vuoksi lapsen vakava päihteiden käyttö voi lähinnä johtaa lastensuojelulain 16 §:n mukaiseen huostaanottoon ja sitä kautta tapahtuvaan hoidon antamiseen.

Mielenterveyslain sääntely

Mielenterveystyöstä säädetään vuonna 1991 voimaan tulleessa mielenterveyslaissa. Lain keskeisenä tavoitteena on hoidon painopisteen ohjaaminen avohoitoon. Mielenterveyslain 1 §:n mukaan mielenterveystyöllä tarkoitetaan yksilön psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielenterveyden häiriöiden ehkäisemistä, parantamista ja lievittämistä.

Mielenterveyslain 3 §:n mukaan mielenterveyspalveluiden järjestäminen kuuluu kunnalle ja eräissä tapauksissa kuntayhtymälle. Käytännössä mielenterveyspalveluita annetaan avohoitona terveyskeskuksissa sekä terveyskeskussairaaloissa ja erikoissairaanhoidon sairaalahoitona. Mielenterveyslain 4 §:n 2 momentin mukaan palvelut on ensisijaisesti järjestettävä avopalveluina. Lain 6 §:n nojalla mielisairaita voidaan sijoittaa valtion mielisairaaloihin.

Mielenterveyspalvelujen yhteensovittamista koskeva pykälä on mielenterveyslain 5 §. Sen mukaan mielenterveyspalvelujen järjestämisessä on sairaanhoitopiirin kuntayhtymän ja sen alueella toimivien terveyskeskusten yhdessä kunnallisen sosiaalihuollon ja erityispalveluja antavien kuntayhtymien kanssa huolehdittava siitä, että mielenterveyspalveluista muodostuu toiminnallinen kokonaisuus. Mielisairautta tai muuta mielenterveyshäiriötä potevalle henkilölle on riittävän hoidon ja palvelujen ohella yhteistyössä asianomaisen kunnan sosiaalitoimen kanssa järjestettävä mahdollisuus hänen tarvitsemaansa lääkinnälliseen tai sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvään palvelu- ja tukiasumiseen siten kuin siitä on erikseen säädetty.

Mielenterveyslain 8 §:ssä säädetään tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoiton edellytyksistä. Henkilö voidaan sellaiseen määrätä vain jos

- 1) hänen todetaan olevan mielisairas,
- 2) hän mielisairautensa vuoksi on hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen mielisairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta, ja
- 3) mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi tai ovat riittämättömiä.

Alaikäinen voidaan määrätä tahdostaan riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon myös, jos hän on vakavan mielenterveyshäiriön vuoksi hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen sairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta ja jos mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi. Alaikäisen hoito tulee järjestää yksikössä, jolla on edellytykset ja valmiudet hoitaa häntä. Alaikäistä tulee hoitaa erillään aikuisista, jollei katsota olevan alaikäisen edun mukaista menetellä toisin.

Mielenterveyslain 11 §:n 2 momentin mukaan päätöksen tahdonvastaisesta hoidosta tekee

pääsääntöisesti sairaalan psykiatrisesta hoidosta vastaava ylilääkäri. Lain 12 §:n nojalla henkilöä voidaan edellisessä pykälässä tarkoitetun päätöksen perusteella pitää tahdosta riippumattomassa hoidossa enintään kolme kuukautta. Sen jälkeen hoitoa voidaan jatkaa uudella päätöksellä enintään kuudeksi kuukaudeksi. Viimeksi mainitun ajan jälkeen on uudelleen tarkkailun avulla selvitettävä, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta olemassa.

Mielenterveyslain 34 §:n mukaan valtioneuvoston asetuksella voidaan antaa tarkempia säännöksiä mielenterveystyön tarkemmasta sisällöstä ja järjestämisestä sekä sen lain täytäntöönpanosta. Asetuksella voidaan lisäksi mielenterveyspalvelujen yhdenvertaisemman saatavuuden edistämiseksi antaa säännöksiä siitä, mitkä ovat tutkimukseen ja hoitoon pääsyn enimmäisajat lain perusteella järjestettävissä palveluksissa. Vuoden 2001 alusta mielenterveysasetukseen lisättiin uusi lapsia ja nuoria koskeva 2 a luku. Asetuksen 6 a §:n mukaan lääkärin tehtyä lapsen tai nuoren mielenterveysongelmien vuoksi lähetteen erikoissairaanhoidon hoidon tarpeen selvittämiseksi, on arvio hoidon tarpeesta ja kiireellisyydestä tehtävä arvioinnin kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen viikon kuluessa lähetteen saapumisesta sairaalaan taikka muuhun toimintayksikköön, jollei erityisistä syistä muuta johdu. Tehdyn selvityksen perusteella tarpeelliseksi todettu hoito on järjestettävä hoidon edellyttämä kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen kuukauden kuluessa, jolleivät lääketieteelliset, hoidolliset tai muut vastaavat seikat muuta edellytä. Asetuksessa on myös säännöksiä, joilla pyritään varmistamaan hoitoyksiköiden yhteistyö ja mielenterveyshäiriöiden avohoidon tukitoimien riittävyys kotona selviytymisen mahdollistamiseksi.

2.3. Nuorten tekemien rikosten taustatekijät

Nuoruuteen kuuluva rajojen koetteleminen näkyy usein syyllistymisenä pikkurikkeisiin ja rikkomuksiin, myös rikoksiin. Nuorille on tyypillistä rikosten tekeminen ryhmässä. Tekijät pyrkivät hankkimaan arvonantoa ryhmässään ja korostavat riippumattomuuttaan yhteiskunnasta. Toinen nuorisorikollisuudelle tyypillinen piirre on rikosten suunnittelemattomuus. Tekojen motiivit liittyvät voittopuolisesti nuorten keskinäiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Nuorten toiminnalle on kuitenkin tyypillistä myös se, että aikuisikään saavuttaessa elämä usein palautuu yhteiskunnan sääntöjen mukaiseksi. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että parisuhteen ja perheen kautta ihmissuhteet vakiintuvat ja nuori kiinnittyy työelämään.

Rikosten tekemistä on pidetty perinteisesti miehisenä käyttäytymisenä. Naisten ja tyttöjen osuus rikoksista on ollut vähäistä. Erityisesti viime aikoina lisääntyntä naisten osuutta pahoinpitelyrikoksista on selitetty naisiin ja naiseuteen kohdistuvien odotusten murtumisella siten, että nykyään naisetkin omaksuvat aiemmin pelkästään miehisenä pidettyä käytöstä kuten väkivallan käyttöä tai alkoholin humalajuomista. Mitään huomattavaa määrällistä muutosta naisten ja tyttöjen rikollisessa käyttäytymisessä ei ole kuitenkaan viime vuosikymmeninä tapahtunut.

Myös eräät perinnöllisyyteen liittyvät tekijät sekä biologiset ominaisuudet (muun ohessa serotoniinin erityys) voivat tuoda mukanaan alttiuden sellaisten käyttäytymishäiriöiden kehittymiselle, jotka voivat osoittaa lisääntyntä riskiä kehittyä rikolliseksi. Tutkimus kuitenkin korostaa, ettei nuorisorikollisuudelle ole löydettävissä yksittäistä biologista, psykologista tai sosiaalista perussyytä. Erityisesti väkivaltakäyttäytymistä selittävät tutkimukset päätyvät yhä uudestaan korostamaan perhetaustan ja -olojen, koulun ja koulusopeutumisen, nuoren lähiyhteisön ja naapuruston sekä myös nuoren henkilökohtaisten olojen ja ominaisuuksien yhteisvaikutusta. Ja viime kädessä rikollisuuden tasoon ja rakenteeseen vaikuttavat myös yleiset yhteiskunnalliset rakennetekijät ja niissä tapahtuvat muutokset.

Lasten ja nuorten tekemien rikosten kannalta mielenterveys- ja päihdeongelmilla on merkittävä sija. Tämä liittyy ensinnäkin mielenterveys- ja päihdeongelmien laajuuteen ja hoitovoimavarojen vähäisyyteen. Toisaalta nämä ongelmat altistavat rikolliselle käyttäytymiselle niin yksittäisessä tilanteessa kuin tulevaisuudessa heikentäessään henkilön elämänhallintaa. Mielenterveys- ja päihdeongelmille tyypillistä on niiden kietoutuminen toisiinsa. Vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneiden nuorten taustoista löytyy huomattavassa määrin kysymyksessä olevia ongelmia. Alkoholin käytön lisääntymisen ja pahoinpitelyrikosten määrän kasvun on havaittu seuraavan toisiaan. Varsinkin humalahakuiseen alkoholin nauttimiseen liittyvät vaikeudet kontrolloida omaa käyttäytymistään ja toimiminen irrationaalisesti seurauksista piittaamatta, mikä on näkynyt nuorten tekemissä vakavissa väkivaltarikoksissa viime vuosina.

Lasten ja nuorten päihteidenkäyttö on Suomessa edelleenkin pääosin alkoholin käyttämistä. Huumausaineiden käyttö on kuitenkin selvästi lisääntynyt 1990-luvulla ja uuden vuosituhannen alussa, joskin viime aikoina on esitetty tietoja myös käytön vähentymisestä. Rikollisuuteen tämä heijastuu niin, että huumausaineen käyttöön liittyvien rikosten lisääntymisen lisäksi tehdään entistä enemmän esimerkiksi omaisuusrikoksia huumausaineen hankkimisen rahoittamiseksi. Huumausainerikoksista tuomituille on tyypillistä muidenkin rikostuomioiden runsaslukuisuus. Lisäksi huumausainerikoksista tuomittujen rikosura alkaa nuorena, vaikka ensimmäiset tuomiot eivät välttämättä tulekaan mainituista rikoksista.

Huomattava osa Suomeen 1990-luvulla muuttaneista ulkomaalaisista on lähtenyt kotimaastaan pakoon sota, poliittista ja etnistä vainoa tai hakemaan parempaa elintaso. Heidän sosiaalinen asemansa on suomalaisten asemaa selvästi huonompi kielitaidottomuuden sekä koulutuksen ja työkokemuksen puuttumisen vuoksi. Mainitut puutteet heikentävät menestymismahdollisuuksia työelämässä ja koulutuksessa. Joutilaisuus saattaa johtaa huumeiden tai muiden päihteiden väärinkäyttöön ja sitä kautta rikoksiin.

Maahanmuuttajien kohdalla myös kulttuurinen muutos on huomattava. Paikallisten sääntöjen, tapojen ja olosuhteiden tuntemus on heikkoa. Tavarapaljous voi rikoksentekomahdollisuuksien

kautta houkutella rikoksiin. Sosiaaliset sidokset ja valvonta myös saattavat väljentyä uusissa oloissa, jolloin esimerkiksi alkuperäiskulttuuriin liittyvät vanhempien kunnioittaminen ja yhteisön oma sisäinen valvonta saattavat menettää merkitystä.

Suomessa on aika ajoin käyty paikoitellen voimakastakin julkista keskustelua nuorisorikollisuuden taustatekijöistä. Syynä on ollut lähinnä nuorten lisääntynyt määrä vakavien henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten tekijöinä ja siihen liittyen joukkotiedotusvälineiden näyttävästi esiin tuomat yksittäiset rikostapaukset jälkiselvittelyineen.

Käydyssä keskustelussa on paljolti painotettu edellä mainittuja tekijöitä. Perheen ja sukulaisten osalta erityisesti vanhempien kiihtynyt työtahti ja muiden lähisukulaisten puuttuminen lapsen elämänpiiristä on pantu merkille. Kasvatuksen osalta on korostettu tarvetta asettaa lapselle rajoja ja kasvatusvastuun kuulumista myös koululle. Yhteiskunnan eriarvoistumiseen ja arvojen koventumiseen on myös kiinnitetty huomiota samoin kuin tyhjän elämän täyttämiseen liittyvään elämishakuisuuteen. Myös väkivaltaviitteellä on katsottu olevan merkitystä nuorten käyttäytymiseen vaikuttavana tekijänä.

Nuorten tekemien rikosten taustatekijöistä on laajemmin tietoa nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 4.

2.4. Nykyinen nuorisorikollisuustilanne ja sen kehitysnäkymät

2.4.1. Tilanne Suomessa

Nuorten tekemät yleisimmät poliisin tietoon tulevat rikokset ovat varkauksia, vahingontekoja, kulkuneuvon kuljettamisia oikeudetta, moottorikulkuneuvon käyttövarkauksia ja luvattomia käyttäjiä eri muodoissaan sekä pahoinpitelyjä. Poliisin tilastojen mukaan ikäluokan kokoon suhteutettuna 15–20-vuotiaat ovat rikosaktiivisin ikäryhmä. Tilastotietojen mukaan nuorten tekemien rikosten kokonaismäärä on kuitenkin pysynyt viimeisen 10 vuoden aikana melko tasaisena. Sen sijaan rikosten kesken on tekojen määrissä tapahtunut siirtymiä.

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on viime vuosina tehty lukuisia tutkimuksia nuorten rikollisuudesta nuorille itselleen osoitettujen kyselyjen pohjalta. Tutkimusten kohteena ovat olleet kyselyihin nimettöminä vastanneet peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset eli 15- ja 16-vuotiaat nuoret. Mainitut tutkimukset täydentävät viranomaistilastoja, koska tutkimuksissa tulee huomioon otetuksi piilorikollisuus, joka nuorten osalta on suurta. Tutkimuksista ilmenee, että ainakin 1990-luvun jälkipuoliskolla täysin lainkuuliaisten nuorten osuus on lisääntynyt. Yhä useammat nuoret suhtautuvat kielteisesti rikolliseen käyttäytymiseen ja sitä ymmärtäviin selitystapoihin.

Kehitykseen näyttää toisaalta liittyvän polarisoituminen eli kehityksen toisena puolena on se, että rikoksiin syyllistyvät tekevät aikaisempaa useampia tekoja. Polarisaatiokehitys ei selity kontrollijärjestelmän toiminnalla, koska kyselytutkimusten teot eivät pääosin ole tulleet viranomaisten tietoon. Nuorten väkivaltaisuuden lisääntyminen ilmenee kuitenkin myös poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta. Väkivallanteoja on yhä enemmän sekä yhteensä että kiinni jäänyttä nuorta kohti.

Erityisen voimakas muutos on tapahtunut varkausrikosten määrissä. Varkausrikoksista epäiltyjen 15–17-vuotiaiden määrä on 1990-luvun aikana puolittunut, joskin viime vuosien tietojen mukaan vähentyminen näyttää pysähtyneen.

Pahoinpitelystä epäiltyjen nuorten määrä lähti nousuun 1990-luvun puolivälissä. Muutoksiin vaikuttivat muun ohessa vuonna 1995 voimaan tullut lainmuutos, jolla virallisen syytteen alaisuutta lisättiin pahoinpitelyissä, sekä väestön ja koulujen lisääntyvä alttius ilmoittaa nuorten tekoja poliisin tietoon. Myös poliisin tehostunut julkinen kontrolli lisäsi nuorten väkivallan tilastoitumista. Kontrollin tehostumisen lisäksi nuorten pahoinpitelyrikosten lisääntymiseen lienee vaikuttanut myös se, että vaikeista käyttäytymisongelmista kärsivien nuorten väkivallanteot ovat lisääntyneet. Tekojen määrä yhtä poliisin tietoon tullutta nuorta väkivallantekijää kohden on lisääntynyt eli nuorten väkivaltaisten tekojen määrä on noussut nopeammin kuin väkivaltaisten nuorten määrä. Tämä on osa edellä jo mainittua rikoskäyttäytymisen polarisaatiota. Väkivaltaiset nuoret poikkeavat entistä enemmän normaalinuorisosta.

Huomattava nuorten tekemien rikosten lisääntyminen ikäryhmän kokoon suhteutettuna tapahtui 1990-luvulla huumausainerikoksissa. Suurimmassa kasvussa mainitut rikokset ovat kuitenkin olleet 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä.

Henkirikoksiin liittyen kehitystä on syytä tarkastella täytettyjen tekojen (murha, tappo ja surma) avulla, koska henkirikosten yritysten määrään vaikuttavat myös nimeämiskäytäntöjen mahdolliset muutokset. Murhaan, tappoon tai surmaan syylliseksi epäiltyjen alle 15-vuotiaiden määrä lisääntyi vuosituhannen vaihtuessa. Vuosina 1995 – 1999 yhteensä vain kahta tämän ikäistä nuorta epäiltiin henkirikoksesta. Sitä vastoin vuonna 2000 kahta, vuonna 2001 kolmea ja vuonna 2002 kahta alle 15-vuotiasta epäiltiin henkirikoksesta. 15–17-vuotiaiden ryhmässä henkirikoksesta epäiltyjen määrä lisääntyi 1990-luvun jälkipuoliskolla. Myös 18–20-vuotiaiden ryhmässä esiintyi kasvua. Pahoinpitely- ja henkirikostilastoista on tehtävissä sellainen johtopäätös, että 15–20-vuotiaiden joukossa on ryhmä, jossa väkivaltaisuus on lisääntynyt.

Alle 20-vuotiaiden nuorten vuosina 1998 – 2000 tekemistä henkirikoksista suurin osa kohdistui ystäviin, tuttaviiin tai sukulaisiin. Vuoden 2001 nuorisoriikollisuuskyselyn mukaan vajaa 10 prosenttia nuorten väkivallasta kohdistuu tuntemattomiin aikuisiin ja noin 15 prosenttia tuntemattomiin nuoriin.

Vastaavasti kolme neljäsosaa väkivallanteoista kohdistui entuudestaan tuttuun henkilöön, useimmiten toiseen nuoreen.

Nuorten tekemissä rikoksissa on havaittavissa eräitä erityispiirteitä, jotka liittyvät myös heitä vanhempien tekemiin rikoksiin. Naiset ja tytöt ovat edelleen rikoksentekijöiden vähemmistönä. Tätä johtopäätöstä tukevat niin poliisin tietoon tulevaa rikollisuutta koskevat tilastot kuin kyselytutkimuksetkin. Alle 21-vuotiaiden naisten osuus henkirikoksista on edelleen vähäinen. Naisten tekemien tilastoitujen pahoinpitelyjen määrä on kuitenkin ollut kasvussa.

Ulkomailta Suomeen tulleiden henkilöiden tekemien rikosten lukumäärä on kasvanut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Suomessa asuvat ulkomaalaiset ovat rikoksista epäiltyinä hieman useammin väestöosuuteensa nähden kuin suomalaiset. Ulkomaalaisten väkivaltarikoksia koskevasta selvityksestä (Väkivaltarikoksesta epäillyt ulkomaalaiset Suomessa. Sisäasiainministeriön poliisiosaston julkaisu 18/2001) ilmenee, että verrattaessa vuosia 1998 ja 2000 suurin määrällinen lisäys on tapahtunut ryöstöissä (69–190) ja törkeissä ryöstöissä (5–20). Alaikäisten osuus väkivaltarikoksista epäillyistä maahanmuuttajataustaisista henkilöistä on huomattavan suuri. Vuoden 2000 yhteensä 2 481 epäillystä 6 prosenttia oli alle 15-vuotiaita ja 14 prosenttia 15–17-vuotiaita. Yli puolet ryöstöistä epäillyistä oli tekohetkellä alle 18-vuotiaita nuorimman ollessa 11-vuotias. Ulkomaalaisten nuorten tekemistä väkivaltarikoksista noin 40 prosenttia tapahtui Helsingissä.

Kaiken kaikkiaan nuorten rikollisuutta tarkasteltaessa on huomattavaa se, että tilastoitu rikollisuus on yhteydessä kontrollikoneiston suorittamaan valvontaan, rikosten selvittämiseen ja lukuisiin muihin seikkoihin. Tilastoidun rikollisuuden määrän avulla ei yksinään kyetä arvioimaan rikollisuuden tosiasiallista määrää ja määrässä tapahtuneita muutoksia. Vakavista rikoksista tilastot kuitenkin antavat suhteellisen luotettavan kuvan. Tietyn ikäluokan tekemien rikosten määrällisen kehityksen arvioinnissa on otettava myös huomioon ikäluokkien koko. Polarisaatiokehitykseen liittyen merkitystä on myös sillä, että rikosten määrä ei välttämättä kerro riittävästi tekijöiden määrästä. Rikokset keskittyvät entistä enemmän samoille tekijöille.

Nuorten Suomessa ja eräissä muissa maissa tekemiin rikoksiin liittyviä taulukoita ja kaavioita on nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteenä.

2.4.2. Nuorisorikollisuuden kehitysnäkymät

Ennusteille on tyypillistä lopputuloksen epävarmuus, mikä korostuu erityisesti pitkäaikaisissa ennusteissa. Lyhytaikaiset ennusteet ovat pääasiallisesti hallitsevien suuntausten kuvauksia. Ennusteiden luotettavuuteen liittyvät ongelmat koskevat myös yrityksiä ennustaa tulevaa rikoskehitystä. Tulevaisuuden rikollisuuskehityksen ennakoimisen vaikeus on todettu muun ohessa Ruotsin erittäin laajassa kaksiosaisessa nuorisorikoskomitean mietinnössä (Reaktion mot

ungdomsbrott. Betänkande av Ungdomsbrottskommittén. SOU 1993:35), jossa tämä kysymys on jouduttu jättämään vähälle huomiolle.

Rikollisuuden, myös nuorten, laajuus ja laatu ovat vahvasti sidoksissa lukuisiin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin tekijöihin, joista keskeisimpiä ovat rikosentekotilaisuudet, kontrollitaso (erityisesti poliisi, myös esimerkiksi vartiointitoiminta) ja rikosentekijäksi motivoituminen. Rikosentekotilaisuuksilla on merkitystä lähinnä omaisuus-, erityisesti anastusrikoksissa valvonta- ja omaisuuden suojaamistoimenpiteisiin liittyvien tekijöiden kautta. Erityisesti kontrolliin liittyy se, että ilmi tulleiden rikosten määrässä saattaa tapahtua muutoksia, vaikka rikollisuuden määrä ei kokonaisuudessa muuttuisikaan. Tämä ei pidä kuitenkaan paikkaansa esimerkiksi vakaviin henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten kohdalla, koska ne tulevat lähes poikkeuksetta ilmi. Rikosentekotilaisuuksilla ja kontrollilla on puolestaan jonkin verran merkitystä rikosentekijäksi motivoitumisessa. Olennainen merkitys motivoitumisen kannalta on kuitenkin rikosentekijän taustaan liittyvillä hyvinkin moninaisilla tekijöillä. Rikoslainsäädännön mahdollisuuksia suoraan vaikuttaa rikollisuuden taustatekijöihin voidaan pitää melkoisen vähäisinä.

Rikollisuuden tulevien muutosten arvioiminen on huomattavan vaikeata, koska ei ole luotettavaan lopputulokseen johtavia kiinteitä yleisiä arviointiperusteita. Nuorisoriikollisuuden kannalta merkittäviä tekijöitä ovat joka tapauksessa huumausainetilanteen kehittyminen ja alkoholin kokonaiskulutus sekä siinä mahdollisesti tapahtuvat muutokset. Uhkaamassa oleva alkoholin kokonaiskulutuksen kasvu on vaarassa heijastua myös rikosten määrän kasvuna. Nuorisoriikollisuus on myös yhteydessä perherakenteeseen sekä perheiden taloudelliseen asemaan. Yksinhuoltajaperheiden määrän lisääntyminen yhdessä yksinhuoltajien taloudellisen aseman heikentymisen kanssa luovat nekin riskin rikollisuuden kasvusta.

Väkivaltaiseen käyttäytymiseen liittyvien rikosten taustatekijöistä on olemassa tietoa. Keskeinen merkitys on kasvuoloilla sekä rikosentekijän päihde- ja mielenterveysongelmilla. Joissakin nuorten vakavissa väkivaltarikoksissa kuitenkin ilmenee nuorten rikoksiin muutenkin liittyvä sattumanvaraisuus ja seuran vaikutus. Väkivaltainen käyttäytyminen saattaa purkautua täysin yllättäen ilman mitään järjellistä syytä ja kohdistua tuntemattomaan uhriin. Väkivaltaa myös käytetään aiheutettavista vammoista tai seurauksista piittaamatta. Tekijät eivät välttämättä kotiolosuhteiltaan tai taustaltaan muuten kuuluu ongelmanuoriksi luokiteltavien joukkoon.

Koska nuorten tekemien väkivaltarikosten määrä on useamman vuoden ollut määrällisesti aikaisempaa korkeammalla tasolla, mainittujen rikosten voidaan arvioida muodostavan tulevaisuuden kannalta keskeisen painopistealueen nuorten rikosentekijöiden käsittelyssä. Kysymyksessä on vakava ongelma, jonka jatkumiseen on aihetta varautua ja joka on ennen rikoksiin syyllistymistä pyrittävä ottamaan huomioon varhaisella puuttumisella lapsuudessa (erityisesti vanhempien, koulun ja lastensuojelun toimenpiteet) jo ennen rikoksiin syyllistymistä. Lisäksi

seuraamusjärjestelmää on pyrittävä kehittämään siten, että rikoksen taustatekijöinä olevat rikosentekijän henkilökohtaiset olosuhteet saadaan paremmin otettua huomioon riittävän varhaisessa vaiheessa.

Huumausainerikokset ovat viime vuosina olleet huomattavin määräänsä lisännyt rikosryhmä erityisesti 18–20-vuotiaiden, mutta myös 15–17-vuotiaiden rikosentekijöiden keskuudessa. Yleensä kysymys on kuitenkin huumausaineen omaan käyttöön liittyvistä rikoksista. Vähäiset huumausainerikokset ovat tyypillisiä usein kontrollikoneiston ulkopuolelle jääviä piilorikoksia. Viime aikoina on esitetty arvioita, että huumeiden käytön kasvu olisi taittumassa. Huumausaineiden käytön vähäiset muutokset eivät välttämättä näy rikostilastoissa, koska kysymyksessä oleva rikollisuus on valtaosiltaan piiloon jäävää. Kontrollikoneiston toiminnan tehokkuudella on olennainen merkitys.

Vaikka huumausainerikosten määrän tulevaa kehitystä on vaikea ennakoida, huumausainerikollisuus on nuorten rikosentekijöiden kohdallakin tulevaisuudessa vakavasti otettavaa, mikä on huomioitava lastensuojelutoimenpiteissä ja seuraamusjärjestelmässä tarvittavien hoitotoimenpiteiden varmistamisen kautta. Huumausaineiden käyttö usein osoittaa nuorella olevan muita tulevan kehityksen vaarantavia ongelmia. Väkivaltarikosten taustalta usein löytyy päihdeongelmia. Huumausaineiden rahoittamiseen liittyy usein muuta rikollisuutta, etenkin omaisuusrikoksia. Toisaalta huumausaineiden käyttökin saattaa liittyä aikuistumiseen liittyvään kokeiluvaiheeseen.

Rikostilastojen mukaan yleisimpiä 15–20-vuotiaiden tekemiä rikoksia ovat varkaus, näpistys, moottorikulkuneuvon käyttövarkausrikokset, luvaton käyttö ja lievä luvaton käyttö, vahingonteko ja lievä vahingonteko, pahoinpitely, liikenneturvallisuuden vaarantaminen ja liikennepako, kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta ja huumausainerikos. Niissä ikäluokan kokoon suhteutetut määrälliset muutokset eivät ole viime vuosina olleet huomattavia lukuun ottamatta varkauksia, joissa 15–17-vuotiaiden epäiltyjen määrä puolittui 1990-luvun aikana. Viimeisten tietojen mukaan lasku on pysähtynyt. Vahingonteoissa nuorten rikollisuus on hieman lisääntynyt. Edellä mainitut luvut koskevat rikoksesta epäiltyjä. Osa näistäkin rikoksista jää selvittämättä siten, ettei ketään saada niistä kiinni. Ei ole aihetta olettaa, että rikosentekotilaisuuksissa tai kontrollikoneiston toiminnassa tapahtuisi lähivuosina sellaisia muutoksia, että nyt tässä kappaleessa mainittuihin rikoksiin syyllistyneiden ja ennen kaikkea niistä kiinni jääneiden nuorten määrässä tapahtuisi olennaisia muutoksia.

Viime aikojen rikollisuuden kehityssuuntauksiin Suomessa kuuluu naisten väkivaltaisen käyttäytymisen ja maahanmuuttajien tekemien rikosten lisääntyminen. Kaiken kaikkiaan naispuolisten tekijöiden osuus rikosentekijöistä on edelleenkin varsin pieni. Ulkomaalaisia rikollisuuteen ohjaavat monet tekijät kuten esimerkiksi kielitaidottomuudesta sekä koulutuksen ja

työkokemuksen puuttumisesta johtuvat vaikea elinolosuhteet ja päihteiden käyttö sekä kulttuurinen muutos lisääntyneine rikoksenteikomahdollisuuksiin. Ilmiö on tuttu myös muista pohjoismaista ja Manner-Euroopasta. Suomessa rikoksesta tuomittujen ulkomaalaisten määrä lähes kaksinkertaistui vuodesta 1991 vuoteen 2000 (9 094 – 17 494). Sama kehitys oli varsinaisessa oikeudenkäynnissä sakkoon tai vankeuteen tuomittujen ulkomaalaisten kohdalla (1 548 – 2 940). Rikoksesta epäiltyjen ulkomaalaisten osuus kasvoi vuodesta 1999 seuraavaan vuoteen noin 25 prosenttia (25 459 – 30 493). Tilastoja nuorten osuudesta ei ole. Sisäasiainministeriön julkistamien tietojen mukaan väkivaltarikoksesta epäillyistä ulkomaalaisista noin viidesosa on alle 18-vuotiaita. Ilmeistä on, että ilman vahvaa sopeuttamista suomalaiseen yhteiskuntaan ulkomaalaisperäiset nuoret ovat lähitulevaisuudessa edelleen yksi ongelmaryhmä.

Kansainvälistyminen on tuonut mukanaan uusia, usein ammattimaisen toiminnan muotoon järjestettyjä rikosmuotoja. Esimerkiksi huumausaineiden tai alkoholin maahantuomiseen ja myymiseen, rahanpesuun, suojelurahojen vaatimiseen ja laajamittaiseen paritukseen liittyvät rikokset eivät ole kuitenkaan tyypillisesti nuorten tekemiä rikoksia.

2.5. Arestiin liittyvä kansainvälinen vertailu

Nuorisoriikostoimikunnan mietinnön jaksossa 3 kuvataan lähinnä kahdeksan vertailumaan järjestelmiä nuorten tekemien rikosten käsittelemisen ja seuraamusjärjestelmän kannalta. Samassa yhteydessä esitetään kansainvälisiä vertailutietoja myös nuorisoriikostoimikunnan toimeksiantoon liittyneistä muista aihepiireistä kuten esimerkiksi rikosoikeudellisesta vastuuikärajasta ja sovittelusta.

Nuorisoriikostoimikunnan mietinnön kansainvälisen vertailun osassa ja arestia koskevassa osuudessa (mietinnön II osan sivut 155-164) on eri yhteyksissä jonkin verran käsitelty arestia. Varsinkin tämän hallituksen esityksen valmistelun yhteydessä tehdyn kansainvälisen kyselyn vuoksi on seuraavassa syytä käsitellä erikseen kootusti arestiin liittyviä vertailutietoja. Hallituksen esityksen valmistelusta vastanneen työryhmän toimeksiannon mukaisesti tarkastelu on rajattu sähköisesti valvottuun liikkumavapauden rajoittamiseen, jonka tarkoituksena on estää uusien rikosten tekeminen. Selvitettävänä ei ole enää ollut erillisessä laitoksessa suoritettava, vankeusrangaistuksesta vaikeasti erotettava laitosaresti.

Sähköisesti valvottua kotiarestia käytetään kansainvälisesti usealla tavalla. Sitä voidaan käyttää itsenäisenä rangaistuksena taikka vapausrangaistuksen tai sen osan täytäntöönpanomuotona. Arestirangaistukseen voidaan liittää oheisseuraamuksia tai se voi olla toisen rangaistuksen oheisseuraamus. Sähköisesti valvottua kotiarestia voidaan käyttää myös lähinnä tutkinnanvankeuden sijasta pakkokeinona. Arestiin voidaan joissakin maissa liittää sosiaalista selviytymistä edistävää toimintaa kuten työtä, koulutusta ja toimintaohjelmia.

Yleensä arestia käytetään vapaudenmenetystä tarkoittavan rangaistuksen tai pakkokeinon vaihtoehtona. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että aresti olisi aina seuraus erityisen vakavasta rikollisuudesta, koska vapaudenmenetykseen liittyviä seuraamuksia yleensä määrätään nuorimmillekin rikoksentekeijöille useammin kuin Suomessa. Toisaalta aresti ei vertailumaissa ole välttämättä leimallisesti nuorille määrättävä rikoksen rangaistus tai muu seuraus. Koska arestin vaihtoehtona on yleensä vapaudenmenetys, rikoksesta epäilty ja hänen vanhempansa tai muut kotonaan asuvat henkilöt yleensä antavat arestin käyttämisen edellytyksenä säännönmukaisesti olevan suostumuksen.

Sähköisesti valvotun kotiarestin noudattamista valvotaan yleensä samankaltaisilla teknisillä ratkaisuilla. Valvottavan nilkan tai ranteen ympärillä on sähköinen lähetin. Sen lähettämien signaalien vastaanottoyksikkö on kotona kytketty lankapuhelinliittymään ja on yhteydessä valvontakeskuksen keskustietokoneeseen. Tuomitun poistuminen vastaanottoyksikön vaikutusalueelta eli huoneistosta tai rakennuksesta rekisteröityy vastaanottoyksikön kautta vastaanottokeskukseen. Joissakin tapauksissa arestin valvonnassa voidaan hyödyntää myös matkapuhelintekniikkaa.

Ruotsi

Kotiaresti ei kuulu pohjoismaiseen seuraamusvalikoimaan. Ruotsissa on kuitenkin mahdollista suorittaa enintään kolmen kuukauden ehdoton vankeusrangaistus elektronisena intensiivivalvontana vankilan ulkopuolella. Vuodesta 2001 lähtien mainittua valvontaa on kokeiltu myös pitkien ehdottomien vankeusrangaistusten loppuosan suorittamismuotona. Koska elektroninen intensiivivalvonta on ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehto tai loppuosan suorittamistapa, sitä ei sovelleta alle 18-vuotiaisiin rikoksentekeijöihin, joita ei Ruotsissa käytännössä ollenkaan tuomita ehdottomaan vankeuteen vaan sen sijasta suljettuun nuorisohoitoon.

Elektroninen intensiivivalvonta tarkoittaa kieltoa oleskella asunnon ulkopuolella muina kuin määrättyinä aikoina ja muihin kuin määrättyihin tarkoituksiin. Kiellon noudattamista seurataan jatkuvalla sähköisellä valvonnalla. Intensiivivalvontaan kuuluvat myös puhelimitse tapahtuva kontrollointi ja yllätyskäynnit tuomitun luona. Intensiivivalvonta voidaan peruuttaa ja tuomittu sijoittaa vankilaan, jos tuomittu rikkoo ehtoja. Nuorisorikostoimikunnan työn yhteydessä ilmeni, että Ruotsin kokemukset ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamisesta elektronisena intensiivivalvontana ovat myönteisiä, koska tätä täytäntöönpanomuotoa varten on olemassa kohderyhmä, joka harvoin rikkoo valvonnan ehtoja.

Saksa

Saksassa ei ole sähköisesti valvottua kotiarestirangaistusta eikä sitä saadun selvityksen mukaan olla sinne myöskään suunnittelemassa. Yhdessä osavaltiossa on käynnissä kokeilu sähköisen valvonnan

käyttämistä tutkintavankeuden vaihtoehtona. Saksassa käytetään selleissä tai erityisissä nuorisoaestilaitoksissa suoritettavaa laitosarestia, joka on viime vuosina herättänyt keskustelua ja arvosteluakin vankeusrangaistukseen liittyvän erotettavuusongelman vuoksi.

Lisäksi Saksassa on voimassa ajallisesti rajoitettu lainsäädäntö, jonka mukaan osavaltioissa voidaan käyttää sähköisesti valvottua kotiarestia vapaudenmenetysseuraamuksen tai sen loppuosan täytäntöönpanomuotona. Tuolloin on kysymys sakon muuntorangaistuksena tuomitusta vankeudesta, lyhyestä alle kuuden kuukauden mittaisesta vapaudenmenetysseuraamuksesta tai pitkän vankeusrangaistuksen loppuosasta. Sähköisen valvonnan lisäksi kysymykseen tulevat esimerkiksi käynnit tuomitun kotiin, säännölliset alkoholi- ja huumetestit, terapiassa käymisen varmistaminen sekä säännölliset työ- tai harjoittelutunnit.

Sveitsi

Sveitsissä sähköinen valvonta on ollut kokeiltavana kuudessa kantonissa syyskuusta 1999 elokuuhun 2002. Kokeilua on sittemmin jatkettu vuoden 2005 elokuuhun saakka. Sveitsin lainsäädännön mukaan kantonit voivat kokeilla vankeuden täytäntöönpanon vaihtoehtoja. Sähköistä valvontaa käytetään kokeiluissa ainoastaan aikuisille rikoksentekijöille vapaudenmenetysseuraamuksen vaihtoehtona tai ehdonalaista vapautta edeltävänä välitilana. Kokeilun ehtona on, että sähköiseen valvontaan tuomittu saa neuvoa ja tukea. Kysymykseen saattaa tulla esimerkiksi huumeaineiden käyttäjien hoito. Kokeiluun osallistujille asetettava ehto on, että he työskentelevät ainakin osaaikaisesti tai osallistuvat kurseille (20 tuntia viikossa). Työttömille järjestetään työn tekemiseen liittyvää tukitoimintaa. Vaihtelua kantoneiden kesken on sen suhteen, kuinka pitkän vapaudenmenetysseuraamuksen vaihtoehtona sähköistä valvontaa voidaan käyttää. Joissakin kantoneissa sähköinen valvonta voidaan liittää yhdyskuntapalveluun.

Sähköinen valvonta edellyttää tuomitun ja muun asunnossa asuvan aikuisen henkilön suostumusta. Tuomitun on oltava valmis siihen, että asuntoon tehdään ennalta ilmoittamattomia tarkistuskäyntejä. Sähköisen valvonnan aika riippuu tuomitun työ-, kurssi- ja vapaa-ajan toiminnasta. Yleensä liikkumavapauden rajoitus on voimassa alkuillasta varhaiseen aamuun. Valvonnassa ja hälytysten rekisteröimisessä käytetään yksityisiä yhteisöjä.

Lievät täytäntöönpanosuunnitelman rikkomiset johtavat varoitukseen, vakavammat vapaa-ajan lyhentämiseen taikka sähköisen valvonnan täytäntöönpanon keskeyttämiseen ja vapausrangaistuksen tuomitsemiseen tilalle. Ensimmäisessä kokeilussa olleista sähköisistä valvonnoista seitsemän prosenttia jouduttiin keskeyttämään. Kustannuslaskelmien mukaan sähköisen valvonnan kustannukset ovat 75 prosenttia vankeusrangaistuksen täytäntöönpanokustannuksista ja hieman yhdyskuntapalvelun kustannuksia halvemmat. Ensimmäiset arviointitutkimukset osoittavat, että

sähköinen valvonta on yhdyskuntapalveluun ja vapausrangaistukseen verrattuna paremmin yhteiskuntaan sopeuttava.

Englanti ja Wales

Englannissa ja Walesissa (jäljempänä ainoastaan Englanti) 1990-luvun puolivälistä lähtien alueellisesti kokeiltu Curfew Order (CO) otettiin käyttöön koko maassa 16- ja 17-vuotiaiden seuraamuksena joulukuun 1999 alussa ja 10–15-vuotiaiden seuraamuksena helmikuun 2001 alussa. CO voidaan määrätä yksin tai yhdistettynä yhteen tai useampaan tuomioistuimen käytössä olevaan yhdyskuntaseuraamukseen. Sitä voidaan käyttää myös vapausrangaistuksen (vankila tai Detention and Training –order) vaihtoehtona. Nuoremmissa ikäryhmässä rangaistuksen enimmäiskesto on kolme kuukautta ja vanhemmassa ikäryhmässä kuusi kuukautta. Liikkumavapautta rajoitetaan 2–12 tuntia päivässä. Sähköinen valvonta on toteutettava niin, että se ei estä esimerkiksi koulunkäyntiä, työntekeä tai hoitoa.

Epäillyn soveltuvuuden arvioi nuorten tekemiä rikoksia käsittelevä paikallinen ryhmä (Youth Offending Team eli YOT; ryhmää käsitelty tarkemmin nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan sivuilla 90 ja 91), jonka raportin osana soveltuvuusarviointi on. Arviointiin kuuluvat rikoksentehtäjän ominaisuuksien, koti- tai muiden asumisolosuhteiden ja koulutukseen liittyvien vaikutusten arviointi. Sopivan asunnon puuttuminen saattaa estää CO:n käyttämisen, joskin se voidaan liittää myös oleskeluun kunnallisessa lastenkodissa. Arvioinnissa on otettava huomioon sekin, millainen vaikutus sähköisen valvonnan toteuttamisella tulisi olemaan muihin samassa taloudessa asuviin henkilöihin.

CO:n rikkomiset jaetaan kahdentasoisiiin. Tasoon 1 kuuluvat ovat vakavimpia. Niihin kuuluvat koko arestiajan kestänyt poissaolo, valvontalaitteiden tahallinen tuhoaminen ja väkivallan käyttäminen valvontahenkilökuntaan kuuluvaa kohtaan. Tasoon 2 kuuluvia rikkomuksia ovat lyhyemmät poissaolot, poissaolojen kasaantuminen pidempänä aikana ja valvontalaitteiston vähäisempi vahingoittaminen. Viimeksi mainituista seuraa valvojan kirjallinen varoitus, joita annetaan vain yksi. Muuten valvojan on kolmen päivän kuluessa rikkomuksesta saatettava asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Seuraamuksena rikkomuksesta on tuolloin sakko, yhdyskuntaseuraamukseen kuuluva Attendance Centre Order tai vapausrangaistus.

Erästä CO:n kokeiluhankkeesta on seurantatutkimus, joka koskee kuitenkin vähäistä rangaistusten määrää (155 CO:ta). Tutkimuksen mukaan noin kaksi kolmasosaa rangaistuksista saatiin vietyä loppuun ilman täytäntöönpanorikkomuksia. Tutkimuksesta ei ilmene, mitä rangaistuksia on tuomittu kumottujen määräysten sijaan. Yleinen käsitys CO:sta on, että se pitää nuoret poissa kaduilta silloin, kun he todennäköisimmin tekisivät rikoksia. Johtopäätös CO:n kustannuksista tutkimuksen mukaan on, että sen täytäntöönpano on halvempaa kuin vapausrangaistuksen mutta kalliimpaa tai halvempaa kuin yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpano riippuen viimeksi mainitun lajista.

Englannissa sähköinen valvonta voidaan liittää myös 12–16-vuotiaiden rikoksenteijöiden takuuta vastaan vapauttamiseen. Lisäksi sitä voidaan käyttää, kun tuomioistuim määrää mainittuun ikäryhmään kuuluvan tutkintavankeuden sijasta sijoitettavaksi paikallisviranomaisten huostaan (remand to local authority accommodation). Sellainen sijoitus voi nimestään huolimatta johtaa epäillyn asumiseen myös vanhempien tai muiden perheenjäsenten luona.

Englannissa sähköistä valvontaa voidaan käyttää myös yhdyskuntaseuraamusten (Supervision Order, Action Plan Order ja Attendance Centre Order) ehtojen noudattamisen valvonnassa. Sitä hyödynnetään myös 12–17 -vuotiaiden tärkeimpään vapaudenmenetykseuraamukseen eli Detention and Training Order –seuraamukseen liittyvässä aikaisessa vapauttamisessa (early release). Äskettäin Englannissa on otettu käyttöön sähköisesti valvottava Home Detention Curfew, joka tarkoittaa ennen aikaista vapauttamista vankeusrangaistuksen suorittamisesta tapauksissa, joissa alle 18-vuotiaan vangin rangaistus on vähintään kolme kuukautta ja enintään neljä vuotta.

Skotlanti

Skotlannissa sähköistä valvontaa käytetään Restriction of Liberty Orderin (RLO) noudattamisen valvonnassa. Sitä voidaan käyttää myös Probation Orderin tai Drug Treatment and Testing Orderin ehtona.

Skotlannissa käynnistettiin elokuussa 1998 RLO:n kokeiluhanke. Toukokuun 2002 alussa RLO tuli vakinaiseksi rangaistukseksi koko maassa. RLO on käytettävissä vain 16 vuotta täyttäneiden rikoksenteijöiden seuraamuksena, joskin tarkoituksena on laajentaa sen käyttöä myös nuorempiin tekijöihin. RLO on käytännössä vaihtoehto vapaudenmenetykseuraamukselle (custody). Tuomioistuim voi liittää siihen Probation Orderin, joka sisältää yhteiskuntaan sopeuttavaa osuutta.

RLO:n tuomitseminen edellyttää raporttia sen toteuttamismahdollisuuksista. Raportti on yleensä osa sosiaalitoimen epäilystä tekemää raporttia (Social Enquiry Report). Raportissa tai sen osassa arvioidaan epäillyn kotiolosuhteita, RLO:n vaikutusta muihin samassa taloudessa eläviin henkilöihin, epäillyn elinolosuhteita muuten sekä muiden yhdyskuntamääräysten kysymykseen tulemistä. Jos rikoksenteijällä ei ole vakinaista osoitetta, häntä ei pidetä sopivana RLO:hon. Tuomitseminen edellyttää myös epäillyn suostumusta.

RLO:n enimmäiskesto on 12 kuukautta. Jos rikoksenteijä tuomitaan olemaan tietyssä paikassa, liikkumavapauden rajoitus voi olla enintään 12 tuntia vuorokaudessa. Jos tuomio pitää sisällään sen, että rikoksenteijä ei saa oleskella tietyssä paikassa, liikkumavapauden rajoitus voi olla täydet 24 tuntia päivässä. Valvonnasta huolehtii yksityinen yhtiö hyvin tarkkojen ohjeiden ja tarkastusten

puitteissa. Valvoja ilmoittaa rikkomuksista suoraan tuomioistuimelle, joka voi tuomita sakon, muuttaa määräystä, kumota määräyksen tai tuomita toisen rangaistuksen. Tarkempaa tietoa ei ole siitä, miten rikkomusten seuraamuksia on käytännössä määrätty.

RLO:n kokeilun 14 ensimmäisestä kuukaudesta on tehty tutkimus, jonka kohteena on 152 RLO:ta. Tuomituista 54 prosenttia oli alle 21-vuotiaita. Noin neljäsosa määräysten täytäntöönpanoista epäonnistui rikkomusten vuoksi. Vain alle 10 prosenttia määräyksistä saatiin pantua täytäntöön ilman luvattomia poissaoloja. Tuomioistuinkäsittelyyn päätyneistä rikkomistapauksista yli puolessa (23/40) tuomittiin tilalle vapaudenmenetykseuraamus. Tutkimuksen mukaan kokeilussa mukana olleiden tahojen käsitykset RLO:n toimivuudesta vaihtelivat.

Hollanti

Hollannissa käynnistyi vuonna 1995 aikuisille rikoksentekeijöille suunnattu kokeilu, jossa sähköistä valvonta käytettiin ehdollisen rangaistuksen ehtona. Lisäksi sitä voitiin käyttää ehdonalaisen vapauden yhteydessä. Valvontaan osallistuvien edellytettiin osallistuvan myös rikoksia ehkäiseviin ohjelmiin. Vuonna 1997 kokeilua laajennettiin, ja vuodesta 2000 lähtien se on ollut käytössä koko maassa. Sähköiseen valvontaan tuomitaan vastaajat, joille yhdyskuntapalvelua pidetään yksinään liian lievänä rangaistuksena.

Tammikuussa 2000 aloitettiin Rotterdammassa kokeilu, jossa oli mahdollista määrätä alle 18-vuotias rikoksentekeijä tutkintavankeuden sijasta sähköisesti valvottuun kotiarestiin. Sähköinen valvonta oli aina yhdistetty johonkin tukiohjelmaan. Kokeilun aikana kotiarestiin määrättiin huomattavan pieni määrä rikoksentekeijöitä. Tärkein syy tähän oli se, että sähköisen valvonnan edellytykset täytti vain pieni nuorten joukko. Tärkein näistä edellytyksistä oli vakaiden kotiolojen vaatimus. Kaikki sähköiseen valvontaan määrättyt kuitenkin suorittivat valvonnan loppuun valvonnan keston ollessa vähintään neljä ja enintään 75 päivää. Kokeilu päätettiin lopettaa kotiarestiin määrättyjen vähäisen lukumäärän vuoksi.

Kalifornian osavaltio

Kalifornian osavaltion rikoslain mukaan matalan turvallisuustason vangit ja uusimisen suhteen matalariskiset rikoksentekeijät, jotka on tuomittu vankilaan tai muuhun rangaistuslaitokseen, joille on myönnetty ehdonalainen vapaus (probation) tai jotka osallistuvat työohjelmaan (work furlough program), voivat vapaaehtoisesti osallistua kotiarestiohjelmaan rangaistuksen kestoaikana. Joissakin piirikunnissa rikoksesta epäiltyjä myös päästetään kotiin sähköiseen valvontaan ennen oikeudenkäyntiä tutkintavankeuden vaihtoehtona. Tuomioistuimen kannanotolla on tärkeä käytännön merkitys sähköisen valvonnan ohjelmaan sijoittamisen kannalta.

Sähköistä valvontaa käytetään sekä aikuisten että nuorten seuraamuksena. Sen määräämiseen liittyy tapauskohtainen harkinta. Sekä tuomioistuimien että täytäntöönpanoviranomaiset arvioivat useita tekijöitä, joihin kuuluvat rikoksen luonne, tekijän aikaisemmat tuomiot, pakenemisen vaara, kotiolosuhteet ja tekijän muodostama uhka toiselle henkilölle tai omaisuudelle. Sähköinen valvonta tulee kysymykseen niin lievemmissä (misdemeanor) kuin vakavammissakin (felony) rikoksissa.

Yleisen käytännön mukaan sähköistä valvontaa ei määrätä alle 13-vuotiaalle rikosentekijälle. Joissakin harvinaisissa tapauksissa 8- ja 9-vuotiaitakin on kuitenkin sijoitettu sähköiseen valvontaan. Tuolloin lapsi on syyllistynyt vakavaan rikokseen, ja vapausrangaistuksen on arvioitu aiheuttavan hänelle turvallisuusriskin. Sähköistä valvontaa ei käytettävän teknologian vuoksi yhdistetä mihinkään kodin ulkopuoliseen toimintaan. Valvonnassa olevan sallitaan kuitenkin osallistua sellaiseen, kuten työntekoon, koulunkäyntiin tai hoitoon.

Sähköisen valvonnan kesto riippuu muun ohessa rikosentekijän iästä. Aikuisilla kesto on yleensä vähintään 30 vuorokautta ja enintään yksi vuosi. Jos sähköistä valvontaa käytetään tutkintavankeuden vaihtoehtona nuorelle rikosentekijälle, valvonta kestää yleensä viikon tai kaksi seuraavaan käsittelypäivään. Tuomion jälkeinen sähköinen valvonta kestää yleensä 30-90 vuorokautta. Velvollisuus pysyä kotona noudattaa kalenteripäiviä.

Sähköisen kotiairestin rikkomiset ovat harvinaisia aikuisten rikosentekijöiden keskuudessa. Nuoren sähköisen valvonnan ehtoja saatetaan rikkoa jopa 40 prosentissa tapauksista. Valtaosa näistä rikkomuksista on kuitenkin vähäisiä. Yleinen vaikutelma on, että sähköinen valvonta on tehokas ja kustannuksia säästävä vaihtoehto vankeudelle ja auttaa nuoria sopeutumisessa yhteiskuntaan.

2.6. Nykytilan arviointi

2.6.1. Nuorista rikosentekijöistä annettu laki

Nuorista rikosentekijöistä annettu laki on moniaineksinen yleislaki, joka käsittää erilaista nuoriin rikosentekijöihin kohdistuvaa sääntelyä. Lain 1 §:n mukaan nuorella rikosentekijällä tarkoitetaan siinä laissa henkilöä, joka tehdessään rangaistavan teon on ollut viisitoista mutta ei kahtakymmentä vuotta täyttänyt.

Nuoria rikosentekijöitä koskeva laki sisältää säännöksiä rangaistuksen mittaamisesta (viittaaminen rikoslain sittemmin toisensisältöiseksi muutettuun 3 luvun 2 §:ään), ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta, nuoren rikosentekijän määräämisestä nuorisovankilaan vankilaoikeuden toimesta, nuoren pitämiseen erillään muista vangeista, perehtymisestä nuoren rikosentekijän tilanteeseen, nuorten rikosasioiden keskittämisestä tietyille raastuvanoikeuden osastolle tai tietyille osastoille ja lain soveltamisalan rajoituksista.

Nuorista rikoksenteijöistä annetun lain säännökset ovat ehdollisen vankeuden valvonnan ja etenkin henkilötutkinnan osalta puutteellisia ja tulkinnanvaraisia. Lisäksi nuorista rikoksenteijöistä annetussa asetuksessa säädetään sellaisista asioista, joista perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla asian merkitys huomioon ottaen tulee säätää laissa. Nuoria rikoksenteijöitä koskevat säännökset ovat myös monilta osin alkuperäisessä yli 60 vuoden takaisessa muodossaan, mistä aiheutuu vanhentuneisuutta ja vaikeaselkoisuutta.

Tähän esitykseen sisältyvät lakiehdotukset henkilötutkinnan korvaavasta nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämisestä ja ehdollisen vankeuden valvonnasta, minkä vuoksi niihin liittyvät nuoria rikoksenteijöitä koskevat säännökset olisi kumottava. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät nuoria rikoksenteijöitä koskevat säännökset on tarkoitus kumota vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon uudistamisen yhteydessä. Sitä koskeva hallituksen esitys on määrä antaa eduskunnalle syksyllä 2004.

Luopuminen nuoria rikoksenteijöitä koskevasta yleislaista johtaa siihen, että käsitettä ”nuori rikoksenteijä” ei enää käytettäisi laissa määrittämään rikoksensa alle 21-vuotiaana tehnyttä henkilöä. Vaikka käsitteellä ei enää tulisi olemaan lainsäädännöstä johtuvaa oikeudellista merkitystä, sitä voidaan käyttää, kuten tässäkin esityksessä tehdään, kuvaamaan yleisesti iältään nuorta rikoksenteijää. Laissa rikoksenteijän ikä määriteltäisiin kuitenkin tarvittaessa.

2.6.2. Henkilötutkinta

Nykyiseen henkilötutkintasäännöstöön ja –menettelyyn liittyy useita epäselvyyksiä ja puutteellisuuksia. Selvää ei esimerkiksi ole se, missä tarkoituksessa, missä tapauksissa ja kenen aloitteesta se tehdään ja mikä taho sen tekee. Henkilötutkinnan kautta ei välttämättä aina myöskään saada sen käyttötarkoituksen kannalta tarpeellisia tietoja.

Henkilötutkinnan tarkoitus on nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 23 §:n 1 momentin mukaan varmistaa se, että rikosasiaa käsittelevät viranomaiset kykenevät perehtymään nuoren rikoksenteijän henkilöllisyyteen, hänen aikaisempiin elämänvaiheisiinsa ja niihin oloihin, joissa hän on elänyt. Nuorista rikoksenteijöistä annetun lain perusteluissa (HE 10/1939 vp ja lakivaliokunnan mietintö LaVM 8/1939) ei tarkemmin perustella henkilötutkinnan käyttötarkoitusta. Hallituksen esityksen yleisluonteisessa osassa kylläkin korostetaan sitä, että erityisesti nuoren rikoksenteijän kohdalla tulisi löytää sopiva ja tarkoituksenmukainen vastavaikutus rikokseen rangaistuksen tai kasvatuksen kautta.

Edellä mainitun hallituksen esityksen yksityiskohtaisemmissa perusteluissa todetaan nuoria rikoksenteijöitä koskevan lakiehdotuksen 23 §:n koskevan esitutkinnan toimittamista. Lisäksi

todetaan liityntä tuolloisen lastensuojeluasetuksen 7 §:ään, jossa säädettiin muun ohessa, että huoltolautakunnan tulee seurata lapsen tai nuoren henkilön tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon tutkimista, olla edustettuna poliisikuulustelussa ja oikeudessa sekä antaa tutkinta- ja oikeusviranomaiselle lapsesta tai nuoresta henkilöstä ja hänen oloistaan saatavissa olevat tiedot.

Vaikka henkilötutkinnan käyttötarkoitus eli se, missä tarkoituksessa nuoren elämäntilanteeseen perehdytään, ei ilmene henkilötutkintaa koskevista säännöksistä, tilanne on tältä osin käytännössä suhteellisen vakiintunut. Henkilötutkintaa käytetään nuorta koskevana, lähinnä tuomioistuimelle tarkoitettuna asiantuntijalausuntona, jossa arvioidaan eri seuraamusvaihtoehtojen vaikutusta nuoren elämäntilanteeseen, esitetään jotakin seuraamusta ja otetaan tarvittaessa kantaa valvonnan tarpeeseen. Hyvin toimitetulla henkilötutkinnalla voi käytännössä olla myös muuta merkitystä. Henkilötutkinnan laatimisen yhteydessä nuoren kanssa käytävät keskustelut saattavat toimia myönteisenä väliintulona nuoren elämäntilanteessa. Siinä yhteydessä voidaan kartoittaa nuoren tuen tarvetta ja tarvittaessa sopia tuen järjestämisestä. Henkilötutkinnan suorittamisen yhteydessä nuorelle voidaan myös antaa ohjausta ja neuvontaa oikeudenkäyntiin liittyen.

Nuorista rikosentekijöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentin mukaan henkilötutkinta on tehtävä kaikista rikoksiin alle 21-vuotiaina syyllistyneistä. Oikeusministeriön antaman nuoria rikosentekijöitä koskevan päätöksen 1 §:n 1 momentin mukaan henkilötutkinta on tietyissä tapauksissa suoritettava oikeusministeriön vahvistamia lomakkeita käyttäen, ei kuitenkaan, jos rikoksesta kuitenkin ilmeisesti tuomittaisiin sakkorangaistus. Mainittujen säännösten mukaan henkilötutkinta on tehtävä kaikista nuorista rikosentekijöistä. Käytäntö on kuitenkin muodostunut toisenlaiseksi. Yleensä henkilötutkinnasta laaditaan määrämuotoiselle lomakkeelle tehty asiakirja. Henkilötutkintaa ei usein toimiteta lainkaan lievimmissä rikoksissa eli lähinnä sellaisissa, joista ilmeisesti seuraisi sakkoa. Tuomioistuimelle toimitettavan henkilötutkinta-asiakirjan puuttuminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että nuoren elämäntilanteen kartoitusta ei ole tehty. Oikeudenkäynnissä läsnä oleva sosiaalitoimen edustaja saattaa alle 18-vuotiasta rikosentekijää koskevassa asiassa suullisesti esittää tietoja ja näkökohtia, jotka muuten voitaisiin sisällyttää lomakkeeseen. Sosiaalilautakunnan edustajan poissaolo käsittelystä kuitenkin johtaa siihen, että sellaisia tietoja ei esitetä suullisestikaan.

Henkilötutkintojen tekeminen ei käytännössä vastaa nykyisten säännösten sanamuotoa. Lisäksi vaihteleva käytäntö siinä, mitä tuomioistuimen tietoon tuodaan, ei ole omiaan edistämään nuorten syytettyjen yhdenvertaista kohtelua. Toisaalta viranomaisten käytettävissä olevien voimavarojen tarkoituksenmukaisen kohdentamisen kannalta henkilötutkinnan tekemistä voidaan pitää kyseenalaisena esimerkiksi nuoren tekemässä ilmeisesti lievään sakkorangaistukseen johtavassa rikoksessa. Lisäksi rikosperusteinen elämäntilanteen selvittely voi olla esimerkiksi rikosentekijäksi leimautumisen kautta jopa haitallista nuoren rikosentekijän kannalta tilanteessa, jossa voidaan rikoksen teko-olosuhteista tai muuten päätellä kysymyksessä olevan sellaisen satunnaisen

hairahduksen, että nuori ei todennäköisesti tule enää rikoksiin syyllistymään. Nykyinen sääntely ei ota huomioon tällaisia näkökohtia.

Aloitteentekijästä henkilötutkinnan tekemiseksi ei säädetä selvästi nuoria rikoksenteekijöitä koskevissa säännöksissä. Nuorista rikoksenteekijöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentissa mainitaan alustavaa tutkintaa toimittava viranomainen. Oikeusministeriön päätöksen 1 §:n 1 momentissa puhutaan esitutkintaa suorittavasta viranomaisesta. Mainitut säännökset viittaavat siihen, että aloitteentekijä eli sosiaaliviranomaisiin yhteyttä ottava viranomainen olisi poliisi. Käytännössä henkilötutkinnan laatimista pyytävät myös syyttäjät ja tuomioistuimet. Nuorten rikosasioiden nopea käsittely edellyttää sitä, että nuoren rikoksenteekijän tilanteen selvittäminen saadaan käyntiin niin nopeasti kuin mahdollista. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi myöskään aloitteentekijästä ei saa olla epäselvyyttä.

Nuorista rikoksenteekijöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentista ei selviä, mikä taho huolehtii henkilötutkinnan laatimisesta. Säännöksen mukaan selvitys on hankittava huoltolautakunnan tai lastensuojelulautakunnan välityksellä taikka muulla tavalla. Käytännössä 15–17-vuotiaiden rikoksenteekijöiden henkilötutkinnat laaditaan pääsääntöisesti sosiaalitoimistoissa ja 18–20-vuotiaiden rikoksenteekijöiden henkilötutkinnat Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistoissa. Lisäksi käytännössä vaihtelua on siinä, tehdäänkö alle 18-vuotiaiden henkilötutkinnat keskitetysti yhdessä yksikössä vai hajautetusti useissa eri sosiaalitoimistojen toimipisteissä. Kun Kriminaalihuoltolaitos laatii nuorisorangeistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman, alle 18-vuotiaan rikoksenteekijän tilanne saattaa tulla tutkittavaksi sekä sosiaalitoimistossa että Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistossa.

Lisäksi huomiota on kiinnitettävä henkilötutkinnan sisältöön. Nykyinen sääntely ei riittävästi ja selvästi anna ohjausta sen arvioimiseen, mitä henkilötutkinnassa on selvitettävä ja minkälaisia tietoja siinä on hankittava. Samalla on kiinnitettävä huomiota niihin asiakirjoihin, joita henkilötutkinnan yhteydessä laaditaan, ja tietosuojaan. Nykyisin käytössä olevaa henkilötutkintakaavaketta on pidetty vanhanaikaisena ja kaavamaisena.

Nykyisen henkilötutkintaa koskevan sääntelyn suurimpana heikkoutena on pidettävä sitä, että se ei kytke henkilötutkintaa rikoksesta epäillyn saattamiseen sellaisten tukitoimien ja palveluiden pariin, joilla voidaan edistää epäillyn elämänhallintaa ja parantaa hänen mahdollisuuksiaan selvittää jatkossa rikoksia tekemättä. Jossakin määrin tällaista ohjaamista tapahtuu sosiaaliviranomaisen laatiessa alle 18-vuotiaan epäillyn henkilötutkintaa. Välittömästi teon jälkeen tapahtuvaa epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämistä ja tarvittavien tukitoimien varmistamista olisi kuitenkin oltava säännönmukaisesti. Sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä hankittuja tietoja voidaan käyttää myös syyteharkinnassa ja tuomioistuin käsittelyssä. Suomen nykyinen rikosoikeuslainsäädäntö, tämän esityksen ehdotukset sekä kansainvälinen kehitys nuorten rikoksenteekijöiden asioiden

käsittelyssä puhuvat sen puolesta, että myös 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista epäilty on otettava uuden menettelyn piiriin.

2.6.3. Prosessioikeus

Asioiden nopea käsittely

Nuorten rikoksesta epäiltyjen asiat

Rikoksesta epäillyn nuoren asian nopeaa käsittelyä pidetään nykyisin niin kansainvälisesti kuin Suomessakin keskeisenä nuoren rikosentekijän asian käsittelyyn liittyvänä tavoitteena. Nopeudella voidaan edistää sitä, että nuori ymmärtää tekonsa ja siitä tulevan seurauksen välisen yhteyden. Nopealla puuttumisella korostuu myös yhteiskunnan vakava suhtautuminen nuoren tekoon. Eduskunnan lakivaliokunta on todennut (LaVM 8/2001 vp), että erityisesti nuorten rikoskierteen katkaisemiseksi seuraamus rikoksesta on määrättävä mahdollisimman nopeasti.

Nykyisessä lainsäädännössä kiinnitetään huomiota rikoksesta epäiltyjen nuorten asioiden nopeaan käsittelyyn. Esitutkintalain 6 §:ssä on kaikkia rikoksesta epäiltyjä koskeva säännös, jonka mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa säädetään, että jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syyteen. Myös syyte on nostettava ilman aiheetonta viivytystä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin mukaan, jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, taikka jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireille tulosta. Viimeksi mainittu määräaika on ollut harkittavana oikeusministeriön asettamassa rikosprosessin tarkistamistyöryhmässä, jonka ehdotuksen (oikeusministeriön työryhmämietintö 2003:11) mukaan määräaika tulisi pidentää 30 päivään silloin, kun kysymyksessä on alle 18-vuotiaan tekemäksi epäilty rikos, josta on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus. Syynä tähän ehdotukseen ovat liian lyhyestä määräajasta aiheutuvat käytännön hankaluudet. Mainitun ehdotuksen sisältävä hallituksen esitys annettaneen syksyllä 2004.

Nuorten rikosasioiden nopeassa käsittelyssä ovat keskeisessä asemassa mukana olevien viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyön toimivuus ja asian mahdollisimman pikainen käsittely jokaisessa vaiheessa. Lähinnä tämä koskee poliisia, kunnan sosiaaliviranomaista, Kriminaalihuoltolaitosta, syyttäjää ja tuomioistuinta. Käsittelyaikojen lyhentämiseksi on pyrittävä myös mahdollisuuksien mukaan samanaikaisiin toimenpiteisiin. Lainsäädännölliset toimenpiteet eivät ole välttämättömiä. Samansuuntaisiin johtopäätöksiin on tultu myös nuorten tekemien rikosten nopeutettua käsittelyä koskevassa kokeilussa, josta on yhteenvetotietoja nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan sivuilla 112 ja 113.

Mahdollisuudet nopeuttaa rikosasian käsittelyä laissa asetetuilla tiukoilla määräajoilla ovat rajalliset. Rikosasiat saattavat erityisesti laajuudeltaan poiketa huomattavasti toisista, an. Ongelmaa voidaan pyrkiä ratkaisemaan poikkeussäännöksillä, jotka saattavat kuitenkin laajasti sovellettuina johtaa määräajan merkityksen liialliseen heikentymiseen. Nopeuttamisen kannalta saattaa ongelmallista olla myös pitkien määräaikojen ottaminen lakiin. Lainsäädännöllisten määräaikojen ongelmallisuus on havaittu esimerkiksi Ruotsissa, jossa esitutkinnalle ja syyteharkinnalle asetettua aikarajaa on jouduttu pidentämään. Myös Suomessa pääkäsittelylle säädetty kahden viikon määräaika on osoittautunut liian lyhyeksi erityisesti niissä tapauksissa, joissa pääkäsittelyyn on haastettava ja kutsuttava useita henkilöitä.

Vaikka laissa asetettujen määräaikojen käyttökelpoisuus on kyseenalainen, pyrkimystä nuorten rikosasioiden nopeaan käsittelyyn on syytä korostaa myös lainsäädännössä. Esitutinnan osalta lainsäädäntöön ei sisälly nuorten epäiltyjen erityisasemaa painottavaa säännöstä.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 5.2 on laajemmin käsitelty asioiden nopeaan käsittelyyn liittyviä kysymyksiä nuoren vastaajan kannalta.

Nuorten asianomistajien asiat

Lakialoite ja oikeusministeriön lausunto

Eduskunnan lakivaliokunnan käsiteltävänä olevassa lakialoitteessa LA 83/2003 vp ehdotetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentin ja 5 luvun 13 §:n 1 momentin muuttamista niin, että alle 18-vuotiaita asianomistajia koskevat rikosasiat olisi käsiteltävä erityisen nopeasti. Jos rikoksen uhri on alle 18-vuotias, syyttäjän olisi kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte olisi nostettava ilman viivytystä. Jos asianomistaja on alle 18-vuotias, pääkäsittely olisi pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta. Nyt mainitut säännökset koskevat ainoastaan rikoksesta epäiltyä ja rikosasian vastaajaa.

Lakialoitteen perusteluissa todetaan, että alaikäisiin kohdistuvat väkivaltarikokset ovat vakava

ongelma. Paitsi että nämä henkeen ja terveyteen sekä seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvat rikokset loukkaavat uhrin fyysistä koskemattomuutta, horjuttaa väkivalta myös uhriensa mielenterveyttä.

Lakialoitteen mukaan syyteharkinnan viipyminen ja aika käräjäoikeudessa pidettävään asian pääkäsittelyyn vaihtelevat suuresti eri syyttäjäyksiköissä ja käräjäoikeuksissa. Erityisen vaikea tilanne on suurimmissa käräjäoikeuksissa, joissa asian tultua vireille oikeuskäsittelyä saatetaan joutua odottamaan jopa kahdeksan kuukautta.

Alaikäisen asianomistajan asema ei sen sijaan ole lakialoitteen perustelujen mukaan yhtä turvattu kuin alaikäisen rikosentekijän. Uhrin oikeusturva ja selviäminen rikoksen aiheuttamasta traumasta edellyttävät, että asia sekä syyteharkinnassa että oikeudenkäynnissä tapahtuu ilman viivytystä. Ripeyttämistä puoltaa myös se, että alaikäisen henkilön ollessa väkivaltarikoksen uhri on tavanomaista, että rikos tulee ilmi vasta viiveellä, jopa vuosien päästä itse tapahtumasta. Alaikäisen asianomistajan asema on lakialoitteen mukaan syytä turvata prosessioikeudessa yhteneväksi alaikäisen vastaajan kanssa.

Oikeusministeriö on 30 päivänä joulukuuta 2003 antanut aloitteesta eduskunnan lakivaliokunnalle kirjallisen lausunnon, jossa aloitteen arvioinnin lisäksi todetaan, että käsittelyn nopeuttamista asianomistajan osalta on tarkoituksenmukaista harkita samassa yhteydessä kuin harkitaan alaikäistä vastaajaa koskevia nuorisorikostoimikunnan ehdotuksia. Tämän vuoksi lakialoite annettiin tätä hallituksen esitystä valmistelleen työryhmän käsiteltäväksi.

Oikeusministeriön lausunnossa puututaan sanonnallisten kysymysten (ilmaiset ”rikoksen tekijä” ja ”rikoksen uhri”) lisäksi lakialoitteen sisältöön. Lausunnossa todetaan, että ehdotettu muutos oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momenttiin koskisi sanamuotonsa mukaan kaikkia alle 18-vuotiaita rikoksen uhreja. Kuitenkin perusteluissa kiinnitetään erityisesti huomiota henkeen, terveyteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuviin rikoksiin. Lausunnon mukaan ei ole tarkoituksenmukaista laajentaa säännöksen soveltamisalaa siten, että kiireellisyysvaatimus koskisi kaikkia alle 18-vuotiaiden rikosasioita riippumatta epäillyn rikoksen laadusta.

Oikeusministeriön lausunnon mukaan ei ole tarkoituksenmukaista laajentaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin soveltamisalaa koskemaan epäillyn rikoksen laadusta huolimatta kaikkia asioita, joissa asianomistaja on alaikäinen. Voimassa olevan lain mukaan säännöstä sovelletaan, jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus. Säännöksen muuttaminen ehdotetulla tavalla ei siten yhdenmukaistaisi alaikäisen asianomistajan ja alaikäisen vastaajan asemaa, vaikka tämä on aloitteen tavoitteena.

Ehdotetut muutokset eivät oikeusministeriön lausunnon mukaan johda asianomistajan kannalta parhaaseen lopputulokseen. Asianomistajalle oleellista on, että virallisen syyttäjän ajaman syyteasian yhteydessä voidaan ajaa rikoksesta johtuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta. Nopeuttaminen voi johtaa siihen, että asianomistaja ei voi käytännössä esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan rikosasian oikeudenkäynnissä, koska asianomistajalle aiheutuneet henkilövahingot eivät ole vielä tässä vaiheessa selvillä. Mikäli yksityisoikeudellisia vaatimuksia joudutaan ajamaan erikseen riita-asian käsittelystä säädettyssä järjestyksessä, asianomistajalle aiheutuu huomattavasti suuremmat oikeudenkäyntikulut kuin rikosasian käsittelyn yhteydessä.

Oikeusministeriö on lausunnossaan viitannut nuorisorikostoimikunnan ehdotuksiin, jotka liittyvät nyt kysymyksessä oleviin pykäliin ja jotka ovat jääneet oikeusministeriön asettaman työryhmän harkittaviksi. Nuorisorikostoimikunta ehdotti, että esitutkintalakiin lisätään uusi 6 §:n 2 momentti, jonka mukaan alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta hänen kuulustelunsa ja muut häneen kohdistettavat tutkintatoimenpiteet on toimitettava kiireellisesti. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momenttia toimikunta ehdotti muutettavaksi siten, että jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Nykyisen lain mukaan ratkaisevaa on epäillyn ikä syyttäjän toimenpiteiden hetkellä.

Nuorisorikostoimikunta ehdotti lisäksi, että oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:ään lisätään uusi 3 momentti, jonka mukaan syyttäjä voi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisuaan rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen taikka muiden vastaavien sellaisten syiden vuoksi, joilla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Rikosprosessin tarkistamistyöryhmä puolestaan on ehdottanut mietinnössään (oikeusministeriön työryhmämietintö 2003:11) oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin muuttamista niin, että pääkäsittelyn pitämiseksi asetettu kahden viikon määräaika pidennetään alaikäisen vastaajan osalta 30 päiväksi.

Lakialoitteen arviointi

Tarkastelun aluksi voidaan todeta, että tähän esitykseen sisältyvät edellä mainitut rikoksesta epäiltyyn liittyvät nuorisorikostoimikunnan ehdotukset koskien esitutkintalain 6 §:n uutta 2 momenttia, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentin muuttamista ja uuden 3 momentin lisäämistä viimeksi mainittuun pykälään.

Huomioon kiinnittäminen rikoksen uhrin asemaan on lisääntynyt 1980-luvulta lähtien niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Varsin yleiseksi on muodostunut käsitys, että uhrin asema rikosasioiden

käsittelyssä on epämääräisempi kuin rikoksesta epäillyn, jonka oikeudet ovat usein tarkkaankin määrättyt. Uhrin asemaa koskeva kiinnostus johti siihen, että oikeusministeriö asetti 23 päivänä helmikuuta 2000 laaja-alaiselle asiantuntemukselle pohjanneen rikosuhritoimikunnan, joka luovutti mietintönsä 19 päivänä kesäkuuta 2001 (komiteamietintö 2001:5). Tehdyn laajan selvitystyön pohjalta toimikunta ehdotti useita myös lainsäädännön muuttamiseen johtavia toimenpiteitä uhrin aseman parantamiseksi. Toimikunta tarkasteli yhtenä ryhmänä lapsiin kohdistuvia rikoksia.

Tiedossa ei ole tutkimuksia tai selvityksiä, joiden mukaan rikosasian nopea käsittely edistäisi nuoren uhrin toipumista häneen kohdistuneesta rikoksesta. Nyt kysymyksessä olevaa asiaa ei myöskään käsitellä rikosuhritoimikunnan mietinnössä, jossa kylläkin korostetaan erilaisten tukitoimien merkitystä asianomistajalle.

Rikoksesta epäillyn nuoren asian nopeaa käsittelyä voidaan kiistatta pitää yleisesti hyväksyttynä tavoitteena niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Tämä tavoite perustuu erityisesti sille näkökohdalle, että käsittelyn nopeus korostaa teon ja seurauksen välistä yhteyttä. Samalla voidaan korostaa yhteiskunnan vakavaa suhtautumista tekoon. Tämä nopean käsittelyn tavoite on edellä esitetyin tavoin saanut ilmauksensa nykyisessä lainsäädännössä ja tämän esityksen ehdotuksissa. Sen sijaan rikosuhritoimikunnankin mietintö osoittaa, että ajatus nopean rikosprosessimenettelyn myönteisestä vaikutuksesta uhrin mielenterveyteen ei ole tunnettu uhrien asemaan liittyvässä keskustelussa ja tutkimuksessa. Ei ole lakialoitteenkaan perustelujen mukaan selvää, mikä on se mekanismi, joka nopeassa käsittelyssä olisi uhrien toipumista edistävää.

Selvänä voidaan pitää sitä, että vakavien väkivaltarikosten ja seksuaalirikosten uhriksi joutuneet lapset ennen kaikkea tarvitsevat erilaisia tukitoimia selvittääkseen rikoksen aiheuttamasta traumasta. Tällöin tärkeässä asemassa ovat mielenterveydelliset hoito- ja terapiatoimenpiteet. On mahdollista, että tämän tuen saamiseksi tarvittaisiin lainsäädäntöä ja erityisiä järjestelyjä, kuitenkin terveydenhuollon varsin rajallisten voimavarojen sallimissa rajoissa. Lisäksi niin aikuisen kuin nuorenkin uhrin asemaa voidaan helpottaa rikosprosessin yhteydessä ja edistää hänen pääsemistään oikeuksiinsa käsittelyssä. Tällaista uhria koskevaa lainsäädäntöä on jo olemassa, rikosuhritoimikunnan mietintö sisältää lisäksi ehdotuksia. Tähän asiaryhmään kuuluvat muun ohessa lapsen hienovarainen käsittely esitutkinnassa, uhrin avustaminen oikeudenkäynnissä, vahingonkorvausvaatimuksen esittämisen helpottaminen ja rikosvahinkolain korvausjärjestelmän laajentaminen. Samoin rikosuhritoimikunnan mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen ja oikeuslaitoksen edustajien tulisi kehittää paikallista yhteistyötä lapsen kohdistuvien rikostapausten käsittelyssä.

Paitsi että uhrin mielenterveyden edistämisen liittyminen asian nopeaan käsittelyyn on vähintäänkin epäselvä, lakialoite on muiltakin osin altis arvostelulle. Kuten oikeusministeriön lausunnossa todetaan, säännöksiin ehdotetut muutokset koskevat sanamuotonsa perusteella kaikkia rikoksia,

joissa alle 18-vuotias on asianomistajana, mutta perusteluissa puhutaan ainoastaan henkeen ja terveyteen sekä seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen liittyvistä rikoksista. Selvältä vaikuttaakin, että uhrin traumaattiset kokemukset liittyvät nimenomaan väkivaltaa käyttämällä tai väkivallalla uhkaamalla tehtyihin rikoksiin. Toisena ääripäänä on puolestaan alle 18-vuotiaaseen kohdistuva vähäinen omaisuusrikos, esimerkiksi hänen omaisuutensa anastaminen hänen poissa ollessaan. Lisäksi on otettava huomioon, että samanlainenkin rikos voi vaikuttaa hyvin eri tavalla eri uhriin. Perustelujenkin mukaan pykälien soveltamisala olisi syytä rajata tiettyihin alle 18-vuotiaisiin kohdistuviin rikoksiin. Tässä kuitenkin tulisi ilmeisesti vastaan rajanveto-ongelmia soveltamisalan piiriin kuuluvien rikosten valitsemisessa.

Lakialoitteen perusteluissa viitataan siihen, että alaikäisen henkilön ollessa väkivaltarikoksen uhri on tavanomaista, että rikos tulee ilmi vasta viiveellä, jopa vuosien päästä itse tapahtumasta. Näin on asianlaita erityisesti julkisuudessakin esiin tuoduissa seksuaalirikoksissa. Rikos saattaa tulla ilmi vasta uhrin tultua aikuiseksi. Tuomioistuimissa on käsitelty jopa kymmenen vuotta aikaisemmin tapahtuneita rikoksia. Tämän ilmitulemisen viiveen ei voi katsoa erityisesti puoltavan rikosasian erityisen nopeaa käsittelyä. Jos rikos on tapahtunut vuosia aikaisemmin, uhrin mielenterveydelliseen toipumiseen ei voi olettaa olevan suurta vaikutusta sillä, käsitelläänkö asia rikosprosessissa esimerkiksi joitakin viikkoja normaalia nopeammin. Lisäksi on huomattava, että tällaiset rikosasiat soveltuvat erityisen huonosti nopeaan käsittelyyn, koska ne ovat yleensä ajan kulumisen vuoksi ja muutenkin todisteluun liittyvien kysymysten vuoksi hankalasti selvitettäviä.

Nopean prosessuaalisen käsittelyn sijasta tulisikin rikosuhritoimikunnan ehdottamalla tavalla kiinnittää huomiota siihen, että lapsen kanssa ammatissaan työskentelevien tulisi saada lisäkoulutusta lapseen kohdistuvan väkivallan tunnistamiseksi. Tuolloin voitaisiin parhaassa tapauksessa katkaista väkivallan käyttäminen ja joka tapauksessa ehkäistä ajan kulumisesta aiheutuvat ongelmat.

Tässä yhteydessä voidaan viitata muuten oikeusministeriön lausunnossa jo esitettyihin räkökohtiin. Nopea käsittely voisi vaarantaa asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksen menestyksellisen esittämisen rikosasian käsittelyn yhteydessä. Asianomistajalle aiheutuu paitsi lisäkustannuksia myös vaivaa erillisen riita-asian vireille saattamisesta. Alle 18-vuotias asianomistaja ei käytännössä selviäisi siitä myöskään ilman apua. Lisäksi alle 18-vuotiaiden uhrien asioiden erityisen nopea käsittely tuomioistuimissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin nojalla koskisi kaikkia rikosasioita toisin kuin samanikäisellä vastaajalla.

Lakialoite on myös epäjohdonmukainen siksi, että siinä ehdotetaan nopeuttamista ainoastaan syyteharkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn mutta ei esitutkintaan, joka saattaa viedä huomattavan osan kokonaiskäsittelyajasta. Onkin huomattava, että esitutkintalain 6 §:n nojalla esitutkinta on toimitettava ilman aiheutonta viivytystä kaikissa rikosasioissa. On mahdollista, että nuorten asianomistajien käsittelyn nopeuttamisella ei sinällään olisi taloudellisia vaikutuksia tai

henkilöstövaikutuksia, koska kysymys on ainoastaan asioiden käsittelyjärjestyksestä eikä niiden määrästä. On myös mahdollista, että näissä asioissa rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, jolloin asiaa käsitellään sellaista tekijää koskevan sääntelyn nojalla.

Tässäkin yhteydessä on syytä korostaa sitä, että lainsäädännöllisillä ratkaisuilla ei välttämättä kyetä nopeuttamaan asian käsittelyä. Näin on asianlaita silloinkin, kun laissa on käsittelylle säädetty määräaika. Esimerkiksi edellä mainittua oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentissa säädettyä 14 vuorokauden määräaikaan ollaan pidentämässä rikosoikeudenkäyntiä koskevan uudistuksen yhteydessä, koska määräaika on osoittautunut liian lyhyeksi. Huomioon on otettava se, että samallakin rikosnimikkeellä olevat teot voivat laatunsa ja laajuutensa puolesta huomattavasti toisistaan.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvat, lähinnä henkeen ja terveyteen liittyvät rikokset ovat yleensä joka tapauksessa vakavuudeltaan ja rikostutkinnallisista näkökohdista sellaisia, että niiden selvittämistä ja muutakin käsittelyä on syytä kiirehtiä. Tämän katsantokannan omaksumista voidaan edistää poliisimiehille, syyttäjille ja tuomareille annettavassa koulutuksessa sekä kahdelle ensiksi mainitulle ryhmälle annettavassa ohjeistuksessa.

Asiaan liittyy myös asianosaisen oikeus saada asiansa käsiteltyä kiireellisenä. Hallituksen esityksessä 190/2002 vp ehdotettiin oikeudenkäymiskaareen otettavaksi säännökset, joiden mukaan asianosainen olisi voinut tietyissä tapauksissa saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa kiireellisenä. Lakivaliokunnassa kuultujen asiantuntijoiden erimielisyyden ja juuri voimaan tulleen riita-asioiden käsittelysäännösten sisäänajon vuoksi lakivaliokunta päätyi siihen, että kiireelliseksi julistamista koskevat säännökset on poistettava ehdotuksesta (LaVM 30/2002 vp). Tämän hylkäämisen jälkeen Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on 20 päivänä tammikuuta 2004 antamassaan Suomea koskevassa ratkaisussa (Kangasluoma vastaan Suomi) pitänyt rikosprosessin käsittelyaikaa siinä asiassa liian pitkänä, kun otetaan huomioon ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappale ja 13 artikla. Lähiaikoina saattaa tulla muitakin vastaavia Suomea koskevia asioita ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos lainsäädäntötoimet katsotaan välttämättömiksi, samassa yhteydessä voidaan ottaa harkittavaksi myös nuorten asianomistajien asema.

Yhteenvetona edellä esitetystä voidaan todeta, että erityisesti lakialoitteen perustelujen ja rikosten uhrien asemasta olevan tietämyksen valossa ei ole perusteltua syytä ainakaan tässä vaiheessa muuttaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momenttia ja 5 luvun 13 §:n 1 momenttia lakialoitteessa ehdotetulla tavalla.

Nuoren epäillyn ja vastaajan tukeminen ja avustaminen

Vanhemman tai muun nuoren huollosta ja kasvatuksesta vastaavan lapselle läheisen henkilön osallistumista nuoren tekemän rikoksen käsittelyyn pidetään tärkeänä niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Esitutkintalain 33 §:ssä säädetään kuulustelusta ilmoittamisesta alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle ja tilaisuuden varaamisesta kuulusteluun osallistumiseen ainakin yhdelle heistä. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan alaikäisen vastaajan ohella puhevaltaa tuomioistuimessa käyttää itsenäisesti edellä mainittu edustaja, mikä johtaa velvollisuuteen kutsua edustaja istuntoon. Lapselle läheisen henkilön osallistumisen tärkeän merkityksen vuoksi ilmoitusvelvollisuutta ja tilaisuuden varaamista on syytä vielä korostaa verrattuna siihen, miten ne on järjestetty esitutkintalain 33 §:n 4 momentissa. Sama koskee velvollisuutta ilmoittaa poissa olleelle edustajalle kuulustelusta. Viimeksi mainittuun ilmoitukseen liittyen tärkeää on korostaa sitä, että edustaja saa tiedon myös kuulustelun sisällöstä.

Sen sijaan vastahakoisten vanhempien velvoittamista osallistumaan esitutkintakuulusteluun ja tuomioistuinkäsittelyyn esimerkiksi sakon uhalla ei voida pitää tarkoituksenmukaisena. Mainittu velvoittaminen ei välttämättä johda vanhempien tosiasialliseen osallistumiseen tai ainakaan osallistumiseen hyödyllisellä tavalla. Tuomioistuinkäsittelyjä saattaisi jonkin verran peruuntua, jos nykyään suhteellisen harvoin tuomioistuimen käsittelyyn vapaaehtoisesti osallistuvat vanhemmat velvoitettuna jäisivät pois. Esimerkiksi uhkasakon ja noutouhan käyttämisestä saattaisi aiheutua muutenkin haittaa sekä asian käsittelylle että uhan kohteena olevalle henkilölle ilman takeita vastaavasta hyödystä. Vastaavia ongelmia liittyy myös siihen, että vanhemmalle maksettaisiin oikeuteen saapumisen johdosta korvausta valtion varoista. Sen sijaan vanhempia voitaisiin kannustaa osallistumaan tuomioistuinkäsittelyyn esimerkiksi kutsun muotoilulla tai pyynnöllä ilmoittaa poisjäämisensä syy. Vanhempien osallistumiseen liittyviä kysymyksiä on käsitelty laajemmin nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 5.3.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:n mukaan sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa alle 18-vuotiaan epäillyn kuulusteluun, jollei tätä ole lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin perusteella pidettävä ilmeisesti tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaalilautakunnalle. Sosiaaliviranomaisen yhdistäminen asian käsittelyyn on merkitykseltään sellainen asia, josta tulee perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla säätää lailla, jolla myös säädetään lapsen huoltajille tai muille edustajille tapahtuvasta ilmoittamisesta ja kuulluksi tulemistilaisuuden varaamisesta. Tilaisuuden varaamisen osalta tarvetta ei ole syytä sitoa lastensuojelulain 15 §:n 2 momentissa säädettyyn tilanteen arviointiperusteeseen.

Lainsäädäntöön ei sisälly velvoitetta ryhtyä toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että nuorella epäillyllä on avustaja jo esitutkinnassa. Kuitenkin tarvetta siihen voi erityisesti olla heidän asioissaan, koska alaikäisen kyky huolehtia puolustuksestaan voi olla hyvinkin vajavainen. Avustaja voi myös muuten avustaa päämiestään ja edistää asian käsittelyä esitutkinnassa.

Syyttäjien ja tuomioistuinten erikoistuminen nuorten rikosasioiden käsittelyyn

Nuorisorikostoimikunta ehdotti oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia täydennettäväksi säännöksillä alle 21-vuotiaana tehtyjä rikoksia koskevien asioiden käsittelemisestä mahdollisuuksien mukaan niin, että virallinen syyttäjä (1 luku 18 §) tai käräjäoikeuden puheenjohtaja (6 luku 1 a §) ovat sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistuneita.

Nuorisorikostoimikunta perusteli ehdottamiaan erikoistumista koskevia säännöksiä useilla seikoilla. Rikoksiin syyllistyviä nuoria pidetään lainsäädännössä erityisryhmänä vanhempiin rikoksentekijöihin verrattuna. Lisäksi toimikunta katsoi, että kaikkia ikäryhmiä koskevien säännöstenkin soveltamisessa tulisi pyrkiä ottamaan huomioon nuorten asioiden käsittelyyn liittyviä erityisiä näkökohtia. Toimikunnan mietinnössä viitattiin myös sen kansainvälisestä vertailusta ilmenevään erikoistumisen yleisyyteen. Lisäksi erikoistumista koskevia säännöksiä perusteltiin mietintöön liittyvillä ehdotuksilla, jotka korostavat tarvetta erikoistua alle 21-vuotiaiden rikosasioiden käsittelyyn. Nuorisorikostoimikunnan mukaan erikoistumiseen liittyvällä asioiden keskittämällä voidaan myös parantaa viranomaisyhteistyötä ja sitä kautta esimerkiksi nopeuttaa asioiden käsittelyä.

Toimikunnankin toteamalla tavalla erikoistumista käytetään sellaisissa maissa, joille on ominaista laaja harkintavalta nuorille määrättävien seuraamusten suhteen. Siellä tuomioistuimen seuraamusvalikoimaan kuuluu kasvatuksellisia ja Suomessa sosiaalihuollon toimenpiteiksi katsottavia seuraamuksia. Tämä koskee myös Ruotsia, jossa on sekä syyttäjää että tuomioistuinta koskeva erikoistumissäännös. Mitään syytä sosiaaliviranomaisten ja tuomioistuinten tehtävänjaon perusteiden muuttamiseen Suomessa ei ole eikä sitä tässä esityksessä myöskään ehdoteta.

Nuoria rikoksentekijöitä koskevasta erityissääntelystä huolimatta Suomessa ei ole katsottu olevan varsinaista nuorisorikos- tai nuorisoprosessioikeutta. Tätä näkemystä ei ole syytä muuttaa myöskään tämän hallituksen esityksen ehdotusten myötä. Nuorten rikosasioiden käsittelyn on edelleenkin katsottava kuuluvan syyttäjän ja käräjäoikeuden puheenjohtajan perusammattitaitoon.

Erikoistumista ei voitaisi säätää ehdottomaksi velvollisuudeksi. Poikkeamismahdollisuus koskisi ennen kaikkia pieniä syyttäjäyksiköitä ja tuomioistuinta. Kysymyksessä olevien viranomaisten kokorakenteen (esimerkiksi syyttäjäyksiköistä noin kahdessa kolmasosassa on enintään kolme syyttäjää) ja työn järjestämiseen liittyvien kysymysten (useissa käräjäoikeuksissa vain osa tuomareista käsittelee rikosasioita) perusteella erikoistuminen tulisi käytännössä jäämään vähäiseksi. Samaan suuntaan vaikuttavat myös erikoistuneiden käsittelijöiden poissaolot (esimerkiksi lomat) ja samassa rikosasiassa vastaajana olevien henkilöiden eri-ikäisyys.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä annetuissa lausunnoissa erikoistumisäännöksiin katsotaan liittyvän paljon muitakin kuin syyttäjyksiköiden tai kärjäoikeuksien kokoon liittyviä käytännön ongelmia. Niitä on tuotu esiin erityisesti säännösten kohteena olevien syyttäjä- ja tuomioistuintahojen lausunnoissa. Erikoistuminen nuorten asioiden käsittelyyn voi tuntua varsinkin pitkään jatkuvana raskaalta, mistä on kokemusta jo niiltä ajoilta, jolloin raastuvanoikeuksissa oli nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 24 §:ssä tarkoitettuja nuoriso-osastoja. Laajojen jengijuttujen keskittyminen samoille käsittelijöille voi myös aiheuttaa asioiden ruuhkaantumista. Huomiota on myös kiinnitetty siihen, että erikoistumisvaatimuksen seurauksena kärjäviskaalit ja notaarit eivät voisi kärjäoikeuksien työtilannetta helpottavasti käsitellä usein sinänsä yksinkertaisia yhden tuomarin käsittelyssä käsiteltäviä nuorten rikosasioita. Erityisesti kärjäoikeuksien lausunnoissa on korostettu sitä, että erikoistumisvaatimus aiheuttaisi työn järjestämisvaikeuksia myös isoissa kärjäoikeuksissa.

Nuorisorikostoimikunta katsoi, että oikeusturvaongelmia ei liity siihen, että saman vastaajan asiat saattavat erikoistumisen myötä tulla samalle käsittelijälle. Lähtökohtana onkin pidettävä, että syyttäjän tai tuomarin ammattitaitoon kuuluu, että hänelle ei saman epäillyn tai vastaajan aikaisempien rikosasioiden perusteella synny ennakkokäsitystä esimerkiksi syyllisyyteen liittyvistä kysymyksistä. Ei ole kuitenkaan syytä edistää sellaisten tilanteiden syntymistä, joissa tätä kysymystä joudutaan harkitsemaan. Lisäksi laissa asetettu velvollisuus erikoistua mahdollisuuksien mukaan voisi aiheuttaa tarpeettomia ongelmia muutoksenhaussa, jos valituksessa esimerkiksi vedottaisiin siihen, että kärjäoikeuden puheenjohtajana ei ole toiminut nuorten asioiden käsittelyyn erikoistunut tuomari.

Erikoistumisen merkitystä arvioitaessa on otettava huomioon sekin, että tähän esitykseen sisältyy lakiehdotus nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämisestä, joka toteutuessaan tuo sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen kautta syyttäjän ja tuomarin käytettäväksi entistä tarkempaa ja laajemmalle ulottuvaa tietoa syyteratkaisun ja seuraamisvalinnan pohjaksi. Nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä annetuissa lausunnoissa tällaisen asiantuntijalausannon on katsottu vähentävän erikoistumistarvetta. Toisaalta syyttäjän ja tuomioistuimen käytössä olevien vaihtoehtojen lisääntyessä se voi vaikuttaa myös toiseen suuntaan eli erikoistumistarvetta korostavasti.

Nuorten rikosasioiden keskittämisellä tietyille käsittelijöille voidaan parantaa viranomaisyhteistyötä. Näiden asioiden käsittelyyn liittyvistä kokeiluista voidaan kuitenkin päätellä, että viranomaisyhteistyön kehittäminen ja asian käsittelyn nopeuttaminen voidaan toteuttaa ilman lainsäädäntömuutoksiakin.

Edellä mainitut näkökohdat huomioon ottaen on päädytty siihen, että nuorisorikostoimikunnan ehdottama tai muukaan syyttäjien ja tuomareiden erikoistumista koskeva sääntely ei ole tarpeellinen

eikä tarkoituksenmukainen. Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:ää vastaavan sääntelyn ottamisesta esitutkintalakiin tässä esityksellä ehdotetulla tavalla aiheutuu se, että alle 18-vuotiaisiin epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimet olisi edelleen mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Poliisin asemaa nuoren tekemän rikoksen käsittelyssä korostaa se, että poliisimiesten käsiteltäväksi tulevat kaikki nuorten tekemät rikokset toisin kuin syyttäjien tai tuomioistuinten käsiteltäväksi. Muutenkaan useat edellä mainitut syyttäjyksiköiden ja käräjäoikeuksien työn järjestämiseen liittyvät ongelmat eivät koske poliisilaitoksia.

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä erityisesti korostaa koulutuksen tarpeellisuutta. Nuorten rikosentekijöiden asioiden käsittelyyn liittyvät näkökohdat ja nyt ehdotettavat muutokset edellyttävät laajamittaista koulutusta, jota on järjestettävä syyttäjien ja tuomareiden lisäksi nuorten asioiden kanssa tekemisiin joutuville poliisimiehille. Koulutuksessa on painotettava nuoriin rikosentekijöihin liittyvää rikos- ja prosessioikeudellista järjestelmää kokonaisuudessaan ja siihen liittyviä tavoitteita. Harkita tulee myös sitä, missä määrin koulutuksen olisi koskettava sellaisia ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyviä taitoja, joita tarvitaan erityisesti nuorten epäiltyjen ja vastaajien asioiden käsittelyssä. Syyttäjyksiköissä ja tuomioistuimissa olisi myös painotettava nuorten rikosasioihin liittyviä erityispiirteitä siinä perehdyttämisessä, jota annetaan syyttäjä- tai tuomarikokemusta vailla oleville asioiden käsittelijöille, esimerkiksi apulaissyöttäjille ja notaareille.

Muita prosessuaalisia kysymyksiä

Säädöstaso. Edellä jo käsiteltiin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:ää, jossa säädetään tilaisuuden varaamisesta sosiaalilautakunnan edustajalle kuulusteluun osallistumiseen. Sen lisäksi mainittuun asetukseen sisältyy eräitä muitakin säännöksiä, joista perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla tulisi niiden sisällön tärkeyden vuoksi säätää laissa. Tämä koskee asetuksen 11 §:ää (alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelu esitutkinnassa) ja 14 §:ää (alle 15-vuotiaan epäillyn kuulusteleminen ja häneen kohdistettava tutkinta).

Poliisin suorittama puhuttelu. Puhuttelulla voidaan korostaa vakavaa suhtautumista nuoren tekoon myös silloin, kun toimenpiteistä luovutaan esitutkinnan aloittamisen jälkeen saattamatta asiaa syyttäjälle. Esitutkintalaissa ei ole nimenomaista säännöstä, jonka nojalla poliisi voisi sellaisessa tapauksessa puhutella nuorta. Luonteva paikka sääntelylle löytyy esitutkintalain 43 §:stä.

Pakkokeinot. Laissa ei säädetä poliisimiehen oikeudesta ottaa alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäilty kiinni tutkintatoimenpiteiden suorittamisen varmistamiseksi. Kuitenkin edellä mainitun ja nyt lakiin otettavaksi ehdotettavan pykälän mukaan sellaiseen epäiltyyn voidaan kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Viranomaiskannanotoissa ja oikeuskirjallisuudessa tällainen kiinniottaminen on katsottu mahdolliseksi. Alle 15-vuotiaan oikeusasemaan voimakkaasti puuttuvan kiinniottamisen

edellytyksistä ja muista yksityiskohdista olisi säädettävä laissa.

Tähän esitykseen sisältyy ehdotus nuorisorestitä alle 18-vuotiaaseen rikoksesta epäiltyyn kohdistuvana pakkokeinona. Ehdotukseen liittyvää arviointia käsitellään seuraavassa jaksossa, koska se liittyy laajempaan arestiin liittyvään arviointiin.

Vastaajan läsnäolo oikeudenkäynnissä. Nykyiset oikeudenkäyntimenettelyä koskevat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain säännökset mahdollistavat pitkälti rikosasian käsittelyn ja ratkaisemisen myös nuoren vastaajan poissaolosta huolimatta. Kuitenkin nuoren epäillyn läsnäololla voi olla uusista rikoksista pidättävää kasvatuksellista merkitystä. Tuomioistuinkäsittely myös korostaa yhteiskunnan vakavaa suhtautumista tekoon. Lisäksi tähän esitykseen sisältyy säännösehdotus alle 18-vuotiaan tuomitun puhuttelemisesta tuomion julistamisen yhteydessä. Laissa tuleekin korostaa sitä, että asian käsittelyn ja ratkaisemisen vastaajan poissaolosta huolimatta tulisi olla poikkeuksellista, kun vastaaja on alle 18-vuotias.

Tuomioistuimen puheenjohtajan suorittama puhuttelu. Lainsäädäntöön ei sisälly säännöstä nuoren vastaajan puhuttelemisesta tuomion julistamisen yhteydessä, mikä on johtanut sen käyttöön hyvin harvoin, vaikka puhutteluun liittyy mahdollisuus vaikuttaa nuoren tulevaan käyttäytymiseen. Puhuttelun kautta tuomittua voidaan varoittaa ja hänelle voidaan antaa tietoja tuomitusta rangaistuksesta. Puhuttelua koskeva säännös ehdotetaankin lisättäväksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 lukuun.

2.6.4. Aresti

Arestirangaistusta on Suomessa käsitelty lukuisissa nuorten seuraamusjärjestelmää koskevissa toimikunnissa, komiteoissa, työryhmissä ja vastaavissa lainvalmisteluelimissä. Näistä voidaan erityisesti mainita nuorisoriikollisuustoimikunta (1966), nuorisoriikoskomitea (1970), kriminaalihuoltokomitea (1972), järjestys- ja turvallisuusasiain toimikunta (1974), rikosoikeuskomitea (1976) ja rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä (1987). Arestirangaistusta koskevat aikaisemmat kannanotot ilmenevät tarkemmin nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan sivuilta 8-16, 155 ja 156.

Tyypillistä nuorisoriikostoimikuntaa edeltävälle aikaisemmalle arestitarkastelulle on ollut, että arestia on arvioitu erityisessä säilytyspaikassa tai laitoksessa suoritettavana laitosaarestina silloinkin, kun se pannaan täytäntöön vapaa-aikana. Arestia on myös arvioitu nimenomaan rangaistuksena, mahdollisuuteen käyttää arestia pakkokeinona ei ole kiinnitetty huomiota. Aikaisemmissa arvioinneissa on lähes poikkeuksetta todettu sopivien täytäntöönpanotilojen puuttuminen, koska poliisin säilytystiloja ei ole sellaisina pidetty. Lisäksi usein on kiinnitetty huomiota siihen, että tällainen liikkumavapautta rajoittava täytäntöönpanolaitoksessa suoritettava rangaistus on vaikeasti

erotettavissa ehdottomasta vankeusrangaistuksesta. Käsitystä laitosarestin ongelmista tukee nykyisin kansainvälinen suuntaus, jossa laitosarestista ollaan luopumassa tai luopumista ainakin harkitsemassa (esimerkiksi Tanska, Norja ja Saksa). Nuorisorikostoimikunta perustellusti päätyikin siihen, että laitosarestia ei voida pitää varteenotettavana seuraamusvaihtoehtona. Laitosarestin poissulkemisen jälkeen jää jäljelle kotona tai muussa vastaavassa paikassa suoritettava aresti. Arestilla voidaan rajoittaa myös ulkona liikkumista.

Kansainvälisen vertailun tietoja on vaikea sellaisinaan hyödyntää arvioitaessa arestin toteuttamismahdollisuuksia ja käyttötapoja Suomessa. Tämä liittyy ennen kaikkea oikeusjärjestelmien erilaisuuteen ja arestin tehokkuutta koskevan tutkimustiedon puutteeseen. Arestia ei myöskään ulkomailla välttämättä käytetä nuorimpiin rikoksenteijöihin. Arestia käytetään lisäksi ehdottoman vankeusrangaistuksen tai vastaavan vapaudenmenetyssuoraamuksen vaihtoehtona tai täytäntöönpanomuotona. Suomalaisessa keskustelussa arestia ei ole liitetty vakavampaan rikollisuuteen. Kaikesta huolimatta kansainvälisen vertailun tiedot osoittavat uskoa arestin mahdollisuuksiin, mitä todistaa sähköisesti valvotun kotiarestin käytön jatkuva lisääntyminen.

Yleisesti hyväksyttynä tavoitteena on nopea, vaikuttava ja tuntuva puuttuminen nuoren rikokseen hänen tulevien lainrikkomustensa estämiseksi. Tällaisen puuttumisen tavoite on aiheellisesti yhdistetty myös arestiin. Nopeudella voidaan korostaa teon ja seurauksen välistä yhteyttä. Arestissa vaikuttavuus ja tuntuvuus puolestaan liittyvät liikkumavapauden rajoittamiseen. Sellainen rajoittaminen voi estää rikoksesta epäiltyä tai tuomittua joutumasta rikoksentehtolanteisiin. Varsinkin velvollisuutta oleskella tietyssä paikassa voidaan pitää tuntuvana rikoksen seurauksena. Arestille asetettavien tavoitteiden saavuttamiseksi on valittava sellainen käyttömuoto, jossa ne voidaan rikosasioiden suomalaisen käsittelyjärjestelmän erityispiirteet huomioon ottaen saavuttaa. Valittavana on arestin käyttäminen rangaistuksena tai pakkokeinona.

Arestin rangaistuksena käyttämiseen liittyvät ongelmat

Tähän esitykseen ei sisälly ehdotusta arestirangaistuksesta. Ratkaisuun ovat johtaneet mainittuun seuraamukseen liittyvät seuraavat ongelmat, joita jo nuorisorikostoimikunta varsin perusteellisesti käsitteli mietinnössään (mietinnön II osa, sivut 157-160 ja 164).

Arestirangaistuksen nopea tuomitseminen. Arestirangaistus on luonteeltaan sellainen rikoksen seuraamus, jonka voi määrätä ainoastaan tuomioistuimien. Nopeaan tuomitsemiseen ei voida kuitenkaan päästä useastakaan syystä. Ei ole ensinnäkään luotavissa sellaista toimintatapaa, jolla esimerkiksi kaikista alle 18-vuotiaiden epäiltyjen rikosasioista arestin määräämiseen johtavat ohjattaisiin käsiteltäväksi jossakin erityisen nopeassa arestimenettelyssä. Nykyiset viranomaisten voimavarat huomioon ottaen kaikkia nuorten asioita ei voida kuitenkaan käsitellä poikkeuksellisen nopeasti.

Sinällään minkään erityisen nopean arestimenettelyn luomistakaan ei voida pitää mahdollisena. Esitutkinta, syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittely vaativat oman aikansa. Esitutkinnassa on hankittava näyttö, jonka merkitys korostuu epäillyn kiistäessä rikoksen. Arestirangaistuksen käyttöä ei voitaisi rajata myönnettyihin yksinkertaisiin rikoksiin. Poliisilla ei ole käytännön mahdollisuuksia nopeuttaa esitutkintaa siitä, mihin erilaisissa kokeiluissa on päästy. Tuomioistuinkäsittelyn määräaikoja ei voida asettaa niin lyhyiksi, että pääkäsittelyyn ei saada paikalle tai kutsutuksi kaikkia tarvittavia henkilöitä, joita ovat epäillyn lisäksi hänen laillinen edustajansa ja sosiaaliviranomaisen edustaja sekä mahdolliset asianomistajat ja todistajat.

Erityisen nopea käsittely tarkoittaisi myös sitä, että tässä esityksessä ehdotettavaa nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämistä ei ehdittäisi tehdä ennen rangaistuksen tuomitsemista. Sellainen selvitys olisi kuitenkin tärkeässä asemassa arvioitaessa syyteharkinnan ja rangaistusvalinnan yhteydessä vaaraa epäillyn syyllistymisestä uusiin rikoksiin ja mahdollisuutta seuraamusvalinnalla edistää hänen sosiaalista selviytymistään. Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisellä hankittaisiin hyödyllisiä tietoja myös arestirangaistuksen ilmeiseen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa.

Kun arvioidaan mahdollisuutta erityisen nopeaan arestimenettelyyn, huomioon on otettava myös asianomistajan oikeudet. Esitutkinnassa on selvitettävä hänelle rikoksesta aiheutunut vahinko. Silloin kun syyttäjä ei aja asianomistajan vahingonkorvausvaatimusta, erityisen nopeassa tuomioistuinkäsittelyssä asianomistajalle ei voitaisi käytännössä varata tilaisuutta kirjallisesti esittää vaatimuksia, vaan hänen olisi esitettävä vaatimuksensa henkilökohtaisesti tai asiamiehen edustamana pääkäsittelyssä. Prosessiekonomisesti järkevää ei ole käsitellä asianomistajien vahingonkorvausvaatimuksia erikseen riita-asioiden käsittelyjärjestyksessä. Lisäksi asianomistajan vireille saattamasta riita-asiasta aiheutuu hänelle vaivaa ja kustannuksia, joita hän ei välttämättä saa perittyä tuomitulta.

Arestirangaistuksen nopea täytäntöönpano. Arestirangaistuksen nopeaan toteuttamiseen liittyvä täytäntöönpanon tehokkuus on vähintään yhtä ongelmallinen asia kuin arestirangaistuksen nopea tuomitseminen. Lisäksi on huomattava se, että täytäntöönpanon nopeuttamisella ei välttämättä päästä haluttuun tavoitteeseen, jos arestirangaistuksen tuomitseminen ei tapahdu pikaisesti teon jälkeen vaan vasta useiden viikkojen, jopa muutaman kuukauden kuluttua.

Perustuslain 21 §:n 2 momentin mukaan oikeus hakea muutosta turvataan lailla. Arvioinnissa on lisäksi otettava huomioon Suomea sitovat ihmisoikeussopimukset. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen seitsemännen lisäpöytäkirjan 2 artiklan 1 kappaleen (769/1998, SopS 86) mukaan jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys tai tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa. Tähän oikeuteen voidaan artiklan mukaan tehdä poikkeuksia lain määräämien vähäisten rikosten kohdalla tai tapauksissa, joissa ylin tuomioistuin on

toiminut ensimmäisenä asteena tai vapauttavan tuomion saanut henkilö on muutoksenhakuasteessa todettu syylliseksi. Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan 5 kappaleen (108/1976, SopS 8) mukaan jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys ja tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa lain mukaisesti. Kun erityisesti otetaan huomioon arestirangaistuksen luonne liikkumavapautta rajoittavana rangaistuksena, joka kotiarestissa lähenisi vapaudenmenetystä, muutoksenhakuoikeuden rajoittamista ei voida pitää mahdollisena.

Suomen rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmä lähtee siitä, että ehdoton vankeusrangaistus ja sakkorangaistus ovat täytäntöönpanokelpoisia, kun niitä koskeva tuomio on tullut lainvoimaiseksi tai on pantavissa täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio. Hovioikeuden ratkaisu, jonka osalta muutoksenhakuun tarvitaan valituslupa, pannaan täytäntöön niin kuin lainvoimaisen tuomion täytäntöönpanosta on säädetty. Asiaa koskevat säännökset ovat rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 1 §:n 1 momentissa, sakon täytäntöönpanosta annetun lain (672/2002) 2 §:n 1 momentissa ja oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 22 §:ssä. Korkein oikeus voi oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 23 §:n nojalla kieltää tai keskeyttää hovioikeuden täytäntöönpanokelpoisen tuomion täytäntöönpanon. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanokelpoisuutta ei olla muuttamassa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanouudistuksen yhteydessä. Sama täytäntöönpanokelpoisuuden määritelmä sopii myös nuorisorangaistukseen. Nuorisorangaistustilain 6 §:n 2 momentissa tosin säädettäisiin, että nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voidaan käräjäoikeuden tuomion perusteella aloittaa ennen kuin tuomio on saanut lainvoiman, jos tuomittu kirjallisesti suostuu täytäntöönpanoon ja on tyytynyt tuomioon siltä osin kuin hänet on tuomittu nuorisorangaistukseen.

Arestirangaistuksen täytäntöönpano saattaisi tulla kysymykseen, vaikka sitä koskeva tuomio ei ole täytäntöönpanokelpoinen tai pantavissa täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio. Tällaisen mallin tarkempi tarkastelu kuitenkin osoittaa siihen liittyvät ongelmat. Jos nuorisoarestiin tuomittu ei tyydy tuomioon siltä osin kuin hänet on tuomittu arestirangaistukseen, täytäntöönpano saattaa mitätöidä valituksen osittain tai kokonaan. Muutoksenhakutuomioistuimelle voitaisiin kyllä asettaa velvollisuus käsitellä arestirangaistukseen liittyvä valitus kiireellisenä. Sillä voisi olla myös mahdollisuus kieltää tai keskeyttää arestirangaistuksen täytäntöönpano. Huomioon on tässä yhteydessä otettava se, että arestirangaistukseen liittyvät asiat eivät ole välttämättä yksinkertaisia kirjallisessa menettelyssä ratkaistavia asioita. Lisäksi arestirangaistuksen täytäntöönpano voitaisiin yleensä keskeyttää juuri valituksen mitätöitymisen estämiseksi, mikä johtaisi täytäntöönpanon siirtymiseen.

On myös ilmeistä, että arestirangaistuksista tulnaisiin valittamaan suhteellisesti enemmän kuin muista rikosasioista. Arestirangaistus olisi ankaruudeltaan ilmeisesti sakkorangaistuksen ja ehdottoman vankeuden välillä, jolloin valituksessa yleensä vaadittaisiin arestirangaistuksen lieventämistä sakoksi. Jos arestirangaistus olisi käytännössä ehdollista vankeutta tuntuvampi seuraamus,

valituksessa saatettaisiin vaatia myös viimeksi mainitun tuomitsemista arestirangaistuksen sijasta. Tämän lisäksi olisivat luonnollisesti ne valitukset, joissa vaadittaisiin syytteen hylkäämistä ja vapauttamista kokonaan rangaistuksesta. Niissä tapauksissa, joissa tuomittu valittaisi arestirangaistuksen tuomitsemisesta, hän ei myöskään tulisi antamaan suostumustaan täytäntöönpanokelpoisuutta vailla olevan tuomion täytäntöönpanoon. Näiden näkökohtien arvioinnissa on otettava huomioon myös se, että arestirangaistukseen tuomitulla olisi yleensä oikeudenkäyntiavustaja.

Muita arestirangaistukseen liittyviä ongelmia. Arestirangaistuksen käyttökelpoisuus ja rangaistusjärjestelmän yleinen selkeys edellyttävät, että on tarkkaan selvillä, minkälaisista ja millaisen tekijän rikoksista aresti voidaan tuomita ja mikä on sen paikka rangaistusjärjestelmässä. Erityisesti rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen perusteella voidaan katsoa, että tällaista liikkumavapautta rajoittavaa rangaistusta ei saisi tuomita aivan vähäisimmistä rikoksista. Huomattava valtaosa tuomioistuimessa käsiteltävistä nuorten tekemistä rikoksista sovitetaan lievällä sakkorangaistuksella. Arestirangaistus saattaisi tulla käytettäväksi lievää sakkoa ankarammin mutta ehdotonta vankeutta lievemmin rangaistavista rikoksista, jolloin sen suhteen määrittäminen ehdolliseen vankeuteen valvontoiheen ja nuorisorangaistukseen saattaisi muodostua ongelmalliseksi. Valvonnan ja nuorisorangaistuksen käyttämisen lakisääteisiin edellytyksiin kuuluu perusteltavuus uusien rikosten ehkäisemisen kannalta, mitä on edellä jo mainituin tavoin pidettävä myös arestin keskeisimpänä käyttöperusteena. Seuraamuksen valintaan liittyvät ongelmat korostuisivat entisestään, jos arestiin liitettäisiin jonkinlainen sosiaalista selviytymistä edistävä osa, koska sellaisen selviytymisen edistäminen kuuluu myös valvonnan ja nuorisorangaistuksen sisältöön.

Kyseenalaista on myös se, missä määrin perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuus lain edessä mahdollistaa nuoren tuomitsemisen liikkumavapautta rajoittavaan seuraamukseen rikoksesta, josta aikuista rikosentekijää ei tuomittaisi sellaiseen rangaistukseen. Yleisesti hyväksyttynä periaatteena niin kansainvälisessä kuin suomalaisessakin rikosoikeudessa voidaan kuitenkin pitää sitä, että nuorten tekemiä rikoksia arvioidaan lievemmin.

Arestirangaistuksen, erityisesti kotiarestin toimivuus riippuu tuomitun kyvystä ja halusta noudattaa arestiin liittyvää liikkumavapauden rajoittamista. Olennainen kysymys on, miten hyvin liikkumaan tottuneet nuoret tosiasiallisesti noudattaisivat esimerkiksi velvollisuutta pysyä kotona tai tietyllä alueella tai olla menemättä tietylle alueelle. Ilmeistä on, että näitä rikkomuksia tulisi tapahtumaan vähäistä enemmän. Tämä korostuu sellaisten arestiin tuomitujen nuorten kohdalla, joilla ei peruskoulun päättymisen jälkeen ole säännölliseen ajankäyttöön opettavia kiinnekohtia kuten opiskelua tai työssäkäyntiä. Myös päihde- tai mielenterveysongelmat saattavat vaarantaa arestirangaistuksen suorittamista. Nuorimmat rikosentekijät eivät myöskään välttämättä aina ymmärrä asian vakavuutta.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttämistä arestirangaistuksen suorittamiseen liittyvän velvollisuuden rikkomisen sanktiona voitaneen pitää poissuljettuna. Vankeusrangaistuksen haittavaikutukset tunnetusti korostuvat nuorimmilla vangeilla. Yleisesti hyväksytty lähtökohta myös on kansainvälisten velvoitteiden ja suositusten sekä Suomen rikoslainsäädännön nojalla, että ehdotonta vankeutta on käytettävä vasta viimeisenä keinona alle 18-vuotiaina rikoksiin syyllistyneiden kohdalla. Lisäksi vankeuden käyttäminen olisi rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen mukaisesti kohtuullinen ja johdonmukainen seuraamus vain, jos arestirangaistus olisi aina määrätty suhteellisen vakavasta rikollisuudesta. Huomioon on luonnollisesti otettava myös Suomen vankiloiden nykyinen vaikea ylikuormitustilanne, jonka takia arestin muuntovankien ottaminen sinne ei ole toivottavaa. Ehdollinen vankeus ja nuorisorangaistus eivät puolestaan ole arestia rikkoville ongelmanuorille sanktioksi soveltuvia seuraamuksia. Niitä voidaan myös rikkoa, mikä johtaisi rikkomusten sanktiojärjestelmän hankalaan ja asioiden käsittelyssä mukana olevien työmäärää lisäävään porrastamiseen.

Arestirangaistuksen käyttökelpoisuutta arvioitaessa on vielä kiinnitettävä huomiota eräeseen näkökohtaan. Arestia tulnaisiin ilmeisesti jossakin määrin käyttämään sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on ollut pidätettynä, ehkä jopa vangittunakin. Varsinkin näissä tapauksissa on kyseenalaista, missä määrin viikkojen, jopa kuukausien kuluttua teosta tuomittava arestirangaistus toisi lisäarvoa uusien rikosten tekemisen ehkäisemisen kannalta. Vapaudenmenetysajan vähentäminen saattaisi myös johtaa siihen, että arestirangaistuksesta ei jäisi mitään tai ainakaan paljon täytäntöön pantavaksi.

Yhdenvertaisuuteen ja arestin rikkomisen seuraamuksiin liittyvät kysymykset koskevat sinänsä myös arestin käyttämistä pakkokeinona.

Arestin käyttäminen pakkokeinona

Matkustuskielto. Matkustuskiellolla tarkoitetaan pidättämisen tai vangitsemisen sijasta käytettävää rikoksesta epäillyn liikkumavapauden rajoittamista paon tai rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Matkustuskiellon edellytykset liittyvät vangitsemisen ja pidättämisen edellytyksiin. Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa tai jatkaa rikollista toimintaa.

Matkustuskiellon sisällöstä säädetään pakkokeinolain 2 luvun 2 §:n 1 ja 2 momentissa. Matkustuskieltoon määrätty ei saa poistua päätöksessä mainitulta paikkakunnalta tai alueelta. Häntä voidaan myös kieltää oleskelemasta tai liikkumasta tietyllä päätöksessä mainitulla alueella.

Matkustuskieltoon määrätty voidaan myös velvoittaa olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan, ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille tai oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan.

Matkustuskieltoon määrätty voi saattaa kysymyksen matkustuskiellon voimassa pitämisestä tuomioistuimen käsiteltäväksi jo ennen syytteen nostamista. Tuomioistuimen päätöksestä matkustuskieltoa koskevassa asiassa voidaan kannella ylemmälle tuomioistuimelle.

Pakkokeinoista matkustuskielto liikkumavapautta rajoittavana muistuttaa arestia. Matkustuskielto voidaan määrätä hyvinkin nopeasti teon jälkeen rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi, mikä sekin yhdistää matkustuskiellon arestin päämääriin. Matkustuskielto voidaan myös määrätä alkamaan ilman muutoksenhaun lykkäävää vaikutusta.

Nuorisoriikostoimikunta korosti mietinnössään (mietinnön II osan sivut 109 ja 164) matkustuskiellon käyttämistä nuorten rikoskierteen ehkäisemisessä ja katkaisemisessa. Syytä tähän toimikunta katsoi olevan erityisesti sen vuoksi, että matkustuskieltoa ei käytetä tarpeellisessa laajuudessa. Käyttämässä on myös alueellisia eroja. Nuorisoriikostoimikunta piti tärkeänä tavoitteena sellaisen järjestelmän luomista, jolla varmistetaan, etteivät nuoret vietä aikaansa väärässä paikassa ja väärässä seurassa. Silloin kun valvonnan tarve liittyy rikosprosessuaalisilla pakkokeinoilla normaalisti tavoiteltavaan uusien rikosten estämistarpeeseen, saattaa esimerkiksi teknisesti valvottu kotiaresti olla yksi pohtimisen arvoinen vaihtoehto. Nuorisoriikostoimikunta ei kuitenkaan käsitellyt kysymystä enempää, koska pakkokeinot eivät kuuluneet sen toimeksiantoon.

Tutkintavankeustyöryhmä on mietinnössään (oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2004:5) toimeksiantonsa mukaisesti tarkastellut matkustuskieltoja nimenomaan tutkintavankeuden vaihtoehtona. Työryhmän mietintö sisältää yleistä matkustuskiellon käyttämiseen liittyvää tietoa ja arviointia, josta on hyötyä arvioitaessa matkustuskiellon tai sen korvaavan arestin käyttämistä muutenkin. Mietinnön mukaan matkustuskieltoa käytetään kokonaisuudessaan hyvin vähän, lisäksi sen käyttäminen vaihtelee huomattavastikin poliisilaitoksittain.

Tutkintavankeustyöryhmän käsityksen mukaan matkustuskielto on käyttökelpoinen erityisesti nuorten rikoskierteen katkaisussa. Tällöinkin kiellon tehoon vaikuttaa se, onko nuoren vanhemmilla kykyä ja halua tukea sen noudattamista. Matkustuskielto on työryhmän mukaan usein tehoton pakkokeino, jos käytön tavoitteena on taparikollisuuden tai vakavan rikollisuuden jatkamisen estäminen. Matkustuskieltoa voitaisiin käyttää jonkin verran nykyistä enemmän myös prosessin turvaamisessa. Tutkintavankeustyöryhmän mukaan voimassa olevan lain mukaisen matkustuskiellon käytön lisäämisellä voidaan jonkin verran vähentää tutkintavankien määrää. Lisäksi matkustuskieltoja ehdotetaan kehitettäväksi tehostamalla sen valvontaa. Siihen voitaisiin liittää elektroninen valvonta puhelimen tai muun paikannuslaitteen avulla.

Tilastokeskuksen tietojen mukaan vuonna 2003 määrättiin rikoksesta todennäköisin syin epäillyille koko maassa 668 matkustuskieltoa, joista 15–17-vuotiaille epäillyille ainoastaan 45. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että samana vuonna samalla perusteella otettiin kiinni 1 401, pidätettiin 502 ja vangittiin 39 alle 18-vuotiasta epäiltyä. Vangittujen ja matkustuskieltoon määrättyjen lukumäärät siis vastaavat toisiaan, vaikka näiden pakkokeinojen tuntuudessa on huomattava ero.

Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee tutkintavankeustyöryhmän toteamalla tavalla myös se, että matkustuskiellon käyttämisessä on huomattavaa alueellista vaihtelua. On alueita, joilla matkustuskieltoa ei käytetä koskaan sen enempää 15–17-vuotiaisiin kuin muunkaan ikäisiin epäiltyihin kohdistuvana pakkokeinona. Lisäksi samallakin alueella saattaa olla huomattavaa vuosittaista vaihtelua, joka ei voi selittyä rikollisuuden määrällisellä tai laadullisella vaihtelulla. On aivan ilmeistä, että matkustuskieltoa ei käytetä riittävän laajasti ja yhtenäisesti.

Nuorisoaresti liikkumavapautta rajoittavana pakkokeinona. Nopea ja tuntuva puuttuminen on yleisesti hyväksytty ja riidaton lähtökohta pyrittäessä estämään nuoren rikollisen toiminnan jatkamista. Keinona tavoitteeseen pääsemiseksi voitaisiin käyttää matkustuskieltoa osin muistuttavaa liikkumavapautta rajoittavaa pakkokeinoa, jota kutsutaan nuorisoarestiksi. Sitä voitaisiin matkustuskiellosta poiketen käyttää nuorten rikosten ehkäisemisessä laajemminkin kuin pidättämisen ja vangitsemisen korvaavana pakkokeinona.

Nyt kysymyksessä olevalla liikkumavapauden rajoittamisella voi olettaa olevan vaikutusta erityisesti nuorimpiin rikoksista epäiltyihin eli alle 18-vuotiaisiin. Mainittuun ikäryhmään kuuluvien rikollisuus ei yleensä ole vielä niin vakavaa kuin 18–20-vuotiaiden rikollisuus. Vanhempaan ikäryhmään kuuluvien rikosentekijöiden erilaiset ongelmat (esimerkiksi päihderiippuvuus ja asunnottomuus) myös saattavat yleisemmin johtaa siihen, että liikkumavapauden rajoittamiseen liittyvän pakkokeinon käyttäminen ei ole tarkoituksenmukainen tai edes kyseeseen tuleva vaihtoehto. Toisaalta ikään perustuva erityiskohtelu ja pakkokeinojärjestelmän selkeys edellyttävät, että nuorisoaresti ei ole enää käytettävissä 18 vuoden iän saavuttamisen jälkeen. Tämä tarkoittaa sitä, että jo määrätty nuorisoaresti lakkaa olemasta tuolloin voimassa.

Vaikka nuorisoarestia käytettäisiin pääasiallisesti rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi, pidättämisen ja vangitsemisen vaihtoehtona oleminen edellyttää, että sitä voidaan käyttää myös silloin, kun on syytä epäillä, että epäilty lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Näistä nuorisoarestin käyttämisen edellytyksiä kutsutaan tässä esityksessä jatkamisvaaraksi ja karttamisvaaraksi. Tärkeänä on pidettävä sitä, että rikoskierteen katkaisemisen lisäksi voidaan estää jo sellaisen kierteen syntyminen, jos vaara rikoskierteeseen joutumisesta on pääteltävissä tekijään ja tekoon liittyvistä olosuhteista. Tämä edellyttää sitä, että tämän uuden pakkokeinon käyttämiskynnystä madalletaan niin, että sen ei tarvitse

olla matkustuskiellon tavoin pidättämisen tai vangitsemisen vaihtoehto silloin, kun tavoitellaan rikollisen toiminnan jatkamisen estämistä.

Alle 18-vuotiaan asioissa on lisäksi tärkeää, että nuorisoaarestia voidaan käyttää rangaistuksen täytäntöönpanon turvaamiseen tähtäävänä pakkokeinona tilanteessa, jossa ikäryhmään kuuluva tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Matkustuskieltoa voidaan nykyisin käyttää täytäntöönpanon turvaavana pakkokeinona tällaisessa tilanteessa. Tällaisen liikkumavapauden rajoittamiseen liittyvän pakkokeinon puuttuminen tuomitsemistilanteen yhteydessä käytettävänä johtaisi siihen, että tuomittu tarvitsisi vangita tai määrätä pidettäväksi vangittuna, jos vangitsemisen edellytykset lakisääteiset edellytykset muuten täyttyvät.

Sen sijaan matkustuskiellon tavoin nuorisoaarestinkaan käyttöalaa ei ole syytä laajentaa niin, että se voitaisiin määrätä myös muilla pakkokeinolain 1 luvun 3 ja 8 §:ssä säädetyillä pidättämistä ja vangitsemista koskevilla edellytyksillä. Nämä ovat luonteeltaan sellaisia, että liikkumavapautta rajoittava nuorisoaaresti ei ole oikeansisältöinen tai muuten riittävä pakkokeino. Mainittuihin muihin edellytyksiin kuuluvat erityisen vakavasta rikoksesta epäileminen (rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta), asian selvittämisen vaikeuttaminen hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniin, epäillyn nimeen tai osoitteeseen liittyvät puutteellisuudet tai virheellisyydet ja vakinaisen Suomessa olevan asunnon puuttuminen maasta poistumiseen liittyvine vaaroineen.

Pakkokeinojärjestelmän selkeys ja siihen liittyvä pakkokeinojen välillä tehtävän valinnan ohjaaminen edellyttävät, että nuorisoaarestin kohderyhmään kuuluvan epäillyn kohdalla vaihtoehtona ei ole arestia joiltakin osin muistuttava matkustuskielto. Tarvettakaan matkustuskiellon käyttöön ei ole, kun nuorisoaaresti kehitetään sen pohjalta nimenomaan nuorten epäiltyjen asioiden käsittelyä varten.

On syytä erikseen korostaa nuorisoaarestin ensisijaisuutta pidättämiseen ja vangitsemiseen verrattuna. Vapaudenmenetystä on pidettävä haitallisena juuri nuoren epäillyn kohdalla. Lisäksi nuorisoaarestiakaan ei pitäisi voida määrätä sen enempää kuin muita vapautta tai liikkumavapautta rajoittavia pakkokeinoja, jos määrääminen olisi pakkokeinolain 7 luvun 1 a §:ssä säädetyin suhteellisuusperiaatteen tai sitä vastaavan periaatteen vastaista taikka kohtuutonta.

Matkustuskieltoa ei voida määrätä, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus ei ole vähintään vuosi vankeutta. On tärkeää, että rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi tekoon puututaan nopeasti ja tuntuvasti nuorisoaarestilla myös niissä tapauksissa, joissa epäillyn rikollisuus on lievää mutta toistuvaa. Kaikki lievät toistuvat rikokset eivät kuitenkaan voi kuulua nuorisoaarestin käyttöalaan. Viime vuosien nuorten väkivaltarikollisuus antaa aiheutta siihen, että saman tekijän toistuviin lieviin pahoinpitelyihin puututaan nuorisoaarestilla. Näin siitakin huolimatta, että ne eivät rikostilastojen

mukaan kuulu alle 18-vuotiaiden eniten tekemiin rikoksiin. Vuonna 2002 lievistä pahoinpitelystä epäillyistä 509 oli teon tehdessään 15–17-vuotiaita. Määrällinen vähyys ei sinällään osoita, että lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttäviä nuorten tekoja olisi vähän. Niistä ei vaan välttämättä ilmoiteta poliisille. Nuorisoaresti voisi tarjota eräissä tapauksissa keinon puuttua ajoittain vakavaksikin ongelmaksi koettuun rikollisena käyttäytymisenä ilmenevään koulukiusaamiseen, joskin ilmeisesti valtaosa siihen syyllistyneistä on alle 15-vuotiaita ja näin ollen pakkokeinon käytön ulkopuolella. Lievät vahingonteot ja näpistykset puolestaan kuuluvat alle 18-vuotiaiden eniten tekemiin rikoksiin. Niihin liittyen riittämätön nuoren pysäyttäminen saattaa johtaa vakavampien omaisuusrikosten tai muidenkin rikosten kierteeseen.

Pakkokeinolain 2 luvun 2 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään matkustuskiellon eri sisältövaihtoehdoista. Niistä kaikki eivät ole tarpeellisia tai sellaisenaan muuten käyttökelpoisia nuorten rikoksissa. Koska nuorisoarestia tulisi voida käyttää jopa vangitsemisen sijasta ja toisaalta tapauksissa, joissa nykyisin ei käytetä matkustuskieltoakaan, arestin sisällössä ja kestossa täytyy olla huomattavaakin vaihtelun varaa. Rikoksen törkeyden lisäksi on voitava ottaa huomioon jatkamisvaaran tai karttamisvaaran suuruus. Nuorisoarestin sisällön ja keston määrittämisessä on mainittujen seikkojen lisäksi voitava ottaa huomioon epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävän toiminnan kuten koulunkäynnin ja työnteon turvaaminen. Nuorisoarestin perusmuotona on pidettävä matkustuskieltoa muistuttavaa ulkona liikkumiseen kohdistuvaa liikkumavapauden rajoittamista, jota tässä esityksessä kutsutaan aluearestiksi. Nuorisoarestissa epäilty on voitava kuitenkin tarvittaessa myös velvoittaa olemaan kotiaarestissa eli oleskelemaan tiettyinä aikoina asunnossaan tai muussa vastaavassa paikassa. Kotiaarestin ankaruuteen sen rajoittaessa olennaisesti liikkumavapautta liittyy se, että kotiaarestia ei tulisi voida määrätä sellaisista lievista rikoksista, joista ei voida määrätä matkustuskieltoon.

Pakkokeinolain 2 luvussa ei säädetä matkustuskiellon noudattamisen valvonnasta. Valvonnassa ei käytetä sähköistä valvontaa, vaan liikkumavapauden rajoittamista seurataan enemmän tai vähemmän sattumanvaraisesti. Kansainvälisen vertailun mukaan kotiaarestiin kytketään poikkeuksetta sähköinen valvonta. Ei ole mitään syytä olla käyttämättä tehokkaan koko ajan tapahtuvan seurannan mahdollistavaa sähköistä valvontaa silloinkin, kun liikkumavapauden rajoittaminen koskee ulkona liikkumista. Valvonnan tehokkuuden voi olettaa vaikuttavan arestin rikkomista vähentävästi, rikollisen toiminnan jatkamisvaaran yhteydessä käytettynä se myös korostaa nuorten toimintaan puuttumisen tuntuuutta. Sähköinen valvonta on myös epäillyn kannalta yleensä vähemmän haittaa aiheuttava, koska se tekee tarpeettomaksi muut hänen kannaltaan hankalat valvontatavat (esimerkiksi kotikäynnit ja ilmoittautuminen poliisilaitoksella). On myös huolehdittava siitä, että rikkomuksen käsittelyyn liittyvä menettely on nopeata ja tehokasta. Matkustuskiellon tavoin nuorisoarestinkin valvonnan voi katsoa kuuluvan luontevasti poliisin tehtäviin. Tältä osin poliisi olisi sähköisiä valvontatietoja vastaanottavan valvontakeskuksen välittämien tietojen varassa.

Nuorisoarestin liittyminen nimenomaan nuoren tekemäksi epäiltyyn rikokseen sekä mahdollisuus määrätä epäilty kotiaarestiin ja arestin erityinen mitoittaminen muutenkin epäillyn aiheuttaman tarpeen mukaisesti asettavat nuorisoarestin määräämiseen liittyvälle menettelylle erityisvaatimuksia verrattuna matkustuskiellon määräämismenettelyyn. Tähän liittyy myös se, että tehokkaasti valvottu nuorisoaresti on saatava alkamaan mahdollisimman nopeasti. Epäiltyä on henkilökohtaisesti kuultava nuorisoarestin määräämisen yhteydessä, ja myös hänen vanhemmilleen tai muille laillisille edustajille on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Henkilökohtaisen kuulemisen turvaamiseksi noudon käyttämisen on oltava mahdollista. Epäillyn olosuhteisiin, elintapoihin ja muihin vastaaviin seikkoihin on kiinnitettävä erityistä huomiota, mikä voi osittain tapahtua myös varaamalla sosiaaliviranomaisen edustajalle tilaisuus tulla kuulluksi.

Käytännössä menettelyä koskeva sääntely ei yleensä tekisi arestin määräämismenettelyä kankeaksi tai hitaaksi varsinkaan poliisin määrätessä nuorisoarestin, koska tuolloin nuorisoaresti voitaisiin määrätä kuulustelun yhteydessä. Esimerkiksi nykyisinkään matkustuskieltoa ei voida käytännössä määrätä ilman epäillyn kuulemistä ja hänen tilanteensa selvittämistä, vaikka siitä ei laissa säädetäkään. On lisäksi huomattava, että nuorisoarestin nopea määrääminen ei ole kaiken muun syrjäyttävä itseisarvo. Tässäkin yhteydessä on kiinnitettävä huomiota nuoren rikosasian käsittelyn laatuun, joka voikin eräissä tapauksissa johtaa siihen, että arestin määrääminen tapahtuu hitaammin kuin matkustuskiellon määrääminen. Tärkeää on asia riittävästi selvittämällä löytää se epäillylle räätälöity pakkokeino, jonka voi olettaa pitävän hänen jatkossa poissa rikollisesta toiminnasta. Erityisesti on syytä huomata, että kotiaaresti matkustuskieltoa ankarampana pakkokeinona ja toteuttamispaikkansa puolesta edellyttää asian riittävää selvittämistä ennen arestin määräämistä.

Kotiaarestissa rikoksesta epäilty veloitettaisiin olemaan tietyssä rajatussa paikassa, yleensä kotonaan. Tämä arestin laji lähestyy vapaudenriistoa tarkoittavia vangitsemista ja pidättämistä. Tämä näkökohta on otettava huomioon säädettäessä kotiaarestin määräämismenettelyä. Erityisesti Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 3 kappale edellyttää vapaudenriiston saattamista tuomioistuimen tai muun vastaavan viranomaisen tutkittavaksi. Suomessa vangitseminen edellyttää tuomioistuimen päätöstä. Toisaalta jo ennen vangitsemista epäilty voidaan lyhytaikaisesti pidättää. Kotiaarestin luonne ankarana pakkokeinona edellyttää sitä, että tuomioistuin lopullisesti päättää sen määräämisestä. Toisaalta kotiaarestin käyttötarve voi olla välitön, minkä vuoksi täytyy olla mahdollista tehdä sitä koskeva väliaikainen ratkaisu, jonka tehneen virkamiehen on saatettava asia tuomioistuimen lopullisesti ratkaistavaksi.

Nykyisessä lainsäädännössä matkustuskieltoa ei ole säädetty nimenomaisesti syyttämättäjäätämisperusteeksi. Matkustuskieltoa ei oteta huomioon siihen johtaneesta rikoksesta tuomittavaa rangaistusta alentavana tai muuten rangaistukseen vaikuttavana seikkana. Nuorisoarestiin kuitenkin liittyy erityisesti epäillyn nuoren iän vuoksi näkökohtia, joiden vuoksi sen

huomioon ottaminen syyteharkinnassa ja seuraamusharkinnassa on eräissä tapauksissa perusteltua. Tämä koskee nimenomaan tuntuvampana arestin lajina kotiarestia.

Pakkokeinolain 2 luvun 8 §:n mukaan matkustuskiellon rikkomisen seurauksena saattaa olla pidättäminen tai vangitseminen. Parempien vaihtoehtojen puuttuessa näitä on käytettävä myös nuorisoarestin rikkomisen seuraamuksina, jotka samalla voivat toimia rikkomista ehkäisevinä uhkina. Näihin seuraamuksiin ei nuoren epäillyn asiassa ole tarkoitus kuitenkaan turvautua, jos rikkomus on vähäinen. Tuolloin voitaisiin seuraamuksena käyttää varoitusta. Muutenkin pidättämisen ja vangitsemisen kynnyksen olisi oltava korkeammalla kuin aikuisten matkustuskieltorikkomuksissa. Varoittamista tulisi käyttää ainoana sanktiona silloin, kun aluearesti on määrätty sellaisista lievistä rikoksista, joista matkustuskiellon käyttäminen ei tule nykyisin kysymykseen.

Lukuisia matkustuskieltosäännöksissä omaksuttuja ratkaisuja voidaan joko suoraan tai vähäisin muutoksin hyödyntää myös nuorisoarestin sääntelyssä. Tämä koskee pidättämiseen oikeutetun virkamiehen antamaa poikkeuslupaa, nuorisoarestista päättävää viranomaista, käsittelyn kiireellisyyttä, nuorisoarestia koskevan päätöksen muuttamista, nuorisoarestin kumoamista, nuorisoarestin voimassaoloa, tuomitun nuorisoarestia, päätöstä nuorisoarestista ja muutoksenhakua.

Luonnollisesti tuntuvakaan liikkumavapauden rajoittaminen ei yksinään välttämättä riitä pakkokeinon tavoitteiden saavuttamiseen. Nuoren rikoksentekijän asian käsittelyssä on tärkeää, että uusien rikosten ehkäisemiseksi ryhdytään nopeasti ja tehokkaasti selvittämään rikoksen taustalla olevia syitä ja puuttumaan niihin. Tähän velvoittavaa sääntelyä ei sisälly nykyiseen pakkokeinolainsäädäntöön, mikä liittyy pakkokeinojen luonteeseen. Niiden tavoitteena ei ole rikoksentekijän sosiaalisen selviytymisen edistäminen. Uusien rikosten estämiseenkin pyritään nimenomaan puuttumisella epäillyn vapautteen tai liikkumavapautteen. Nuorisoarestia koskeviin säännöksiinkään ei ole aihetta ottaa tukitoimiin liittyvää toimintavelvollisuutta ja sääntelyä. Näin erityisesti sen vuoksi, että mainittu velvollisuus soveltuu paremmin nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämismenettelyyn. Sitä koskevan lakiehdotuksen (2 ja 3 §) nojalla poliisiin olisi aina viipymättä ilmoitettava nuorisoarestin soveltamisalaan kuuluvasta alle 18-vuotiaan tekemäksi epäillystä rikoksesta sosiaaliviranomaiselle, jonka olisi puolestaan viipymättä tiedon saatuaan käynnistettävä epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen sekä ohjattava hänet tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen.

Nuorisoarestiin liittyviä perusoikeuskysymyksiä on käsitelty jäljempänä säätämisyjärjestystä koskevassa jaksossa.

2.6.5. Seuraamusjärjestelmä

Toimenpiteistä luopuminen

Syyttämättä jättäminen ja tuomitsematta jättäminen. Nykyiset syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä koskevat säännökset mahdollistavat varsin hyvin tarkoituksenmukaisen toimenpiteistä luopumisen nuorten epäiltyjen ja vastaajien rikoksissa. Erityisesti alle 18-vuotiaiden rikollisuus on usein ymmärtämättömyydestä ja harkitsemattomuudesta tehtyä, satunnaista jännityksen ja toiminnan etsimistä, jota koskee syyttäjän osalta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohta ja tuomioistuinten osalta rikoslain 6 luvun 12 §:n 2 kohta.

Kuten nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksosta 6.2. tarkemmin ilmenee, Suomessa on ollut ja on käynnissä kokeilumuotoisina sosiaalista selviytymistä edistäviä hankkeita, joissa nuorelle järjestettävällä toiminnalla pyritään estämään hänen tulevia lainrikkomuksiaan ja jotka saattavat olla sisällöltään varsin tuntuviakin. Tällaiseen hankkeeseen osallistuminen ei nykyisen lainsäädännön mukaan oikeuta toimenpiteistä luopumiseen ainakaan silloin, kun sen sisältöön eivät kuulu sosiaali- tai terveydenhuollon toimenpiteet. Syyttämättä jättämisen ja tuomitsematta jättämisen perusteisiin on syytä lisätä mainittuun hankkeeseen osallistuminen.

Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen edellytysten laajentamiseen ja muihinkin toimenpiteistä luopumista koskeviin ehdotuksiin liittyy myös ne näkökohta, että toimenpiteistä luopumisen vaihtoehtona usein oleva sakkorangaistus ei ole yleensä tarkoituksenmukainen seuraamus nuorelle varattomalle rikoksenteikijälle. Virallisen syyttäjän käytössä olevan keinovalikoiman laajentamisen kautta voidaan päästä myös tuomioistuimiin tulevien asioiden vähenemiseen. Tuomioistuinkäsittelyä tärkeämpänä voidaan joissakin tapauksissa pitää sitä, että erityisesti nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisen kautta sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimet kytketään nuoren rikoksesta epäillyn asian käsittelyyn.

Epäillyn ikä ja syyteratkaisun lykkääminen. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa säädetään, että jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, virallisen syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava viivytyksettä. Kysymyksessä oleva säännös on sopuosoinnussa sen kanssa, että nuorten tekemiin rikoksiin on puututtava mahdollisimman nopeasti. Koska kysymyksessä on seuraamusjärjestelmään liittyvä säännös, perusteltua on asettaa ratkaisevaksi ikä rikoksentekehoketkellä.

Ilman lainsäädännön nimenomaista tukea syyttäjät kuitenkin joissakin tapauksissa lykkäävät syyteratkaisun tekemistä varatakseen epäillylle tilaisuuden osallistua sellaiseen toimintaan

(esimerkiksi sovittelu tai sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen), joka voi estää hänen tulevia lainrikkomuksiaan. Lopputuloksena voi olla syyttämättä jättäminen tai normaalia lievempi rangaistus tuomioistuimessa. Tällaista syyteratkaisun lykkäämistä on erityisesti uusien rikosten estämismahdollisuuden vuoksi pidettävä hyödyllisenä. Perusteltua onkin, että syyttäjälle säädetään oikeus eräissä tapauksissa lykätä syyteratkaisua, jos kysymyksessä ovat epäillyn toimenpiteet, joilla voi olla merkitystä syyteharkinnassa. Lailla säätämisen kautta tätä menettelyä voidaan myös tehdä tunnetuksi ja edistää sen käyttämistä tarpeellisessa laajuudessa.

Ehdollinen syyttämättä jättäminen. Suomen seuraamusjärjestelmään ei sisälly ehdollista syyttämättä jättämistä. Nuorisoriikostoimikunta suhtautui kielteisesti sellaiseen ehdolliseen syyttämättä jättämiseen, jossa virallinen syyttäjä asettaisi ratkaisunsa ehdoksi epäillyn velvollisuuden osallistua sosiaalista selviytymistä edistävään toimintaan, esimerkiksi hoitoon, sovitteluun tai toimintaohjelmiin. Toimikunnan kielteisen kannan perustana olevat, erityisesti syyttäjän toimenkuvaan liittyvät näkökohdat ovat perusteltuja. Erityisesti on huomattava, että samaan lopputulokseen varsin pitkälle päästään edellä mainitulla syyteratkaisun lykkäämisellä. Se on ehdollista syyttämättä jättämistä paremmin suomalaisen järjestelmään sopiva joustava menettelytapa, jolla voidaan ottaa huomioon hyödyllisiä hankkeita ja muita epäiltyä sosiaalistavia toimia.

Nuorisoriikostoimikunta ehdotti sen sijaan sellaista syyttämättä jättämistä, jossa syyttäjä asettaisi ainoaksi ehdoksi ratkaisunsa pysyvyydelle sen, että syyttämättä jätetty ei päätöksen tekemistä seuraavan kuuden kuukauden koeaikana syyllysty uuteen rikokseen. Ehdotuksen mukaan syyttävöiranomaisessa olisi järjestettävä seuranta ehdon noudattamisesta koeaikana, mikä toimikunnan perustelujen mukaan tapahtuisi poliisin tietöjärjestelmää seuraamalla. Syyttäjän olisi otettava harkittavaksi syytteen nostaminen rikoksesta, jos syyttämättä jätettyä vastaan nostetaan syyte koeaikana tehdystä uudesta rikoksesta ja jos koeajan päättymisestä ei ole kulunut kuutta kuukautta. Ehdollinen syyttämättä jättäminen yhdistettäisiin toimikunnan ehdotuksen mukaan aina syyttäjän ja epäillyn henkilökohtaiseen tapaamiseen, johon olisi kutsuttava myös epäillyn laillinen edustaja ja sosiaaliviranomaisten edustaja. Tapaamisessa olisi selostettava epäillylle päätöksen sisältö ja varoitettava häntä rikollisen toiminnan jatkamisesta.

Jo nuorisoriikostoimikunta kiinnitti huomiota ehdollisen syyttämättä jättämisen ongelmakohtiin. Vaikka toimikunnan mietinnöstä annetuissa lausunnoissa ehdollisen syyttämättä jättämisen taustalla olevaa tuntuvaa varoittamista pidettiin varsinkin syyttäjän ja epäillyn tapaamiseen yhdistettynä sinällään kannatettavana, erityisesti syyttäjien puolesta annetuissa lausunnoissa ehdollista syyttämättä jättämistä vastustettiin. Valtaosa ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvistä ongelmista on sellaisia, että niitä ei voida korjata toimikunnan ehdottamaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 c §:ää uudelleen muotoilemalla.

Ehdollisen syyttämättä jättämisen ja syyteratkaisun lykkäämisen käyttöalaa on vaikea erottaa toisistaan. On ilmeisen vaikeaa ohjata syyttäjiä siten, että valinta näiden vaihtoehtojen välillä olisi riittävän helppo ja tapahtuisi yhdenmukaisesti. Koeaikana tehdyltä uudelta rikokselta täytyisi erityisesti käsittelyaikoihin liittyvien käytännön näkökohtien vuoksi edellyttää vain sitä, että epäilty joutuu siitä syytteeseen. Tämän tulisi sitten riittää syytteen nostamiseen myös aikaisemmasta rikoksesta. Syytteeseen joutuminen ei kuitenkaan vielä osoita epäillyn syyllistyneen uuteen rikokseen, koska syyte voidaan hylätä. Käytännön näkökohtien vuoksi ei voitaisi myöskään säätää velvollisuutta käsitellä ehdollisen syyttämättä jättämisen perustana ollutta rikosta ja uutta rikosta koskevat asiat yhdessä. Ehdollista syyttämättä jättämistä koskeva järjestelmä saattaisi myös vaikuttaa sekavalta niissä tapauksissa, joissa uutta rikosta käsittelee eri syyttäjä kuin se, joka on tehnyt ehdollisen syyttämättä jättämispäätöksen. Tavallista syyttämättä jättämistä ankaramman ehdollisen syyttämättä jättämisen käyttämisen voi katsoa edellyttävän sellaista tietoa epäillyn aikaisemmista lievistä seuraamuksista, jota syyttäjien käytössä ei ole. Lisäksi ehdon noudattamisen valvonta on vaikeasti järjestettävissä. Erityisesti näiden näkökohtien vuoksi tähän esitykseen ei sisälly ehdotusta ehdollisesta syyttämättä jättämisestä.

Tapaamistilaisuus. Virallisen syyttäjän ja epäillyn tapaamista ei tarvitse kytkeä nimenomaan ehdolliseen syyttämättä jättämiseen. Sitä voidaan käyttää myös syyteratkaisun lykkäämisessä ja muussakin syyttämättä jättämisessä. Tapaamisessa voidaan muulla tavalla tapahtuvaa ratkaisusta ilmoittamista tuntuvammin ja vaikuttavammin puuttua nuoren tekoon. Nyt kysymyksessä olevia tapaamisia on myös jo käytetty ja käytetään erilaisissa kokeiluissa. Nuorisorikostoimikunnan mietinnön lausuntopalautteessa kiinnitettiin jonkin verran huomiota tapaamistilaisuuksien järjestämiseen liittyvään syyttäjien työmäärän lisääntymiseen. Syyttäjien työmäärään otetaan jäljempänä kantaa arvioitaessa esityksen vaikutuksia.

Ehdoton vankeus

Suomen kriminaalipolitiikassa yleisesti hyväksyttynä linjana on ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön välttäminen alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten seuraamuksena. Ilmauksensa tämä linja on saanut seuraamusjärjestelmää koskevassa lainsäädännössä. Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tehtävää valintaa koskevan rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistus, jos sakko on riittämätön rangaistus eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen nuorten seuraamuksena on myös kansainvälinen lähtökohta. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansainkuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan lapsen vapaudenriistoon ja vangitsemiseen tulee turvautua vasta viimeisenä

ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona. Myös Yhdistyneiden Kansakuntien 29 päivänä marraskuuta 1985 hyväksymien nuorisorikosoikeuden vähimmäissääntöjen mukaan vankeusrangaistus on viimesijainen vaihtoehto.

Ehdottoman vankeuden käyttöä koskevat rikoslain rajoitussäännökset myös toimivat tarkoituksensa mukaisesti ja muutenkin hyvin käytännössä. Vuonna 2002 alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittiin 117 ehdotonta vankeusrangaistusta. Näissä tapauksissa 14 tuomiossa aikaisemman ehdottoman vankeusrangaistuksen katsottiin koskevan myös kysymyksessä olleita rikoksia ja 48 tuomiossa ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittiin yhdyskuntapalvelua. Vielä vuonna 1987 alle 18-vuotiaana rikoksia tehneistä 422 tuomittiin ehdottomaan vankeuteen. Tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten määrän voimakas alentuminen ikäryhmässä liittyy vuonna 1990 voimaan tulleeseen ehdollisesta rangaistuksesta annetun lain 1 §:n muutokseen. Tuolloin lakiin otettu rajoitussäännös on siis nykyisin rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentissa.

Vain suhteellisen vakava rikollisuus johtaa ehdottomaan vankeuteen alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista, mitä osoittaa ikäryhmiin kuuluville tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten korkea keskipituus, joka on vankilassa suoritettavissa rangaistuksissa (yhdyskuntapalvelutuomiot suljettu pois) yli kahden vuoden. Ehdottomat vankeusrangaistukset on tuomittu yleensä vakavista henkeen tai terveyteen kohdistuneista rikoksista taikka huomattavan laajoista rikossarjoista, joiden seuraamuksena ehdotonta vankeusrangaistusta ei voida välttää. Usein myöskään useat vapaudessa suoritettavat rangaistukset eivät ole estäneet rikollisen toiminnan jatkamista. Jäljempänä esitetyistä ehdottoman vankeusrangaistuksen haittavaikutuksista huolimatta sitä ei voida poistaa alle 18-vuotiaana erityisen vakavaan rikollisuuteen syyllistyneiden rangaistusvalikoimasta, sellaiseen ratkaisuun ei ole päädytty myöskään kansainvälisesti. Lukuisissa maissa ehdotonta vankeutta tai siihen rinnastettavia vapaudenmenetyksen muotoja käytetään lisäksi laajemmin kuin Suomessa nuorimpiin ikäryhmiin kuuluvien rikostentekijöiden seuraamuksena.

Edelleen pätevät ne perusteet, joilla alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittavaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen liitettiin lainsäädännössä painavien syiden vaatimus. Ehdollisesta rangaistuksesta annetun lain 1 §:n muuttamisen yksityiskohtaisissa perusteluissa (HE 245/1988 vp) todetaan, että yksi olennaisimmista muutoksista viime vuosikymmenten kriminaalipoliittisessa ajattelussa on, että usko vankeusrangaistuksen parantavaan vaikutukseen on vähentynyt. Vaikkei eri seuraamusten vaikutuksia rikoksenteijän vastaiseen käyttäytymiseen voi tutkimustiedon perusteella yksiselitteisesti kuvata, voidaan kuitenkin katsoa, että yleisesti ottaen ehdoton vankeusrangaistus on uusimisriskin kannalta muita seuraamuksia epäedullisempi. Sitä paitsi vankilaan joutuminen merkitsee sen vaihtoehtoihin verrattuna niin syvällistä puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, että sitä yksinomaan tästä syystä pitää mahdollisimman pitkälle välttää. Hallituksen esityksen mukaan nämä näkökohdat koskevat erityisesti nuoria.

Mainitussa hallituksen esityksessä todetaan edelleen, että useat rikokset, varsinkin omaisuusrikokset, ovat tiettyyn ikään liittyvä ilmiö, joka useimmiten menee itsestään ohi. Vankilaan joutuminen pikemminkin heikentää kuin parantaa nuoren laillisia menestymähdollisuuksia. Se on monessa mielessä hyvinkin haitallinen juuri siksi, että nuoruus on tärkeä aikuisuuteen kasvun ja identiteetin muodostumisen kausi. Vankila-aika saattaa merkitä katkoa koulunkäyntiin, joka on tärkeimpiä asioita nuoren tulevien valmiuksien kannalta. Vankilakokemukset voivat haitata sijoittumista työelämään.

Kaiken kaikkiaan vankeusrangaistuksiin liittyvä rangaistukseen tuomitun kannalta huomattavia haittavaikutuksia kuten laitostottumusta, yhteiskunnanvastaisen osakulttuurin pariin joutumista, mielenterveyshaittoja, rikoksentehtyjäksi leimautumista sekä opiskelun ja työnteon katkeamista. Mainitut tekijät vaikeuttavat vankilasta vapautuvan mahdollisuuksia sopeutua takaisin yhteiskuntaan ja heikentävät hänen mahdollisuuksiaan jatkossa käyttäytyä lainmukaisesti.

Huomattava osa vankeusrangaistukseen tuomituista palaa vankilaan. Rikosseuraamusviraston tietojen mukaan kaikista vangeista viiden vuoden seurannassa vapautumisen jälkeen alle 60 prosenttia palasi vankilaan, ensikertalaisista alle 40 prosenttia. Nuoret vangit uusivat useammin ja nopeammin kuin vanhemmat vangit. Alle 18-vuotiaana vapautuneista vangeista 95 prosenttia uusi seuranta-aikana ja 18–20-vuotiaana vapautuneista runsaat 83 prosenttia. Nuorempaan ikäryhmään kuuluvista uusijoista noin kolme neljäsosaa palasi vankilaan vuoden kuluessa vapautumisesta ja vanhempaan ikäryhmään kuuluvista yli puolet.

Edellä esitettyjä uusimislukuja arvioitaessa on otettava huomioon se, että vankilaan takaisin joutuminen ei välttämättä aiheudu uusista vapautumisen jälkeen tehdyistä rikoksista. Uusia tuomioita saattaa tulla vanhoista rikoksista, lisäksi aikaisempi valituksen kohteena oleva tuomio saattaa tulla täytäntöönpanokelpoiseksi. Luonnollisesti rikollisen toiminnan jatkamisen taustalla saattavat olla sellaiset tekijän ongelmat, joiden kannalta vankeusrangaistuksen suorittamisella ei ole merkitystä. Joka tapauksessa tilastotiedoista voidaan päätellä, että vankeusrangaistuksen uusia rikoksia ehkäisevä erityisestävä teho on heikko erityisesti nuorena vankilaan joutuneilla. Tähän heikkoon tehoon liittyy kysymys siitä, missä määrin perusteltua on käyttää ehdotonta vankeutta rangaistuksen yleisestävän vaikutuksen saavuttamiseksi.

Ehdottomaan vankeuteen liittyvien haittavaikutusten vastapainoksi on toki otettava huomioon vankiloissa käytettävissä olevat elämähallintaa tukevat toiminta- ja hoito-ohjelmat sekä muut vastaavat hankkeet, joilla pyritään edistämään vankilassa olleen henkilön rikoksetonta elämää vapautumisen jälkeen. Myös vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ollaan uudistamassa vankeusrangaistuskomitean mietinnön (komiteanmietintö 2001:6) pohjalta tavalla, joka on omiaan edistämään vankilaan joutuneen sopeutumista takaisin yhteiskuntaan. Tähän tavoitteeseen liittyvät erityisesti rangaistusajan suunnitelma sekä vapauttamis- ja valvontasuunnitelma. Näitä

vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyviä kysymyksiä on käsitelty laajemmin nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.3.

Ehdottoman vankeuden käytön yksilölle aiheuttamien haittojen lisäksi on otettava huomioon se, että ehdottomat vankeusrangaistukset rasittavat yhteiskuntaa täytäntöönpanoon liittyvinä kustannuksina. Viime aikoina on vankien lukumäärän lisääntymisen myötä korostunut vankiloiden vakava tilanpuute ja henkilöstövajaus. Lisäksi rangaistuksen suorittamisen jälkeen yhteiskunnalle aiheutuu kustannuksia vankilasta vapautuvan henkilön sosiaalistamiseen ja yhteiskuntaan sopeuttamiseen liittyvistä toimenpiteistä. Moni- tai vakavaongelmaisilla henkilöillä kohdalla kysymys saattaa olla pitkäkestoista tai muuten huomattavaa panostusta edellyttävistä toimista.

Pyrkimystä vapaudessa suoritettavien rangaistusten käyttöön ja mahdolliseen lisäämiseen on perusteltu myös sillä, että vankeusrangaistuksen ”rangaistusarvo” on ajan mittaan jatkuvasti kohonnut sitä mukaa kun elintaso vapaassa yhteiskunnassa on noussut ja elämänlaatu parantunut. Eroa ei pystytä poistamaan sillä, että vankiloissakin olosuhteita kohennetaan.

Rikoksen uhrienkin kannalta vapaudessa suoritettavat seuraamukset voivat olla laitusrangaistuksia suositeltavampia, koska mahdollisuudet vahingonkorvauksen saamiseen ovat tällöin paremmat. Vaikka rikosentekijällä, varsinkaan nuorella, ei välttämättä rangaistuksen tuomitsemishetkellä ole työpaikkaa ja varoja korvauksen suorittamiseen, sosiaalistavan vapaudessa suoritettavan seuraamuksen myötä hänen mahdollisuutensa suorittaa korvausta tulevaisuudessa ovat paremmat kuin vankeusrangaistuksen jälkeen.

Edellä mainitut näkökohdat liittyvät ennen kaikkea alle 18-vuotiaisiin rikosentekijöihin. Mutta myös rikoksiin 18–20-vuotiaina syyllistyneillä ehdottomaan vankeusrangaistukseen liittyvät lukuisat edellä käsitellyt haittavaikutukset. Haittavaikutusten merkitystä korostaa se, että mainittuun ikäryhmään kuuluvien nuorten aikuisuuteen siirtyminen on usein kesken ja heidän tulevaisuutensa vasta hahmottumassa. Varsin yleisesti ollaan sitä mieltä, että siirtyminen lapsuudesta aikuisuuteen on myöhentynyt. Oman asunnon saaminen on aikaisempaa vaikeampaa, opiskelun kesto on pidentynyt, työelämään siirytään vanhempina kuin ennen ja vanhemmiksi tullaan aikaisempaa myöhemmin. Nuorten rikosentekijöiden erityiskohtelun rajoittamista pelkäävät alle 18-vuotiaina rikoksia tehneisiin ei voida tässä suhteessa pitää perusteltuna. Ajatus aikuisuuteen siirtymisen myöhentymisen vaikutuksesta ilmenee esimerkiksi laajaan kansainväliseen asiantuntemukseen sekä selvitys- ja tutkimustyöhön perustuvasta Euroopan neuvoston nuorisoriikollisuuden käsittelemistä koskevasta vuonna 2003 annetusta suosituksesta (Recommendation Rec (2003)20), jonka 11 kohdan mukaan alle 21-vuotiaita nuoria aikuisia tulisi kohdella samalla tavoin kuin rikosoikeudellisen vastuikärajan saavuttaneita alaikäisiä ja heidän tulisi olla samanlaisen puuttumisen kohteena, jollei heitä katsota yhtä kypsiksi ja vastuullisiksi teoistaan kuin varsinaiset aikuiset.

Nuorten rikoksenteijöiden erityiskohtelun ei tarvitse tarkoittaa sitä, että kaikkia alle 21-vuotiaita rikoksenteijöitä kohdellaan samalla tavalla. Ero esimerkiksi 15- ja 20-vuotiaan rikoksenteijän välillä on henkisen kypsyyden ja erityistarpeiden kannalta sekä muutenkin pääsääntöisesti huomattava. Perusteltua on, että ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen edelleenkin koskee ennen kaikkea alle 21-vuotiaiden rikoksenteijöiden nuorimpia ryhmiä. Ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemisedellytysten osalta tämä tarkoittaa sitä, että nykyisestä alle 18-vuotiaiden rikoksenteijöiden erityisasemasta ei luovuttaisi.

Rikoksiin 18–20-vuotiaana syyllistyneillä ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen kuitenkin edellyttää, että käytettävissä on vapaudessa suoritettava seuraamus, jolla riittävässä määrin voidaan edistää rikoksenteijän sosiaalista selviytymistä ja pidättäytymistä uusista rikoksista sekä tarvittaessa hoitaa rikoksenteijän mielenterveys- tai päihdeongelmaa ja joka kuitenkin tarvittaessa on myös seuraamuksena tuntuva. Tällaisena tulee kysymykseen nuorisorangaistus, jonka sisältöä on selkeytetty ja täytäntöönpanoa tehostettu kokeilulakiin verrattuna vuonna 2005 voimaantulevassa nuorisorangaistuslaissa. Tähän esitykseen sisältyvät ehdotukset lainmuutoksiksi, joiden mukaan nuorisorangaistus voitaisiin tuomita myös rikoksensa 18–20-vuotiaana tehneelle. Mainittuun ikäryhmään kuuluvalla voitaisiin määrätä nuorisorangaistuksen tehosteeksi palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa vähintään 10 ja enintään 90 tuntia. Lisäksi nuorisorangaistus voitaisiin suorittaa kokonaan tai osittain mielenterveys- tai päihdehoitona.

Ehdottoman vankeuden käytön rajoittamisessa huomioon on otettava muutkin seuraamukset kuin nuorisorangaistus ja näiden muiden rangaistusten mahdollinen käyttö ehdottoman vankeuden sijasta. Tämä koskee ennen kaikkea pitkää yli yhden vuoden mittaista ehdollista vankeusrangaistusta pitkällä koeajalla ja yhdyskuntapalvelulla. Yhdyskuntapalveluun ei myöskään ehdottoman vankeuden sijasta tuomitunakaan liity vapaudessa suoritettavana seuraamuksena viimeksi mainittuun liittyviä haittavaikutuksia.

Rikoksiin alle 18–20-vuotiaista syyllistyneistä ehdottoman vankeuden käytön rajoittaminen voisi koskea lähinnä tekijöitä, joita nyt tuomitaan lyhyeen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Ikäryhmälle tuomituista ehdottomista vankeusrangaistuksista oli vuonna 2002 noin 43 prosenttia (509/1165) alle kolmen kuukauden mittaisia ja noin 70 prosenttia (819/1165) alle kuuden kuukauden mittaisia. Toisaalta muun rangaistuksen valitseminen ehdottoman vankeuden sijasta olisi järkevää rajata tilanteisiin, joissa harkitaan ensimmäisen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Vankilassa jo olleilla vankeusrangaistuksen haittavaikutusten estämiseen liittyvä perustelu ei useinkaan ole enää pitävä.

Nykyään alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittavaan ehdottomaan vankeuteen liittyvä painavien syiden vaatimus on sekä rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentissa (ehdollinen vankeus) että 10 a §:n 1 momentin 1 kohdassa (nuorisorangaistus). Kun lisäksi otetaan huomioon, että rikoslain 6

lukuun on edellä esitetyn johdosta syytä ottaa alle 21-vuotiaiden rikoksenteijöiden ehdottomien vankeusrangaistusten käytön rajoittamista koskeva säännös, tämä rajoittamiseen liittyvä sääntely on syytä kokonaisuudessaan keskittää luvun uuteen 10 b §:ään.

Ehdollinen vankeus

Ehdolliseen vankeusrangaistukseen on ajoittain liittynyt voimakastakin arvostelua erityisesti nuoriin rikoksenteijöihin liittyen. On tuotu esiin useiden peräkkäisten ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitseminen, mikä saattaa tuomioiden tullessa täytäntöön pantavaksi johtaa pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Lisäksi on epäilty, että nuoret rikoksenteijät eivät miellä kysymyksessä olevaa seuraamusta rangaistukseksi sen vaikuttaessa tuomitun oikeusasemaan vain vähän. Kuitenkin tutkimustulokset osoittavat, että ehdolliseen vankeuteen tuomittujen alle 18-vuotiaiden joukossa on vain pieni ongelmaryhmä, joka edustaa noin kymmentä prosenttia tuomituista, ja jolle ehdollinen vankeus ei näytä toimivan tavoitteidensa mukaisena varoituksena. Näitä tapauksia varten on oltava riittävän tuntuva vaihtoehto, jonka ei kuitenkaan tulisi olla muuten kuin viime kädessä ehdoton vankeusrangaistus. Tällaiseksi yleensä ehdollista vankeutta tuntuvammaksi vaihtoehdoksi on kehitetty vuonna 2005 koko maassa pysyvästi käyttöön tuleva nuorisorangaistus, jota tässä esityksessä ehdotetaan edelleen kehitettäväksi.

Ehdollisen vankeuden valvonnan nykyisessä sääntelyssä on kuitenkin ongelmia ja puutteita. Osa näistä koskee lainsäädäntötekniisiä kysymyksiä ja säännösten ikää. Nuorista rikoksenteijöistä annettuun asetukseen sisältyy nykyisin valvontaa koskevia säännöksiä, jotka merkityksensä puolesta kuuluvat lakiin. Ne ovat myös vanhentuneita ja puutteellisia. Uusitut ehdollisen vankeuden valvontaa koskevat laintasoiset säännökset on syytä selvyiden vuoksi keskittää uuteen lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Aikaisemmin kerrotuin tavoin nuorista rikoksenteijöistä annettu laki tullaan kumoamaan. Toisaalta rikoslakiin ei ole edelleenkaan syytä ottaa rangaistuksen täytäntöönpanoa koskevaa sääntelyä.

Valvonnan nykyisestä valvottavan tukemiseen ja hänen elämänsä kontrolloimiseen tähtäävästä rakenteesta ei ole syytä luopua. Valvonnan sisällön on oltava selkeästi erotettavissa nuorisorangaistuksen sisällöstä viimeksi mainitun liittyessä kuitenkin tekijän vahvempaan sosiaaliammattarpeeseen. Valvonnan lakisääteline sisältö on kuitenkin saatava paremmin vastaamaan nykyistä valvontakäytäntöä. Yhtenäistä valvontakäytäntöä ja valvonnan tarkoituksen eli sosiaalisen selviytymisen edistämisen ja uusien rikosten estämisen tarkoitusta edistää kirjallisen valvontasuunnitelman tekeminen.

Valvonnan tuloksellista läpi saattamista on lisäksi pyrittävä mahdollisuuksien mukaan edistämään. Nykyisissä valvontasäännöksissä ei valvottavalle ole asetettu velvollisuutta pidättäytyä käyttämästä

päihdyttävää ainetta valvontatapaamisessa tai olemasta päihdyttävän aineen vaikutuksen alaisena. Nykyisin valvontaa koskevia valvottavan laiminlyöntejä ei myöskään sanktioida. Kuitenkin valvontatapaamisista poisjääminen on valvojille tehdyn kyselyn mukaan merkittävä ongelma.

Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistus ehdotetaan otettavaksi vuoden 2005 alusta pysyvään käyttöön koko maassa alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten seuraamuksena (eduskunnan käsiteltävänä oleva HE 102/2004 vp). Nuorisorangaistuselaki perustuu pitkälti nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annettuun lakiin (1058/1996). Nuorisorangaistuksen vakinaistamisen yhteydessä ehdotetaan kokeilulakiin verrattuna tehtäväksi kuitenkin useita sellaisia muutoksia, joihin nuorisorangaistuskokeilusta saadut käytännön kokemukset ja nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä saadut lausunnot antavat aihetta. Mainitussa hallituksen esityksessä on tähän liittyen sivuilla 8-12 nuorisorangaistuksen kokeilemiseen liittyvä nykytilan arviointi.

Nuorisorangaistuksen vakinaistamista ja koko maahan laajentamista koskevan hallituksen esityksen ulkopuolelle jätettiin nuorisorikostoimikunnan ehdottamat perusteellisempaa selvittelyä ja harkintaa edellyttävät nuorisorangaistuksen käyttöalan laajentaminen 18-20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin sekä työpalvelun ja mielenterveys- ja päihdehoidon liittäminen mainittuun rangaistukseen. Nämä toimikunnan ehdotukset saivat sen mietinnöistä annetuissa lausunnoissa laajan kannatuksen.

Nuorisorangaistukseen tuomittavien ikä

Tällä hetkellä nuorisorangaistukseen voidaan tuomita henkilö, joka rikoksen tehdessään on ollut alle 18-vuotias. Nuorisorangaistukseen liittyvässä keskustelussa ja kannanotoissa on jo ennen nuorisorikostoimikunnan mietintöä asetettu harkittavaksi se, pitäisikö nuorisorangaistuksen käyttöalaa laajentaa niin, että se voitaisiin tuomita nuorelle rikoksenteikijälle mainitun käsitteen nykyisessä rikosoikeudellisessa merkityksessä eli rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneelle. Voimassa olevaan lakiin sisältyvää ikärajaa perusteltiin aikanaan (HE 109/1996 vp) sillä, että parhaisiin tuloksiin päästään nimenomaan alle 18-vuotiaiden rikoksenteikijöiden kohdalla, koska heidän rikollisuuttaan leimaa usein satunnainen jännityksen ja toiminnan etsintä. Toisaalta todettiin, että mainittua ikärajaa vanhempien rikollisuus on voinut jatkua pitempään ja olla suunnitelmallisempaa.

Jo nykyisessä lainsäädännössä nuoret eli alle 21-vuotiaat rikoksenteikijät on paikoin asetettu erityisasemaan sitä vanhempiin rikoksenteikijöihin verrattuna. Tältä osin seuraamusjärjestelmän kannalta keskeisenä voidaan pitää ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan liittyvää sääntelyä. Sekä ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan että nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytyksiin kuuluu rikoksenteikijän sosiaalisen selviytymisen edistäminen ja uusien rikosten

ehkäiseminen.

Edellä on jo ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittamiseen liittyen käsitelty muita näkökohtia, jotka liittyvät nuoreen ikään perustuvan erityiskohtelun ulottamiseen rikoksiin 18-20-vuotiaana syyllistyneisiin nuoriin aikuisiin. Aikuisuuteen siirtymisen myöhentyminen saattaa tarkoittaa myös sellaisten sosiaalisten valmiuksien kehittymisen myöhentymistä, joita nuorisorangaistuksella voidaan edistää. Nuorisorangaistuksen käyttöalan laajentaminen kysymyksessä olevaan ikäryhmiin liittyisi erityisesti pyrkimykseen rajoittaa lyhyiden ehdottomien vankeusrangaistusten käyttöä viimeksi mainittuun rangaistukseen liittyvien haittavaikutusten ja vähäisen erityisestävän vaikutuksen vuoksi. Nuorisorangaistuksen tällainen käyttö kuitenkin edellyttäisi sen tehostamista verrattuna alle 18-vuotiaalle määrättävään nuorisorangaistukseen, jolloin luontevana tehosteena voitaisiin käyttää palkatonta työtä.

Palkaton työ nuorisorangaistuksen osana

Nuorten rikoksentekijöiden kannalta työhön rangaistuksen osana liittyy ongelmia. Tämä koskee erityisesti alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista nuorisorangaistukseen tuomittavia. Nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukaan sellaisista rikoksista tuomittava nuorisorangaistus sisältää myös työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä, joka olisi kokeilulain aikana muovautuneen käytännön mukaisesti yleensä pelkästään muuta kuin palkatonta työtä.

Osa työhön liittyvistä ongelmista on sellaisia, että ne koskevat myös yli 18-vuotiaita. Rangaistukseen tuomittavalta nuorelta saattaa puuttua työkokemus ja -kyky. Rangaistuksen edellyttämän työn tekeminen saattaa muutenkin aiheuttaa vaikeuksia esimerkiksi sen vuoksi, että toimeentuloa olevalta tuomitulta saattaa helposti puuttua kyky noudattaa työnteon edellyttämää säännöllistä päivärytmiä. Lisävaikeuksia saattavat aiheuttaa mielenterveys- ja päihdeongelmat. Kriminaalihuoltolaitoksen mukaan ongelmia aiheuttaa myös sopivien työskentelypaikkojen löytäminen. Vaikeuksia saattaa myös tulla jo löydettyjen työnantajien jatkohalukkuuden suhteen, jos nuorisorangaistukseen tuomitut nuoret jättävät rangaistukseen kuuluvan työnteon kesken.

Edellä mainituista vaikeuksista huolimatta palkattoman työn pääsääntöistä liittämistä 18-20-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittuihin nuorisorangaistuksiin voidaan pitää perusteltuna. Nuorisorangaistuksesta on saatava riittävän tuntuva seuraamus sellaisissa tapauksissa, joissa nuorisorangaistuksen käyttötilanteessa ollaan lähellä ehdottoman vankeuden tuomitsemista. Tähän ikäryhmään kuuluvia rikoksentekijöitä tuomitaan myös lukuisasti (365 vuonna 2002) palkattomasta työstä koostuvaan yhdyskuntapalveluun.

Nuorisorangaistuslain 3 §:n mukaisella nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon ja tukitoimien sovittamisella yhteen voidaan edistää myös mielenterveys- tai päihdeongelmista kärsivien

selviämistä nuorisorangaistukseen sisältyvästä palkattomasta työstä. Toisaalta jos nämä ongelmat ovat omiaan edistämään tekijänsä rikollista käyttäytymistä, nuorisorangaistuksen tulisikin palkattoman työn sijasta sisältää mielenterveys- tai päihdehoitoa. Nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukainen muu nuorisorangaistuksen osa olisi omiaan korostamaan tällaisen nuorisorangaistuksen eroamista ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavasta yhdyskuntapalvelusta.

Mielenterveys- ja päihdehoito rangaistuksen osana

Suomen rangaistusjärjestelmään ei sisälly tällä hetkellä hoitoseuraamusta. Yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan tosin enintään kymmenen tuntia suorittaa käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja Kriminaalihuoltolaitoksen hyväksymällä tavalla (laki yhdyskuntapalvelusta 1 § 2 momentti). Suomen rangaistusjärjestelmän rakenne heijastaa edelleen niin sanottua uusklassista seuraamusajattelua, joka korostaa teon vakavuuden ja rangaistuksen ankaruuden välistä suhteellisuutta. Rangaistuslajin valinnan ja rangaistuksen mittaamisen kannalta rikoksenteikijän henkilökohtaisilla olosuhteilla, esimerkiksi hoidon tarpeella ei ole juurikaan merkitystä.

Kuten nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osassa olevasta kansainvälisestä vertailusta ilmenee, hoidolla on tärkeä merkitys eri maiden seuraamusjärjestelmissä tai se on muuten käytössä lasten ja nuorten rikollisuuden käsittelyssä ja ehkäisemisessä. Esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa on viime vuosina otettu käyttöön nuoren rikoksenteikijän tahdosta riippumattomina hoitoseuraamuksina suljettu nuorisohoito (sluten ungdomsvård) ja nuorisorangaistus (ungdomssanktion). Mainitut seuraamukset voidaan määrätä alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Niiden käyttökokemus on toistaiseksi lyhytaikaista ja tuloksiltaan jossakin määrin ristiriitaista. Mainituista rangaistuksista on tarkempaa selvitystä nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan sivuilla 67–71 .

Ruotsissa on myös ollut käytössä sopimushoito vuodesta 1988 lähtien. Rikoksenteikijä voidaan määrätä suostumuksensa mukaisesti suojelevalvonnan lisäksi sopimushoitoon, jos rikolliseen tekoon on merkittävästi vaikuttanut alkoholin tai huumausaineen väärinkäyttö tai muu hoitoa vaativa tila. Sopimushoito määrätään vain sellaisessa tapauksessa, jossa muuten tuomittaisiin vankeutta. Sopimushoitotoimikunnan mietinnöstä (komiteanmietintö 2002:3) ilmenee, että Ruotsin kokemukset sopimushoidosta ovat myönteisiä. Sopimushoitoon tuomittujen uusintarikollisuus on selvitysten mukaan vähäisempää kuin vankeusrangaistukseen tuomituilla. Ruotsissa on keskusteltu mahdollisuudesta laajentaa sopimushoidon kohderyhmää nuoriin, joiden elämään sopimushoidolla pyrittäisiin vaikuttamaan asenteiden muuttamiseksi.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitulle aiheuttamat haittavaikutukset ja myönteiset kansainväliset kokemukset ovat Suomessakin johtaneet siihen, että rangaistusjärjestelmää on alettu kehittää rikoksenteikijän henkilökohtaiset olosuhteet ja ominaisuudet huomioon ottavaan suuntaan,

mistä osoituksena on yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen käyttöön ottaminen. Yksilökohtaisen lähestymistavan tarkoituksena on edistää seuraamuksiin tuomittujen suoriutumismahdollisuuksia jokapäiväisessä elämässä ja samalla vaikuttaa uusintarikollisuutta ehkäisevästi. Tähän lähestymistapaan voi liittyä hoidon käyttäminen rangaistuksena tai sen osana.

Eduskunnan lakivaliokunta (LaVM 17/1993 vp) on jo vuonna 1993 edellyttänyt, että selvitetään mahdollisuudet täydentää Suomen seuraamusjärjestelmää uudella seuraamuksella, jossa rangaistukseen voidaan sisällyttää hoitojakso. Huomattavaa muutosta Suomen rangaistusjärjestelmään onkin ehdottanut sopimushoitotoimikunta ja sen työtä jatkanut oikeusministeriön asettama työryhmä (oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:16). Lakivaliokunta suhtautui myönteisesti toimikunnan asettamiseen (LaVM 13/2001 vp).

Sopimushoitoa valmistelleen työryhmän ehdotuksen mukaan alueellisesti kokeiltava sopimushoito olisi enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus, jonka kesto olisi kaksinkertainen verrattuna vankeusrangaistuksen keston. Edellytyksenä olisi muun ohessa, että rikoksen tekemiseen on merkittävästi vaikuttanut päihteiden ongelmakäyttö. Hoidon lisäksi sopimushoito sisältäisi valvontatapaamisia ja muuta yhteydenpitoa valvottavaan sekä hänelle annettavaa tukea ja ohjausta. Valvottavan vakava sopimushoidon täytäntöönpanoon liittyvien velvollisuuksien rikkominen johtaisi rangaistuksen suorittamatta olevan osan muuntamiseen ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi.

Lasten ja nuorten tekemien rikosten taustatekijöinä mielenterveys- ja päihdeongelmilla on merkittävä sija. Nuorisorangaistuksen kautta voitaisiin puuttua nuoren rikollista käyttäytymistä edistäviin tällaisiin ongelmiin siinä vaiheessa, kun rikollisuus ja mainitut ongelmat eivät ole ehtineet kehittyä erityisen vakaviksi. Nuorisorangaistuksen rangaistuksellinen painoarvo ja toisaalta myös hoidon onnistuminen edellyttävät, että hoitoa sisältävään nuorisorangaistukseen lisäksi kuuluisi nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukaista nuorisorangaistukseen normaalisti kuuluvaa sisältöä. Sen sijaan palkaton työ ei soveltuisi tähän kohderyhmään kuuluvien nuorisorangaistukseen.

Nuorten rikostekijöiden hoidontarpeeseen ei useinkaan voitaisi vastata suunnitellulla sopimushoidolla. Se voitaisiin tuomita vain ehdottoman vankeuden sijasta, ja alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista voidaan tuomita vain harvoin ehdottomaan vankeuteen. Tähän esitykseen sisältyvän säännösehdotuksen mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta olisi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus. Säännöksellä pyritään rajoittamaan ehdottoman vankeuden käyttöä myös 18–20-vuotiaiden rikostekijöiden ryhmässä.

Lisäksi sopimushoito voitaisiin tuomita vain enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeuden sijasta. Vastaavanlaista rajoitusta ei sisältyisi nuorisorangaistuksen hoitoa koskevaan ehdotukseen.

Sopimushoidon ei ole myöskään suunniteltu sisältävän mielenterveyshoitoa. Kuitenkin nuorten mielenterveysongelmilla on tärkeä merkitys nuorten tekemien rikosten taustatekijänä, joskin usein yhteydessä myös päihdeongelmiin.

Sakkorangaistus

Sakkorangaistusta on aiheellisesti arvosteltu nuorten seuraamuksena. Rangaistuksella ei ole tuntuvuutta, jos varoja sen maksamiseen ei ole. Sakon täytäntöönpanosta annetun lain 28 §:n 1 momentin 2 kohdan ja rikoslain 2 a luvun 6 §:n 1 momentin 2 kohdan vuoksi alle 18-vuotiaana tuomittuja sakkoja ei käytännössä yleensä muunneta vankeudeksi. Varattomien nuorten sakkojen maksaminen jää käytännössä vanhempien tai muiden tekijälle läheisten henkilöiden tehtäväksi.

Nuorisorikostoimikunnan toteamalla tavalla (mietinnön II osan jakso 6.5.) sakkorangaistuksen käyttöalaa nuorten seuraamuksena on syytä pyrkiä rajoittamaan korvaamalla sakkoja tarkoituksenmukaisemmilla ja uusintarikollisuutta paremmin estävillä seuraamuksilla ja muilla rikoksen seurauksilla. Tällöin tulee kysymykseen erityisesti toimenpiteistä luopumiseen liittyvän seuraamusjärjestelmän osan kehittäminen niin, että epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävä toiminta voidaan ottaa entistä paremmin huomioon ja että menettelyssä voidaan painokkaammin epäillyn läsnäolon kautta varoittaa häntä rikollisen toiminnan jatkamisesta. Tähän esitykseen sisältyy tällaiseen kehittämiseen liittyviä ehdotuksia.

2.6.6. Sovittelu

Kansainvälisten kokemusten ja suomalaisten tutkimustulosten mukaan sovittelu on käyttökelpoinen keino ratkaista nuoren tekemän rikoksen aiheuttamia ristiriitoja. Sovittelutoiminnan lisääminen on myös mainittu Suomen nykyisen hallituksen ohjelmassa. Erityisesti on syytä korostaa sitä, että sovittelulla on tärkeä sija puuttumiskeinona rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien alle 15-vuotiaiden tekoihin.

Sovittelun merkitys liittyy siihen, että sovittelussa rikoksenteikijälle tarjoutuu tilaisuus ottaa vastuu teostaan, mikä edistää teon seurausten ymmärtämistä. Uhrille puolestaan tulee tilaisuus saada hyvitys teosta ja mahdollisuus käsitellä rikoksen hänelle aiheuttamia kielteisiä tuntemuksia. Sovittelussa tekijän tilanne saattaa myös tulla selvitettyksi laajemmin esimerkiksi lastensuojeluun tapahtuvan yhdistämisen kautta. Sovittelu on myös kustannuksiltaan edullisempaa verrattuna tuomioistuinkäsittelyyn.

Tähän esitykseen sisältyy ehdotus, jonka mukaan syyttäjä voisi lykätä syyteratkaisuaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta esimerkiksi epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien

sovintoneuvottelujen vuoksi (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n uusi 3 momentti). Tämän lykkäämisen lopputuloksena voisi sitten olla syyttämättä tai tuomitsematta jättäminen. Muuta sovittelua koskevaa lainsäädäntöä ei tässä yhteydessä ehdoteta. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asettaman työryhmän laatiman lakiehdotuksen pohjalta sovittelulainsäädännön valmistelu on jatkunut mainitussa ministeriössä. Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 8.3. on käsitelty nuorten rikosasioiden sovittelun kannalta merkityksellisiä seikkoja, joita pitäisi ottaa huomioon sovittelulainsäädännön valmistelussa.

3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1. Tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi

Edellä nykytilan arvioinnin yhteydessä on jo kiinnitetty huomiota näkökohtiin, joilla on keskeinen merkitys nuorten rikosasioiden käsittelyyn ja heille tuomittavien seuraamusten kannalta.

Nuorten tekemiin rikoksiin ja rikollisiin tekoihin tulee pyrkiä puuttumaan nopeasti ja vaikuttavasti. Nuoren uusia rikoksia voi ehkäistä se, että teon ja seuraamuksen välinen yhteys korostuu ja että yhteiskunnan vakava suhtautuminen tekoon tulee selväksi.

Nopeuttamista eivät ole niinkään omiaan edistämään laissa asetetut määräajat vaan nuorten rikosasioiden käsittelyssä mukana olevien tahojen työn ja ennen kaikkea yhteistyön järjestäminen niin, että asia saadaan mahdollisimman nopeasti käsiteltyä. Asian käsittelyn nopeuttamista voidaan edistää selkeillä menettelysäännöksillä esimerkiksi nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen yhteydessä. Sellainen selvittäminen sekä esitutkinta-, syyteharkinta- ja tuomioistuinkäsittelyn läpikäyminen ja muutoksenhakuoikeus johtavat siihen, että erityisen nopeaan rangaistuksen määräämiseen ja täytäntöönpanoon ei käytännössä päästä.

Nuortenkaan rikosasioiden käsittelyssä nopeus ei ole kuitenkaan itseisarvo. Se on pyrittävä suhteuttamaan asian käsittelyn laatuun niin, että menettely mahdollisuuksien mukaan edistää erityisestävien näkökohtien toteutumista sekä seuraamusjärjestelmän piirissä että myös sen ulkopuolella esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmissä.

Uusintarikollisuuden ehkäisemisessä keskeisessä asemassa on huomion kiinnittäminen nuoren elinolosuhteisiin ja niihin tekijöihin, jotka ovat johtaneet hänet rikolliseen menettelyynsä. Tämä koskee, paitsi seuraamuksen määräämistä, myös rikosasian käsittelyä kokonaisuudessaan. Tämä tarkoittaa esimerkiksi nuoren sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeen selvittämistä sekä hänen ohjaamistaan niiden toimenpiteiden tai muiden sosiaalisten selviytymistä edistävien hankkeiden pariin. Vastavien näkökohtien on korostuttava myös seuraamusharkinnassa, mikä edellyttää tuomioistuimen käytössä olevaa oikeisiin asioihin keskittynyttä ja riittävän kattavaa selvitystä nuoren

rikosentekijän tilanteesta. Nämä tavoitteet voidaan toteuttaa korvaamalla henkilötutkintalainsäädäntö uudella nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämistä koskevalla lainsäädännöllä. Nuoren epäillyn vanhemmat ja sosiaaliviranomaiset on riittävästi pyrittävä yhdistämään rikosasian käsittelyyn.

Rangaistuksella tulee pyrkiä sekä yleisestäävään että erityisestäävään tehoon. Yleisestäävän vaikutuksen yksi edellytys on rangaistusjärjestelmän ymmärrettävyys ja selkeys. Uusien seuraamusten ja seuraamusyhdistelmien kehittäminen johtaa helposti siihen, että rikosoikeudellinen järjestelmä muuttuu vaikeasti ymmärrettäväksi ja hallittavaksi. Erityisestäävyys edellyttää rangaistuksilta yksilöitävää tunnistettavuutta ja tiettyä tuntuvuutta. Mutta huomioon on otettava myös se, millä rangaistuksella nuoren henkilökohtaiset olosuhteet huomioon ottaen parhaiten kyetään estämään hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Seuraamusjärjestelmän hallitussa kehittämisessä on pitkälti kysymys sen selvittämisestä ja tarkentamisesta, mihin seuraamuksella pyritään ja miten se saadaan vastaamaan sille asetettua tarkoitusta.

Selkeä tavoite nuorten rangaistusjärjestelmän kehittämisessä on pyrkimys vapaudessa suoritettaviin seuraamuksiin. Erityisesti alle 18-vuotiaiden rikosentekijöiden osalta siihen velvoittavat jo Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet. Kansainvälinen suuntaus on viime aikoina ollut sen suuntainen, että erityiskohtelua pyritään tältä osin ulottamaan myös nuoriin aikuisiin. Ehdoton vankeusrangaistus on erityisesti uusintariskin kannalta haitallinen seuraamus. Vapaudessa suoritettavien seuraamusten painottamisen kanssa sopusoinnussa on pyrkimys rajoittaa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista nuorille rikosentekijöille, mikä edellyttää toimivaa vaihtoehtoa mainitulle rangaistukselle.

Yhteiskunnan vakavaa suhtautumista voidaan korostaa ja rikoksesta epäillyn tulevaa rikoksetonta elämää edistää tuomalla uusia menettelytapoja toimenpiteistä luopumisen yhteyteen. Lisäksi niihin tai esimerkiksi tuomion julistamiseen liittyvällä puhuttelulla voidaan nuorta varoittaa rikollisen toiminnan jatkamisesta. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimenpiteillä saatetaan paitsi nopeasti myös tuntuvasti puuttua nuoren tekemään tekoon, vaikka toimenpiteiden käytön sanelevatkin rikosten jatkamisen estäminen sekä esitutkinnan ja prosessin turvaamisen tarpeet. Esimerkiksi epäillyn kiinni ottaminen ja kuulusteleminen voivat olla nuoreen huomattavastikin vaikuttavia toimenpiteitä. Nopeasti määrättävällä tuntuvalla nuorisoarestilla voidaan katkaista nuoren rikoskierre tai jopa estää hänen joutumisensa sellaiseen kierteeseen. Vaikuttavaan puuttumiseen päästään myös sitä kautta, että nuoren vastaajan läsnäoloa tuomioistuinkäsittelyssä korostetaan.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonta siihen sisältyvän kontrollin ja tuen vuoksi toimii pääosin tavoitteidensa mukaisesti sosiaalista selviytymistä edistävänä ja uusia rikoksia ehkäisevänä oheisseuraamuksena. Ehdollisen vankeuden valvonnan osalta tarvitaan kuitenkin kattava ja ajanmukainen laintasoinen sääntely, jossa otetaan myös erityisesti huomioon käytännössä

ongelmaksi muodostunut valvontatapaamisten laiminlyöminen.

Nuorisorangaistus on tarpeellinen erityisesti vaikuttavana vapaudessa suoritettavana nuoren henkilökohtaiset olosuhteet huomioon ottavana seuraamuksena. Nuorisorangaistus edellyttää kuitenkin kehittämistä, jotta sitä voitaisiin täysipainoisesti käyttää toisaalta sille ongelmanuorten ryhmälle, jolle ehdollinen vankeusrangaistus ei ole riittävä varoitus ja toisaalta sille ryhmälle, jolle nuorisorangaistusta voidaan pitää sosiaalisen selviytymisen edistämisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta ehdotonta vankeusrangaistusta parempana vaihtoehtona. Rikoksiin 18–20-vuotiaana syyllistyneillä nuorisorangaistus voisi korvata nykyisin tuomittavia lyhyitä ehdottomia vankeusrangaistuksia. Ikäryhmän laajentaminen ja ehdottomien vankeusrangaistusten korvaaminen edellyttävät nuorisorangaistuksen tehostamista palkattomalla työllä ja rangaistukseen tuomittujen usein rajoitetun työkokemuksen ja –kyvyn vuoksi myös työhön valmentavalla toiminnalla. Toisaalta nuoren rikosten taustatekijöistä olevan tiedon perusteella tarvitaan myös mahdollisuus sisällyttää nuorisorangaistukseen mielenterveys- tai päihdehoitoa, hoidon tarpeen mukaan laitos- tai avohoitona taikka niiden yhdistelmänä.

3.2. Keskeiset ehdotukset

Esitutkintalakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 6 §:n 2 momentti, jonka mukaan alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta tutkinta on toimitettava kiireellisesti. Lakiin ehdotetaan myös otettavaksi (8 a ja 17 a §) nykyisin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetussa asetuksessa olevat säännökset alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelusta esitutkinnassa sekä alle 15-vuotiaan kuulustelusta ja muiden häneen kohdistettavien tutkintatoimenpiteiden edellytyksistä.

Esitutkintalain uuden 10 a §:n mukaan tutkinnanjohtajan olisi tarvittaessa huolehdittava siitä, että alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrätään jo esitutkintaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 3 momentin 2 kohdassa tarkoitettu puolustaja. Esitutkintalain 33 a §:llä korostettaisiin ilmoittamista kuulustelusta ja tilaisuuden varaamista siihen osallistumiseen lapsen huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle, kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta. Säännös tilaisuuden varaamisesta sosiaaliviranomaisen edustajalle ehdotetaan otettavaksi lakiin (33 b §). Sosiaaliviranomaisella tarkoitetaan tässä esityksessä sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua monijäsenistä toimielintä. Esitutkintalain 43 §:n 2 momentin mukaan rikokseen alle 18-vuotiaana syyllistynyttä olisi pääsääntöisesti puhuteltava, kun esitutkintaviranomainen päättää aloitetun esitutkinnan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän käsiteltäväksi.

Pakkokeinolain 1 lukuun ehdotetaan otettavaksi uusi 2 b §, jossa säädettäisiin alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn kiinniottamisesta enintään 12 tunnin ajaksi.

Lisäksi pakkokeinolakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 a luku nuorisoarestista. Nuorisoaresti olisi alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrättävä sähköisesti valvottava liikkumavapauden rajoitus. Ikäryhmään kuuluvia ei voitaisi enää määrätä matkustuskieltoon. Nuorisoarestia olisi käytettävä ensisijaisesti ilman turvautumista pidättämiseen tai vangitsemiseen.

Nuorisoarestiin saataisiin määrätä rikollisen toiminnan jatkamisvaaran sekä esitutinnan, oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon karttamisvaaran perusteella. Rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi nuorisoaresti voitaisiin määrätä lievemmästäkin rikollisuudesta kuin matkustuskielto. Tämä koskisi lieviä pahoinpitelyjä, lieviä vahingontekoja ja näpistyksiä. Nuorisoarestin lajit olisivat kotiaresti ja ulkona liikkumista rajoittava aluearesti. Epäilty voitaisiin tarvittaessa määrätä molempiin. Näistä kotiaresti olisi määrättävä määräaikaisena laissa säädettyjen aikarajojen puitteissa, aluearesti voitaisiin määrätä toistaiseksi voimassa olevanakin. Tuomioistuimien päätöksiä lopullisesti kotiarestista, tarvittaessa pidättämiseen oikeutettu virkamies tai virallinen syyttäjä voisi kuitenkin määrätä kotiarestin väliaikaisena.

Nuorisoarestin määräämisen yhteydessä olisi kuultava arestiin määrättävää, minkä vuoksi voitaisiin tarvittaessa käyttää noutamista. Myös epäillyn tilanne olisi ennen määräämistä selvitettävä riittävässä määrin. Kotiaresti voitaisiin ottaa syyteharkinnassa ja rangaistuksen määräämisessä huomioon niin, että tietyin edellytyksin syyttäjällä olisi oikeus jättää syyte nostamatta ja tuomioistuimella olisi oikeus alentaa rangaistusta kotiarestin perusteella tai jättää vastaaja rangaistukseen tuomitsematta. Joiltakin osin nuorisoarestin sääntelyssä otettaisiin mallia matkustuskieltoa koskevista säännöksistä. Tämä koskisi erityisesti pidättämiseen oikeutetun virkamiehen antamaa poikkeuslupaa, nuorisoarestista päättävää viranomaista, käsittelyn kiireellisyyttä, nuorisoarestia koskevan päätöksen muuttamista, nuorisoarestin kumoamista, nuorisoarestin voimassaoloa, tuomitun nuorisoarestia, päätöstä nuorisoarestista ja muutoksenhakua.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohtaan ehdotetaan otettavaksi uudeksi syyttämättä jättämisen perusteeksi osallistuminen sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen. Sama tuomitsematta jättämisperuste ehdotetaan lisättäväksi rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohtaan. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentin mukaan syyttäjän olisi kiirehdittävä syyteratkaisuun ja syytteen nostamista, kun rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Ratkaisevaa ei enää olisi tekijän ikä syyttäjän toimenpiteiden suorittamishetkellä vaan tekohetkellä. Pykälän uuden 3 momentin mukaan syyttäjä voisi kuitenkin lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisua erityisesti sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- tai terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen vuoksi. Syyteratkaisun tekemistä ei saisi kuitenkaan ilman erityistä syytä lykätä yli kuutta kuukautta esitutinnan päättymisestä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun uuden 9 a §:n mukaan, jos virallinen syyttäjä jättää sen tai muun lain nojalla syytteen nostamatta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tai lykkää

syyteratkaisua 8 a §:n 3 momentin nojalla, päätös olisi annettava tiedoksi rikoksesta epäillylle henkilökohtaisessa tapaamisessa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Tapaamiseen olisi kutsuttava myös epäillyn laillinen edustaja ja sosiaaliviranomaisen edustaja.

Oikeudenkäyntiin liittyviä säännöksiä ehdotetaan kehitettäväksi niin, että tuomioistuinkäsittelyllä voidaan tehokkaammin vaikuttaa uusia rikoksia ehkäisevästi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:n 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi virke, jonka mukaan alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Samaan lakiin ehdotetaan lisättäväksi myös uusi 11 luvun 7 a §, jonka tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan olisi tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuu.

Henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisellä, josta säädettäisiin oma lakinsa. Tilanteen selvittämisellä pyrittäisiin toisaalta vaikuttamaan rikoksen taustalla oleviin tekijöihin ja toisaalta hankkimaan seuraamusvalinnassa tarvittavaa tietoa syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä varten. Kun alle 21-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen, sosiaaliviranomaisen olisi poliisin viipymättä rikosepäilyn ilmenemisen jälkeen tekemästä ilmoituksesta viipymättä käynnistettävä epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen ja ohjattava hänet tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen. Jos rikoksesta tultaisiin todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus, virallisen syyttäjän olisi pyydettävä sosiaaliviranomaista laatimaan lähinnä sosiaalisen tilanteen selvittämiseen perustuva sosiaaliselvitys ja Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan seuraamusselvitys. Seuraamusselvityksen pohjana olisi Kriminaalihuoltolaitoksen arviointi siitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

Ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvät laintasoiset säännökset ehdotetaan otettavaksi uuteen lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Osa näistä säännöksistä perustuu nykyisiin nuorista rikosentekijöistä annetussa laissa ja asetuksessa oleviin. Seuraamusjärjestelmän selkeyden ja tarkoituksenmukaisuuden sekä seuraamusten päällekkäisyyden välttämiseksi ehdollisen vankeuden valvonnan ehdotetaan olevan pitkälti samalla tavalla kuin tähänkin asti valvontatapaamisiin liittyvää kontrollia sekä valvottavan ohjaamista ja tukemista käytännön asioiden hoitamisessa. Tarkoitus on, että ehdollinen vankeus valvontoineen ja nuorisorangaistus ovat sisällöltään toisistaan erotettavia seuraamuksia, joiden kohderyhmä on erilainen tehtyjen rikosten edellyttämien toimenpiteiden suhteen.

Ehdollisen vankeuden valvonta perustuisi edelleenkin valvontatapaamisiin, joita olisi oltava säännöllisesti ja joihin valvottava olisi velvollinen saapumaan. Tapaamisten avulla seurattaisiin valvottavan olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia. Valvontatapaamisten tarkoituksena olisi

lisäksi parantaa valvottavan kykyä kantaa vastuuta ja toimia yhteiskunnassa hyväksytyllä tavalla. Valvottava olisi ohjattava tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin. Valvonnan sisältö selviäisi valvonnan alkaessa laadittavasta kirjallisesta valvontasuunnitelmasta.

Valvottavan olisi tapaamisiin saapumisvelvollisuuden lisäksi annettava valvojalle olosuhteisiinsa liittyviä tietoja ja ilmoitettava niissä tapahtuneista olennaisista muutoksista. Valvottavan olisi noudatettava valvojan antamia valvonnan toteuttamiseksi tarpeellisia määräyksiä. Uutena velvollisuutena valvottavan olisi pidättäydyttävä alkoholin tai muun päihdyttävän aineen käyttämisestä tai vaikutuksen alaisena olemisesta valvontatapaamisessa. Valvottava voitaisiin velvoittaa suorittamaan puhalluskoe.

Valvojan olisi perehdyttävä valvottavan olosuhteisiin. Valvoja voisi antaa valvottavalle valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi tarpeellisia ohjeita. Valvojan olisi kohdeltava valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan valvottavaan luottamuksellinen suhde. Valvojan olisi huolehdittava lisäksi siitä, että valvonta ei tarpeettomasti vaikeuta valvottavan elämää.

Lakiehdotuksen mukaan valvontatapaamiseen saapumatta jäänyt tai päihteiden käytön kieltoa rikkonut valvottava voitaisiin noutaa erikseen määrättyyn seuraavaan valvontatapaamiseen. Valvottavalle voitaisiin myös antaa mainitun laiminlyönnin tai muun velvollisuutensa laiminlyönnin vuoksi huomautus. Alle 18-vuotiaan valvottavan huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan voitaisiin ottaa laiminlyönnin takia yhteyttä. Nykyisen lain tapaan tarpeeton valvonta voitaisiin lakkauttaa ennenaikaisesti.

Rikoslain 6 luvun 10 a §:ää nuorisorangaistuksen määräämisestä ehdotetaan muutettavaksi niin, että nuorisorangaistus voitaisiin määrätä myös 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Jos sellaiseen ikäryhmään kuuluvalla tuomittavaa nuorisorangaistusta olisi muuten pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voitaisiin nuorisorangaistuksen tehosteeksi määrätä palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa vähintään 10 ja enintään 90 tuntia. Näiden muutosten jälkeen nuorisorangaistus olisi seuraamus kentällä laajalle ulottuva seuraamus, joka olisi laissa säädetyllä tavalla sakon ja ehdottoman vankeuden välissä mutta käytännössä usein ehdollista vankeutta tuntuvampi seuraamus ja erityisesti 18–20-vuotiaiden rikoksentehtäjien kohdalla muodostaisi joissakin tapauksissa vaihtoehdon ehdottomalle vankeudelle.

Nuorisorangaistus voitaisiin tuomita suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona nuorisorangaistuksen uuden 3 a §:n nojalla. Tuolloin nuorisorangaistukseen kuuluisi pääsääntöisesti mainitun lain 2 §:n 2 momentin mukaista nuorisorangaistukseen aina kuuluvaa osaa. Hoito olisi tuomitun hoidon tarpeen mukaisesti avohoitoa tai yhtäjaksoista hoitolaitoksessa oleskelua edellyttää laitoshoidon tai niiden yhdistelmää. Ennen nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon päättymistä olisi selvitettävä jatkohoidon ja siihen liittyvien tukitoimien tarve. Nuorisorangaistukseen olisi

muutenkin tehtävä hoidon edellyttämiä lisäyksiä ja muutoksia, muun ohessa lisättävä tuomitulle velvollisuus päihdeettömyyden toteamiseksi vaadittaessa antamaan virtsa-, sylki- ja verinäyte ja suorittamaan puhalluskoe.

Nuorisorangaistus olisi edellä kerrotuin tavoin kehitettynä tuomitun erityistarpeet huomioon ottava joustava rangaistus, joka esimerkiksi vakavamman rikollisuuden ja voimakkaan sosiaalistamistarpeen tapauksissa olisi sisällöltään tuntuva vaikkakin vapaudessa suoritettava seuraamus. Nuorisorangaistukseen voitaisiin erityisesti 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä tuomita jatkossa osa sellaisista rikosentekijöistä, jotka nyt tuomitaan lyhyisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Toisaalta nuorisorangaistus voisi korvata kaikille alle 21-vuotiaana rikoksia tehneille nyt tuomittavia vakavammasta rikollisuudesta tuomittavia pitkiä ehdollisia vankeusrangaistuksia. Koska hoitoa ei ole rangaistuksen osana, kokeilua on pidettävä tältä osin välttämättömänä.

Rikoslain 6 luvun 10 a §:ään tehtävät muutokset ja nuorisorangaistuksesta annettavaan lakiin lisättävä 3 a § tarkoittaisivat sitä, että nuorisorangaistuksella olisi seuraavat sisältövaihtoehdot:

- 1) Nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukainen nuorisorangaistus, jota voidaan kutsua perusmuotoiseksi nuorisorangaistukseksi.
- 2) Perusmuotoinen nuorisorangaistus palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla tehostettuna (ainoastaan 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista).
- 3) Ainoastaan mielenterveys- tai päihdehoitoa sisältävä nuorisorangaistus (erittäin poikkeuksellinen, yleensä hoitoa sisältävä olisi 4 kohdan mukaista).
- 4) Mielenterveys- tai päihdehoitoa sisältävä nuorisorangaistus, johon lisäksi kuuluu perusmuotoiseen nuorisorangaistukseen kuuluvaa osuutta.

Erityisesti nuorisorangaistuksen käyttöalan laajentamiseen 18–20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin liittyisi ehdotus 10 b §:n lisäämisestä rikoslain 6 lukuun. Pykälän 1 momentin mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta olisi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus. Tällä säännöksellä voisi olla merkitystä myös valittaessa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Uuden pykälän 2 momenttiin otettaisiin nykyisin rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentissa (ehdollinen vankeus) ja 10 a §:n 1 momentin 1 kohdassa (nuorisorangaistus) oleva kielto tuomita alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ehdottomaan vankeuteen ilman painavia syitä.

Lailla nuorista rikosentekijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta ehdotetaan kumottavaksi ne säännökset, joita ei tulla kumoamaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanouudistuksen yhteydessä. Hallituksen esitykseen sisältyy lisäksi lukuisia teknisluonteisia muutoslakeja, joita nuorisorangaistuksen ja nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen käyttöön ottaminen edellyttävät.

Osa ehdotetuista säännöksistä liittyy perustuslain 80 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista. Nuoren rikosasian käsittelyyn ja rangaistuksen täytäntöönpanoon kuuluvista asioista säädetään nykyisin asetuksella, vaikka niistä säätäminen asian merkityksen vuoksi tulee tehdä laissa. Ehdotetuista säännöksistä tähän kysymykseen liittyvät esitutkintalain 8 a, 17 a ja 33 b § sekä useat ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotettuun lakiin sisältyvät säännökset. Nuorten rikoksenteijöiden selvittämisestä ehdotetussa laissa tullaan säätämään useista sen kaltaisista kysymyksistä, joista nykyisen henkilötutkinnan osalta säädetään nuorista rikoksenteijöistä annetussa asetuksessa.

Eräiden lakisystemaattisten ratkaisujen osalta voidaan viitata niistä nuorisorikostoimikunnan mietinnön I osan sivulla 62 esitettyyn.

4. Esityksen vaikutukset

Lähtökohtana esityksen vaikutusten tarkastelulle on ehdotettujen lakien tuleminen voimaan vuoden 2007 alussa. Lainsäädännön muuttuminen ehdotetulla tavalla erityisesti nuorisoarestiin, nuorisorangaistukseen ja nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseen liittyen saattaa edellyttää jo vuonna 2006 annettavaa koulutusta, jonka kohderyhmään kuuluvat erityisesti tuomarit, syyttäjät ja Kriminaalihuoltolaitoksen henkilöstö, mahdollisesti myös poliisin ja kuntien sosiaalitoimen henkilöstö. Selvillä eivät ole vielä kaikki sellaiset seikat, joiden perusteella voitaisiin arvioida tarvittavan koulutuksen toteuttamistapaa ja laajuutta. Koulutukseen liittyvät kustannukset onkin vielä tässä jätetty vaikutusarvioinnin ulkopuolelle.

4.1. Nuorisoaresti

Esityksessä ehdotetaan otettavaksi käyttöön alle 18-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen pakkokeinona nuorisoaresti. Ikäryhmään kuuluvia ei voitaisi enää määrätä matkustuskieltoon. Nuorisoarestiin ei määrättäisi kuitenkaan pelkästään niitä epäiltyjä, joita nyt määrätään matkustuskieltoon. Matkustuskieltoa käytetään nykyisin vähän. Vuonna 2003 ainoastaan 45 alle 18-vuotiasta määrättiin epäiltyyn rikokseen perustuvaan matkustuskieltoon. Nuorisoarestin määrään vaikuttaisi myös se, että korvaisi nykyisiä pidättämissiä ja vangitsemia ja että nuorisoaresti voitaisiin määrätä myös jatkamisvaaran vuoksi sellaisista lievistä rikoksista, joista ei voida määrätä matkustuskieltoon. Vuonna 2003 pidätettiin 521 ja vangittiin 39 alle 18-vuotiasta epäiltyä.

Nuorisoarestiin arvioidaan määrättäväksi noin 450 epäiltyä vuodessa lähtien edellä mainituista pakkokeinoja koskevista lukumäärätiedoista seuraavasti:

- vangituista puolet määrättäisiin nuorisoarestiin,
- pidätetyistä 1/3 määrättäisiin nuorisoarestiin,
- kaikki matkustuskiellot korvattaisiin nuorisoarestilla ja
- nuorisoarestin käyttöalan laajentaminen matkustuskieltoon ja matkustuskiellon nykyinen vähäinen käyttö toisivat nuorisoarestin piiriin vielä noin 200 tapausta lisää.

Nuorisoarestin määrrien osalta on huomattava se, että nuorisoaresti voisi esiintyä koti- ja aluearestin yhdistelmänä eli pakkokeinon kohteeksi määrättyjen epäiltyjen lukumäärä ei ole yksin ratkaiseva. Pidätyksistä ei useampia voitaisi korvata nuorisoarestilla sen vuoksi, että pidättämisessä korostuu esitutkinnan turvaaminen toisin kuin nuorisoarestin käytössä. Jos arviona pidetään sitä, että kolmasosalle (150) määrättäisiin kotiaaresti ja viidesosalle (30) näistä sen lisäksi aluearesti, nuorisoarestin vuosittainen kokonaismäärä olisi 480.

Arestilaisten ydinryhmän tulisivat muodostamaan ne ikäryhmään kuuluvat noin 1 000 nuorta, jotka nykyisin tuomitaan ehdolliseen vankeuteen tai nuorisorangaistukseen. Jatkamisvaaran käyttöedellytysten kautta nuorisoarestin piiriin tulisi myös sakkorangaistukseen tuomittavia. Toisaalta osa nykyisin vangittavista ja ehdottomaan vankeuteen tuomittavista nuorista tulisi määrättäväksi nuorisoarestiin eli kotiaarestiin yksinään tai kotiaarestin ja aluearestin yhdistelmään. Erityisesti on syytä korostaa sitä, matkustuskieltoa käytetään nykyisin huomattavan vähän. Nuorisoarestia tulisi käyttää sellaisissa tapauksissa, joissa nykyisinkin täyttyvät matkustuskiellon edellytykset mutta joissa viimeksi mainittua pakkokeinoa ei kuitenkaan käytetä.

Nuorisoarestin määräämiseen, toteuttamiseen ja valvontaan nähden nuorisoarestin käyttöön ottamisen henkilöstövaikutukset saattaisivat tuntua poliisin lisävoimavarojen tarpeena. Työmäärän lisääntymistä arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon se, että pidättäminen ja vangitseminen niihin liittyvine poliisin toimenpiteineen vastaavasti vähenisivät. Aluearesti voitaisiin pääsääntöisesti määrätä kuulustelun yhteydessä. Nuorisoarestilla pyritään myös nuorten tekemien rikosten vähentämiseen niin, että poliisin hälytystehtävät vastaavasti vähentyvät. Toisaalta poliisin osallistuminen kotiaarestin valvontavälineen asentamiseen aiheuttaa jonkin verran lisätyötä. Lisäksi lisätyötä aiheutuu nuorisoarestin rikkomiseen liittyvistä toimenpiteistä eli varoittamisesta ja pidättämisestä sekä pidätettyjen vangitsemisesta.

Poliisin henkilöstön lisävoimavaratarvetta ei voi kuitenkaan katsoa aiheutuvan erityisesti sen vuoksi, että nuorisoarestin alueellisen jakautumisen vaikutus johtaa suhteellisen pieniin arestimääriin kihlakunnittain. Jos pidetään lähtökohtana alle 18-vuotiaiden tekemien rikosten alueellista jakautumista, esimerkiksi laskennallisesti Etelä-Suomen läänissä tultaisiin vuosittain tekemään 170 arestiratkaisua, joista 44 Helsingissä, 19 Vantaalla ja 16 Espoossa. Lähtien edellä kerrotun mukaisesta arestilajien määrällisestä jakautumasta, esimerkiksi Helsingissä määrättäisiin vuosittain 29 aluearestia, 12 kotiaarestia ja 3 arestilajien yhdistelmää. Muista kaupungeista

nuorisoarestiratkaisuja tehtäisiin vuosittain eniten Oulussa (18), Turussa (16), Tampereella (13), Porissa (8) ja Jyväskylässä (8). Lukumääriin ei aiheudu mainittavaa muutosta siitä, että tarkastelua tehtäisiin tiettyjen rikosten (esimerkiksi varkaus, vahingonteko ja pahoinpitely) alueellisen jakautumisen perusteella. Nuorisoarestin alueellinen jakautuma muuttuisi jonkin verran, jos arestin käytön jakautumista arvioidaan muiden pakkokeinojen, lähinnä pidättämisen käytön kautta. Esimerkiksi sillä tavalla laskettuna Helsingissä saatettaisiin vuosittain tehdä 75 nuorisoarestiratkaisua. Tampereella määrä saattaisi puolestaan näin arvioiden jäädä 5:een. Poliisin voimavarojen kannalta ongelmallisilla haja-asutusalueilla nuorisoaresteja tultaisiin määräämään vain joitakin vuodessa.

Nuorisoarestin käyttöön ottamisesta aiheutuu valvontakustannuksia, jotka liittyvät valvontavälineiden hankintaan, kotiarestin yhteydessä myös valvontavälineen asentamiseen kotiin ja poistamiseen sieltä. Edellä kerrotuin tavoin aluearesteja määrättäisiin vuosittain noin 330, joista noin 30 siis kotiarestin ohella. Kun arestien määrääminen ei jakaannu tasaisesti koko vuodelle ja kun on varauduttava myös arestin arvioitua suurempaan käyttöön, epäilylle annettavia valvontavälineitä (GPS -paikannuslaite tai GPS -paikannusominaisuudella varustettu matkapuhelin sekä sen mukana pitämistä valvova ranneke) pitäisi olla 400 henkilölle. Kotiin asennettavia valvontalaitteita ja niiden käyttöön liittyviä epäilylle annettavia rannekeita tulisi hankkia 200 henkilölle. Lisäksi kustannuksia aiheutuu valvontakeskuksina toimivien hätäkeskusten toiminnan järjestämisestä niin, että ne valvovat myös nuorisoarestin noudattamista. Nuorisoarestin kustannusvaikutusten kartoittaminen edellyttää erityistä selvitystä, jota ollaan parhaillaan käynnistämässä. Selvitystä ei ole ollut mahdollista saada valmiiksi hallituksen esitystä valmistelleen työryhmän määrääjän puitteissa eikä mietinnön luovutusta ole ollut syytä lykätä pelkästään selvityksen valmistumista varten.

4.2. Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittäminen

Esityksessä ehdotetaan henkilötutkinta korvattavaksi nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisellä. Tämän muutoksen vaikutuksia kuntien sosiaalitoimen ja Kriminaalihuoltolaitoksen henkilöstömäärään on vaikeata arvioida. Toisaalta nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvien henkilövoimavarojen riittävyys on erittäin tärkeää. Sosiaalisen tilanteen selvittämisen ja selvitysten laatimisen kautta voidaan parhaassa tapauksessa estää epäilyn syyllistymistä uusiin rikoksiin ja saada hänelle myös valituksi tässä suhteessa tarkoituksemukaisin seuraamus.

Nuoren sosiaalisen tilanteen selvittäminen (nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämistä koskevan lakiehdotuksen 3 §), jossa sosiaaliviranomainen selvittää epäilyn sosiaalisen tilanteen ja ohjaa hänet tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhtyy niiden järjestämiseen, liittyisi kaikkiin alle 15–20-vuotiaiden tekemäksi epäiltyihin rikoksiin sillä poikkeuksella, että selvittämistä ja ohjaamista ei tarvitsisi lakiehdotuksen 2 §:stä johtuen tehdä, jos esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa

virallisen syyttäjän harkittavaksi tai jos rikos on tehty epäillyn ollessa 18–20-vuotias ja asiassa käytetään rangaistusmääräysmenettelyä. Näin ollen sosiaalisen tilanteen selvittämisen ja tukitoimiin liittyvän harkinnan ja niihin ohjaamisen piiriin tulisi vuoden 2002 rikostilastojen perusteella noin 22 000 rikoksesta epäiltyä, joista noin 12 500 olisi alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista epäiltyjä ja 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista epäiltyjä noin 9 500.

Sosiaaliviranomaisen tulisi laatia sosiaalisen tilanteen selvittämisessä hankittuihin tietoihin perustuva sosiaaliselvitys virallisen syyttäjän pyynnöstä, jonka esittäminen edellyttäisi, että teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus. Samoilla edellytyksillä Kriminaalihuoltolaitoksen olisi arvioitava sitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Kriminaalihuoltolaitos laatisi tekemästään arvioinnista seuraamusselvityksen. Vuonna 2002 sakkoa ankarampaan rangaistukseen tuomittiin 15–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista 4 582 rikoksentehtäjää, joista 1 043 oli syyllistynyt rikoksiin alle 18-vuotiaana ja 3 539 mainitun iän saavuttamisen jälkeen.

Laki nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä lisäisi poliisin tehtäviä niin, että sen tulisi ilmoittaa sosiaaliviranomaiselle myös niistä 18–20-vuotiaiden tekemiksi epäillyistä noin 9 500 rikoksesta, joiden kohdalla ei käytetä rangaistusmääräysmenettelyä (lakiehdotuksen 2 §). Ilmoitustapaa ei laissa säädettäisi, mutta lähinnä kysymykseen tulisi rikosilmoituksen kopion tai tulosteen toimittaminen sosiaaliviranomaiselle. Mainittu määrä, ilmoittamisvelvollisuuden täyttämiseen riittävän työn vähäisyys ja jakautuminen koko maahan huomioon ottaen poliisille asetetusta lisävelvollisuudesta ei voida katsoa aiheutua poliisin lisähenkilöstön tarvetta.

Nykyisen henkilötutkinnan tekee yleensä alle 18-vuotiaille epäillyille sosiaaliviranomainen ja 18–20-vuotiaille epäillyille Kriminaalihuoltolaitos. Tilastotietojen mukaan tällaisia vain toisen viranomaisen tekemiä henkilötutkintoja tehtiin 1980-luvulla 7 000–8 000 vuodessa. Niistä oli kunnan sosiaaliviranomaisen tekemiä noin 3 000–4 000 ja loput kriminaalihuoltoyhdistyksen tekemiä. Kuntien sosiaalitoimien tekemien henkilötutkintojen viime vuosien määrät eivät ole puuttuvien tilastotietojen vuoksi selvillä. Kriminaalihuoltolaitoksessa on viime vuosina tehty noin 2 500–3 000 henkilötutkintaa vuodessa.

Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisen käyttöön ottamisen vaikutukset eivät selviä pelkästään asioiden lukumäärätietoja tarkastelemalla. Tilanteen selvittämiseen liittyy henkilötutkinnasta poiketen viranomaisten tehtävänjako, jossa sosiaaliviranomainen ja Kriminaalihuoltolaitos hankkivat omaan toimialueeseensa liittyviä tietoja. Toisaalta tilanteen selvittämistä koskevat säännökset on laadittu sillä tavalla joustaviksi, että sosiaalisen tilanteen selvittämisen ja selvitysten laatimisen aiheuttaman työn laajuus vaihtelee huomattavastikin tapauksesta riippuen. Esimerkiksi lastensuojeluun tai sosiaalihuoltoon liittyvä aikaisempi tai parhaillaan voimassa oleva asiakassuhde voi johtaa siihen, että mitään erityistä tiedonhankintaa ei tarvita. Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn

tilanteeseen liittyviä seikkoja myös tulee sosiaaliviranomaisen tietoon muuta kautta kuin tilanteen selvittämisen yhteydessä, esimerkiksi kuulusteluihin osallistumisen yhteydessä.

Alle 18-vuotiaiden epäiltyjen asioissa on huomattava se, että sosiaaliviranomaiset toimivat niissä nykyisinkin, vaikka eivät tekisikään henkilötutkintaa. Ikäryhmään kuuluvien rikoksista tulee tieto sosiaaliviranomaisille ja kutsu kuulusteluun. Tämän tiedonsaannin yhteydessä sosiaaliviranomaiset käytännössä tarvittaessa selvittävät epäillyn tilannetta ja esimerkiksi lastensuojelutoimenpiteiden tarpeellisuutta.

Ilmeistä joka tapauksessa on, että nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä aiheutuvat tehtävät lisäävät sosiaaliviranomaisten tehtäviä tavalla, joka edellyttää näitä tehtäviä hoitavien henkilöiden lukumäärän lisäämistä koko maassa nuorten tekemien rikosten alueellisen jakautuman mukaisesti. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen tämä työmäärän lisääntyminen liittyy ennen kaikkea siihen, että selvittämisen piiriin tulisi 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista epäiltyjä noin 9 500. Kuten edellä todettiin, näiltä osin selvitystyötä saattaa helpottaa aikaisempi asiakassuhde. Esimerkiksi Helsingin kaupungin kohdalla lisätyö voisi tarkoittaa kahden henkilötyövuoden lisäystä, mitä vastaisi koko maassa noin 20 sosiaalityöntekijän lisäystä.

Kriminaalihuoltolaitos joutuisi aikaisemmin esitettyjen seuraamuksiin liittyvien lukumäärätietojen perusteella arvioimaan seuraamusvalintaan liittyviä seikkoja ja laatimaan seuraamusselvityksen noin 4 500–5 000 asiassa vuosittain. Tämä lukumäärä yrittää huomattavasti Kriminaalihuoltolaitoksen nykyisin laatimien henkilötutkintojen määrän. Rikoksesta epäilty pitäisi myös pääsääntöisesti tavata seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä. Vaikka asioiden edellyttämän työmäärän laajuus vaihtelee suuresti, vaikka aikaisempien asioiden perusteella saattaa olla jo epäilystä valmiiksi tietoa ja vaikka seuraamusselvitys osin perustuu sosiaaliselvitykseen, nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen käyttöön ottaminen lisää Kriminaalihuoltolaitoksen henkilöstötarvetta 9 henkilötyövuodella vuonna 2007, mistä aiheutuu 319 000 euron kustannuslisäys. Kun lisäksi arvioidaan, että 3 000 seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä epäillylle on suoritettava korvaus matkakustannuksista korvauksen keskiarvon ollessa 13 euroa, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi maksettava matkakustannusten korvauksena 39 000 euroa.

4.3. Esitutkintaa ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia koskevat ehdotukset

Esitutkintalain uudessa 10 a §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, tutkinnanjohtajan on tarvittaessa huolehdittava siitä, että epäillylle määrätään jo esitutkintaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 3 momentin 2 kohdassa tarkoitettu puolustaja ja että tämä tai muu avustaja on läsnä esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa. Velvollisuutta ei olisi käytännössä vähäisissä rikoksissa, joihin kuuluvat ennen kaikkea sakolla

rangaistavat myönnetyt rikokset. Toisaalta sellaisissakin asioissa saattaa olla piirteitä (esimerkiksi huomattavan vahingon aiheuttaminen), jotka edellyttävät avustajaa esitutkintaan.

Puolustajalla on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan oikeus saada valtion varoista palkkio ja korvaus. Ne jäävät yleensä alle 18-vuotiaan rikosasioissa kokonaan valtion maksettavaksi epäillyn varattomuuden vuoksi. Oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen (389/2002) 5 §:n mukaan palkkio avustamisesta esitutkinnassa on 127 euroa enintään kahden tunnin käsittelystä. Kahden tunnin yli menevältä osin palkkio on 6 §:n mukaisesti 91 euroa tunnilta. Lisäksi puolustajalla on oikeus saada korvaus kuluista, joista tärkeimpiä ovat matkakulut. Poikkeuksellisinä aikoina suoritetusta avustamisesta palkkio maksetaan asetuksen 8 §:n mukaisesti korotettuna. Avustustehtäviä joudutaan suorittamaan myös iltaisin ja viikonloppuisin.

On vaikeaa arvioida, minkä verran esitutkintalain uusi 10 a § lisää valtion varoista maksettavia palkkioita ja kulukorvauksia. Mitään tilastointia ei ole siitä, kuinka paljon avustajia nyt osallistuu alle 18-vuotiaiden epäiltyjen esitutkintaan. Toisaalta käytännön kokemuksen mukaan tähän ikäryhmään kuuluvilla epäillyillä on jo nykyisin avustajia esitutkinnassa, näin varsinkin vakavissa rikoksissa. Toisaalta 10 a §:n soveltaminen riippuisi tutkinnanjohtajan harkinnasta, kun toimenpiteisiin puolustajan määräämiseksi on ryhdyttävä vain tarvittaessa. Avustamiseen menevä aika on myös tapauskohtaista. Tältä pohjalta voidaan arvioida, että esitutkintalain 10 a § jonkin verran lisääisi valtion varoista maksettavia palkkioita ja kulukorvauksia. Tarkkaa määrää ei kuitenkaan kyetä arvioimaan.

Nuoren rikosasian käsittelyyn koskevia ehdotuksia liittyy virallisen syyttäjän toimintaan. Syyttämättäjättämisperusteisiin ehdotetaan lisättäväksi sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luku 8 § 1 kohta). Syyteratkaisun kiirehtimisestä asiassa, jossa alle 18-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen, säädettäisiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa. Viimeksi mainittuun pykälään lisättäisiin uusi 3 momentti, jonka mukaan syyttäjä voisi lykätä syyteratkaisuaan tietyissä tapauksissa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun uuden 9 a §:n mukaan, jos virallinen syyttäjä jättää sen tai muun lain nojalla syytteen nostamatta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tai lykkää syyteratkaisuaan, päätös olisi annettava tiedoksi rikoksesta epäillylle henkilökohtaisessa tapaamisessa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Syyttäjän toimintaa koskevat ehdotukset liittyvät lukuisiin eri puolella Suomea olleisiin ja parhailtaan oleviin kokeiluihin, jotka eivät ole tietävästi edellyttäneet syyttäjälaitoksen voimavarojen lisäämistä. Tämä koskee ennen kaikkea syyteratkaisun lykkäämistä. Myös syyttäjän ja epäillyn tapaamisia käytetään alle 18-vuotiaiden rikosasioissa. Syyteratkaisun kiirehtimistä vastaava säännös on jo nykyisin laissa, nyt vain muutettaisiin ratkaisevaksi epäillyn ikä rikoksentekohetkellä.

Tätä kautta näiden kiirehdittävien asioiden lukumäärä saattaa jonkin verran lisääntyä. Uuden syyttämättäjättämisperusteen ei voi katsoa lisäävän syyttäjän työmäärää, koska sitä kautta vähenee tuomioistuimeen saatettavien asioiden määrä. Samoin syyteratkaisujen lykkääminen johtaa syyttämättä jättämisen aikaisempaan suurempaan käyttöön sekä vastaavasti oikeudessa käsiteltävien asioiden ja oikeuskäsittelyyn liittyvien työvaiheiden vähenemiseen.

Nykyisin 15–17-vuotiaana tehdyistä rikoksista tehdään vuosittain noin vajaat 1 000 syyttämättä jättämispäätöstä, jotka perustuvat osittain tekijän nuoreen ikään ja samalla tai nuoruusperusteen sijasta myös muihin syyttämättäjättämisperusteisiin. Tällä hetkellä käytettyjen syyteratkaisujen lykkäämisen lukumääristä ei ole tilastotietoja. Tämän esityksen eräänä tarkoituksena on, että syyttämättä jättämistä käytettäisiin nykyistä enemmän sillä tavalla, että uuden syyttämättäjättämisperusteen (sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen) ja syyteratkaisun lykkäämisen kautta voidaan aikaisempaa paremmin ottaa huomioon epäillyn uusintarikollisuutta estävää hyödyllistä toimintaa, jolloin tuomioistuimessa käsiteltävien asioiden ja vastaavasti nuoren kannalta usein merkityksellisten sakkorangaistusten lukumäärä vähenisi.

On vaikeaa arvioida, kuinka paljon tapaamistilaisuutta edellyttäviä syyttämättä jättämisiä ja syyteratkaisun lykkäämisiä kaiken kaikkiaan tulisi. Tapaamistilaisuuksia saattaisi olla alle 2 000, joista osa samoissa asioissa ensin syyteratkaisun lykkäämisen ja sitten syyttämättä jättämisen yhteydessä. Syyttäjän toimintaan liittyvät ehdotukset johtaisivat edellä mainituin tavoin kuitenkin siihen, että asioita nykyistä vähemmän käsiteltäisiin tuomioistuimessa. Tämä puolestaan viittaa siihen, että ehdotusten syyttäjäyksiköille aiheuttamaa lisätyötä voidaan pitää suhteellisen vähäisenä.

4.4. Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistuksen ikärajan nostaminen 21 vuoteen sekä mahdollisuus suorittaa nuorisorangaistusta osittain tai jopa poikkeustapauksissa kokonaan mielenterveys- tai päihdehoitona lisääisivät nuorisorangaistuksen täytäntöönpanokustannuksia huomattavasti.

Nuorisorikostoimikunta arvioi (mietinnön I osa, sivut 63–65), että nuorisorangaistuksia tuomittaisiin vuosittain noin 550, joista hoitoa sisältävien tuomioiden osuus olisi 80. Osa nuorisorikostoimikunnan vaikutusarvioinnista koski nuorisorangaistuksen vakinaistamista ja laajentamista koko maahan alle 18-vuotiaiden tekemien rikosten seuraamuksena. Vuonna 2005 tapahtuvaa vakinaistamista ja laajentamista koskeva hallituksen esitys (HE 102/2004 vp) on eduskunnan käsiteltävänä.

Nuorisorangaistuksen vakinaistamista ja laajentamista koskevassa hallituksen esityksessä arvioidaan, että uuden lain soveltamisen päästyä täyteen vauhtiin nuorisorangaistuksia tullaan tuomitsemaan vuosittain 300. Nuorisorikostoimikunnan laskelmiin verrattuna tämä tarkoittaisi sitä, että ikäryhmän laajentamisen vaikutus olisi 250 nuorisorangaistusta. Näistä merkittävä osa koskisi tapauksia, joissa

nyt tuomitaan 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista ensimmäiseen lyhyehköön ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Nuorisorangaistuksia tuomittaisiin kuitenkin runsaasti myös sellaisille 18–20-vuotiaana rikoksiin syyllistyneille, joille nyt tuomitaan pitkiä ehdollisia vankeusrangaistuksia.

Nuorisorangaistuksen ikäryhmän laajentamisen vaikutuksia arvioitaessa on otettava huomioon se, että ehdollisen vankeusrangaistuksen ja samalla sen valvonnan käytön arvioidaan vähentyvän jonkin verran. Mainittu vaikutus ei välttämättä koko maahan jakautuminen erityisesti huomioon ottaen aiheuta mainittavaa säästöä. Sen sijaan ehdottomien vankeusrangaistusten vähentymisestä voidaan arvioida aiheutuvan mainittavaa säästöä. Jos esimerkiksi enintään 6 kuukauden ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittaisiin vuodessa alun toista sataa vähemmän kuin ennen ikäryhmän laajentamista, jos niiden kesto olisi tilastollisen jakauman mukainen, jos vankipäivän muuttuvat kustannukset lasketaan 19 euroksi vankia kohden ja jos vankeusrangaistuskomitean ehdotuksen mukaisesti alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta pääsisi ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on kärsitty puolet, säästö olisi vuodessa yli 100 000 euroa.

Nuorisorangaistuksen ikäryhmän laajentaminen vaikuttaisi vuonna 2007 niin, että alustavia toimeenpanosuunnitelmia laadittaisiin vuoteen 2006 verrattuna 300 enemmän ja nuorisorangaistuksia tulisi täytäntöön pantavaksi 100 enemmän. Vuonna 2008 alustavia toimeenpanosuunnitelmia laadittaisiin yhteensä noin 400 enemmän ja täytäntöön pantavia rangaistuksia olisi 250 enemmän. Nämä muutokset edellyttäisivät Kriminaalihuoltolaitoksen henkilöstön lisäämistä niin, että lisätyövoiman tarve olisi 8 henkilötyövuotta vuonna 2007 (283 000 euroa) ja sen lisäksi 13 henkilötyövuotta vuonna 2008 (425 000 euroa).

Nuorisorangaistuksen laajentamisesta 18–20 -vuotiaana tehtyihin rikoksiin aiheutuisi tuomitun matkakustannusten korvausten lisääntymistä 55 000 eurolla vuonna 2007 ja sen lisäksi 80 000 eurolla vuonna 2008. Muiden täytäntöönpanokulujen (300 euroa/rangaistus) lisäykset olisivat vastaavasti 30 000 euroa ja 45 000 euroa.

Vuonna 2007 arvioidaan täytäntöönpanoon tulevan 40 hoitoa sisältävää nuorisorangaistusta, vuonna 2008 hoitoa sisältäviä rangaistuksia olisi jo 80. Jos hoitoa sisältävä nuorisorangaistus käsittäisi keskimäärin laitoshoidon kaksi kuukautta ja avohoitoa kahdeksan kuukautta ja jos laitoshoidon kustannukset olisivat keskimäärin 400 euroa vuorokaudelta ja kahdeksan kertaa kuukaudessa tehtävien avolaitoskäyntien hinta 40 euroa käyntikerralta, laitoshoidokustannukset olisivat 960 000 euroa ja avohoitokustannukset 256 000 euroa vuonna 2007 eli yhteensä 1 216 000 euroa. Seuraavana vuonna hoitokustannukset lisääntyisivät vastaavilla määrillä.

Edellä kerrottu tarkoittaa sitä, että nuorisorangaistuksen valmistelua (alustavan toimeenpanosuunnitelman laatiminen) ja täytäntöönpanopanoa varten lisämäärärahaa tarvittaisiin vuonna 2007 edeltävään vuoteen verrattuna 1 584 000 euroa ja vuonna 2008 vuoteen 2007 verrattuna

1 766 000 euroa. Ikäryhmän laajentamisen ja sisällöllisen muuttamisen vakiinnuttua vuotuiset lisäkustannukset olisivat siis 3 350 000 euroa.

5. Asian valmistelu

Oikeusministeriö asetti 10 päivänä lokakuuta 2001 toimikunnan valmistelemaan nuoria rikoksentekejiä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamista. Toimikunta luovutti laajan kaksiosaisen mietintönsä 6 päivänä maaliskuuta 2003. Toimikunnan mietinnöstä pyydettiin kirjallinen lausunto 78 viranomaiselta ja organisaatiolta. Lausuntokierros oli kaksiosainen mietinnön I osaa (lakiehdotukset) koskevan päätyttyä 30 päivänä toukokuuta 2003 ja II osaa (lähinnä kansainvälinen vertailu, taustatiedot ja muut kannanotot kuin lakiehdotukset) koskevan päätyttyä 29 päivänä elokuuta 2003. Lausunnoista on laadittu oikeusministeriössä tiivistelmä (oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:29).

Nuorisorikostoimikunnan jälkeen nuorten epäiltyjen rikosasioiden käsittelemistä ja seuraamusjärjestelmää koskevan lainsäädännön uudistamista on jatkettu oikeusministeriön 7 päivänä lokakuuta 2003 asettamassa työryhmässä. Työryhmän tehtävänä oli laatia nuorisorikostoimikunnan ehdotusten ja niistä annettujen lausuntojen perusteella ehdotus hallituksen esitykseksi. Ehdotuksen tuli sisältää myös säännökset arestista tai muusta elektronisesti valvotusta liikkumavapauden rajoittamisesta, jonka tarkoituksena on estää uusien rikosten tekeminen. Työryhmä luovutti mietintönsä 14 päivänä lokakuuta 2004 (oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12).

6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

Osa nuorista rikoksentekejiä annetun lain säännöksistä liittyy vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon. Sen uudistamista koskeva hallituksen esitys tultaneen antamaan eduskunnalle syksyllä 2004. Nuorista rikoksentekejiä annetun lain säännösten kumoaminen on jaettu näiden kahden hallituksen esityksen välille.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momenttia ja oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 5 a §:n 1 momenttia koskevien muutosehdotusten käsittelyn yhteydessä on otettava huomioon se, että näihin lainkohtiin liittyvät muutokset ovat muutenkin valmisteilla. Lähiaikoina ollaan antamassa eduskunnalle hallituksen esitykset, joista toisessa ensiksi mainittu pykälä ehdotetaan muutettavaksi ja toisessa jälkimmäinen pykälä ehdotetaan kumottavaksi uuden oikeudenkäynnin julkisuuslain säätämisen yhteydessä.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Laki esitutkintalain muuttamisesta

4 b §. Esitutkintalain uudessa 4 b §:ssä ehdotetaan viitattavaksi poliisin velvollisuuteen ilmoittaa nuoren rikoksesta sosiaaliviranomaiselle, mistä säädettäisiin nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisestä annetun lain 2 §:ssä.

Lakia nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisestä sovelletaan alle 21-vuotiaana tehtyyn rikokseen, jota siinä laissa kutsutaan nuoren rikokseksi. Rikoksesta epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisestä ja sosiaaliselvityksen laatimisesta vastaisi sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (sosiaaliviranomainen). Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisestä ehdotetun lain 2 §:n mukaan poliisin olisi pääsääntöisesti viipymättä ilmoitettava nuoren rikoksesta sosiaaliviranomaiselle, jonka olisi saatuaan tiedon rikoksesta viipymättä käynnistettävä epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen ja ohjattava hänet tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen.

Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisen kattavan yhtenäisen sääntelyn vuoksi on tarkoituksenmukaista, että poliisin ilmoitusvelvollisuuden tarkemmin määrittelevä säännös on tilanteen selvittämistä koskevassa annettavassa laissa. Esitutkintalain viittaussäännös muistuttaisi ilmoitusvelvollisuudesta.

6 §. Pykälän uudessa 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta tutkinta on toimitettava kiireellisesti. Käsitettä ”rikollinen teko” käytetään niin tässä säännöksessä kuin muutenkin tässä esityksessä kuvaamaan alle 15-vuotiaan menettelyä, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja olisi rikosoikeudellisen vastuukärräjän saavuttaneen tekemänä rangaistava teko. Lisäksi säännöksessä käytetään esitutkinnan asemesta käsitettä ”tutkinta”, koska se koskee 15–17-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäiltyyn kohdistuvien esitutkintatoimenpiteiden lisäksi niitä toimenpiteitä, joita alle 15-vuotiaana tehdystä teosta epäiltyyn kohdistetaan 17 a §:n 2 momentin nojalla. Vastaavasti 8 a §:ssä puhutaan ”tutkintatoimenpiteistä”.

Nykyisen esitutkintalain 6 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Voimassa olevan lain mukaan poliisilla ei ole velvollisuutta nuorta epäiltyä koskevien toimenpiteiden erityisen nopeaan suorittamiseen. Nopeasti suoritetulla esitutkinnalla voidaan korostaa teon ja siitä tulevan seurauksen suhdetta. Kuulustelun ja muiden tutkintatoimenpiteiden erityisellä nopeudella voidaan myös korostaa sitä, että tekoon suhtaudutaan vakavasti, mikä voi osaltaan myös ehkäistä uusia rikoksia tai rikollisia tekoja. Vaikka esitutkinta on jo nykyisen 6 §:n nojalla toimitettava ilman aiheetonta viivytystä kaiken ikäisten rikoksesta ja vastaavasta teosta epäiltyjen kohdalla, ehdotetulla 2 momentilla halutaan korostaa alle 18-vuotiaiden epäiltyjen asioiden erityisen nopeata käsittelyä.

Ehdotettava säännös lähtee siitä nykyisen sääntelyn ja tähän esitykseen sisältyvien muiden menettelysäännösten mukaisesta lähtökohdasta, että erityiskohteluun liittyen ratkaisevaa on nimenomaan 18 vuoden ikä. Nopeuttamisen tavoitteetkin ovat sellaisia, että niillä voidaan olettaa olevan sitä enemmän merkitystä mitä nuoremasta epäilystä on kysymys.

8 a §. Esitutkintalain uudessa 8 a §:ssä ehdotetaan säädettäväksi alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelemisesta esitutkinnassa tavalla, joka vastaa esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:ssä tällä hetkellä olevaa sääntelyä.

Pykälän 1 momentin mukaan alle 18-vuotiasta rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu epäillylle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Kuulustelu ja muut toimenpiteet tulee suorittaa epäillyn ominaisuudet huomioon ottavassa asianmukaisessa ilmapiirissä, jolla voidaan rikostutkinnallisten tavoitteiden lisäksi edistää mahdollisuutta puuttua vaikuttavasti ja kasvattavalla tavalla nuoren tekoon. Erityisesti epäillyn rikolliseksi leimaamisen välttämiseksi olisi kiinnitettävä huomiota siihen, ettei tieto tutkintatoimenpiteistä leviä hänelle tärkeässä ympäristössä. Sen vuoksi ja muutenkin tutkintatoimenpiteet tulisi pyrkiä suorittamaan esimerkiksi siten, että ne eivät haittaa epäillyn koulunkäyntiä tai työntekoa.

Pykälän 2 momentin mukaan ensinnäkin alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet olisi mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Pykälän 1 momentin mukaisesta lapsen ja nuoren erityiskohtelusta jo seuraa, että kuulustelun tai muun toimenpiteen suorittavan poliisimiehen tulisi olla erityisesti heidän asioidensa käsittelyyn erikoistunut. Poliisin asemaa nuorten tekemien rikosten käsittelyssä korostaa se, että sen selvitettäväksi tulevat kaikki rikokset, kun taas toimenpiteistä luopumisen kautta asioiden määrä on pienempi virallisilla syyttäjillä ja tuomioistuimilla. Poliisin erikoistumiseen kuuluu myös taito ohjata nuori epäilty sellaisen toiminnan (esimerkiksi sovittelu) pariin, jolla voidaan estää uusien rikosten tekemistä.

Poliisimiesten erikoistumiseen on tärkeää kiinnittää huomiota säätämällä siitä laissa. Varsinkin pienempien poliisilaitosten voimavarat huomioon ottaen velvollisuutta erikoistumiseen ei voida kuitenkaan säätää ehdottomaksi. Lisäksi poliisimiehen perusammattitaitoon kuuluu kyky tarvittaessa hoitaa kaiken ikäisiin epäiltyihin liittyvää rikostutkintaa.

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn ikä, kehitystaso, mielentila ja tai hänen ominaisuutensa muuten saattavat olla sellaisia, että tutkintatoimenpiteen suorittamisesta aiotulla hetkellä tai myöhemminkin saattaa aiheutua hänelle haittaa. Samalla saattaa kyseenalaistua tutkintatoimenpiteen rikostutkinnallinen tarkoituksenmukaisuus. Pykälän 2 momentin toisen virkkeen mukaan esitutkintaviranomaisen olisikin tarvittaessa mahdollisuuksien mukaan neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Ilmaisulla ”mahdollisuuksien mukaan” tarkoitetaan sitä, että asiantuntijan kuulemisesta voitaisiin poiketa esimerkiksi, jos tutkintatoimenpide joudutaan suorittamaan keskellä yötä tai jos asiantuntijaa ei voida käytännön syistä kuulla ilman huomattavia vaikeuksia. Tutkintatoimenpide olisi pyrittävä lykkäämään, jos este asiantuntijan kuulemiselle on poistettavissa.

10 a §. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi tutkinnanjohtajan velvollisuudesta huolehtia siitä, että alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä on tietyissä tapauksissa jo esitutkinnassa avustaja. Tutkinnanjohtajan olisi tarvittaessa huolehdittava siitä, että epäillylle määrätään jo esitutkintaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa

annetun lain 2 luvun 1 §:n 3 momentin 2 kohdassa tarkoitettu puolustaja ja että tämä tai muu avustaja on läsnä esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa.

Esitutkintalain 10 §:n 1 momentin mukaan asianosaisella on oikeus käyttää avustajaa jo esitutkinnassa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Epäillyn ollessa alle 18-vuotias oikeutta avustajaan ei voida kuitenkaan pitää riittävänä. Nuori rikoksesta epäilty ei välttämättä kykene itse arvioimaan avustajan tarvetta eikä hoitamaan puolustustaan riittävän hyvin.

Muutenkin avustajan läsnäololla voidaan esimerkiksi ehkäistä epäselvyytilanteiden syntymistä nuoren kuulustelussa ja näin edistää asian käsittelyä esitutkinnassa ja tuomioistuimessa. Vaikka avustajan merkitys on ennen kaikkea oikeudellisen asiantuntemuksen tarjoamisessa, hän voi muutenkin tukea epäiltyä asian käsittelyn eri vaiheissa. Nykyisin tuomioistuin saattaa joutua hankkimaan epäillylle avustajan vasta esimerkiksi käräjäoikeuden pääkäsittelyä edeltävänä päivänä. Seuraamusvalinnan kannalta on kuitenkin tärkeää, että avustaja ehtii riittävästi perehtyä epäillyn olosuhteisiin ja rikoksen taustatekijöihin.

Myös alle 18-vuotiaalla epäillyllä on esitutkinnassa oikeus saada avustaja, johon hän luottaa ja jolla on tosiasialliset mahdollisuudet asian ajamiseen. Rikoksesta epäillyn oikeutta itse valita avustajansa korostetaan kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, esimerkiksi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kappaleen c kohdassa. Avustajaa hankkiessaan tutkinnanjohtajan tuleekin kysyä epäillyn mielipidettä avustajan henkilöstä. Siinä yhteydessä epäillylle voidaan myös tarjota tutkinnanjohtajan tiedossa olevia vaihtoehtoja. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan puolustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja, erityisesti syystä myös muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa olla asiamiehenä. Tämä vastaa oikeusapulain 8 §:ssä olevaa sääntelyä avustajasta.

Kun poliisin tietoon tulee alle 18-vuotiaaseen kohdistuva rikosepäily, joka johtaa kuulusteluun tai muihin esitutkintatoimenpiteisiin, asiasta olisi ilmoitettava tutkinnanjohtajalle, jonka olisi sitten pääsääntöisesti ryhdyttävä toimenpiteisiin puolustajan hankkimiseksi epäillylle. Puolustajan määrääminen edellyttää lisäksi, ettei oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaisesti ole ilmeistä, ettei epäilty tarvitse puolustajaa. Mainitun lain 2 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan puolustajan määrää se tuomioistuin, jossa rikosasia voidaan panna vireille.

Erityisiä tutkinnanjohtajan toimenpiteitä puolustajan määräämiseksi ei tarvita, jos epäillyllä on jo avustaja, joka huolehtii puolustajan määräyksen saamisesta. Muuten puolustajan määräämisen tarvetta arvioitaessa tulee erityisesti kiinnittää huomiota rikoksen lajiin ja vakavuuteen. Puolustajaa ei tarvita eikä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan myöskään määrätä, jos rikos on vähäinen. Sellaisena on esimerkiksi pidettävä epäillyn alustavasti myöntämää tekoa, josta ei todennäköisesti seuraisi sakkoo ankarampaa rangaistusta.

Toisaalta puolustajan tarvetta ei voida sitoa pelkästään rikoksesta tulevaan rikosoikeudelliseen seuraamukseen. Huomioon on otettava myös esimerkiksi vahingonkorvausvelvollisuus ja muut vastaavat tosiasialliset seuraukset, joita epäillylle voi rikoksesta aiheutua. Puolustajan tarvetta arvioitaessa on kokonaisharkinnassa kiinnitettävä huomiota myös epäillyn mielipiteeseen, jos hän ilmeisesti kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Puolustajan määrääminen ei kuitenkaan edellytä epäillyn pyyntöä tai suostumusta.

Puolustajan hakemisen yhteydessä tutkinnanjohtajan olisi ohjattava epäilty hakemaan oikeusaputoimistosta oikeusapupäätös, jotta avustajan palkkio ja kulujen korvaus eivät jää epäillyn maksettaviksi. Käytännössä alle 18-vuotias rikoksesta epäilty ei yleensä kykene itse suorittamaan näitä menoja. Luonnollisesti ohjausta ei tarvittaisi, jos epäillyllä j on avustaja, josta tulee oikeusapulain tarkoittama avustaja ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain tarkoittama puolustaja.

Pykälän mukaan olisi lisäksi harkittava puolustajan tai muun avustajan läsnäolotarve yksittäistä esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa. Muulla avustajalla tarkoitetaan tässä yhteydessä avustajaa, jota ei ole vielä ehditty määrätä puolustajaksi taikka joka epäillyllä muuten jo on, mutta jota ei esimerkiksi asian vähäisyyden vuoksi tulla puolustajaksi määräämään. Esitutkintatoimenpiteiden ja erityisesti kuulustelun suorittamiseen ilman avustajan läsnäoloa tulisi suhtautua pidättyvästi silloin, kun kysymyksessä on rikosasia, jossa epäillyllä on puolustajan tarve tai jossa hänellä jo muuten on valmiiksi avustaja. Esimerkiksi nuoren hallussa olevan alkoholiuomapullon pois ottaminen ja rikosentekovälineen takavarikoiminen ovat toimenpiteinä niin vähäisiä, että avustajan läsnäoloa ei tarvittaisi.

Esitutkintatoimenpide on pyrittävä ajoittamaan niin, että avustaja saadaan hankittua ja kutsuttua ja että avustajalla on tosiasiallisesti mahdollisuus olla läsnä esimerkiksi kuulustelua toimitettaessa. Tämä tarkoittaa sitä, että koska mitään varsinaista oikeusaputoimistojen ja asianajajalaitoksen päivystysjärjestelmää ei ole, toimenpiteet tulee mahdollisuuksien mukaan suorittaa muina aikoina kuin iltaisin, öisin tai viikonloppuisin.

17 a §. Esitutkintalain uudessa 17 a §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että kun 15 vuotta nuoremman epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, häntä voidaan kuulustella teon johdosta. Teon johdosta voitaisiin myös toimittaa tutkinta sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa, teolla menetetyt omaisuudet saamiseksi takaisin, tutkinnanjohtajan katsoessa siihen olevan erityistä syytä tai sosiaaliviranomaisen sitä pyytäessä. Kuulustelusta ja tutkinnasta olisi soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasioissa on säädetty.

Joitakin kielellisiä tarkistuksia lukuun ottamatta ehdotettu pykälä vastaa nykyisin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 14 §:ssä olevaa sääntelyä. Alle 15-vuotiaaseen kohdistuvasta menettelystä käytettäisiin edelleen nimitystä ”tutkinta”, koska kysymyksessä ei ole varsinainen esitutkinta, jonka tarkoituksena on rikoksen selvittäminen oikeudenkäyntiä ja syyteharkintaa varten. Kysymyksessä on poliisilain 37–39 §:ssä säännellyn poliisitutkinnan tyyppinen tutkinta.

Alle 15-vuotiaan kuulusteleminen ja häneen kohdistuvien tutkintatoimenpiteiden suorittaminen saattavat palvella esimerkiksi asianomistajan tarpeita. Pykälän 2 momentin 2 kohdassa ehdotetaan erikseen mainittavaksi teolla menetetyt omaisuudet takaisin saaminen tutkinnan suorittamisen perusteena. Lisäksi asianomistajan tarve vahingonkorvauksen tai muun hyvityksen saamiseen esimerkiksi vakuutuksen tai sovittelun kautta voi edellyttää nyt kysymyksessä olevia toimenpiteitä. Sovittelu voi vaikuttaa myönteisesti myös rikollisesta teosta epäiltyyn.

Kuulustelu voi muutenkin ehkäistä uusia tekoja. Tämä vaikutus luonnollisesti yleensä korostuu silloin, kun läsnä ovat epäillyn huoltaja ja sosiaaliviranomaisen edustaja, joiden kuulusteluun saamiseen liittyvistä kysymyksistä ehdotetaan säädettäväksi esitutkintalain 33 a ja 33 b §:ssä.

Pykälän 2 momentin 3 kohdan mukaan tutkinta voitaisiin toimittaa, kun tutkinnanjohtaja katsoo siihen

olevan erityistä syytä. Sellainen syy saattaa liittyä ilman 4 kohdassa tarkoitettua pyyntöä tapahtuvaan lastensuojelun tarpeen selvittämiseen. Joissakin tapauksissa myös syytetyn etu saattaa vaatia esimerkiksi aiheettoman vahingonkorvausvaatimuksen torjumiseksi tutkinnan toimittamista.

Pykälän 2 momentin 4 kohdan nojalla tutkinta voitaisiin suorittaa, kun sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu monijäseninen toimielin, jota tässä esityksessä kutsutaan sosiaaliviranomaiseksi, sitä pyytää. Kysymyksessä on sosiaalihuollon toimeenpanosta huolehtiva toimielin, joka huolehtii niistä tehtävistä, jotka laissa säädetään sosiaalilautakunnan tehtäväksi. Käytännössä toimenpiteistä päättävät ja niistä huolehtivat sosiaalihuollon viranhaltijat ja muut sosiaalihuollon ammattihenkilöstöön kuuluvat. Rikollisesta teosta epäillyn lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen ja toimenpiteiden sisällön selvittäminen saattaa edellyttää tarkempaa tietoa hänen teostaan.

33 §. Esitutkintalain 33 §:ssä säädetään huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan oikeudesta olla läsnä alle 18-vuotiaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn kuulustelussa. Pykälän 4 momentissa säädetään kuulustelusta ilmoittamisesta mainituille edustajille ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon kuulustelussa ainakin yhdelle heistä. Pykälän nykyinen laajuus ja asiasisältö sekä 4 momenttiin tarvittavat muutokset huomioon ottaen ehdotetaan, että 4 momentti erotetaan pykälästä uudeksi 33 a §:ksi.

33 a §. Esitutkintalain uuden 33 a §:n 1 momentin mukaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta olisi etukäteen ilmoitettava 33 §:ssä tarkoitetuille läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille. Ainakin yhdelle heistä olisi varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa. Nämä lähtökohdat ovat myös nykyisessä esitutkintalain 33 §:n 4 momentissa. Kuulustelusta on siis ilmoitettava etukäteen molemmille epäillyn huoltajana olevalle vanhemmille.

Kuten nykyisen esitutkintalain 33 §:ää koskevissa hallituksen esityksen (HE 52/2002 vp) perusteluissa todetaan, esitutkinnan joutuisuusvaatimuksen kannalta on perusteltua, ettei esitutkintatoimenpiteiden ajoittamisessa tarvitse ottaa huomioon kaikkien puhevallan käyttöön oikeutettujen mahdollisuutta päästä kuulusteluun. Puhevallan käyttöoikeuden merkityksen säilyttämiseksi ainakin yhdelle edustajista tulisi kuitenkin varata tilaisuus tosiasiallisesti saapua kuulusteluun. Tavoiteltavaa on kuitenkin pyrkiä sopimaan kuulustelun ajankohdasta molempien vanhempien kanssa silloin, kun he molemmat ovat epäillyn huoltajia. Ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen voidaan luonnollisesti tehdä samalla kertaa.

Käytännössä ensisijainen keino ilmoitus- ja tilaisuudenvaraamisvelvollisuuden täyttämiseksi on puhelinsoitto huoltajille tai muille 33 §:n mukaisille edustajille. Ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen edellyttävät useita yrityksiä niissä tapauksissa, joissa edustajia ei heti puhelimitse tavoiteta. Mahdollista olisi myös esimerkiksi se, että poliisimies vie lapsen kotiin ja samalla suorittaa 1 momentin mukaiset toimenpiteet. Jos ilmoittaminen tapahtuu postitse, sähköpostitse tai muulla vastaavalla tavalla, ilmoittajan tulisi pyrkiä varmistautumaan yhteystietojen paikkansapitävyydestä.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon voidaan poiketa vain, jos 1 momentissa tarkoitettua edustajaa ei kyetä tavoittamaan tai ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät ole rikostutkinnallisista syistä mahdollisia ja epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Kuulustelusta ja sen sisällöstä olisi tällöin mahdollisimman pian ilmoitettava kuulustellun edustajalle. Pykälän 2 momentilla pyritään täsmentämään ja tiukentamaan niitä edellytyksiä, joiden vallitessa 1 momentissa säädetystä ilmoitus- ja tilaisuudenvaraamisvelvollisuudesta voitaisiin poiketa. Huoltajan läsnäoloa kuulustelussa voidaan pitää tärkeänä lapselle näin tulevan tuen vuoksi. Samalla huoltaja tulee kytketyksi asian käsittelyyn tavalla,

joka voi estää lapsen uusia rikoksia.

Nykyisen esitutkintalain 33 §:n 4 momentin mukaan etukäteinen ilmoittamisvelvollisuus on täytettävä, jos se käy vaikeudetta päinsä. Tilaisuuden varaamisesta säännöksessä oikeutetaan poikkeamaan, jos vajaavaltaista on välttämätöntä viipymättä kuulustella. Nyt ehdotettavan 33 a §:n 2 momentin mukaan sekä ilmoittamisvelvollisuudesta että tilaisuuden varaamisesta voitaisiin poiketa vain kiireellisissä kuulustelutilanteissa ja niissäkin vain sen jälkeen, kun huoltajia ja muita laillisia edustajia on yritetty kohtuudella edellytettävien keinoin tavoittaa. Lähtökohtana on se, että useissa tapauksissa edustaja on mahdollista saada myös kiireelliseen kuulusteluun. Toisaalta nuoren etukin saattaa joskus edellyttää sitä, että kuulustelun toimittamista ei pitkitetä tarpeettomasti sen vuoksi, että hänen vanhempiaan ei tavoiteta.

Pykälän 2 momentin mukaan kiireellisissä tapauksissa myös rikostutkinnalliset syyt oikeuttaisivat poikkeamaan ilmoittamisesta ja tilaisuuden varaamisesta. Esimerkkinä voidaan mainita tapaus, jossa huoltaja ja lapsi ovat epäiltynä osallisuudesta samaan rikokseen. Rikostutkinta tulisi joka tapauksessa pyrkiä järjestämään siten, että ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen ovat mahdollisia.

Nykyisen lain mukaan vajaavaltaisen kuulustelusta on ilmoitettava mahdollisimman pian hänen edustajalleen sellaisessa tapauksessa, jossa kuulustelu on ollut välttämätöntä viipymättä toimittaa. Uudessa 33 a §:n 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että ilmoitus on tehtävä kuulustelusta ja sen sisällöstä. Esimerkiksi lapsen huoltajana olevan vanhemman kannalta on tärkeää, että hän luotettavasti saa tiedon siitä, mistä rikoksesta lasta epäillään ja mitä lapsi on kuulustelussa kertonut. Vastaavat tiedot edustaja olisi saanut olemalla läsnä kuulustelussa. Suositeltavin tapa ilmoitusvelvollisuuden täyttämiseen on lähettää edustajalle kappale vajaavaltaisen kirjallisessa muodossa olevasta kuulustelukertomuksesta. Yksinkertaisissa tapauksissa kuulustelun sisältö voitaisiin ilmoittaa myös esimerkiksi puhelimitse.

33 b §. Esitutkintalain uudessa 33 b §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle olisi varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen olisi viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle. Sosiaaliviranomaista koskevasta tilaisuuden varaamis- ja kuulustelupöytäkirjan toimittamisvelvollisuudesta säädetään nykyisin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:ssä.

Nykyisen asetuksen säännöksen mukaan sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, kun lasta eli alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä, jollei tätä ole lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin perusteella pidettävä ilmeisesti tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaalilautakunnalle. Lastensuojelulain mainitussa säännöksessä säädetään, että sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Nyt ehdotettavassa säännöksessä korostetaan ensinnäkin erottelua alle 15-vuotiaana tehtyihin rikollisiin tekoihin ja 15-17-vuotiaana tehtyihin rikoksiin, koska tilaisuuden varaamista koskevan velvollisuuden tulee koskea molempia tekotyyppisiä. Nykyisen lain termi sosiaalilautakunta ehdotetaan korvattavaksi käsitteellä ”sosiaaliviranomainen”, joka on määritetty 17 a §:ssä tarkoittamaan sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimielintä.

Pykälässä myös selvästi erotettaisiin poliisille asetettu velvollisuus varata tilaisuus siitä harkinnasta, joka liittyy lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin nojalla sosiaaliviranomaisen edustajan tarpeeseen osallistua

kuulusteluun, mitä korostettaisiin poistamalla viittaus mainittuun säännökseen. Tilaisuuden varaamisella tarkoitetaan tässäkin yhteydessä sitä, että sosiaaliviranomaisen edustajan toiveet kuulustelun ajankohdasta ja mahdollisuudet päästä siihen otetaan huomioon ajankohdasta päätettäessä. Tilaisuus tulisi varata, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Tällä halutaan korostaa sitä, että poikkeamista tilaisuuden varaamisesta tulisi käyttää hyvin pidättyvästi. Esimerkiksi lievät, pikemminkin ajattelemattomuudesta tai ymmärtämättömyydestä tehdyt teot voisivat jäädä ulkopuolelle. Tyypillisiä sellaisia tekoja ovat ne, joista välittömästi annetaan epäillylle tiedoksi rangaistusvaatimusilmoitus.

Kunnan sosiaaliviranomaisen edustajan läsnäolon merkitys korostuu niissä tapauksissa, joissa lapsen kumpakaan huoltajaa ei saada kutsutuksi tai voida kutsua kuulusteluun. Mainittu seikka tulee ottaa huomioon harkittaessa tilaisuuden varaamista sosiaaliviranomaisen edustajalle. Tilaisuuden varaamisen yhteydessä sosiaaliviranomaiselle olisi ilmoitettava, jos poliisin tiedossa on, että huoltaja ei tule osallistumaan kuulusteluun.

Pykälän toisen virkkeen mukaan esitutkintaviranomaisen olisi nykyiseen tapaan toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

43 §. Esitutkintalain 43 §:ssä säädetään esitutkinnan päättämiseen liittyvistä toimenpiteistä. Pykälän 2 momentin 2 kohdan mukaan esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi, jos esitutkintaviranomainen on tutkinnan aloittamisen jälkeen päättänyt esitutkintalain 4 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitetulla perusteella luopua enemmistä toimenpiteistä. Tuolloin kysymyksessä on yleensä vähäinen sakolla sovitettava rikos, jossa asianomistajalla ei ole vaatimuksia. Esitutkintalain 43 §:n 3 momentin mukaan esitutkintaviranomainen voi pykälän 2 momentin 2 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen.

Esitutkintalain 43 §:n 3 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi toinen virke, jonka mukaan rikokseen alle 18-vuotiaana syyllistynyttä olisi henkilökohtaisesti puhuteltava, jollei puhuttelua ole tehty jo kuulustelun yhteydessä tai jollei sitä ole muuten pidettävä selvästi tarpeettomana. Kysymyksessä on siis tilanne, jossa asian jo tapahtuneen selvittämisen perusteella on selvää, että puhuteltava on syyllistynyt rangaistavaan menettelyyn.

Puhuttelulla voidaan korostaa vakavaa suhtautumista nuoren tekoon tapauksessa, jossa rikosasiaa eivät käsittele poliisin jälkeen virallinen syyttäjä ja tuomioistuin. Puhuttelun tulisi olla sen luonteinen suorittamistavaltaan ja sisällöltään, että se on omiaan ehkäisemään syyllistymistä uusiin rikoksiin. Uusista rikoksista varoittamisen lisäksi se voi käsittää opastusta ja neuvontaa rikosentekotilanteiden välttämiseksi. Puhutteluvollisuus olisi riippumaton siitä, annetaanko nuorelle huomautus vai ei.

Puhuttelu voitaisiin esimerkiksi keskustelunluonteisena pitää ennen esitutkinnan päättämistä kuulustelun yhteydessä. Tämä on myös työtä säästävä tapa puhuttelun suorittamiseen, koska tuolloin ei tarvitse ryhtyä erillisiin toimenpiteisiin puhuttelun järjestämiseksi.

Puhuttelu voitaisiin jättää suorittamatta, jos se olisi edellä mainituin tavoin jo tehty kuulustelun yhteydessä tai jos sitä olisi muuten pidettävä selvästi tarpeettomana. Selvästi tarpeeton puhuttelu olisi esimerkiksi silloin, kun rikokseen syyllistynyt nuori on käyttäytymisellään osoittanut kantavansa vastuun teostaan esimerkiksi hyvittämillä aiheuttamansa vahingon asianomistajalle. Nuori saattaa myös muuten katua tekoaan. Teosta ja tekijästä voidaan myös muuten joissakin tapauksissa päätellä, että teko tulee jäämään nuoren ainoaksi.

Pykälän 3 momentin toisen virkkeen mukaan puhuttelu olisi pääsääntöisesti pidettävä. Tämän vuoksi ja mainitun velvollisuuden merkityksen korostamiseksi puhuttelu tai syy sen pitämättä jättämiseen olisi merkittävä kuulustelupöytäkirjaan tai esitutkinnan lopettamista koskevaan päätökseen.

1.2. Laki pakkokeinolain muuttamisesta

1 luku. Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

2 b §. Alle 15-vuotiaan epäillyn kiinniottaminen. Uudessa pykälässä ehdotetaan säädettäväksi kiinniottamisesta silloin, kun alle 15-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon. Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttäminen edellyttää rikosta. Alle 15-vuotias henkilö voi syyllistyä tekoon, joka rikosoikeudellisen vastuukärajan saavuttaneen tekemänä olisi rangaistava rikos. Laissa ei säädetä edellytyksistä ja menettelystä, jotka liittyvät sellaisesta teosta epäillyn kiinniottamiseen. Käytännössä on katsottu (esimerkiksi Klaus Helminen - Kari Lehtola - Pertti Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot (2002), s. 515), että myös alle 15-vuotiaan kiinniottaminen ja nouto esitutkintaan ovat mahdollisia. Alle 15-vuotiaan oikeusasemaan voimakkaasti puuttuvan kiinniottamisen edellytyksistä ja eräistä muista siihen liittyvistä kysymyksistä tulee säätää lailla.

Pykälän *1 momentin* mukaan poliisimies saisi ottaa kiinni alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn enintään kolmen tunnin ajaksi, jos teosta rikoksena säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja jos kiinniottaminen on kuulustelun tai tutkinnan suorittamiseksi välttämätöntä. Jos kiinnipitämiseen on mainitun ajan kuluttua erityisiä syitä, sitä voitaisiin pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä jatkaa enintään yhdeksän tunnin ajan.

Rikollisella teolla tarkoitetaan tekoa, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja olisi 15 vuoden iän saavuttaneen tekemänä rangaistava rikos. Ilmaisua ”todennäköisin syin” käytetään tässä yhteydessä samassa merkityksessä kuin esimerkiksi pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 1 momentissa ja 8 §:n 1 momentissa säädettäessä pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksistä. Kiinniottaminen edellyttää suhteellisen vahvaa epäillyn syyllisyyttä tukevaa selvitystä.

Kiinniottamisella puututaan vapautta rajoittavana toimenpiteenä voimakkaasti sen kohteena olevan henkilön oikeusasemaan. Tämä näkökohta entisestään korostuu toimenpiteen kohdistuessa lapseen. Sen vuoksi pykälän soveltamisalaan eivät kuuluisi lievimmät rikokset eli teot, joista säädetty ankarin rangaistus on alle vuosi vankeutta. Muidenkin rikosten perusteella kiinniottamiseen tulee suhtautua pidättyväisesti pakkokeinojen käyttämisessä sovellettavan suhteellisuusperiaatteen mukaisesti.

Kiinniottaminen tulisi kysymykseen sekä kuulusteluun noudetun että poliisin verekseltään tavoittaman epäillyn osalta. Kysymyksessä olisi kiinniottaminen suppeassa merkityksessä, mikä tarkoittaa henkilön vapauden riistämistä lyhyeksi ajaksi kuulustelua ja mahdollisia muita tutkintatoimenpiteitä varten. Alle 15-vuotiaaseen kohdistettavan tutkinnan edellytyksistä ehdotetaan säädettäväksi esitutkintalain 17 a §:n 2 momentissa. Kiinniottamisen aikana tapahtuu henkilön poliisimiehen valtaan ottaminen, kuljettaminen poliisiasemalle tai muuhun esitutkinnan suorittamispaikkaan, siellä tapahtuva mahdollinen henkilöllisyyden selvittäminen sekä kuulustelu ja mahdolliset muut tutkintatoimenpiteet.

Kiinniottamisen tulisi olla välttämätöntä. Tällä tarkoitetaan erityisesti sitä, että kuulustelu tai tutkinta ei onnistuisi ilman kyseistä pakkokeinoa. Käytännössä tilanne on tuolloin yleensä sellainen, että epäilty esimerkiksi pyrkii pakoon tai muuten vastaavalla tavalla kieltäytyy myötävaikuttamasta asian selvittämiseen. Huomiota olisi kuitenkin kiinnitettävä myös tapauskohtaisiin olosuhteisiin. Jos esimerkiksi epäillyn mielentila on sellainen, että kuulustelemista heti teon jälkeen ei voida pitää lapsen edun mukaisena ja rikostutkinnan kannalta tarkoituksenmukaisena, vastentahtoista lasta koskevia toimenpiteitä ja samalla kiinniottamisen tarpeellisuuden arviointia tulisi lykätä.

Lasta kiinni pidettäessä on tärkeää kiinnittää huomiota siihen tapaan, jolla pakkokeino toteutetaan. Tältä osin on erityisesti otettava huomioon ehdotettu esitutkintalain 8 a §, joka koskee muun ohessa alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn kohtelemista esitutkinnassa. Pakkokeinolain 6 luvun 1 §:n mukaisesti alle 15-vuotiastakin epäiltyä saataisiin kiinnipitämisen aikana pitää lukitussa tilassa ainoastaan, jos se on välttämätöntä hänen poistumisensa estämiseksi.

Pääsääntöisesti kiinniottaminen voisi tapahtua enintään kolmen tunnin ajaksi. Erityisistä syistä kiinnipitämistä voitaisiin jatkaa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä enintään yhdeksän tuntia. Näistä ajoista yhteensä muodostuva ajanjakso vastaa esitutkintalain 21 §:n 2 momentissa olevaa. Siinä säädetään, että epäilty, jota ei ole pidätetty tai vangittu, on velvollinen olemaan läsnä esitutkinnassa enintään 12 tuntia. Koska kysymyksessä on ankara pakkokeino alle 15-vuotiaan epäillyn kannalta, pidättämiseen oikeutetun virkamiehen eli pakkokeinolain 1 luvun 6 §:n mukaisen yleensä poliisin päällystöön kuuluvan virkamiehen tulisi tehdä päätös siitä, jatketaanko kiinnipitämistä kolmen tunnin jälkeen. Kiinnipitämisen jatkamista yhdeksällä tunnilla voidaan pitää perusteltuna esimerkiksi silloin, kun huoltajaa ja sosiaaliviranomaisen edustajaa ei saada nopeasti kutsuttua kuulusteluun.

Pykälän 1 momentissa mainitut ajat ovat enimmäisaikoja, joita ei tule ilman tutkinnallista syytä käyttää täysimääräisesti. Kiinnipitäminen rikollisen teon vuoksi olisi lopetettavasti välittömästi sen jälkeen, kun tutkinnasta aiheutuvaa tarvetta siihen ei enää ole. Poliisilla saattaa olla jokin muu, esimerkiksi lastensuojelusta johtuva syy kiinnipitämisen jatkamiseen.

Pykälän 2 *momentin* mukaan epäiltyä ei saisi ottaa rikollisen teon vuoksi kiinni, jos se olisi hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen kohtuutonta. Laissa ei voida säätää mitään vähimmäisikää kiinni otettavalle lapselle, koska kiinniottamista harkittaessa on otettava huomioon erilaisia tutkinnan kohteena olevaan rikokseen ja epäillyn henkilöön liittyviä seikkoja. Lisäksi samanikäisten henkilöiden kehitystaso saattaa vaihdella. On kuitenkin selvää, että esimerkiksi alle 12-vuotiaan kiinniottamiseen täytyy olla erityisen painavia syitä. Myös tässä yhteydessä on otettava huomioon 8 a §:n 2 momentin mukainen velvollisuus tarvittaessa mahdollisuuksien mukaan neuvotella lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Pykälän 3 *momentin* mukaan rikollisen teon vuoksi kiinni ollutta ei saisi ilman erityistä syytä ottaa teon vuoksi uudelleen kiinni vapauttamista seuraavien 24 tunnin aikana. Esitutkintalain 21 §:n 3 momentin mukaan esitutkinnassa ollutta ei saa ilman erityistä syytä velvoittaa saapumaan tai noutaa sinne seuraavien 12 tunnin aikana. Mainittua aikaa on pidettävä liian lyhyenä rikoksesta epäiltyjen alle 15-vuotiaiden lasten kohdalla, koska kiinni pitämisen ja kuulustelun voidaan katsoa vaikuttavan erityisen tuntuvasti juuri nuorimpiin epäiltyihin. Pidempi tauko kiinniottamisessa myös paremmin mahdollistaa sen, että kuulusteluja voidaan jatkaa niin, että paikalle saadaan tarvittaessa kutsuttua epäillyn huoltaja ja sosiaaliviranomaisen edustaja.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin, että tehtävistä ilmoituksista ja tilaisuuden varaamisesta on voimassa, mitä esitutkintalain 33 a ja 33 b §:ssä säädetään. Tässä tapauksessa ilmoitus olisi tehtävä kiinniottamisesta ja tilaisuus varattava lapsen tapaamiseen. Mainituissa esitutkintalain pykälissä ehdotetaan säädettäväksi siitä, miten epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta on ilmoitettava vajaanvaltaisen edustajille ja miten heille ja sosiaaliviranomaisen edustajalle on varattava tilaisuus osallistua kuulusteluun. Näitä ilmoittamista ja tilaisuuden varaamista koskevia säännöksiä sovellettaisiin momentin jälkimmäisessä virkkeessä täsmennetyllä tavalla kiinniottamiseen ja lapsen tapaamiseen. Pykälän 4 momentissa tarkoitettu ilmoitus voidaan luonnollisesti tehdä samalla kertaa, kun epäillyn lailliselle edustajalle ja sosiaaliviranomaisen edustajalle ilmoitetaan ja varataan tilaisuus esitutkintalain mainittujen pykälien nojalla.

2 luku. **Matkustuskielto**

1 §. Matkustuskiellon edellytykset. Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti, jonka mukaan matkustuskieltoa ei voida määrätä alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle, jolle määrättävästä nuorisoarestista sekä sen suhteesta pidättämiseen ja vangitsemiseen säädetään 2 a luvussa.

Nuorisoarestia käytettäisiin nimenomaan pakkokeinolain uuden 2 a luvun mukaisena pakkokeinona. Rikostuomioiden täytäntöönpanoa ja muuta kansainvälistä oikeusapua koskevissa laeissa on säännöksiä, joiden mukaan oikeusavun antamisen turvaamiseksi voidaan käyttää matkustuskieltoa. Näihin säännöksiin kuuluvat rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden pohjoismaiden välillä annetun lain (270/1960) 19 a §, rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta annetun lain (456/1970) 31 a §, rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annetun lain (1286/2003) 17 §:n 3 momentti, 33 §:n 3 momentti ja 43 §, Suomen ja muiden pohjoismaiden välisestä yhteistoiminnasta rikosasioissa annettujen tuomion täytäntöönpanossa annetun lain (326/1963) 5 d §, kansainvälisestä yhteistoiminnasta eräiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanossa annetun lain (21/1987) 5 d § ja 23 b §:n 1 momentti sekä kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain (4/1994) 15 §:n 2 momentti. Nuorisoarestia ei voitaisi käyttää oikeusavun antamisen turvaamiseksi. Kysymyksellä ei ole käytännön merkitystä alle 18-vuotiaiden rikosasioissa, koska he eivät käytännössä ole näiden oikeusapupyynnöiden kohteena.

Rikoksesta epäillyn ikä pakkokeinosta päättämisen hetkellä on selkeä peruste rajattaessa sitä, käytetäänkö matkustuskieltoa vai nuorisoarestia. Matkustuskiellon käyttöalaan jäisi siis sellainen tapaus, jossa alle 18-vuotiaana tehtyihin rikoksiin syylliseksi epäilty on ehtinyt täyttää 18 vuotta ennen pakkokeinoasian käsittelyä. Tällaisilla tapauksilla ei ole mainittavaa käytännön merkitystä, koska pakkokeinojen käytöstä päätetään yleensä pikaisesti epäiltyjen rikosten tekemisen jälkeen.

Ehdotetun pakkokeinolain 2 a luvun 21 §:n 1 momentin mukaan nuorisoaresti lakkaisi olemasta voimassa rikoksesta epäillyn täyttäessä 18 vuotta. Jos tällöin olisi edelleen liikkumavapautteen kohdistuvan pakkokeinon tarvetta, epäilty olisi määrättävä arestin päättymisestä lähtien matkustuskieltoon. Tällöin voitaisiin turvautua myös pidättämiseen ja vangitsemiseen sellaisissa tapauksissa, joissa nuorisoarestia on käytetty esimerkiksi kotiarestin ja aluearestin yhdistelmänä näiden pakkokeinojen sijasta.

3 §. Matkustuskiellosta päättävä viranomainen. Pykälän 1 momentin viimeisen virkkeen mukaan mitä siinä momentissa säädetään, on voimassa myös tuomioistuimen hylättyä 6 §:n 3 momentissa tarkoitettua vaatimuksen. Virke koskee matkustuskiellosta päättävää viranomaista. 6 §:n 3 momentissa tarkoitettu vaatimus tarkoittaa ennen syytteen nostamista tehtyä matkustuskiellon kumoamista koskevaa vaatimusta.

Pykälän 1 momentin viimeistä virkettä ehdotetaan selvennettäväksi siten, että se myös vastaa nuorisoarestia koskevaa 2 a luvun 12 §:n 1 momenttia.

6 §. Matkustuskiellon kumoaminen. Pykälän 2 momentin mukaan matkustuskielto on kumottava, jollei syytetä nosteta 60 päivän kuluessa kiellon määräämisestä. Tuomioistuin saa asianomaisen pidättämiseen oikeutetun virkamiehen edellä tarkoitettuna määräaikana tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa. Vastaava sääntely ehdotetaan otettavaksi toistaiseksi voimassa olevaa aluearestia sääntelevän pakkokeinolain 2 a luvun 18 §:ään. Viimeksi mainitun säännöksen mukaan tällainen nuorisoaresti kuitenkin lakkaisi olemasta voimassa ilman erillistä kumoamista määräajan kuluttua umpeen. Myös nyt kysymyksessä olevan pykälän 2 momenttia on aihetta muuttaa niin, että matkustuskielto lakkaisi olemasta voimassa 60 päivän määräajan kuluttua, jollei sitä erikseen jatketa ennen määräajan päättymistä.

2 a luku. Nuorisoaresti

1 §. Nuorisoaresti. Pykälässä säädettäisiin nuorisoarestin yleisestä määritelmästä. Nuorisoaresti olisi alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrättävä sähköisesti valvottava liikkumavapauden rajoitus. Nuorisoaresti kuten matkustuskieltokin kohdistuisi ensisijaisesti rikoksesta epäillyn liikkumavapauteen. Matkustuskiellon tavoin nuorisoaresti ei tarkoittaisi vapauden riistämistä siten kuin vangitseminen ja pidättäminen tekevät, mutta kotiarestin voidaan katsoa kuitenkin voimakkaasti lähenevän vangitsemiseen ja pidättämiseen liittyvää vapaudenmenetystä. Tosin on huomattava, että pakkokeinolain 2 luvun 2 §:n 2 momentin 1 kohdan nojalla matkustuskieltoonkin määrätty voidaan velvoittaa olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan. Tavattavana olemiseen liittyvä liikkumavapauden rajoittaminen on kuitenkin lievempää kuin pitkäkestoinen velvollisuus oleskella vuorokauden aikana tietyssä paikassa.

Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n uuden 2 momentin mukaan matkustuskieltoa ei voitaisi määrätä alle 18-vuotiaalle epäillylle. Toisaalta jo määrätty nuorisoaresti lakkaisi 2 a luvun 21 §:n 1 mukaan olemasta voimassa epäillyn täyttäessä 18 vuotta, mihin liittyvää muiden pakkokeinojen käyttämistä on käsitelty edellä 2 luvun 1 §:n perusteluissa. Käytännössä lakkaaminen voisi tulla kysymykseen vain silloin, kun nuorisoaresti on määrätty toistaiseksi voimassa olevana aluearestina. Sähköisen valvonnan sisällöstä ja toteuttamisesta säädettäisiin tarkemmin 9 §:ssä.

2 §. Nuorisoarestin lajit ja sisältö. Pykälän 1 momentin mukaan nuorisoarestin lajit olisivat kotiaresti ja aluearesti, joiden sisällöstä säädettäisiin 2 ja 3 momentissa. Kotiarestiin kuuluisi epäillyn velvollisuus oleskella arestipäätöksessä mainittuina aikoina asunnossaan tai muussa vastaavassa paikassa. Aluearestin sisältönä puolestaan olisi, että epäilty ei saa poistua päätöksessä mainitulta paikkakunnalta tai alueelta taikka oleskella tai liikkua tietyllä päätöksessä mainitulla alueella.

Nuorisoarestin lajit ja sisällöt perustuisivat pakkokeinolain 2 luvun 2 §:ssä matkustuskiellon sisällöstä säädettyyn. Arestin lajeista kotiaresti olisi erityisen tehokas ja käyttökelpoinen niissä tapauksissa, joissa riski rikollisen toiminnan jatkamisesta tai karttamisesta arvioidaan suureksi. Kotiarestia voidaan luonteensa perusteella pitää selkeästi aluearestia ankarampana, minkä vuoksi vähimmän haitan periaatteen ja tarpeellisuusperiaatteen mukaisesti on pyrittävä ensisijaisesti käyttämään aluearestia. Arestilajien välistä suhdetta käsitellään jäljempänä tarkemmin nuorisoarestin lajin, sisällön ja keston määräämistä koskevan 8 §:n perusteluissa.

Asunnolla tarkoitetaan 2 momentissa paikkaa, jossa rikoksesta epäilty vakinaisesti asuu. Kysymyksessä on yleensä väestötietojärjestelmästä ilmenevä asuinpaikka. Nuorisoarestin käytön piiriin kuuluvilla alle 18-vuotiailla rikoksista epäillyillä on pääsääntöisesti nyt tarkoitettu asunto. Yleensä he asuvat vanhempiensa tai toisen heistä kanssa. Poikkeuksellisesti epäilty saattaa asua myös muun huoltajan kanssa.

Kotiarestiin voitaisiin määrätä muuhunkin asuntoa vastaavaan paikkaan. Epäilty saattaa muuten kuin tilapäisesti oleskella lastensuojelutarpeen tai opiskelun vuoksi paikassa, jota ei voida katsoa hänen varsinaiseksi asunnokseen. Epäilty saattaa myös olla sijoitettuna esimerkiksi lastensuojelulaitokseen. Siltä osin kuin hänen liikkumavapauttaan siellä tai muussa laitoksessa ei ole rajoitettu pakkokeinon käyttämistarpeen edellyttämällä tavalla, epäilty voitaisiin määrätä kotiarestiin. Jos alle 18-vuotias epäilty on asunnoton, hänet tulisi viimeistään rikostutkinnan yhteydessä sijoittaa asumaan lastensuojeluviranomaisten päättämään paikkaan, jota voidaan tarvittaessa käyttää kotiarestissa.

Pykälän 3 momentin mukaisesti aluearestissa voitaisiin rajoittaa epäillyn liikkumista asunnon tai muun vastaavan paikan ulkopuolella. Paikkakunnilla saattaa olla rikosentekotilanteita erityisesti synnyttäviä nuorten kokoontumispaikkoja tai muita vastaavia paikkoja. Rikosentekotilanteiden välttämiseksi epäilty voitaisiin määrätä aluearestiin. Toisaalta karttamisvaaran vuoksi epäilty voitaisiin velvoittaa 1 kohdan nojalla pysymään tietyllä paikkakunnalla tai alueella. Aluearesti voisi tarvittaessa käsittää 3 momentin molempien kohtien mukaisia määräyksiä.

Kuten matkustuskiellon käyttämisen yhteydessä, paikkakunnalla tarkoitettaisiin tiettyä kuntaa. Alueella puolestaan tarkoitetaan tiettyä kunnan osaa, osia useasta kunnasta tai useaa kuntaa. Rikoksesta epäilty voitaisiin periaatteessa määrätä poikkeuksellisesti oleskelemaan esimerkiksi rikoksen selvittämiseen liittyvien seikkojen vuoksi rikosentekopaikkakunnalla, joka ei ole hänen asuinkuntansa. Kuten matkustuskieltoa koskevan hallituksen esityksen perusteluista (HE 14/1985 vp) ilmenee, sellainen määrääminen voi kuitenkin estyä kohtuunäkökohtien vuoksi. Ketään ei voida velvoittaa oleskelemaan vieraalla paikkakunnalla asunnottomana tai kalliissa itse maksetussa majoituksessa. Tämä näkökohta korostuu erityisesti nuorten rikoksesta epäiltyjen kohdalla. Aluearestiin liittyvä paikkakunta tai alue olisi määritettävä riittävän täsmällisesti arestipäätöksessä, josta tulee 23 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ilmetä nuorisoarestin sisältö.

3 §. Nuorisoarestiin määräämisen yleiset edellytykset. Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi nuorisoarestin suhteesta ankarampiin vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin eli vangitsemiseen ja pidättämiseen. Nuorisoaresti saataisiin esitutkinnan, oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon karttamisvaaran perusteella määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta ja rikollisen toiminnan jatkamisvaaran perusteella myös, vaikka pidättämisen edellytykset eivät täyty. Mainituista pakkokeinoista nuorisoarestia olisi käytettävä ensisijaisesti silloin, kun myös sillä voidaan olettaa saavutettavan pakkokeinon käyttämisen tarkoitus. Nuorisoarestin käyttämisen edellytyksenä olevasta jatkamisvaarasta ja karttamisvaarasta säädettäisiin tarkemmin 4 ja 5 §:ssä.

Lähtökohtana olisi se, että alle 18-vuotiailla rikoksesta epäillyillä nuorisoaresti olisi vangitsemisen tai pidättämisen vaihtoehto kuten matkustuskielto on vanhempien epäiltyjen kohdalla. Tästä pääsäännöstä olisi kuitenkin tärkeä poikkeus. Pidättämisen kynnyksessä saattaa olla liian korkea sellaisissa tapauksissa, joissa on vaarana epäillyn rikollisen toiminnan jatkaminen. Erityisesti nuorten rikosentekijöiden rikoskierteen katkaiseminen tai mahdollisuuksien mukaan jo kierteen estäminen on tärkeää nopealla ja tuntuvalta puuttumisella tekoon. Tämä tavoite on toteutettavissa pidättämistä lievemmällä

nuorisoarestilla. Sitä voitaisiin käyttää tilanteissa, joissa edes matkustuskielto ei tule rikoksen lievyyden vuoksi kysymykseen tai joissa matkustuskieltoa ei käytetä lain nykyisin mahdollistamassa laajuudessa.

Jatkamisvaaraan liittyvän nuorisoarestin matalampi käyttökyvnys suhteessa pidättämiseen ja samalla myös matkustuskieltoon ilmeni 4 §:n 1 momentin 1 kohdasta, jonka mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saataisiin määrätä nuorisoarestiin sellaisistakin rikoksista, joista pidättäminen ei tule kysymykseen. Näihin rikoksiin kuuluisivat toistuvasti tehdyt lievät pahoinpitelyt, lievät vahingonteot tai näpistykset.

Nuorisoarestin matalampi käyttökyvnys jatkamisvaaran perusteella ei kuitenkaan liity pelkästään tiettyjen rikosten erilaiseen asemaan. Rikoksesta epäilty voitaisiin jatkamisvaaran perusteella määrätä nuorisoarestiin myös silloin, kun pidättämistä olisi pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 3 momentin nojalla pidettävä asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi kohtuuttomana. Paitsi epäillyn nuoren iän vuoksi, nuorisoaresti voitaisiin rikoskierteeseen ajautumisen estämiseksi määrätä esimerkiksi lievemmästä rikoksesta kuin pidättäminen. Lievemällä rikoksella tarkoitetaan tässä yhteydessä ensinnäkin sellaista rikosta, jonka laissa säädetty enimmäisrangaistus on toisen rikoksen enimmäisrangaistusta alempi. Rikos voi kuitenkin olla toista lievempi enimmäisrangaistuksesta riippumatta. Tällöin arvioinnissa otetaan huomioon erityisesti sellaisia rikoksen konkreettiseen vakavuuteen liittyviä seikkoja (rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus, teon vaikuttimet sekä rikoksesta ilmenevä muu tekijän syyllisyys), jotka rikoslain 6 luvun 4 §:n nojalla ohjaavat rangaistuksen mittaamista. Nuorisoarestiin määrääminen saattaisi jatkamisvaaran perusteella tulla kysymykseen myös silloin, kun epäilystä rikoksesta ilmeisesti seuraisi vain sakkorangaistus. Tämä tapaus on pakkokeinolain valmistelutöissä (HE 14/1985 vp, sivu 50) mainittu esimerkkinä tilanteesta, jossa pidättäminen voi olla kohtuutonta.

Koska pidättäminen siihen sisältyvän vapaudenriiston vuoksi voi vaikuttaa haitallisesti erityisesti nuoreen rikoksesta epäiltyyn, jatkamisperusteeseen liittyvä nuorisoaresti olisi käytettävissä tilanteessa, jossa pidättämistä on iän vuoksi pidettävä kohtuuttomana. Rikoksesta epäillyn iän merkitys ei liity pelkästään siihen, onko rikoksesta epäilty jo 18 vuotta täyttänyt vai ei. Myös alle 18-vuotiaiden epäiltyjen ryhmässä pakkokeinon kohteeksi joutuvien välillä voi olla merkittäväksi katsottava lähes kolmen vuoden ikäero.

Pakkokeinojen yhteydessä sovelletaan vähimmän haitan periaatetta, jonka mukaan pakkokeinoa käytettäessä on aiheutettava mahdollisimman vähän vahinkoa ja haittaa sen kohteeksi joutuvalla henkilöllä, ja tarpeellisuusperiaatetta, jonka mukaan kilpailevista pakkokeinoista on valittava se, jolla mahdollisimman pienin haitoin saavutetaan tavoiteltu päämäärä. Vangitseminen ja pidättäminen voivat olla sisältämänsä vapaudenmenetyksen takia haitallisia erityisesti nuorelle rikoksesta epäillylle. Varsinkin vangitseminen saattaa aiheuttaa useita sellaisia haittavaikutuksia, jotka ovat ominaisia vankeusrangaistukselle. Vähimmän haitan periaatteesta ja tarpeellisuusperiaatteesta huolimatta nuorisoarestin ensisijaisuutta on syytä korostaa laissa, kuten pykälän 1 momentin toisessa virkkeessä nyt ehdotetaan tehtäväksi. Nuorisoarestia tulisi mahdollisuuksien mukaan käyttää myös niissä tilanteissa, joissa alle 18-vuotias epäilty nyt määrätään vangittavaksi. Siirtymää nuorisoarestiin tulisi kuitenkin tapahtua nykyisin pidätetyistä. Huomioon on tässä yhteydessä otettava erityisesti se, että nuorisoaresti olisi sähköiseen valvontaan perustuvana huomattavasti nykyistä matkustuskieltoa tehokkaammin valvottu. Sen vuoksi tarvetta vapaudenriistoon ei olisi nykyisessä laajuudessa.

Pykälän 2 momentin mukaan nuorisoarestiin saataisiin määrätä vain, jos sen käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, jatkamisvaara tai karttamisvaara

sekä arestista rikoksesta epäillylle tai muille aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Nuorisoarestia määrättäessä ei sovellettaisi pakkokeinolain 7 luvun 1 a §:n yleissäännöstä suhteellisuusperiaatteesta. Nuorisoarestia ei saisi määrätä, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta.

Nuorisoarestin määräämisessä noudatettaisiin siis 2 momentin ensimmäisen virkkeen suhteellisuusperiaatetta, joka nuorisoarestiin määrättävien nuorten rikosten ominaispiirteet huomioon ottaen jonkin verran poikkeaisi pakkokeinolain 7 luvun 1 a §:ssä säädetystä. Rikoksen selvittämisen tärkeyden sijasta olisi syytä erityisesti kiinnittää huomiota seuraavissa pykälissä säädettyjen jatkamisvaaran ja karttamisvaaran laatuun ja voimakkuuteen. Näistäkin nuorisoarestin käyttämisessä korostuu rikollisen toiminnan jatkamisvaara, jonka vähentämiseen nuorisoarestin käyttöön ottamisella erityisesti pyritään. Vaikka rikoksen selvittämiseen liittyviä näkökohtia ei korostettaisi säännöksen sanamuodossa, niihin liittyviä näkökohtia voidaan ottaa huomioon 5 §:n nojalla.

Niin 2 momentin ensimmäisessä virkkeessä säädettyään suhteellisuusperiaatteen kuin toisessa virkkeessä säädettyään, pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 3 momentissa ja 26 a §:ssä säädetyn kohtuuttoman pidättämisen ja vangitsemisen kieltoa vastaavan kohtuuttoman nuorisoarestin määräämisen kiellon osalta on erityisesti otettava huomioon se, että nuorisoaresti voitaisiin varsinkin rikollisen toiminnan jatkamisvaaran takia määrätä hyvinkin lievistä rikoksista. Kun kysymyksessä on 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu lievä pahoinpitely, lievä vahingonteko tai näpistys, nuorisoarestin määrääminen on harkittava tarkkaan. Mitä lähempänä epäilty on rikosoikeudellisen vastuukärajan alarajaa, sitä tarkempaan olisi myös arvioitava nuorisoarestin käytön kohtuullisuutta. Toisaalta rikoskierteen torjumisessa voidaan onnistua sitä paremmin mitä aikaisemmin nuoren tekemäksi epäiltyihin rikoksiin puututaan nuorisoarestilla.

Suhteellisuusperiaatteen soveltamisessa ja nuorisoarestin käytön kohtuullisuuden arvioinnissa on toisaalta otettava huomioon se, että pidättämisestä, vangitsemisesta ja matkustuskiellon poiketen nuorisoaresti olisi määrättävissä hyvin erityyppisenä ja pakkokeinon käytön tarpeen mukaisesti räätälöitynä. Nuorisoaresti voitaisiin määrätä kotiarestina, aluearestina tai niiden yhdistelmänä ja erilaisilla vuorokautisilla kestoilla tai kokonaiskestoilla. Nuorisoarestilla voitaisiin tarvittaessa hyvinkin lievästi rajoittaa rikoksesta epäillyn liikkumavapautta. Näin olisi erityisesti silloin, kun aluearesti on määrätty lyhyeksi kokonaisajaksi ja vuorokautiseksi ajaksi.

4 §. Jatkamisvaara nuorisoarestiin määräämisen perusteena. Pakkokeinolain uuden 2 a luvun 4 ja 5 §:ssä säädetäisiin nuorisoarestiin määräämisen edellytyksistä tavalla, joka pitkälti vastaisi 2 luvun 1 §:ssä säädettyjä matkustuskiellon edellytyksiä. Tämä koskee esimerkiksi ilmaisuiden ”todennäköisin syin” ja ”on syytä epäillä” sisältöä. Kuten matkustuskiellonkin kohdalla (HE 14/1985 vp), odotettavissa olevan rikollisuuden ei tarvitsisi olla sama nlaatuista kuin se, josta epäilty aiotaan määrätä nuorisoarestiin.

Jatkamisvaaraa koskevan 4 §:n 1 momentti vastaisi 2 luvun 1 §:ää eräällä tärkeällä poikkeuksella. Kuten 2 a luvun 3 §:n 1 momentin ensimmäisessä virkkeessä ehdotetaan säädettyväksi, nuorisoarestiin saataisiin määrätä rikollisen toiminnan jatkamisvaaran perusteella, vaikka pidättämisen edellytykset eivät täyty. Tähän näkökohtaan liittyviä kysymyksiä on jo lyhyesti käsitelty edellä 3 §:n perusteluissa. Nuorisoarestiin voitaisiin ensinnäkin määrätä eräistä sellaisista toistuvasti tehdyistä lievistä rikoksista, joista ei voida vangita tai pidättää taikka määrätä niiden sijasta matkustuskieltoon. Nuorisoarestin käyttämisen harkinnan perusteena kysymykseen tulisivat sekä sellaiset rikokset, joista nuorta vasta epäillään, kuin sellaisetkin, joista hänelle on jo määrätty seuraamus. Näihin rikoksiin kuuluisivat lievät

pahoinpitelyt, lievät vahingonteot ja näpistykset. Nuorisoarestin tarkoituksena olisi katkaista kehitys, jossa nuori vähitellen etenee lievemmistä rikoksista vakaviin rikoksiin tai laajoihin rikossarjoihin.

Nuorisoarestiin voitaisiin jatkamisvaaran perusteella määrätä myös silloin, kun pidättämistä olisi pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 3 momentin nojalla pidettävä kohtuuttomana, sekä silloin, kun rikos voidaan arvioida lieväksi, vaikka siitä onkin säädetty vähimmäisrangaistukseksi vähintään vuosi vankeutta. Nuorisoarestin ei pitäisi jatkamisvaaran suhteen ainoastaan korvata sillä perusteella nykyisin alle 18-vuotiaalle määrättäviä matkustuskieltoja. Nuorisoarestin käyttöalan tulisi olla matkustuskieltoa laajempi.

Jatkamisvaaraa koskeva pykälä poikkeaisi matkustuskieltoa koskevasta vastaavasta sääntelystä siinäkin, että jatkamisvaaran arvioinnissa huomioon otettavat seikat olisivat erilaiset. Epäiltävän rikoksen lisäksi olisi oltava epäillyn elintapojen, aikaisemman rikollisuuden tai muiden vastaavien seikkojen perusteella syytä epäillä, että epäilty jatkaa rikollista toimintaa. Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n mukaan matkustuskieltoa määrättäessä jatkamisvaaran arvioinnissa otetaan huomioon epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet tai muut seikat.

Liikkumavapauden rajoittamiseen liittyvänä pakkokeinona nuorisoarestin käyttöön liittyvässä harkinnassa erityisen tärkeitä olisivat epäillyn elintavat. Ne liittyvät epäillyn vapaa-ajan käyttötapoihin ja -paikkoihin. Elintapoihin kuuluu myös epäillyn päihteiden käyttö. Nuorisoarestilla voidaan estää rikoksesta epäiltyä liikkumasta sellaisina aikoina, sellaisessa seurassa ja sellaisissa paikoissa, joihin liittyy korkea rikosten tekemisen riski. Rikosten estämisen kannalta liikkumisen rajoittamisen merkitys korostuu iltoina ja viikonloppuina. Nuorten rikoksia tehdään usein ryhmässä, minkä vuoksi epäillyn kaveriseurasta olevilla tiedoilla on erityistä merkitystä. Useilla paikkakunnilla on ulkona olevia nuorten kokoontumispaikkoja, joihin liittyy vähintäänkin siellä olevien aiheuttamaa häiriökäyttäytymistä. Myös muita rikosentekotilanteita edistäviä paikkoja saattaa olla. Nuorilla rikosten tekemistä edistävä päihdyttävien aineiden käyttö lisäksi tapahtuu yleensä seurassa. Mainitut seikat huomioon ottaen epäillyn liikkumavapautta voitaisiin rajoittaa nuorisoarestilla niin, että hän ei joudu elintapojensa vuoksi rikosentekotilanteisiin.

Toisaalta rikollisen toiminnan jatkamisvaaraa arvioitaessa on erityisesti otettava huomioon epäillyn aikaisemmasta rikollisuudesta olevat tiedot. Sinällään nuorisoarestin määrääminen ei välttämättömästi edellytä aikaisempaa rikollisuutta, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä sekä rikosepäilyn kohteena olevia tekoja että jo määrättyyn seuraamukseen johtaneita tekoja. Esimerkiksi epäillyn elintapojen perusteella jo yksittäinen rikos ilman aikaisempaa rikollisuutta saattaisi johtaa nuorisoarestin määräämiseen. Toistuva rikoksiin syyllistyminen on joka tapauksessa vahva osoitus jatkamisvaaran olemassaolosta, ja toisaalta toistuvuutta nimenomaan edellytettäisiin 1 momentin 1 kohdassa nimettyjen lievien rikosten ollessa kysymyksessä. Lievienkään rikosten kohdalla ei kuitenkaan edellytettäisi sitä, että epäilty olisi aikaisemmin syyllistynyt muihin kuin niihin lieviin rikoksiin, joiden johdosta harkitaan pakkokeinon käyttämistä. Niitä pitää vain olla samalla kertaa käsiteltävinä useita. Jatkamisvaaraa arvioitaessa tulee hyödyntää kaikkea käytettävissä olevaa tietoa epäillyn aikaisemmista rikoksista.

Nuorisoarestin määräämiseen liittyvää jatkamisvaaraa arvioitaessa otettaisiin muina vastaavina seikkoina huomioon sellaisia henkilökohtaisia olosuhteita, joita tarkoitetaan matkustuskieltoa koskevassa säännöksessä. Tällaisina seikkoina tulevat kysymykseen ennen kaikkea asumisolosuhteisiin, työn tekemiseen, koulunkäyntiin, opiskeluun, perhesuhteisiin ja muihin sosiaalisiin sidonnaisuuksiin liittyvät

seikat. Tällaisten epäillyn taustatekijöiden kunnossa oleminen saattaa osoittaa, että epäiltävänä olevat rikokset ovat enemmänkin yksittäistapauksellisia eivätkä liity vaaraan rikollisen toiminnan jatkamisesta.

Muina vastaavina seikkoina saattavat tulla kysymykseen myös sosiaali- ja terveydenhuollon toimiin liittyvät tiedot. Ne voivat puhua sekä nuorisoarestin puolesta että sitä vastaan. Epäilty saattaa toisaalta saada näiden toimien kautta apua ja tukea, joka ilman arestiin määräämistä voi estää hänen tulevia rikoksiaan. Toisaalta ne voivat osoittaa sellaisia ongelmia, jotka ovat omiaan lisäämään vaaraa syyllistymisestä uusiin rikoksiin. Jälkimmäisessä tapauksessa nämä toimet saattavat tukea epäillylle määrättävää nuorisoarestia.

Jatkamisvaaran selvittäminen liittyy ehdotettuun 15 §:ään epäillyn tilanteen selvittämisestä. Sen 1 momentin mukaan ennen nuorisoarestin määräämistä olisi riittävästi perehdyttävä rikoksesta epäillyn henkilökohtaisiin olosuhteisiin, elintapoihin ja muihin vastaaviin seikkoihin. Erityisesti olisi huomioon otettava epäillyn terveydentilaa, asumisolosuhteita, työtä, koulunkäyntiä, opiskelua sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin, että epäilty saadaan määrätä 1 momentin 1 kohdassa nimettyjen rikosten perusteella ainoastaan aluearestiin. Kysymyksessä olevia rikoksia ovat lievä pahoinpitely, lievä vahingonteko ja näpistys. Vaikka nuorisoarestin lajin, sisällön ja keston määräämisestä säädettäisiinkin varsinaisesti 8 §:ssä, nyt kysymyksessä olevasta arestin määräämisen rajoituksesta olisi syytä säätää jo tässä yhteydessä selvyuden vuoksi.

Rajoitus koskisi tapauksia, joissa pakkokeinon käytön perustana olisivat ainoastaan nämä tietyt rikokset. Rajoitus perustuisi 3 §:n 2 momentin ensimmäiseen virkkeeseen ehdotettuun suhteellisuusperiaatteeseen, jonka mukaan nuorisoarestiin määräämisessä on otettava huomioon muun ohessa rikoksen törkeys. Suhteellisuusperiaatteen mukaisena ei voida pitää sitä, että lievistä rikoksista määrätään epäillyn liikkumavapauteen voimakkaasti puuttuva, vapaudenmenetystä lähestyvä kotiaresti.

5 §. Karttamisvaara nuorisoarestiin määräämisen perusteena. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä nuorisoarestiin, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden taikka muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon tai muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Pykälä vastaa karttamisvaaraan liittyvää sääntelyä matkustuskiellon edellytyksiin liittyvässä pakkokeinolain 2 luvun 1 §:ssä. Tältä osin nuorisoarestin määräämisen edellytykset eivät poikkeaisi täysi-ikäiselle epäillylle määrättävän matkustuskiellon edellytyksistä. Matkustuskieltoon verrattuna huomioon olisi kuitenkin otettava tämän luvun 3 §:ssä säädettäväksi ehdotetut nuorisoarestiin määräämisen yleiset edellytykset, joissa painotetaan nuorisoarestin ensisijaisuutta suhteessa pidättämiseen ja vangitsemiseen sekä korostetaan nuorisoarestin määräämisessä huomioon otettavaa suhteellisuusperiaatetta ja nuorisoarestin kohtuuttoman määräämisen kieltoa. Matkustuskiellon määräämiskäytännönkin perusteella voidaan päätellä, että karttamisvaara tulisi erittäin harvoin käytettäväksi nuorisoarestin määräämisperusteena, ja silloinkin yleensä vapaudenmenetystä tarkoittavan pakkokeinon eli pidättämisen tai vangitsemisen sijasta käytettynä. Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn elinolosuhteet ovat kuitenkin usein suhteellisen vakaat vanhempien kanssa asumisen, koulunkäynnin tai opiskelun sekä muiden vastaavien seikkojen vuoksi.

6 §. *Kotiarestin kesto.* Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi kotiarestin kokonaiskestosta. Se saataisiin määrätä vähintään viideksi ja enintään kahdeksikymmeneksi vuorokaudeksi yhtäjaksoisena tai erillisinä jaksoina. Tarve rajata kotiarestin kokonaiskesto samoin kuin 2 momentin mukainen vuorokautinen kesto liittyy tämän arestin lajin ankaraan liikkumavapautta rajoittavaan luonteeseen.

Vuorokausilla tarkoitetaan tässä yhteydessä 24 tunnin jaksoja siitä lukien, kun aresti päätöksen mukaan alkaa tai jatkuu nuorisoarestin muodostuessa erillisistä jaksoista. Kysymyksessä ovat siis kalenterivuorokaudet ainoastaan siinä tapauksessa, että nuorisoaresti määrätään alkamaan tai katkon jälkeen jatkumaan keskiyöllä. Lähtökohtana on, että aresti määrätään yhtäjaksoisena. Tapaukseen liittyvien erityispiirteiden vuoksi saattaa kuitenkin olla perusteltua määrätä aresti olemaan voimassa vain tiettyinä päivinä. Epäilyistä olevien tietojen perusteella voidaan esimerkiksi päätellä olevan erityinen riski rikosten tekemiseen viikonloppuisin. Toisaalta 8 §:n 2 momentissa tarkoitetuista seikoista tai muusta syystä (esimerkiksi matka lähisukulaisen hautajaisiin) saattaa olla perusteltua määrätä kotiaresti niin, että siinä on tarvittava tauko. Jos tauon tarve ei ole tiedossa ennen kotiarestin määräämistä, poikkeuslupa arestimääräyksiin voitaisiin myöntää 10 §:n nojalla. Tuolloin nuorisoaresti ei olisi kuitenkaan keskeytyksissä poikkeamisen aikana.

Pykälän 2 momentin asettamissa puitteissa määrättäisiin kotiarestin vuorokautinen kesto. Kotiaresti kestäisi vuorokaudessa yhtäjaksoisesti vähintään kahdeksan ja enintään kaksitoista tuntia, jollei erityistä syytä pidempään keston ole. Pykälän 1 momentin perusteluissa on jo selostettu, mitä vuorokaudella tässä tarkoitetaan. Vuorokautinen arestijakso olisi aina keskeytymätön. Epäilyillä on poikkeuksetta vuorokauden aikana yhtäjaksoinen vapaa-aika, jonka aikana tapahtuvaa rikollisen toiminnan jatkamista tai karttamista kotiarestilla pyritään estämään. Kotiarestin vuorokautinen kesto voisi kylläkin vaihdella eri arestivuorokausina pakkokeinon käyttämistarpeen ja epäillyn olosuhteiden mukaan.

Yleensä kotiaresti määrättäisiin olemaan voimassa epäillyn vapaa-aikana, mihin velvoittaa jo 8 §:n 2 momentin toinen virke, jonka mukaan nuorisoaresti ei saa tarpeettomasti haitata muun ohessa rikoksesta epäillyn koulunkäyntiä, opiskelua tai työntekoa. Toisaalta vapaa-aika on myös sitä aikaa, jolloin nuorten rikoksia tyypillisimmin tehdään tai jolloin karttamisvaara on voimakkaimmillaan. Kotiarestin vuorokautisen keston ulkopuolelle jäisi usein kello 6:n ja 16:n välinen aika. Toisaalta rikoksesta epäillyn ollessa toimeton kotiarestin vuorokautisen alkamis- ja päättymisajan voisi määrätä vapaammin.

Erityisestä syystä kotiarestin vuorokautinen kesto voisi olla koko arestin ajan tai sen tiettyinä vuorokausina pidempi kuin kaksitoista tuntia. Erityisenä syynä voidaan mainita tapaus, jossa pitkäkestoisella arestilla voidaan välttää tuntuvamman pakkokeinon eli pidättämisen tai vangitsemisen käyttö. Myös esimerkiksi vakava rikollisen toiminnan jatkamisvaara tai tärkeät rikostutkinnalliset syyt saattavat johtaa siihen, että vuorokautisen keston olisi oltava kahtatoista tuntia pidempi. Näistä tai muista vastaavista syistä kotiaresti voitaisiin myös porrastaa niin, että vuorokautinen kesto on arestin alussa tavallista pidempi.

Erityisistäkin syistä kotiarestin ei tulisi kestää koko vuorokautta. Sellaista kotiarestia voidaan lähtökohtaisesti pitää kohtuuttomana. Yleensä epäillyn ympärivuorokautista eristämistä vaativa tilanne on myös sellainen, että hänet on tarpeen pidättää tai vangita. Huomioon on otettava myös epäillyn mahdollisuudet huolehtia asioistaan ja jokapäiväisistä tarpeistaan, varsinkin jos hän asuu tai on tilapäisesti yksin asunnossa.

7 §. *Aluearestin kesto.* Pykälässä säädettäisiin aluearestin kestoista. Niin kokonaiskesto kuin vuorokautinenkin kesto voitaisiin määrätä arestin käyttämistarpeen edellyttämällä tavalla. Aluearesti voitaisiin myös määrätä olemaan voimassa toistaiseksi. Toistaiseksikin voimassa oleva aluearesti olisi kuitenkin määrättävä niin, että päätöksestä ilmenee vuorokautinen liikkumavapauden rajoittaminen.

Aluearestiin ei vähemmän tuntuvampana liity sellaista keston rajoittamistarvetta kuin kotiarestiin. Keston määräämistä ohjaisi 8 §:n 2 ja 3 momentissa oleva sääntely. Toistaiseksi voimassa oleva aluearesti lakkaisi 18 §:n nojalla olemasta voimassa, jollei syytettä nosteta 60 päivän kuluessa arestin määräämisestä ja jollei tuomioistuimien asianomaisen pidättämiseen oikeutetun virkamiehen pyynnöstä pidennä määräaika. Mainitun määräajan vuoksi määräaikaista aluearestia ei saisi määrätä olemaan voimassa yli 60 päivää arestin määräämisestä.

Varsinkin rikollisen toiminnan jatkamisvaaran perusteella aluearesti ilmeisesti määrättäisiin yleensä toistaiseksi voimassa olevana. Jatkamisvaaran ei yleensä voi katsoa poistuvan lyhyessä määräajassa. Sen sijaan karttamisvaaran takia aluearesti voitaisiin pikemminkin määrätä määräaikaisena. Esimerkiksi aluearestin määräämisen hetkellä saattaa olla tiedossa, että esitutkinnasta johtuva tarve pitää epäiltyä nuorisoarestissa poistua jonkin ajan kuluttua. Lisäksi nuorten rikosasioiden kiireellisen käsittelyn vuoksi asian tuomioistuinkäsittelykin saattaa seurata nopeasti.

8 §. *Nuorisoarestin lajin, sisällön ja keston määrääminen.* Rikoksesta epäilty saataisiin pykälän 1 momentin mukaan nuorisoarestin käyttämistarpeen edellyttämällä tavalla määrätä kotiarestiin tai aluearestiin taikka molempiin. Kotiaresti saataisiin määrätä myös väliaikaisena.

Käyttämistarpeella tarkoitetaan 4 tai 5 §:n mukaisesta jatkamisvaarasta tai karttamisvaarasta aiheutuvaa tarvetta rajoittaa epäillyn liikkumavapautta. Valintaa näiden arestilajien välillä tai niiden käyttämistä yhdessä sääntelisi tarkemmin pykälän 2 momentti. Mahdollisuus käyttää molempia arestin lajeja saman rikosasian käsittelyssä ei tarkoita sitä, että kotiaresti ja aluearesti olisi määrättävä samalla kertaa. Aluearesti voitaisiin esimerkiksi määrätä ensin ja sen osoittautuessa riittämättömäksi kotiaresti myöhemmin täydentämään aikaisemmin määrättyä aluearestia. Arestin lajista voitaisiin myös vaihtaa toiseen kumoamalla aikaisempi nuorisoaresti uuden arestin määräämisen yhteydessä.

Kotiaresti voitaisiin kiireellisissä tapauksissa määrätä väliaikaisena ennen tuomioistuimen ratkaisua. Väliaikaiseen määräämiseen liittyviä säännöksiä olisi 11 §:ssä (määräävä viranomaisena), 13 §:ssä (kuuleminen), 15 §:ssä (epäillyn tilanteen selvittäminen), 16 §:ssä (käsittelyn kiireellisyys), 21 §:ssä (nuorisoarestin voimassaolo) ja 23 §:ssä (päätös nuorisoarestista). Väliaikainen määrääminen tapahtuisi muuten samalla kuin lopullinen määrääminenkin. Kotiarestin edellytykset olisi harkittava 3-5 §:n mukaisesti ja kesto määrättävä 6 §:n mukaisesti. Määräämismenettely vastaisi lopullisen kotiarestin määräämistä laissa säädetyin poikkeuksin. Tuomioistuimen käsiteltäväksi saattamisen yhteydessä on vaadittava kotiarestin määräämistä, yleensä väliaikaisen päätöksen mukaisena. On toki mahdollista, että väliaikaisen päätöksen tehnyt virkamies tuomioistuinkäsittelyn yhteydessä luopuu vaatimuksestaan joltakin osin tai vaatii ankarampaa kotiarestia.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin seikoista, jotka on otettava huomioon nuorisoarestin lajin, sisällön ja keston määräämisessä sen lisäksi mitä 4 §:n 2 momentissa ja 21 §:n 1 momentissa säädetään. Ensiksi mainitussa lainkohdassahan ehdotetaan säädettäväksi, että rikoksesta epäilty saadaan määrätä 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa nimetyistä lievista rikoksista ainoastaan aluearestiin. Jälkimmäisen lainkohdan mukaan nuorisoaresti lakkaisi olemasta voimassa rikoksesta epäillyn täyttäessä 18 vuotta. Nuorisoarestia

ei tulisikaan määrätä niin, että epäilty sen voimassa ollessa täyttää 18 vuotta. Toistaiseksi voimassa olevan aluearestin päättymisajankohta ei kuitenkaan ole määräämishetkellä tiedossa, joten tällainen aresti voitaisiin määrätä myös epäillylle, joka saattaa sen aikana täyttää 18 vuotta. Tuolloin nuorisoarestin voimassaolo lakkaisi 21 §:n 1 momentin nojalla.

Nuorisoarestin määräämisessä huomioon otettavia seikkoja olisivat rikoksesta epäillyn elintavat ja henkilökohtaiset olosuhteet sekä erityisesti niistä aiheutuva jatkamisvaaran tai karttamisvaaran laatu ja suuruus. Nuorisoaresti ei saisi tarpeettomasti haitata rikoksesta epäillyn koulunkäyntiä, opiskelua, työntekeä, harrastuksia tai muuta vastaavaa toimintaa.

Epäillyn elintapoihin ja henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyviä seikkoja on edellä käsitelty 4 §:n perusteluissa. Erityisesti niillä seikoilla mutta myös muilla 4 ja 5 §:n perusteluissa mainituilla näkökohdilla olisi merkitystä arvioitaessa nuorisoarestin käyttämistä edellyttävän vaaran laatua ja suuruutta. Vaaran laatuun kuuluvat jatkamisvaara ja karttamisvaara. Vaaran suuruus tarkoittaa jatkamisen tai karttamisen todennäköisyyttä.

Vähimmän haitan ja tarpeellisuusperiaatteen mukaisesti olisi pyrittävä ensisijaisesti käyttämään epäillyn liikkumavapautta kotiaarestia vähemmän rajoittavaa aluearestia. Aluearesti olisi käyttökelpoinen erityisesti sellaisissa jatkamisvaaran tilanteissa, joissa epäillyn rikoriski lähinnä hänen aikaisemman rikollisuutensa perusteella liittyy tiettyyn alueeseen, joskus myös tiettyyn paikkakuntaan. Aluearestiakin määrättäessä sen sisältö olisi pyrittävä määräämään liikkumavapautta mahdollisimman vähän rajoittavaksi.

Toisaalta kotiaarestia olisi käytettävä yksin tai aluearestiin yhdistettynä voimakkaan jatkamisvaaran tai karttamisvaaran ollessa kysymyksessä, jolloin vangitseminen on yleensä lähellä. Erityisesti kotiaarestia olisi sen kautta tapahtuvan tunteen puuttumisen vuoksi käytettävä silloin, kun epäillyllä on selvä rikoskierre päällä. Toisaalta kotiaarestiin määräämiselle ei saisi käytännössä asettaa liian korkeaa kynnystä. Tämä näkökohta liittyy mahdollisuuteen määrätä kotiaaresti hyvinkin lyhytaikaisena ja siihen, että kotiarestin vuorokautiseen keston sisältyisi yleensä ajanjaksoja, jolloin alle 18-vuotiaan voidaan muutenkin edellyttää olevan asunnossaan tai muussa vastaavassa paikassa.

Arestin keston määräämisellä tarkoitetaan 8 §:n 2 momentissa paitsi vuorokausien ja tuntien lukumäärän vahvistamista, myös niiden ajoittamista. Sekä kotiaaresti että aluearesti voisivat tarpeen vaatiessa koostua erillisistä jaksoista. Jos esimerkiksi rikollisen toiminnan jatkamisvaara liittyy erityisesti viikonloppuihin, epäilty voitaisiin määrätä nuorisoarestiin juuri viikonlopuiksi.

Erityisesti nuorelle rikoksentekijälle on tärkeää, että liikkumavapauden rajoittamista tarkoittava pakkokeino ei tarpeettomasti haittaa sitä toimintaa, joka voi edistää hänen mahdollisuuksiaan rikoksettomaan elämään. Toimintamuodoista on 8 §:n 2 momentissa mainittu erikseen koulunkäynti, opiskelu, työntekeä ja harrastukset. Näistä harrastukset ajoittuvat yleensä epäillyn vapaa-aikaan, johon rikollisen toiminnan jatkamisvaarakin ajoittuu, minkä vuoksi ja lisäksi hyödyllisyytensä takia harrastusten merkitystä on tässä yhteydessä syytä erityisesti korostaa. Muukin vastaava hyödyllinen toiminta kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon toimiin liittyvät epäillyn käynnit viranomaisten luona tai hoitopaikassa tulisi mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon arestin sisältöä ja voimassaoloa määrättäessä.

Nuorisoarestilla olisi pakkokeinon luonteelle ominaisesti pyrittävä nopeasti puuttumaan nuoren rikoksiin rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Myös karttamisvaara voi olla olemassa heti teon jälkeen.

Tämän seikan painottamiseksi 2 momentin kolmannessa virkkeessä ehdotetaan säädettäväksi, että nuorisoaresti on määrättävä alkamaan mahdollisimman nopeasti, jollei arestin käyttämistarpeesta tai momentissa mainituista seikoista muuta johdu. Käyttämistarpeesta voi johtua muuta esimerkiksi silloin, jos arestin käyttötarve liittyy viikonloppuihin. Toisaalta olisi pyrittävä arestista epäillylle aiheutuvan haitan minimointiin.

Nuorisoaresti olisi sähköisesti valvottava pakkokeino. Lähtökohtaisesti epäillyn tulisi olla koko arestin ajan sähköisessä valvonnassa. Näin ollen arestin alkamisajankohdalla on tietty yhteys sähköisen valvonnan käytännön toteuttamismahdollisuuksiin. Valvonnan käytännön toteuttamisesta säädettäisiin tarkemmin 9 §:ssä. Mainittu yhteys voisi käytännössä olla ongelmallinen ainoastaan kotiarestissa, koska aluearestiin määrättävälle annettaisiin valvontavälineet jo arestin määräämisen yhteydessä. 9 §:n 2 momentti puolestaan mahdollistaisi kotiarestiin määräämisen myös niin, että epäilty ei ole sähköisessä valvonnassa heti kotiarestin alusta lähtien.

Pykälän 3 momentin mukaan tuomioistuin ei saisi määrätä nuorisoarestiin liittyvää liikkumavapauden rajoittamista ankarampaa tai laajempaa kuin on vaadittu. Tällä säännöksellä olisi käytännön merkitystä kotiarestin määräämisessä, koska kotiarestin määräisi aina tuomioistuin lopullisesti joko pelkän vaatimuksen tai jo tehdyn väliaikaista kotiarestin koskevan päätöksen tuomioistuimeen saattamisen ja siihen samalla liittyvän vaatimuksen vuoksi. Aluearestin määrääminen virallisen syyttäjän vaatimuksesta tulisi olemaan erittäin harvinaista. Pykälän 3 momentti koskisi myös niitä tapauksia, joissa pidättämiseen oikeutettu virkamies tai syyttäjä ensisijaisesti vaatii vangitsemista mutta samalla vaatimuksen hylkäämisen varalta esittää näkemyksensä vangitsemisen sijasta määrättävän nuorisoarestin lajista, sisällöstä tai kestosta.

Pykälän 3 momentti perustuisi siihen, että nuorisoarestia vaativalla virkamiehellä on asiaan ja epäillyn olosuhteisiin perehtymisen kautta paras käsitys tarvittavasta nuorisoarestista. Kysymys ei ole rangaistuksen määräämiseen rinnastettavasta menettelystä, jossa tuomioistuin tekoon ja tekijään liittyvien seikkojen perusteella valitsee rangaistuslajin ja mittaa rangaistuksen. Toisaalta on perusteltua lähteä siitä, että vaatimus muodostaa vain nuorisoarestin ylärajan. Tuomioistuin voisi määrätä epäillyn lievempään tai lyhytkestoisempaan arestiin, jos vaatimus on selvästi ylimitoitettu. Tämän kanssa olisi sopusoinnussa sekin, että nykyisten säännösten mukaan tuomioistuin ei voi matkustuskieltovaatimuksen yhteydessä määrätä ankarampaa liikkumavapauteen kohdistuvaa pakkokeinoa eli vangitsemista mutta voi toisaalta omasta aloitteesta määrätä epäillyn vangitsemista lievempään matkustuskieltoon vaaditun vangitsemisen asemesta.

Edellä mainittujen näkökohtien valossa pykälän 3 momentissa esitettyä kieltoa voidaan pitää perusteltuna siitäkkin huolimatta, että arestien ankaruus- ja laajuusvertailuun saattaa liittyä käytännön ongelmia. Ankaruus liittyy arestien lajeihin ja laajuus arestin sisältöön ja keston. Sisällön kannalta merkitystä on lähinnä aluearestien liikkumavapautta rajoittavilla ulottuvuuksilla, koska kotiarestin sisältönä olisi aina liikkumavapauden rajoittaminen asuntoon tai vastaavaan paikkaan.

Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että kotiaresti on aluearestia ankarampi. Jos henkilöä vaadittaisiin määrättäväksi kotiarestiin, tuomioistuin voisi määrätä hänet sen sijasta lyhytkestoisempaan kotiarestiin ja sen lisäksi aluearestiin. Vastaavasti vaatimuksen käsittäessä jo alun perin molemmat arestilajit epäilty voitaisiin määrätä vaadittua lyhytkestoisempaan kotiarestiin ja keston tai alueellisen ulottuvuuden kannalta vaadittua laajempaan aluearestiin. Sen sijaan sallittuna ei voitaisi pitää sitä, että tuomioistuin määrää epäillyn kokonaiskestoltaan tai vuorokautiselta kestoltaan vaadittua pidempään kotiarestiin,

vaikka tämä tarkoittaisi vaatimuksessa alun perin mukana lisäksi olleen aluearestin putoamista pois. Kotiarestia ei siis voisi koskaan määrätä ilman nimenomaista vaatimusta eikä vaatimuksessa esitettyä laajempaan.

Pykälän 3 momentti ei estäisi tuomioistuimen poikkeamista vaatimuksesta niin, että arestivuorokausien ajankohta määrätään toisin. Tuomioistuin voisi siis esimerkiksi määrätä kotiarestin muiksi vuorokausiksi kuin on vaadittu, kunhan se ei lisää arestivuorokausien lukumäärää.

9 §. Nuorisoarestin valvonta. Pykälän 1 momentin mukaan nuorisoarestin valvonnasta vastaisi poliisi. Nuorisoarestin noudattamista seurattaisiin sähköisillä valvontalaitteilla, joiden kautta tiedot välittyvät hätäkeskukseen.

Matkustuskiellon tapaan poliisi olisi uuden pakkokeinon valvonnasta vastaava viranomaisena. Poliisimies ensinnäkin luovuttaisi aluearestin valvontaan tarvittavan välineen tai tarvittavat välineet epäillylle ja olisi mukana, kun valvontavälinettä asennetaan asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan. Sähköisessä valvonnassa paljastuneiden tai poliisin muuten tehtäviensä yhteydessä havaitsemien rikkomusten vuoksi pidättämiseen oikeutettu virkamies päättäisi 27 §:n 2 momentin nojalla nuorisoarestia rikkoneen varoittamisesta tai pidättämisestä taikka ryhtymisestä toimenpiteisiin rikkoneen vangitsemiseksi tai vankeusrangaistuksen täytäntöön panemiseksi.

Kotiarestin sähköinen valvonta voitaisiin toteuttaa niin, että epäillyn asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan asennetaan lankapuhelimeen yhdistetty valvontalaite, joka vastaanottaa signaalia epäillyn nilkkaan tai ranteeseen laitettavasta rannekkeen kaltaisesta koko ajan pidettävästä varusteesta. Valvontalaitteesta sen vastaanottamat tiedot välittyisivät edelleen valvontakeskukseen. Valvontajärjestelmällä seurattaisiin ainoastaan sitä, oleskeleeko kotiarestiin määrätty asunnossa tai muussa vastaavassa paikassa arestipäätöksessä määrättyinä aikoina. Valvontalaitteisto ei rekisteröisi sitä, mitä asunnossa tapahtuu eikä muiden henkilöiden kuin arestiin määrätyn liikkeitä. Jollei lankapuhelinyhteyttä ole, se voitaisiin asentaa kotiarestin valvonnan toteuttamista varten.

Aluearestin valvonta puolestaan olisi mahdollista toteuttaa niin, että aluearestiin määrättylle annetaan valvontavälineeksi erityisominaisuuksilla varustettu GPS -paikannuslaite tai GPS -paikannusominaisuudella varustettu matkapuhelin. Aluearestiin määrätyn olisi pidettävä valvontavälinettä mukanaan ja sen valvontakeskukselle välittämien tietojen perusteella voitaisiin seurata arestiin määrätyn liikkeitä ulkona. Myös tämän arestin valvontaan liittyisi yleensä nilkassa tai ranteessa pidettävä varuste, jolla valvotaan sitä, että arestiin määrätty pitää valvontavälinettä mukanaan. Aluearestin sähköisessä valvonnassa tietoa arestiin määrätyn liikkeistä välittyisi valvontakeskukseen vain sen verran kuin on tarpeen arestin noudattamisen valvomiseksi. Tässä esityksessä käytetään edellä mainituista valvontaan liittyvistä laitteista (lankapuhelimen yhteyteen asennettava laite, aluearestiin määrätyn mukanaan pidettävä paikannuslaite ja matkapuhelin sekä nilkassa tai ranteessa pidettävä varuste) yleisnimitystä ”valvontaväline”.

Nuorisoarestin käyttämisestä ei tulisi aiheutua rikoksentehtäjäksi leimautumista. Tämä kysymys liittyy rikoksesta epäillylle annettavaan nilkkaa tai rannetta kiertävään varusteeseen, joka ei olisi arestiin määrätyn itsensä poistettavissa ja jota ei olisi tarkoituksenmukaista poistaa aina välillä niiksi ajoiksi, jolloin arestissa on tauko. Käytännössä leimautumisen välttäminen johtaa siihen, että sellaisena saatettaisiin käyttää nimenomaan nilkkaan kiinnitettävää varustetta. Toisaalta on kiinnitettävä huomiota

myös määrätyn arestin tarkempaan sisältöön ja epäillyn olosuhteisiin, myös tuotekehittelyllä on oma merkityksensä.

Valvontakeskuksena toimisi hätäkeskus. Nuorisoarestiin liittyvän valvontatiedon vastaanottaminen ja 27 §:n 1 momentin mukainen rikkomuksista poliisille ilmoittaminen olisivat hätäkeskuslain (157/2000) 4 §:n 1 momentissa tarkoitettuja muita hätäkeskukselle laissa säädettyjä tehtäviä. Tarkoituksena on luoda järjestelmä, jossa nämä tiedot välittyvät hätäkeskuslain 7 §:n mukaisesta hätäkeskuksen hätäkeskustietojärjestelmästä sähköisesti henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain (761/2003) 2 §:ssä tarkoitettuun poliisiasian tietojärjestelmään.

Pykälän 2 momentin mukaan aluearestiin määrätyle annettaisiin valvontavälineet arestin määräämisen yhteydessä. Kotiarestiin liittyvän sähköisen valvonnan olisi alettava viimeistään arestin alkamista seuraavana arestivuorokautena, jollei erityisistä syistä muuta johdu. Kotiarestin noudattamista voitaisiin valvoa 2 §:n 2 momentissa tarkoitettuun paikkaan (asunto tai muu vastaava paikka) tehtävällä tarkistuskäynnillä tai puhelinsoitolla, jos kotiarestiin liittyvä sähköinen valvonta ei ole toiminnassa.

Nuorisoaresti on tarkoitettu tehokkaasti valvotuksi pakkokeinoksi, jossa arestiin määrätyle olisi koko ajan sähköisessä valvonnassa. Aluearestissa tämä toteutuisi siten, että poliisi arestiin määräämisen yhteydessä antaisi arestiin määrätyle valvontalaitteen eli GPS –paikannuslaitteen tai matkapuhelimen. Arestiin määrätyle annettaisiin samalla näiden valvontavälineiden mukana pitämistä kontrolloiva ranteeseen tai nilkkaan kiinnitettävä varuste.

Kotiarestia ei yleensä olisi tarpeen määrätä alkamaan välittömästi. Käytännössä se saattaisi alkaa aikaisintaan määräämispäivän iltana, ehkä vasta päätöksen tekemistä seuraavana päivänä. Jos kotiaresti toteutettaisiin viikonloppuarestina, arestin määräämisen ja alkamisen välillä saattaisi olla useitakin päiviä. Lisäksi kotiarestin edellyttämän valvontalaitteiston asentamista varten tulisi olla päivystysjärjestelmä, jonka avulla asennustöitä voidaan suorittaa myös iltaisin ja viikonloppuisin. Mainittujen seikkojen vuoksi kotiarestin valvontalaitteisto tulisi yleensä olemaan käytettävissä arestin alkamisesta lähtien. Siihen myös tulisi erityisesti pyrkiä.

On kuitenkin mahdollista, että kotiarestin välitön käyttämistarve erityisesti väliaikaisen kotiarestin yhteydessä johtaa siihen, että valvontalaitetta ei saataisi asennetuksi heti ensimmäiseksi arestivuorokaudeksi. Tuolloin tulisi olla mahdollista muuten valvoa arestin noudattamista, kunnes sähköinen valvonta saadaan käyttöön. Koska valvonta kohdistuisi kotiin ja valvontatoimenpiteet tapahtuisivat yleensä poikkeuksellisiin aikoihin eli illalla ja jopa tarvittaessa yöllä, näistä muista valvontatavoista on syytä säätää laissa.

Muina kotiarestin valvontatapoina tulisivat kysymykseen kotiin tehtävä tarkistuskäynti ja puhelinsoitto. Näistä jälkimmäinen on epävarma, koska puhelimen käytön yhteydessä ei pystytä varmuudella tunnistamaan puhelimesta puhuvaa henkilöä. Jos puhelimen käyttöön liittyisi epävarmuustekijöitä, sen ohella tai sen sijasta arestin noudattamista tulisi valvoa tarkistuskäynnillä. Yleensä tarkistuskäynnillä riittäisi se, että poliisimies ei mene sisälle asuntoon tai vastaavaan paikkaan. Tarvittaessa sisälle tulisi voida mennä, jolloin tämän poliisin virkatehtävän suorittamisen onnistumiseksi voitaisiin käyttää poliisilain 27 §:ssä tarkoitettuja voimakeinoja.

Momentin toisen virkkeen mukaan kotiarestin sähköinen valvonta olisi saatava käyntiin joka tapauksessa pikaisesti eli pääsääntöisesti arestin alkamista seuraavana arestivuorokautena. Viimeksi mainittu ei

välttämättä ole ensimmäistä arestivuorokautta seuraava vuorokausi, jos kotiaresti ei ole kokonaiskestoltaan yhdenjaksoinen. Ainoastaan erityisistä syistä sähköinen valvonta voisi alkaa tätä myöhemmin. Tuolloin kysymyksessä olisi yleensä valvontavälineen tai sen asennustyön saatavuuteen liittyvä poikkeuksellinen este.

Nuorisoarestiin liittyvän valvonnan toteuttaminen edellyttää, että nuorisoarestiin määrätty on velvollinen ottamaan vastaan sähköisen valvonnan välineet. Tästä velvollisuudesta säädettäisiin pykälän 3 momentin ensimmäisessä virkkeessä. Jos arestiin määrätty kieltäytyisi valvontavälineen vastaanottamisesta mukaan lukien kieltäytyminen päästämästä valvontalaitteen asentajaa asuntoon, hänet saataisiin 26 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla pidättää tai vangita.

Arestiin määrätyn kieltäytymisellä ottamasta vastaan valvontavälinettä olisi merkitystä lähinnä aluearestin kohdalla. Valvontalaite olisi voitava asentaa kotiin tai muuhun paikkaan ja myös poistaa sieltä epäillyn tai muiden asunnossa oleskelevien henkilöiden vastustuksesta huolimatta. Poliisin olisi turvattava valvontavälineen asentajan pääsy asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan valvontavälineen asentamista tai poistamista varten viime kädessä poliisilain 27 §:ssä tarkoitettuja voimakeinoja käyttäen. Voimakeinojen käyttöoikeudesta on syytä tässä säätää erikseen, koska poliisi voimakeinojen käytön kautta turvaa muun kuin itsensä toimintaa, joka vieläpä kohdistuu kotirauhaan.

Yleensä valvontavälineiden poistaminen ja palauttaminen tapahtuisi vapaaehtoisesti. Aluearestiin määrätty tulisi poliisin pyynnöstä poliisilaitokselle luovuttamaan mukanaan pidettävät valvontavälineet. Toisaalta kotiarestin päätyttyä valvonnasta vastaava poliisi sopisi ajankohdan, jolloin kotiin asennettu valvontaväline voidaan käydään poistamassa.

Pykälän 4 momentin mukaan valvontavälineen antamisesta nuorisoarestiin määrätylle sekä valvontavälineen asentamisesta asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan samoin kuin valvontavälineen luovuttamisesta takaisin ja poistamisesta säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Kysymys olisi arestin valvonnan käytännön toteuttamiseen liittyvästä menettelystä, johon liittyvällä sääntelyllä ei olisi suoranaista vaikutusta arestiin määrätyn oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Tähän momenttiin liittyviä käytännön menettelytapoja on jo edellä käsitelty tämän pykälän muiden momenttien perusteluissa.

10 §. Poliisimiehen myöntämä poikkeuslupa. Nuorisoarestin voimassaoloaikana saattaa ilmetä sellainen tärkeä syy poiketa arestipäätöksessä määrätystä liikkumavapauden rajoituksesta, jota ei ole kyetty ennakoimaan arestia määrättäessä. Sen vuoksi pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että pidättämiseen oikeutettu poliisimies saa tärkeästä syystä myöntää epäillylle luvan yksittäistapauksessa vähäiseen poikkeamiseen liikkumavapauden rajoittamisesta. Esimerkkeinä tällaisista tärkeistä syistä voidaan mainita arestiin määrätyn sairastuminen, hänen osallistumisensa lähisukulaisen hautajaisiin tai hänelle yllättäen järjestävä työpaikkahaastattelu. Poikkeusluvan voimassaoloaika ei aiheuttaisi keskeytystä nuorisoarestin voimassaoloon.

Pakkokeinolain 2 luvun 2 §:n 1 momentin viimeisen virkkeen mukaan matkustuskiellosta päättävä viranomais antaa tärkeästä syystä tilapäisen poistumisluvan. Arestisäännöksessä päättävä viranomais ehdotetaan kuitenkin rajattavaksi poliisimiehiin, joiden päätöksentekoon perustuva järjestelmä olisi joustava ja tarvittaessa nopea. Poliisimies kykenee arvioimaan poikkeusluvan edellytykset silloinkin, kun nuorisoaresti on virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen määräämä. Lisäksi pidättämiseen oikeutettu poliisimies on tavoitettavissa poikkeuksellisina ajankohtina. Kysymykseen tulisivat kaikki pidättämiseen

oikeutetut poliisimiehet, jotka ovat toimivaltaisia käsittelemään kysymyksessä olevaan epäiltyyn liittyviä arestiasioita.

Pykälän mukaan poikkeusluvan tulisi nimenomaan olla yksittäistapauksellinen ja poiketa vähäisesti määrätystä liikkumavapauden rajoittamisesta. Jos on perusteltua aihetta olettaa, että tarvetta poikkeamiseen tulee muutenkin arestin voimassaoloaikana, tai jos yksittäistapauksellinenkin poikkeaminenkin kestäisi pidemmän aikaa, tulisi ryhtyä toimenpiteisiin nuorisoarestia koskevan päätöksen muuttamiseksi 17 §:n 1 momentin nojalla.

11 §. Kotiarestista päättävä viranomainen. Tämä pykälä ja seuraava pykälä perustuvat osin sanonnaltaan ja sisällöltään matkustuskieltoa koskevaan vastaavaan pakkokeinolain 2 luvun 3 §:ään nuorisoarestin ja ennen kaikkea sen lajien edellyttämin muutoksin.

Tuomioistuin päättäisi kotiarestista. Tuomioistuin saisi määrätä rikoksesta epäillyn kotiarestiin vain pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Esitutinnan aikana kotiarestista päättäisi pidättämiseen oikeutettu virkamies väliaikaisesti. Kun asia esitutinnan päätyttyä on siirretty syyttäjälle, kotiarestista päättäisi väliaikaisesti syyttäjä. Vangitsemisvaatimusta sekä vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään tuomioistuin saisi 3–5 §:ssä säädetyin edellytyksin määrätä epäillyn vangitsemisen sijasta kotiarestiin. Vangitsemispäätöksestä tehdyn kantelun johdosta kotiarestia koskevasta asiasta päättäisi vangitsemispäätöksen tehnyt tuomioistuin.

Matkustuskiellosta päättävän tuomioistuimen alueellisen toimivallan ja kokoonpanon osalta olisi 28 §:n 1 momentin nojalla soveltuvin osin voimassa, mitä vangitsemisasiain käsittelystä säädetään pakkokeinolain 1 luvun 9 §:ssä. Myös silloin, kun asiassa on määrätty väliaikainen kotiaresti, sitä koskevan päätöksen tehnyt virkamies saattaessaan asian tuomioistuimen käsiteltäväksi samalla vaatisi kotiarestin määräämistä väliaikaisen päätöksen mukaisena. Vaatimuksen esittäjä ei ole kuitenkaan tässä yhteydessä sidottu väliaikaiseen päätökseen, vaan hän voi vaatia kotiarestia myös väliaikaisessa päätöksessä määrättyä lievempänä tai ankarampana. Jos kotiarestia vaaditaan väliaikaista ankarampana, kysymyksessä on sellainen kotiarestin määrääminen, jonka yhteydessä rikoksesta epäiltyä on aina 13 §:n 1 momentin nojalla kuultava.

Pykälään ei sisältyisi määräystä siitä, että pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on ilmoitettava ennen päätöksen tekemistä väliaikaisesta kotiarestista viralliselle syyttäjälle, joka voisi ottaa päätettäväkseen kysymyksen väliaikaisen kotiarestin määräämisestä. Tällainen ilmoitusvelvollisuus ja mahdollisuus ottaa asia ratkaistavaksi on matkustuskiellon osalta pakkokeinolain 2 luvun 3 §:n 1 momentissa, vastaava sääntely myös ehdotetaan otettavaksi aluearestin osalta seuraavaan pykälään eli 2 a luvun 12 §:ään. Väliaikaista kotiarestia koskevan päätöksen tekemisessä olisi kuitenkin aina kysymys poikkeuksellisesta kiireestä. Päätöksen tehneen virkamiehen olisi lisäksi saatettava asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Nämä seikat puoltavat nyt esitettävää ratkaisua. Pykälä ei kuitenkaan estäisi sitä, että pidättämiseen oikeutettu poliisimies on asian kiireellisyyden sen salliessa ennen päätöksentekoa yhteydessä syyttäjään ja ottaa huomioon myös hänen esittämiään näkökantoja.

12 §. Aluearestista päättävä viranomainen. Tämä pykälä vastaisi hyvin pitkälle pakkokeinolain 2 luvun 3 §:ää matkustuskiellosta päättävästä viranomaisesta. Arestilajeista aluearesti pitkälti vastaisi matkustuskieltoa. Tämän vuoksi pykälää ei ole tarpeen tässä toistaa eikä tarkemmin perustella. Pykälän 1 momentin viimeisessä virkkeessä sanontaa selvennettäisiin samalla tavalla kuin ehdotetaan tehtäväksi edellä mainitun pykälän 1 momentin viimeisen virkkeen muuttamista koskevassa ehdotuksessa.

13 §. Kuuleminen. Pykälän 1 momentin mukaan rikoksesta epäiltyä olisi kuultava henkilökohtaisesti määrättäessä aluearestia, kotiarestia tai väliaikaista kotiarestia. Samalla olisi mahdollisuuksien mukaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle sekä sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettun kunnan monijäsenen toimielimen edustajalle. Pykälän 2 momentti ei poistaisi velvollisuutta kuulla rikoksesta epäiltyä henkilökohtaisesti tuomioistuimessa kotiarestin määräämisen yhteydessä, jos kotiaresti on määrätty väliaikaisena ja jos vaatimuksen esittäjä tuomioistuimessa vaatii kotiarestia määrättäväksi ankarampana kuin väliaikaisessa päätöksessä.

Epäillyn henkilökohtainen kuuleminen on perusteltua useistakin syistä. Ensinnäkin nuoreen kohdistuvan liikkumavapauden rajoituksen määrääminen on harkittava hänen nuoren ikänsä takia erityisen tarkkaan, mihin liittyy epäillyn mahdollisuus asianmukaisesti vastata esitettyyn vaatimukseen, tarvittaessa avustajan tukemana. Henkilökohtaisen kuulemisen yhteydessä voidaan selvittää epäillyn elintapoja ja olosuhteita tavalla, jotka edistävät arestiin määräämisen edellytysten arviointia sekä arestin lajin, sisällön ja keston määräämistä. Henkilökohtaisen kuulemisen kautta nuorisoarestin sisältö ja merkitys voidaan tehdä arestiin määrättävälle selvemmäksi ja konkreettisemmaksi kuin hänelle toimitettavalla kirjallisella päätöksellä. Lisäksi epäillyn ollessa henkilökohtaisesti läsnä hänelle voidaan välittömästi luovuttaa mukana pidettävät arestin valvontavälineet sekä hänen kanssaan voidaan sopia kotiarestin valvontavälineen asentamisajankohdasta.

Pykälän 1 momentti osin kiristäisi ja osin selventäisi epäillyn kuulemisvelvollisuutta siitä, mikä se nyt on käytännön ja lainsäädännön mukaan. Nykyään ei säädetä epäillyn kuulemisesta poliisin tai virallisen syyttäjän päättäessä matkustuskiellon käyttämisestä. Pakkokeinolain 2 luvun 9 §:n mukaan matkustuskieltoa koskevan asian käsittelystä tuomioistuimessa on voimassa, mitä vangitsemisasian käsittelystä on 1 luvun 15 §:ssä säädetty. Viimeksi mainitun pykälän 3 momentin nojalla eräissä tapauksissa riittää, että vangittavaksi vaaditulle varataan tilaisuus tulla kuulluksi. Mainittua momenttia ei sovellettaisikaan pakkokeinolain uuden 2 a luvun 28 §:n 1 momentin mukaan nuorisoarestia koskevan asian käsittelyssä tuomioistuimessa.

Poliisi määräisi pääosan nuorisoaresteista kuten matkustuskielloistakin. Aluearestin määräisi lähes aina poliisi. Lisäksi kotiarestin määräämistapauksissa poliisi tulisi usein määräämään sen väliaikaisena. Laissa asetettu velvollisuus kuulla epäiltyä ei käytännössä merkittäväällä tavalla lisäisi poliisin työmäärää ja vaikeuttaisi nuorisoarestin määräämismenettelyä verrattuna matkustuskiellon määräämiseen. Poliisihan joutuu esitutkintalainsäädännön perusteella poikkeuksetta kuulemaan epäiltyä, mikä yleensä tapahtuu kuulustelun yhteydessä. Nuorisoaresti pääsääntöisesti määrättäisiinkin esitutkintaan liittyvän kuulustelun yhteydessä.

Kutsu epäillylle olisi vapaamuotoinen, mutta se olisi annettava tiedoksi luotettavalla ja jälkeen päin tarvittaessa todennettavalla tavalla. Kutsussa olisi kuitenkin aina 14 §:n 3 momentin mukaan ilmoitettava, että sen noudattaminen jättäminen voi johtaa noutoon.

Epäillyn laillisella edustajalla ja sosiaaliviranomaisen edustajalla on yleensä tietoja, joilla on merkitystä arvioitaessa nuorisoarestin käyttötarvetta sekä harkittaessa sen lajia, sisältöä ja kestoja. Erityisesti vanhempien tai muiden huoltajien merkitys korostuu kotiarestin määräämistä harkittaessa. Tämä koskee niin kotiolosuhteiden selvittämistä kuin edunvalvojen suhtautumista kotiarestin käyttämiseen. Huoltajien kuulemisen yhteydessä on syytä tuoda esiin se, että kotiarestin toteutumisen estyminen saattaisi johtaa epäillyn pidättämiseen tai vangitsemiseen, koska kotiarestia tulisi käyttää nimenomaan

voimakkaan jatkamisvaaran tai karttamisvaaran tapauksissa ja vakavampien rikosten ollessa kysymyksessä. Huoltajien kytkemisellä asian käsittelyyn parannetaan kotiarestin onnistumisen edellytyksiä.

Lailliselle edustajalle ja sosiaaliviranomaisen edustajalle olisi kuitenkin varattava tilaisuus tulla kuulluksi vain mahdollisuuksien mukaan. Pakkokeinon käyttö edellyttää yleensä nopeaa päätöksentekoa, joka ei saa viivästyä sen vuoksi, että nyt kysymyksessä olevia henkilöitä ei tavoiteta kutsumista varten. Tilaisuuden varaamisesta luopuminen edellyttää kuitenkin sitä, että kutsuttaville on ensin yritetty kaikin kohtuudella edellytettävien keinoin saada tieto arestin määräämistilaisuudesta. Tilaisuuden varaaminen ei siis olisi käsittely ehdoton edellytys. Se tapahtuisi kutsumisen tavoin vapaamuotoisesti.

Poliisin määrätessä nuorisoarestista tilaisuuden varaaminen lailliselle edustajalle ja sosiaaliviranomaisen edustajalle toteutuisi yleensä jo esitutkintalain kuulustelua koskevien 33 a ja 33 b §:n nojalla. Jos nuorisoarestin määräisi virallinen syyttäjä tai tuomioistuin, tilaisuus tulla kuulluksi olisi varattava erityisessä nuorisoarestin käsittelytilaisuudessa.

Pykälän 2 *momentin* mukaan, kun kotiaresti on määrätty väliaikaisena, epäillylle olisi varattava tilaisuus tulla kuulluksi kotiarestia tuomioistuimessa käsiteltäessä, jollei häntä ole asian selvittämiseksi tarpeen kuulla henkilökohtaisesti. Tuomioistuin voisi tarvittaessa varata myös muille 1 momentissa mainituille henkilöille tilaisuuden tulla kuulluksi.

Silloin kun kotiaresti määrätään väliaikaisena, rikoksesta epäillyn henkilökohtainen läsnäolo ei ole enää välttämättä tarpeen käsiteltäessä arestin lopullista määräämistä tuomioistuimessa. Epäiltyä olisi jo henkilökohtaisesti kuultu joitakin päiviä aikaisemmin väliaikaisen määräämisen yhteydessä, jolloin kuulemisella on toteutettu 1 momentin perusteluissa mainittuja tavoitteita. Näin ollen epäillylle olisi tarpeen varata enää tilaisuus tulla kuulluksi kotiarestin lopullisen määräämisen yhteydessä, jos hänen henkilökohtainen kuulemisensa ei ole tarpeen asian selvittämiseksi. Tuomioistuin voisi kutsunsa yhteydessä tarvittaessa velvoittaa epäillyn saapumaan henkilökohtaisesti, jolloin olisi 14 §:n 3 momentin mukaisesti mainittava noutouhasta. Muuten saapuminen tuomioistuinkäsittelyyn olisi epäillyn harkinnassa. Epäiltyä olisi kuultava henkilökohtaisesti myös 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa silloin, kun kotiarestia vaaditaan väliaikaisessa päätöksessä määrättyä ankarampana, jotta hänellä on tilaisuus vastata tällaiseen uuteen vaatimukseen. Tarvetta epäillyn huoltajan tai sosiaaliviranomaisen edustajan kuulemiseen ei yleensä enää olisi tässä vaiheessa.

Pykälän 3 *momentin* mukaan asian käsittelyä voitaisiin tarvittaessa lykätä kuulemista tai siihen liittyvää tilaisuuden varaamista varten. Tätä vaihtoehtoa harkittaessa on otettava huomioon se, että pakkokeinoa voidaan tarvita hyvinkin pikaisesti. Epäiltyä olisi aina kuultava lukuun ottamatta kotiarestin lopullista määräämistä, minkä vuoksi hänen kutsumatta jäämisensä tai muu poissaolonsa estäisi asian ratkaisemisen. Sosiaaliviranomaisen edustaja olisi puolestaan yleensä kutsuttavissa arestin käsittelytilaisuuteen. Asian kiireellisyydestä tai 16 §:ssä säädetyistä tiukoista käsittelyajoista saattaisi kuitenkin johtua, että sosiaaliviranomaisen edustajaan ei saada yhteyttä poikkeuksellisen käsittelyajan (ilta tai viikonloppu) vuoksi, jos kunnan sosiaalityöntekijät eivät päivystä tuolloin. Tässä suhteessa arestista määrävän viranomaisen on käytettävä harkintaa samoin kuin sen suhteen, miten ja kuinka kauan kannattaa tavoitella kutsumista varten sellaista epäillyn laillista edustajaa, jota ei saada heti kutsuttua.

14 §. *Nouto.* Edellisen pykälän mukaan rikoksesta epäiltyä olisi aina kuultava nuorisoarestia määrättäessä lukuun ottamatta kotiarestin lopullista määräämistä tuomioistuimessa. Tuolloinkin epäilty voitaisiin

velvoittaa saapumaan henkilökohtaisesti kuultavaksi. Kuulemisvelvollisuuden toteuttamista ehdotetaan säädettäväksi mahdollisuudesta noutaa rikoksesta epäilty nuorisarestin määräämistilaisuuteen, jos hän kutsuttuna ja noutouhasta tietoisena jää saapumatta sellaiseen tilaisuuteen.

Pykälän *1 momentin* mukaan rikoksesta epäilty voitaisiin noutaa asian käsittelytilaisuuteen, jos hän ilman hyväksyttävää syytä jättää noudattamatta hänelle annettua kutsua saapua kuultavaksi arestista päätettäessä. Tuolloin arestia koskevan asian käsittely olisi tarvittaessa lykättävä. Poliisin olisi annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua.

Nouto saattaisi tulla kysymykseen jo esitutkintalain 18 §:n 1 momentin nojalla, jos tilanteessa on kysymys tyypillisestä nuorisarestin määräämisestä kuulustelun tai muuten esitutkinnan yhteydessä. Jos pidättämiseen oikeutettu poliisimies määrää nuorisarestin ennen esitutkinnan päättymistä ilman nimenomaista yhteyttä mihinkään esitutkintatoimenpiteeseen, 14 § tulisi sovellettavaksi tässä yhteydessä käytettävään noutoon.

Nouto ei siis tulisi kysymykseen, jos nuorisarestista päättävän viranomaisen tietoon on esimerkiksi epäillyn ilmoituksen kautta tullut ennen arestiasian käsittelyä hyväksyttäväksi katsottava syy. Mitään erityisen painavaa, lailliseen esteeseen rinnastettavaa syytä ei hyväksyttävältä poissaololta edellytetäisi. Syyn tulisi olla sellainen, että epäillyltä ei voida kohtuudella edellyttää saapumista nuorisarestin määräämistilaisuuteen. Esimerkiksi lähiomaisten sairastuminen, työpaikkahaastattelu taikka työhön tai opiskeluun liittyvä kiireellinen läsnäolopakko saattaa olla hyväksyttävä syy. Noudon käyttämättä jättäminen edellyttäisi kuitenkin sitä, että epäilty ilmoittaa syyn hänet kutsuneelle viranomaiselle mahdollisimman pian ja joka tapauksessa ennen käsittelyajankohtaa.

Nouto olisi aina harkinnanvarainen. Varsinkin epävarmuus hyväksyttävän syyn olemassaolosta puoltaa sitä, että epäilty noutamisen asemesta kutsutaan uudelleen. Toisaalta pakkokeinoon yksittäistapauksessa liittyvä kiireellisyys puoltaisi noudon välitöntä käyttämistä poissaolon jälkeen, jos on aihetta epäillä, että epäilty ei saavu uudesta kutsustakaan.

Pakkokeinojen käytön tarpeen ollessa kiireellinen epäilty pitäisi yleensä pyrkiä noutamaan siihen samaan käsittelytilaisuuteen, josta hän on jäänyt pois. Käytännössä se ei välttämättä onnistu, koska epäilty saattaa nimenomaisesti vältellä arestikäsittelyä tai olla muuten tietymättömissä. Tuolloin arestikäsittely olisi tarvittaessa lykättävä. Poliisin olisi annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua silloin, kun nuorisarestista päättää virallinen syyttäjä tai tuomioistuin.

Pykälän *2 momentin* mukaan noudosta päättäisi pidättämiseen oikeutettu poliisimies nuorisarestista päättävän viranomaisen pyynnöstä. Noudettavaksi määrätty saataisiin enintään kuusi tuntia ennen asian uudelleen käsittelyä ottaa kiinni ja säilöön. Nouto olisi pyrittävä suorittamaan niin, ettei noudettavaksi määrätty sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Noudettavaksi määrättyä ei saisi pitää kiinni tai säilössä kauempaa kuin noutamisen tarkoitus edellyttää. Momentti vastaisi pitkälti sisällöltään nuorisorangastuslain 15 §:n 2 momentissa olevaa ja tässä esityksessä ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotetun lain 8 §:n 2 momentissa olevaa sääntelyä.

Virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen esittämä pyyntö voitaisiin toimittaa valvottavan asuin- tai oleskelupaikkakunnan mukaan määräytyvälle kihlakunnan poliisilaitokselle kaikilla niillä tavoilla, joilla asiakirja voidaan toimittaa. Pyyntöön sisällöstä voitaisiin säätää tarkemmin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetussa asetuksessa.

Oikeus kiinniottamiseen tarkoittaa sitä, että poliisimiehellä on myös oikeus noudon yhteydessä suorittaa poliisilain 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu etsintä henkilön kiinniottamiseksi esimerkiksi hänen kotonaan. Kohdehenkilöiden nuori ikä huomioon ottaen kiinnipitämisen ja säilössä pitämisen aika ei voi olla pitkä eikä sitä tulisi käyttää täysimääräisesti, jos noudon toteuttaminen ei sitä edellytä. Rikoksentehtijäksi leimautumisen välttämiseksi nouto olisi pyrittävä suorittamaan niin, ettei epäilty sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi.

Pykälän 3 *momentin* mukaan epäillylle olisi kutsussa kuultavaksi ilmoitettava, että kutsun noudattamatta jättäminen voi johtaa noutoon. Ilmoittamista edellyttää noudon toimivuus arestikäsittelyn toteutumisen tehosteena.

15 §. *Epäillyn tilanteen selvittäminen.* Vaikka nuorisoresti olisi yleensä pikaiseen käyttötarpeeseen kytketty pakkokeino, sen määräämisen yhteydessä olisi mahdollisuuksien mukaan selvitettävä ne epäillyn tilanteeseen liittyvät seikat, joilla on merkitystä harkittaessa nuorisorestin käyttötarvetta sekä sen lajia, sisältöä ja kestoä. Tällaista selvittämistä tapahtuu ilman nimenomaista säännöstäkin nykyisin epäillyn vapautteen ja liikkumavapautteen kohdistuvien pakkokeinojen määräämisen yhteydessä. Nuorisorestin kohteena olevien henkilöiden nuori ikä asettaa omat vaatimuksensa selvitettävälle asioille, mikä puoltaa myös asiasta säätämistä laissa.

Pykälän 1 *momentin* mukaan ennen nuorisorestin määräämistä olisi riittävästi perehdyttävä rikoksesta epäillyn henkilökohtaisiin olosuhteisiin, elintapoihin ja muihin vastaaviin seikkoihin. Erityisesti olisi otettava huomioon epäillyn terveydentilaa, asumisolosuhteita, työtä, koulunkäyntiä, opiskelua sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Tuomioistuimelle toimitettaviin asiakirjoihin olisi liitettävä näihin seikkoihin liittyvät saatavilla olevat tarpeelliset tiedot.

Epäillyn tilannetta olisi selvitettävä nimenomaan riittävästi. Pakkokeinon käyttöön yleensä liittyvä kiireellisyys asettaa käytännössä omat rajansa selvittämisen laajuudelle ja selvittämisessä käytettävälle keinoille. Joissakin tapauksissa erillistä selvittämistä ei edes tarvittaisi, jos nuorisorestista päättävällä virkamiehellä olisi jo epäillyn aikaisempien rikosasioiden perusteella riittävät tiedot. Toisaalta tietojen osoittautuessa arestin määräämisen jälkeen virheellisiksi tai puutteellisiksi, arestipäätöstä voitaisiin 17 §:n mukaan muuttaa vastaamaan oikeita tietoja tai aresti voidaan jopa kumota 19 §:n nojalla.

Epäillyn tilanteen selvittämisellä nuorisorestin määräämisen yhteydessä olisi selvä kytkentä siihen nuoren rikoksentehtijän tilanteen selvittämiseen, joka käynnistyy heti alle 21-vuotiaan joutuessa rikoksesta epäillyksi ja jota koskeva lakiehdotus sisältyy tähän esitykseen. Nuoren rikosasian käsittelyssä olisivat erityisen tärkeitä tiedot, joita hankitaan nuoren rikoksentehtijän tilanteen selvittämisestä ehdotetun lain 3 §:n mukaisessa epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisessä. Siitä laadittava sosiaaliselvitys ei yleensä olisi valmiina arestista päätettäessä, mutta joitakin tietoja saattaa olla saatavissa sosiaaliviranomaiselta sosiaalisen tilanteen selvittämisestä. Selvitysten laatimisessa voitaisiin hyödyntää saman epäillyn aikaisemmassa rikosasiassa laadittujen sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tietoja.

Tärkeitä tiedonlähteitä ovat luonnollisesti epäilty itse, hänen lailliset edustajansa sekä sosiaaliviranomaisen edustaja, joiden kytkemisestä arestiasian käsittelyyn ehdotetaan säädettäväksi 13 §:n 1 ja 2 momentissa. Sosiaaliviranomaiselta saatavat tiedot eivät rajoittuisi nuoren rikoksentehtijän tilanteen selvittämisen yhteydessä hankittaviin. Esimerkiksi lastensuojelutiedoilla olisi tärkeä merkitys. Joissakin tapauksissa poliisiviranomaisen ja lastensuojeluviranomaisten yhteistyö saattaisi johtaa esimerkiksi

epäillyn sijoittamiseen kodin ulkopuolelle ja tarvittavien arestimuotojen toteuttamiseen tämän sijoituksen yhteydessä. Epäillyn henkilökohtaisiin olosuhteisiin ja elintapoihin liittyviä seikkoja on jo edellä käsitelty 4, 5 ja 8 §:n perustelujen yhteydessä. Epäillyn terveydentilaa ja terveydenhuollon toimia koskevien tietojen kannalta tärkeä merkitys on hänen päihteenkäyttöänsä koskevilla tiedoilla, koska päihdeongelma saattaa erityisesti lisätä rikollisen toiminnan jatkamisvaaraa.

Tuomioistuimien päätäisi lopullisesti kotiarestista ja syytteen nostamiseen jälkeen aluearestista. Tuomioistuimissa asia tulisi vireille pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Tuomioistuimien olisi asiaan perehtyessään ja sen ratkaistessaan pitkälti asian sinne saattaneen virkamiehen antaman ja esittämän aineiston varassa henkilökohtaista kuulemista koskevin varauksin. On näin ollen tärkeää korostaa sitä, että tuomioistuimelle toimitettavista asiakirjoista ilmenevät kaikki epäillyn tilanteen kannalta tärkeät 1 momentissa mainitut seikat. Nämä seikat voisivat ilmetä vaatimuksen tai väliaikaista päätöstä koskevan asiakirjan lisäksi muista asiassa kertyneistä asiakirjoista, joista esimerkkinä voidaan mainita aikaisemmin laadittu sosiaaliselvitys.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin nuorisoarestista päättävän viranomaisen tietojensaantioikeudesta. Nykyinen tietosuojalainsäädäntö ei sisällä sääntelyä, joka oikeuttaisi saamaan salassa pidettäviä 1 momentissa tarkoitettuja tietoja nuorisoarestin määräämistä varten. Tältä osin tarvitaan sääntelyä, josta ilmenee tietojen saamiseen oikeutetut viranomaiset, tiedoja luovuttavat tahot, tietojen käyttötarkoitus ja saatavat tiedot.

Nuorisoarestista päättävällä viranomaisella olisi oikeus salassapitovelvollisuuden estämättä saada nuorisoarestin määräämistä varten sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momentissa tarkoitettuilta tahoilta tarpeelliset tiedot ja virka-apua viranomaisilta tietojen saamiseksi. Nuorisoarestista päätäisi pidättämiseen oikeutettu virkamies, virallinen syyttäjä tai tuomioistuimien sen mukaan kuin siitä 11 ja 12 §:ssä tarkemmin säädetään.

Pykälän 2 momentti vastaisi nuorisoarestin ominaispiirteiden edellyttämin muutoksin sitä pykälää, joka koskee sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihoitolaitoksen tiedonsaantioikeutta nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä ehdotetun lain 8 §:ssä. Sen perusteluissa esitettyihin näkökohtiin arkaluonteisten tietojen suojasta voidaan viitata myös tässä yhteydessä.

Nuorisoarestin määräämisessä kuten nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisessäkin keskeisessä asemassa olisivat epäillyn sosiaaliseen tilanteeseen liittyvät tiedot. Kun otetaan huomioon mainittu kytkeä ja se, että myös sosiaalihuollon järjestämisessä joudutaan hankkimaan laajalti asiakkaan elämäntilanteeseen liittyviä tietoja, pykälässä ehdotetaan määritettäväksi tietoja antavat tahot kuten nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä ehdotetun lain 8 §:ssä viittaamalla sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momenttiin. Mainitussa lainkohdassa tietojen antajina on mainittu valtion ja kunnan viranomaiset sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaitos, eläketurvakeskus, eläkesäätiö, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö.

Kysymyksessä olevat tiedot tulisi hankkia nuorisoarestin määräämiseen liittyvää harkintaa varten. Tällä tarkoitetaan harkintaa, joka liittyy ensinnäkin 3–5 §:ssä säädettyihin nuorisoarestin määräämisen edellytyksiin. Tietoja tarvittaisiin myös arestin lajin, sisällön ja keston määräämiseen 8 §:n nojalla. Nyt kysymyksessä olevan pykälän 1 momentissa on puolestaan määritetty ne tiedot, joita sellaisessa

harkinnassa ja määräämisessä tarvitaan. Pykälä myös vastaisi henkilötietolainsäädännössä yleistä tarpeellisuuden vaatimusta.

Pykälän 2 momentin mukaan nuorisoarestista päättävällä viranomaisella olisi oikeus saada virka-apua kysymyksessä olevien tietojen saamiseksi. Se voisi tapahtua esimerkiksi virka-apupyynnönä tietoja luovuttavalle viranomaiselle. Tuolloin voidaan selvästi ilmaista pyynnön perustana oleva säännös eli pykälän 2 momentti. Joka tapauksessa pyynnön olisi sisällettävä sellaiset tiedot, joiden perusteella pyynnön kohteena oleva taho voi arvioida, onko se nyt kysymyksessä olevan pykälän nojalla velvollinen antamaan pyydetty tiedot.

16 §. Käsitteilyn kiireellisyys. Pakkokeinolain 2 luvun 9 §:n 1 momentissa säädetään, että matkustuskieltoa koskevan asian käsittelystä tuomioistuimessa on soveltuvin kohdin voimassa, mitä vangitsemisasian käsittelystä on muun ohessa 1 luvun 14 §:ssä säädetty. Viimeksi mainitun pykälän 1 momentin mukaan vangitsemisvaatimus on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi viipymättä. Pidätettyä koskeva vaatimus on otettava käsiteltäväksi viimeistään neljän vuorokauden kuluttua kiinniottamisesta. Pakkokeinolain 1 luvun 13 §:ssä puolestaan säädetään pidätettyä koskevan vangitsemisvaatimuksen tekoajasta. Sen mukaan vaatimus pidätetyn vangitsemisesta on tehtävä tuomioistuimelle viipymättä ja viimeistään kolmantena päivänä kiinniottamispäivästä ennen kello kahtatoista.

Edellä mainittuja pakkokeinolain säännöksiä ei voida soveltaa nuorisoarestiin, koska siihen liittyy mahdollisuus määrätä kotiaresti väliaikaisesti. Väliaikaiseen kotiarestiin ei myöskään liittyisi kiinniottamista. Huomioon on otettava myös se, että arestiin määräämisen lisäksi olisi tehtävä nopeasti nuorisoarestin muuttamiseen (17 §), kumoamiseen (19 §) ja jatkamiseen (20 §) liittyviä ratkaisuja. Näiden seikkojen ja lisäksi selvyuden vuoksi pakkokeinolain uuteen 2 a lukuun ehdotetaan otettavaksi pykälä käsitteilyn kiireellisyydestä. Nuorisoarestiasiat olisi käsiteltävä kiireellisesti niiden luonteen ja väliaikaiseen kotiarestiin liittyvän vapaudenmenetyistä lähenevän liikkumavapauden rajoittamisen vuoksi. Nuorisoarestiasioiden kiireellisyydestä johtuisi, että niistä joitakin tulisi käsiteltäväksi pakkokeinopäivystyksen piirissä.

Pykälän 1 momentin mukaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän olisi saatettava viimeistään päätöksen tekemistä seuraavana päivänä päätöksensä väliaikaiseen kotiarestiin määräämisestä toimivaltaisen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Toimivaltainen tuomioistuin määräytyisi 28 §:n 1 momentin nojalla pakkokeinolain 1 luvun 9 §:n mukaan. Asia olisi pyrittävä saattamaan tuomioistuimeen jo väliaikaisen päätöksen tekemispäivänä. On kuitenkin otettava huomioon päätösasiakirjan kirjoittamiseen liittyvät näkökohdat ja päätöksen mahdollinen tekeminen poikkeukselliseen kellonaikaan, minkä vuoksi on tarpeen sallia päätöksen saattaminen tuomioistuimeen vielä seuraavana päivänä. Tässä asetettu määräaika olisi lyhyempi kuin pakkokeinolain 1 luvun 13 §:ssä säädetty määräaika. Lyhyt määräaika on perusteltu sen vuoksi, että tuomioistuin ehtii täyttää 13 §:n 2 momenttiin perustuvat kuulemiseen liittyvät velvollisuutensa.

Pykälän 2 momentissa puolestaan säädettäisiin, että nuorisoarestin määräämistä, muuttamista, kumoamista tai jatkamista koskeva asia on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi viimeistään neljäntenä päivänä väliaikaista kotiarestia koskevan päätöksen tekemisestä tai nuorisoarestin määräämistä, muuttamista, kumoamista tai jatkamista koskevan vaatimuksen saapumisesta tuomioistuimeen. Tämä sääntely vastaisi pakkokeinolain 1 luvun 14 §:n 1 momentissa olevaa sääntelyä nuorisoarestin edellyttämin muutoksin. On huomattava, että päätös nuorisoarestin jatkamisesta olisi 20

§:n 2 momentin nojalla tehtävä arestin voimassa ollessa, mikä saattaa johtaa velvollisuuteen ratkaista asia nopeammin kuin nyt kysymyksessä oleva momentti edellyttää.

Väliaikaista kotiarestia koskeva päätös siihen liittyvine vaatimuksineen olisi saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi 1 momentin mukaisesti ja otettava tuomioistuimessa 2 momentin mukaisesti käsiteltäväksi riippumatta siitä, milloin kotiaresti alkaa. Yleensä väliaikainen kotiaresti olisi kuitenkin alkanut jo viimeistään silloin, kun tuomioistuin ryhtyy käsittelemään asiaa pykälän 2 momentin mukaisesti. Väliaikaisenahan kotiaresti jouduttaisiin määrittämään nimenomaan kiireellisissä tapauksissa.

Pykälän 2 momentti jättäisi tuomioistuimelle suuremman harkinnanvaran käsittelyajankohdan suhteen kuin pakkokeinolain 1 luvun 14 §, jonka mukaan on toimittava viipymättä. Takarajanakin olisi asian ottaminen käsiteltäväksi neljäntenä päivänä, kun mainitun pykälän mukaan vangitsemisasiasta on otettava käsiteltäväksi viimeistään neljän vuorokauden kuluttua kiinniottamisesta. Nuorisoaresti olisi lievempi pakkokeino kuin vangitseminen. Suurempaa harkinnanvaraa tarvitaan myös sen vuoksi, että nuorisoarestin tuomioistuinkäsittelyn yhteydessä tuomioistuin joutuisi täyttämään 13 §:ssä säädetyn kuulemisvelvollisuuden. On tosin huomattava, että vangitsemisasiassakin vaatimuksen tekeminen ja asian käsittely tuomioistuimessa tapahtuu usein lähellä laissa säädetyn määräajan päättymistä, vaikka lähtökohtana lain mukaan on asian käsittely viipymättä. Tuomioistuimen tulisi joka tapauksessa pyrkiä ottamaan nuorisoarestiasiat käsiteltäväksi niin nopeasti kuin se on mahdollista.

17 §. Nuorisoarestia koskevan päätöksen muuttaminen. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin, että nuorisoarestista päättävä viranomaisella saa muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tai muusta tärkeästä syystä muuttaa nuorisoarestin sisältöä ja kestoja. Tämä sääntely vastaa pakkokeinolain 2 luvun 5 §:ssä matkustuskieltoa koskevan päätöksen muuttamisesta olevaa sääntelyä. Muuna tärkeänä syynä voidaan mainita se, että arestiin olisi tulossa niin pitkä katko, että 10 §:n mukainen poliisimiehen myöntämä lyhytaikainen poikkeuslupa ei tule kysymykseen.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin selvyuden vuoksi siitä menettelystä, jossa nuorisoarestia koskevaa päätöstä muutetaan. Nuorisoarestin muuttamista voisi vaatia myös arestiin määrätty. Hänellä on yleensä paras tieto olosuhdemuutoksista taikka esimerkiksi arestin määrittämisen perusteena oleiden tietojen virheellisyydestä tai puutteellisuudesta, joka sekin voisi olla 1 momentissa tarkoitettu muu tärkeä syy. Pyyntö olisi yleensä esitettävä kirjallisesti, jolloin muuttamisvaatimus perusteineen selkeästi ilmenee.

Nuorisoarestista päättävä viranomaisella voisi kuitenkin muuttaa päätöstä myös oma-aloitteisesti. Tähän erityisesti liittyy 2 momentissa tarkoitettu velvollisuus varata arestiin määrättylle tilaisuus tulla kuulluksi päätöksen muuttamisen yhteydessä. Tilaisuus olisi kuitenkin varattava myös silloin, kun arestiin määrätty itse on vaatinut muuttamista. Tilaisuuden varaaminen tarkoittaa nuorisoarestiin määrätyn vapaamuotoista kutsumista nuorisoarestista päättävän viranomaisen luokse. Nuorisoarestiin määrättylle olisi kutsussa ilmoitettava, miten arestia aiotaan muuttaa. Muuttamisen yhteydessä ei ole enää samanlaista tarvetta velvoittaa arestissa olevaa paikalle kuin arestiin määrittämisen yhteydessä. Hänellä olisi oikeus ja mahdollisuus tulla esittämään puolestaan puhuvat seikat, jos katsoo sen tarpeelliseksi. Arestiin määrätyn omassa vaatimuskirjelmässä esitetyt seikat olisi otettava huomioon hänen poissaolostaan huolimatta. Nuorisoarestin muuttamista koskevasta päätöksestä olisi 23 §:n 4 momentin nojalla viipymättä toimitettava jäljennös käsitelystä poissa olleelle arestiin määrättylle.

Pykälän 2 momentin mukaan muilta kuin arestiin määrätyn kuulemiseen liittyviltä osin arestia koskevan päätöksen muuttamisessa meneteltäisiin kuten nuorisoarestin määrittämisessä. Tämä tarkoittaa sitä, että

arestia koskevan päätöksen muuttamisen yhteydessä sovellettaisiin 13 §:n 1 ja 3 momenttia ja 15 §:ää sekä 28 §:n 1 momentissa mainittuja pakkokeinolain 1 luvun säännöksiä. Muuttamista koskeva vaatimus olisi käsiteltävä 16 §:n 2 momentin mukaisesti viimeistään neljäntenä päivänä muuttamista koskevan vaatimuksen saapumisesta tuomioistuimeen.

18 §. Aluearestin lakkaaminen. Pakkokeinolain 2 luvun 6 §:n 2 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että matkustuskielto lakkaisi olemasta voimassa, jollei syytettä nosteta 60 päivän kuluessa kiellon määräämisestä ja jollei tuomioistuin pyynnöstä pidennä tätä määräaika. Nykyisen säännöksen mukaan matkustuskielto on tällaisessa tapauksessa kumottava. Erillinen kumoaminen on tarpeetonta, kun matkustuskiellon lakkaaminen määräajan kuluttua on todettavissa jo alkuperäisessä matkustuskieltopäätöksessä.

Matkustuskieltoa koskeva edellä mainittu ehdotus liittyy ennen kaikkea nyt kysymyksessä olevan 18 §:n mukaiseen ehdotukseen toistaiseksi voimassa olevan aluearestin lakkaamisesta. Pykälän mukaan toistaiseksi voimassa oleva aluearesti lakkaisi olemasta voimassa, jollei syytettä nosteta 60 vuorokauden kuluessa arestin määräämisestä. Tuomioistuin saisi asianomaisen pidättämiseen oikeutetun virkamiehen edellä tarkoitettuna määräaika tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa varattuaan arestiin määrätyle tilaisuuden tulla kuulluksi.

Ajan pidentäminen edellyttäisi sitä, että 3–5 §:ssä säädetyt arestin määräämisen edellytykset ovat edelleen olemassa. Lisäksi edellytyksenä olisi se, että 8 § edelleen johtaisi toistaiseksi voimassa olevan aluearestin määräämiseen. Määräaikaisen aluearestin jatkamisesta säädettäisiin 20 §:n 1 momentissa. Sitä ei voitaisi jatkaa niin, että peräkkäisten määräaikaisten aluearestien yhteinen kokonaiskesto ylittäisi 60 vuorokautta.

Arestiin määrätyn kannalta olisi hyödyllistä, että aluearestipäätöksessä mainitaan päivä, jona se lakkaa viimeistään olemassa voimassa, jollei tuomioistuin sinä aikana tehdystä pyynnöstä pidennä aikaa. Tilaisuuden varaamisessa epäillylle noudatettaisiin pitkälti samaa menettelyä kuin tilaisuuden varaamisessa 17 §:n 2 momentin nojalla. Sen sijaan muuten jatkamisen yhteydessä ei noudatettaisi arestin määräämisessä noudatettavaa menettelyä. Esimerkiksi 13 §:n 1 ja 3 momenttia ja 15 §:ää ei sovellettaisi. Ajan pidentämistä koskevasta käsittelystä poissa olleelle arestiin määrätyle olisi 23 §:n 4 momentin nojalla viipymättä toimitettava jäljennös arestin jatkamispäätöksestä.

19 §. Nuorisoarestin kumoaminen. Pykälään ehdotetaan otettavaksi sääntely, joka pääosin vastaa matkustuskiellosta pakkokeinolain 2 luvun 6 §:n 1 ja 3 momentissa säädettyä.

Pykälän 1 momentin mukaan nuorisoaresti olisi kumottava heti, kun edellytyksiä sen voimassa pitämiseen ei enää ole tai kun asiassa on tehty päätös syyttämättä jättämisestä. Kumoaminen voisi tapahtua niin arestiin määrätyn vaatimuksesta kuin arestista päättävän viranomaisen omasta aloitteesta. Koska kumoaminen tapahtuu arestiin määrätyn eduksi, kumoamisen yhteydessä ei olisi tarpeen edes varata arestiin määrätyle tilaisuutta tulla kuulluksi. Mitään muitakaan arestin määräämiseen liittyviä menettelysäännöksiä ei tarvitsisi noudattaa. Arestiin määrätyle olisi kuitenkin 23 §:n 4 momentin mukaisesti viipymättä toimitettava jäljennös arestin kumoamista koskevasta päätöksestä.

19 §:n 1 momentti velvoittaisi niitä viranomaisia, joilla on toimivalta päättää nuorisoarestista tai vaatia sen määräämistä. Toimivaltaisista viranomaisista ehdotetaan säädettäväksi 11 ja 12 §:ssä. Aluearestin kumoamisesta päättäisi pidättämiseen oikeutettu virkamies tai virallinen syyttäjä, jos toimivalta ei ole siirtynyt syytteen nostamisen myötä tuomioistuimelle. Kotiaarestin kumoamisesta päättäisi aina

tuomioistuimien, jolta sitä pyytäisi 11 §:n 2 momentissa tarkoitettu virkamies. Väliaikainen kotiaaresti ei yleensä lyhytensä vuoksi tulisi kumotuksi sitä koskevan päätöksen tehneen virkamiehen toimesta.

Syyttämättä jättämistä koskeva lisäys on syytä tehdä momenttiin sen takia, että virallinen syyttäjä saattaa tehdä asiassa päätöksen syyttämättä jättämisestä, vaikka nuorisoarestin edellytykset olisivat edelleen olemassa 3–5 §:n nojalla. Koska rikosasian käsittely päättyy syyttäjän sellaiseen ratkaisuun, nuorisoaresti olisi samalla välittömästi kumottava.

Aluearestiin määrättyllä olisi pykälän 2 momentin mukaan jo ennen syytteen nostamista oikeus saattaa kysymys pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän määräämän aluearestin voimassa pitämisestä tuomioistuimen tutkittavaksi. Tuomioistuimen olisi kumottava aluearesti kokonaan tai osittain, jos se varattuaan asianomaiselle pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle tilaisuuden tulla kuulluksi katsoo, ettei aluearestin pitämiseen sellaisenaan ole edellytyksiä.

Pykälän 2 momentissa säädetty asian käsittely tuomioistuimessa poikkeaisi 12 §:ssä säädetystä toimivallan sääntelystä. Mainitun pykälän 2 momentin mukaan tuomioistuin päättäisi vasta syytteen nostamisen jälkeen aluearestista. Liikkumavapauteen kohdistuvan tehokkaan rajoituksen vuoksi on kohtuullista, että aluearestiin määrätty voisi saattaa määrätyn aluearestin tuomioistuimen käsiteltäväksi jo ennen syytteen nostamista.

Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa siitä, että 12 §:n 1 momentin viimeisen virkkeen mukaan momentissa aluearestista päättävästä viranomaisesta säädetty olisi voimassa myös tuomioistuimen hylättyä ennen syytteen nostamista tehdyn aluearestin kumoamista koskevan vaatimuksen. Esitutinnan aikana aluearestia koskevasta asiasta päättäisi pääsääntöisesti pidättämiseen oikeutettu virkamies ja esitutinnan päättyttyä virallinen syyttäjä eikä tässä suhteessa tapahtuisi muutosta sen vuoksi, että aluearestin määräämistä koskeva asia on välillä käynyt tuomioistuimessa.

20 §. Nuorisoarestin jatkaminen. Pakkokeinojen käyttäminen on mitoitettava niin, että rikoksesta epäillyn oikeusasemaan puututaan mahdollisimman vähän. Sen vuoksi nuorisoarestikin saatettaisiin määrätä liian lyhyeksi osoittautuvaksi ajaksi. Pykälässä ehdotetaan sen vuoksi säädettyä mahdollisuudesta jatkaa nuorisoarestin voimassaoloa. Toistaiseksi voimassa olevan aluearestin jatkumisesta säädetäisiin kuitenkin 18 §:ssä.

Pykälän 1 momentin mukaan kotiaarestin voimassaoloa voitaisiin jatkaa kerran vähintään viidellä ja enintään kahdellakymmenellä vuorokaudella. Määräaikaisen aluearestin voimassaoloa voitaisiin jatkaa 18 §:ssä säädetyn määräajan puitteissa. Jatkamisen yhteydessä arestin kestoa voitaisiin muuttaa.

Määräaikaista aluearestia ei voitaisi jatkaa niin, että alkuperäisen aluearestin ja sen jatkon yhteinen kokonaiskesto ylittäisi 18 §:ssä säädetyn 60 päivän aikarajan. Määräaikaisen aluearestin käyttäminen kuitenkin perustuu käsitykseen tarpeesta rajoittaa liikkumavapautta lyhytaikaisesti. Jatkamisen yhteydessä kummankin arestilajin kestoa voitaisiin muuttaa siitä, mikä se on ollut alkuperäisen arestipäätöksen mukaan. Tämä koskisi niin kokonaiskestoja kuin vuorokautista kestoa. Niitä voitaisiin tarpeen mukaan lyhentää tai pidentää alkuperäiseen arestiin verrattuna.

Myös jatkamisen yhteydessä 3–5 §:n mukaisten nuorisoarestiin määräämisen edellytysten täytyisi edelleen olla olemassa. Lisäksi 8 §:n mukaan tulisi olla edelleen tarve nimenomaan kysymyksessä olevan arestin lajin käyttämiseen alkuperäisellä sisällöllään. Viimeksi mainittu pykälä myös sääntelisi keston

määräämistä jatkamisen yhteydessä. Jos arestin lajia tai sisältöä olisi tarpeen muuttaa, sovellettavaksi tulisi 17 § nuorisoarestia koskevan päätöksen muuttamisesta. Samassa menettelyssä nuorisoarestia voitaisiin muuttaa ja sen voimassaoloa jatkaa 17 ja 20 §:n nojalla.

Pykälän 2 *momentissa* säädettäisiin nuorisoarestin jatkamiseen liittyvästä menettelystä silloin, kun jatketaan kotiarestin tai määräaikaisen aluearestin voimassaoloa. Päätös nuorisoarestin jatkamisesta olisi ensinnäkin tehtävä arestin voimassa ollessa, muutoin kysymyksessä ei olisi arestin jatkaminen vaan uuden määrääminen. Päätöksen jatkamisesta tekisi 11 tai 12 §:n mukainen toimivaltainen viranomainen. Nuorisoarestin jatkaminen tarkoittaisi sitä, että arestin jatkettu osa alkaa välittömästi edellisen osan päättyessä.

Nuorisoarestin jatkamisen yhteydessä arestiin määrätyle olisi varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Muuta nuorisoarestin määräämiseen liittyvää menettelyä ei tarvitsisi noudattaa. Päätöksestä olisi 23 §:n 4 momentin nojalla toimitettava viipymättä jäljennös käsittelystä poissa olleelle arestiin määrätyle. Koska päätös nuorisoarestin jatkamisesta olisi tehtävä arestin voimassa ollessa, arestiin määrätyle saatetaan joutua tavoittelemaan kiireessä kuulemismahdollisuuden varaamiseksi. Tämän pitäisi olla mahdollista, koska nuorisoarestin sisältönä on velvollisuus olla tietyssä paikassa tai tietyllä alueella tiettyinä aikoina. Jos tavoittaminen ei onnistuisi, kysymyksessä saattaa olla sellainen nuorisoarestin määräysten rikkominen, että kyseeseen tuleekin arestin jatkamisen sijasta pidättäminen tai jopa vangitseminen.

21 §. *Nuorisoarestin voimassaolo.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi nuorisoarestin voimassaolosta tavalla, joka arestin ominaispiirteiden vuoksi eroaisi pakkokeinolain 2 luvun 7 §:n 1 ja 2 momentissa olevasta matkustuskiellon voimassaoloa koskevasta sääntelystä.

Pykälän 1 *momentin* mukaan nuorisoaresti lakkaisi olemasta voimassa rikoksesta epäillyn täyttäessä 18 vuotta. Jos mainitun iän saavuttamisen jälkeen olisi edelleen vapautta tai liikkumavapautta rajoittavien pakkokeinojen käyttämisen tarvetta, käyttöön olisi otettava vangitseminen, pidättäminen tai matkustuskielto.

Käytännössä arestin lakkaamisella 18 vuoden iässä olisi merkitystä vain toistaiseksi voimassa olevassa aluearestissa, jonka päättymisajankohta on määräämishetkellä avoin. Se saattaisi jatkaa epäillyn täytettyä 18 vuotta, jos epäilty määräämisen hetkellä on lähellä mainittua ikärajaa. Tässä tapauksessa aresti siis lakkaisi 1 momentin nojalla. Muuten 18 vuoden iän saavuttaminen olisi otettava huomioon jo nuorisoarestin määräämisen yhteydessä niin, että arestia ei määrätä olemaan voimassa enää mainitun iän saavuttamisen jälkeen. Tämä seikka olisi otettava huomioon myös arestin muuttamisen ja jatkamisen yhteydessä. Käytännössä tällaisia tapauksia, joissa lähestyvä 18-vuotispäivä vaikuttaisi arestipäätöksen sisältöön tai jopa estäisi arestin käytön, tulisi ilmeisesti kuitenkin olemaan vähän arestien yleensä lyhyen keston vuoksi.

Pykälän 2 *momentin* mukaan kotiaresti olisi voimassa päätöksessä määrätyn ajan, jollei sitä aikaisemmin erikseen kumota tai sen voimassaoloa jatketa. Väliaikainen kotiaresti olisi voimassa siihen asti, kunnes tuomioistuin on ratkaissut kotiarestia koskevan asian.

Väliaikaisen kotiarestin päättyminen tuomioistuimen kotiarestia koskevaan ratkaisuun olisi selkeä päättymisperuste. Tuomioistuin voisi hylätä kotiarestia koskevan vaatimuksen tai määrätä sen kokonaan tai osittain vaatimuksen mukaisena.

Rikoksesta epäillyn ei tarvitsisi olla läsnä tuomioistuinkäsittelyssä, jollei tuomioistuin katso läsnäoloa tarpeelliseksi asian selvittämisen kannalta. Väliaikaiseen kotiarestiin määrätyn poissaolo tuomioistuimen istunnosta ei olisi ongelma hänen tai kotiarestin mahdollisen jatkumisen kannalta. Väliaikaiseen kotiarestiin määrätylle sen vuoksi annettavasta päätöksestä tulisi ilmetä kotiarestin oleminen voimassa tuomioistuimen ratkaisuun asti. Tämä liittyy siihen, että 23 §:n 2 momentin mukaan väliaikaista kotiarestia koskevassa päätöksessä olisi ilmoitettava asian saattamisesta tuomioistuimen käsiteltäväksi ja asian käsittelevästä tuomioistuimesta. Mainitun lainkohdan perustelujen mukaan väliaikaiseen kotiarestiin määrätylle olisi lisäksi määräämisen yhteydessä pyrittävä ilmoittamaan tuomioistuinkäsittelyn ajankohta. Parhaassa tapauksessa kutsukin käsittelyyn voitaisiin antaa samalla tiedoksi. Tuomioistuimen olisi ilmoitettava väliaikaiseen kotiarestiin määrätylle tuomioistuinkäsittelyn ajankohta sen varatessa hänelle tilaisuuden tulla kuultavaksi, jos kutsumista ei ole tehty jo väliaikaisen määräämisen yhteydessä.

Tuomioistuinkäsittelystä poissa oleva arestiin määrätty voisi siis varautua kotiarestin jatkumiseen heti tuomioistuinratkaisun jälkeen. Lisäksi hänelle olisi 23 §:n 4 momentin nojalla viipymättä toimitettava jäljennös tuomioistuimen ratkaisusta. Kun tuomioistuin yleensä tekisi ratkaisunsa sellaisena aikana, jolloin rikoksesta epäillyn ei pitäisikään olla kotiarestissa, tiedonkulun ongelmista aiheutuvaa kotiarestin keskeytymistä ei pääsisi aiheutumaan. Joka tapauksessa voidaan lisäksi olettaa, että väliaikaiseen kotiarestiin määrätystä huomattava osa olisi paikalla tuomioistuimessa joko kuultavaksi kutsuttuina tai saapumaan velvoitettuina.

Pykälän 3 momentin mukaan aluearesti olisi voimassa pääkäsittelyyn asti, jollei sitä ole päätöksessä määrätty päättymään aikaisemmin, jollei se aikaisemmin lakkaa, jollei sitä aikaisemmin erikseen kumota tai jollei sen voimassaoloa jatketa.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin nuorisoarestin voimassaolosta silloin, kun tuomioistuin peruuttaa tai lykkää pääkäsittelyn asiassa, jossa vastaaja on nuorisoarestissa. Tuolloin tuomioistuimen olisi istunnossa läsnä olevan vastaajan vaatimuksesta ratkaistava kysymys arestin voimassa pitämisestä.

Kotiarestin ja määräaikaisen aluearestin jatkamiselle asetetut aikarajat olisivat sen verran tiukat, että yleensä tuomioistuin joutuisi käsittelyn peruuttaessaan tai lykätessään ottamaan kantaa vain toistaiseksi voimassa olevan aluearestin voimassa pitämiseen. Perusteltua on jättää nuorisoarestin voimassaolosta päättäminen nimenomaan vastaajan vaatimuksesta riippuvaksi. Kysymyksessä olevaan ikäryhmään kuuluvilla nuorisoarestiin määrättyillä vastaajilla olisi pääsääntöisesti oikeudenkäyntiavustaja, joten asian jättäminen vastaajan vaatimuksen varaan ei heikentäisi hänen oikeusturvaansa. Toisaalta asian käsitteleminen on turhaa, jos vastaajalla esimerkiksi pidättämisen tai vangitsemisen välttääkseen tai muusta syystä ei ole halua saattaa arestin voimassaoloa tuomioistuimen harkittavaksi.

22 §. *Tuomitun nuorisoaresti.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun nuorisoarestin jatkamisesta tai määräämisestä nuorisoarestiin syyteasian ratkaisemisen yhteydessä tavalla, joka pitkälti vastaa pakkokeinolain 2 luvun 7 §:n 3 momentissa olevaa sääntelyä tuomitun matkustuskiellosta.

Tuomitun arestina tulisi kysymykseen nimenomaan toistaiseksi voimassa oleva aluearesti. Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon alkamiseen kuuluu yleensä tuomion jälkeen sen verran paljon aikaa, että kotiarestia tai määräaikaista aluearestia ei voida pitää käyttökelpoisina vaihtoehtoina tässä yhteydessä. Jos on kysymys mahdollisuudesta määrätä aluearesti vangittuna pitämisen tai vangitsemisen

sijasta, tuomittua ei tulisi määrätä arestiin ilman, että tällainen vaihtoehto on ollut keskustelun kohteena pääkäsittelyssä.

23 §. Päätös nuorisoarestista. Nuorisoarestia koskevasta päätöksestä olisi käytävä pitkälti ilmi samat asiat kuin matkustuskieltopäätöksestä pakkokeinolain 2 luvun 4 §:n 1 momentin nojalla. Näihin kuuluisivat *1 momentin* mukaan nuorisoarestin määräämisen perustana oleva rikos, nuorisoarestin peruste (3–5 §:ssä säädetty edellytykset perusteluineen), nuorisoarestin sisältö, seuraamukset nuorisoarestin rikkomisesta ja nuorisoarestin voimassaoloaika. Lisäksi nuorisoarestiin liittyvän tehokkaan valvonnan luonne edellyttää, että päätöksestä ilmenisi valvontatapa. Arestiin määrätyle olisi tehtävä selväksi, miten arestin noudattamista valvotaan, mikä puolestaan liittyy valvontavälineisiin ja niitä koskevaan seurantajärjestelmään.

Pykälän *2 momentin* mukaan väliaikaista kotiarestia koskevassa päätöksessä olisi lisäksi ilmoitettava asian saattamisesta tuomioistuimen käsiteltäväksi ja asian käsittelevästä tuomioistuimesta. Vastaava sääntely on lähestymiskiellosta annetun lain (898/1998) 12 §:n 1 momentissa. Asian saattamiseen tuomioistuimeen liittyy se, että päätöksestä olisi myös lmettävä väliaikaisen kotiarestin voimassaolo siihen asti, kunnes tuomioistuin ratkaisee kotiarestia koskevan asian. Pakkokeinolain uuden 2 a luvun 16 §:n mukaan väliaikaista kotiarestia koskeva päätös olisi saatettava viimeistään päätöksen tekemistä seuraavana päivänä tuomioistuimeen, jonka olisi otettava asia käsiteltäväksi viimeistään neljäntenä päivänä väliaikaista kotiarestia koskevan päätöksen tekemisestä.

Väliaikaisen kotiarestin tuomioistuinkäsittelyn määrääjän vuoksi ja tarkoituksenmukaisen asian käsittelyn turvaamiseksi väliaikaisesta kotiarestista päättävän viranomaisen olisi käytännössä pyrittävä ottamaan yhteyttä asianomaiseen käräjäoikeuteen käsittelypäivän ja –ajan sopimista varten. Ne voitaisiin parhaassa tapauksessa myöskin sisällyttää väliaikaiseen päätökseen. Joka tapauksessa arestiin määrätyn tietoon olisi tultava asian käsittely tuomioistuimessa ja asian käsittelevä tuomioistuin. Tuomioistuin joutuisi ilmoittamaan väliaikaiseen kotiarestiin määrätyle käsittelyajankohdan, jos ilmoitusta ei ole tehty jo väliaikaisen määräämisen yhteydessä.

Pykälän *3 ja 4 momentissa* säädettäisiin päätösasiakirjan antamisesta tai toimittamisesta arestiin määrätyle. Pääsääntönä olisi se, että päätöksestä annetaan heti sen tekemisen jälkeen jäljennös paikalla olevalle arestiin määrätyle. Nuorisoarestia saatetaan joutua kuitenkin perustelemaan tavalla, joka aiheuttaisi päätösasiakirjan antamiseen kohtuuttoman viivytyksen. Tuolloin päätös voitaisiin 3 momentin mukaisesti toimittaa arestiin määrätyle erikseen. Hänelle tulisi kuitenkin tuolloinkin heti arestin määräämisen jälkeen antaa kirjallinen ilmoitus, josta ilmenevät 1 momentin 3-5 kohdassa ja 2 momentissa tarkoitetut seikat. Tuolloin aresti voitaisiin määrätä olemaan voimassa välittömästi, vaikka arestiin määrätyle ei voidakaan vielä antaa päätöksen jäljennöstä.

Jäljennös koko päätöksestä olisi aina toimitettava viipymättä. Arestipäätöksen voisi arestiin määrätyle viedä poliisimies tai muun arestin määränneen viranomaisen palveluksessa oleva henkilö. Kiireellisyyttä korostaa se, että vasta päätösasiakirjan perusteella arestiin määrätyle voi arvioida mahdollisen kantelun perusteita. Arestiin määrätylellä on oltava mahdollisuudet kannella ratkaisusta mahdollisimman nopeasti, koska aresti yleensä rangaistuksen täytäntöönpanosta poiketen määrättäisiin olemaan välittömästi voimassa. Arestipäätöksen erilliseen toimittamiseen jouduttaisiin myös niissä arestin muuttamista, kumoamista tai jatkamista koskevissa tapauksissa, joissa arestiin määrätyle ei ole ollut paikalla päätöstä tehtäessä.

24 §. *Kotiarestin huomioon ottaminen.* Kotiarestilla rajoitettaisiin tuntuvasti siihen määrätyn liikkumavapautta. Jatkamisvaaraan liittyvällä kotiarestilla myös tavoiteltaisiin uusien rikosten estämistä, mikä tavoite liittyy erityisesti nuorten rikoksissa käytettäviin ehdollisen vankeuden valvontaan ja nuorisorangaistukseen. Aluearestissa puuttuminen epäillyn liikkumavapauteen olisi vähäisempää. Lisäksi arestilajeista eniten aluearestia vastaavaa matkustuskieltoa ei voida ottaa huomioon syyteharkinnan tai rangaistuksen määräämisen yhteydessä. Näistä syistä pykälässä ehdotetaan nimenomaan kotiarestin huomioon ottamista syyteharkinnassa ja seuraamuksen määräämisessä.

Pykälän 1 momentin mukaan, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saisi jättää syytteen nostamatta, jos kotiaresti huomioon ottaen oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana. Tämä syyttämättä jättämistä koskeva säännös on tiettyyn pakkokeinon liittyvänä tarkoituksenmukaista sijoittaa nuorisorestitä koskevaan pakkokeinolain 2 a lukuun eikä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun mukaisten yleisten syyttämättäjättämissäännösten joukkoon.

Kotiarestin vaikutus syyteharkintaan riippuisi kotiarestin kestosta ja siitä arvioitavissa olevasta seuraamuksesta, joka arestin määräämisen perustana olevasta rikoksesta tai olevista rikoksista tuomioistuimessa määrätään. Keston osalta olisi otettava huomioon kokonaiskeston lisäksi vuorokautinen kesto.

Kotiarestin tulisi johtaa yleensä syyttämättä jättämiseen, jos rangaistukseksi todennäköisesti tuomittaisiin sakko. Näin erityisesti sen vuoksi, että varsinkin alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomitut sakot ovat yleensä varsin lieviä. Pitkäkestoinen kotiaresti voisi johtaa ainakin syyttämättä jättämisen harkitsemiseen tapauksissa, joissa seuraamuksena saattaisi olla ehdollinen vankeus, ehkä jopa nuorisorangaistus. Kotiaresti voisi johtaa syyttämättä jättämiseen myös yhdessä jonkin toisen syyttämättäjättämisperusteen kanssa. Kotiarestiin määrätty on saattanut esimerkiksi arestin lisäksi osallistua sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen, josta syyttämättäjättämisperusteena ehdotetaan säädettäväksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdassa.

Pykälän 2 momentin mukaan kotiaresti olisi otettava kohtuuden mukaan huomioon arestiin johtaneesta rikoksesta tuomitavaa rangaistusta alentavana seikkana, tai vastaaja jätettävä kotiarestin vuoksi rangaistukseen tuomitsematta. Tämän momentin tulkintaohjeiden osalta voidaan pitkälti viitata 1 momentin perusteluissa esitettyyn.

Ei ole tarkoituksenmukaista säätää laissa kiinteistä vastaavuussuhteista kotiarestin ja eri rangaistusten välillä esimerkiksi kotiarestin vuorokautisen keston vaihtelun vuoksi. Tapauskohtaiselle harkinnalle on jossakin määrin annettava sijaa. Tuomitsemistoimintaan liittyvä ennakoitavuuden ja vastaajien yhdenvertaisen kohtelun vaatimus edellyttää kuitenkin suuntaviivoja kysymyksen arviointiin. Tässä voidaan apuna käyttää nuorisorangaistusta koskevaa hallituksen esitystä, jonka perusteluissa (HE 102/2004 vp, sivut 35 ja 36) yhden päivän nuorisorangaistusta, yhden päivän ehdollista vankeutta ja yhden päiväsakon on katsottu vastaavan toisiaan. Kaksi yksikköä mainittuja rangaistuksia vastaisivat puolestaan mainitun hallituksen esityksen mukaan yhtä päivää ehdotonta vankeutta. Koska kotiarestissa liikkumavapautta rajoitetaan tavalla, joka lähestyy ehdotonta vankeutta, yksi päivä kotiarestia voisi vastata yhtä päivää ehdotonta vankeutta sekä kahta päivää nuorisorangaistusta, kahta päivää ehdollista vankeutta ja kahta päiväsakkoa.

25 §. *Muutoksenhaku.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi muutoksen hakemisesta nuorisoarestia koskevaan tuomioistuimen päätökseen tavalla, joka täysin vastaa pakkokeinolain 2 luvun 10 §:ssä matkustuskiellosta säädettyä. Tuomioistuimen päätökseen nuorisoarestia koskevassa asiassa ei saisi erikseen hakea muutosta valittamalla. Päätöksestä voitaisiin kuitenkin kannella. Kantelulle ei olisi määräaika ja se olisi käsiteltävä kiireellisenä.

26 §. *Nuorisoarestin rikkominen.* Pykälässä säädettäisiin nuorisoarestin rikkomistapauksista ja rikkomisen seurauksista. Pykälän 1 momentin mukaan nuorisoarestiin määrätty saataisiin pidättää tai vangita taikka hänelle tuomittu täytäntöönpanokelpoinen ehdoton vankeusrangaistus panna heti täytäntöön, jos nuorisoarestiin määrätty:

- 1) ilman hyväksyttävää syytä rikkoo liikkumavapauden rajoitusta,
- 2) kieltäytyy ottamasta vastaan valvontavälinettä tai luovuttamasta passia arestin voimassaoloajaksi poliisin haltuun,
- 3) poistaa valvontavälineen, estää sen toimintaa tai vahingoittaa sitä taikka muuten estää valvonnan toteuttamista,
- 4) jättää noudattamatta 2 momentissa tarkoitettua varoitusta tai
- 5) ryhtyy 4 §:n mukaiseen rikollisen toiminnan jatkamiseen tai 5 §:n mukaiseen karttamiseen.

Liikkumavapauden rajoituksen rikkominen olisi todennäköisesti yleisin arestirikkomus. Sen johtaminen seurauksiin kuitenkin edellyttäisi rikkomuksen tapahtumista ilman hyväksyttävää syytä. Sellainen syy olisi esimerkiksi arestiin määrätyn joutuessa hakeutumaan terveyden- tai sairaanhoitoon. Yleensä hyväksyttävältä syytä edellyttäisiin nimenomaan sen äkillistä ja yllättävää ilmaantumista ja liikkumavapauden rajoittamisesta poikkeamiseen pakottavaa luonnetta. Jos rajoituksesta poikkeamaan pakottava syy on tiedossa hyvissä ajoin, sen vuoksi tulisi pyytää 10 §:n mukainen poikkeuslupa. Äkillisen ja yllättävän syynkin ilmaantuessa poikkeamisesta tulisi pyrkiä mahdollisuuksien mukaan ilmoittamaan valvonnasta vastaavalle viranomaiselle tarpeettomien selvittelytoimien välttämiseksi. Erityisesti liikkumavapauden rajoittamiseen liittyvät rikkomukset saattaisivat usein olla sen verran lieviä, että niiden vuoksi voitaisiin 2 momentin nojalla antaa ainoastaan varoitus.

Kieltäytyminen ottamasta vastaan valvontavälinettä koskisi kotiarestin valvonnassa käytettävää kotiin tai muuhun vastaavaan paikkaan asennettavaa valvontalaitetta ja aluearestin valvonnassa käytettävää mukana kannettavaa GSP -paikannuslaitetta tai paikannusominaisuudella varustettua matkapuhelinta sekä näiden valvontavälineiden toimintaa tukevaa valvontavälinettä eli ranneketta tai nilkan ympärille kiinnitettävää vastaavaa varustetta. On kuitenkin huomattava, että 9 §:n 3 momentin nojalla kotiarestin valvontalaite voitaisiin asentaa arestiin määrätyn ja muiden asunnossa olevien henkilöiden vastustuksesta huolimatta tarvittaessa voimakeinoja käyttämällä. Sellaisessa tilanteessa voidaan myös harkita sitä, käsitelläänkö asiaa nuorisoarestin rikkomisena siltä osin kuin arestiin määrätty vastustaa asentamista. Lähtökohtana tulisi aina olla määrätyn kotiarestin toteuttaminen.

Pykälän 1 momentin 3 kohdan mukaan kaikki valvontavälineisiin kohdistuvat valvontaa haittaavat toimet olisivat nuorisoarestin rikkomista. Vaikka kotiin asennettava valvontaväline sekä rannekeessa tai nilkassa käytettävä varuste pyritään tekemään vaikeaksi poistettaviksi, niiden poistamista ei voida kuitenkaan estää. Poistamisen lisäksi valvontavälineen toimintaa voitaisiin estää esimerkiksi laittamalla laite pois päältä. Valvontaa voitaisiin estää tai ainakin pyrkiä estämään myös valvontavälineen vahingoittamisen kautta. Arestirikkomuksen lisäksi tällainen teko voisi luonnollisesti täyttää vahingontekorikoksen tunnusmerkistön. Muuta valvonnan toteutumisen estämistä olisi esimerkiksi luopuminen aluearestin valvonnassa käytettävästä mukana kannettava laitteesta.

Pidättämiseen tai vangitsemiseen taikka ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon saattaisi johtaa myös 2 momentissa tarkoitettun varoituksen noudattamatta jättäminen. Tällä ei tarkoiteta kuitenkaan sitä, että seurauksen määräämiseen liittyviin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä heti ensimmäisen varoituksen jäätyä noudattamatta. Varsinkin vähäisemmistä rikkomuksista olisi perusteltua antaa useampikin varoitus. Huomiota olisi kiinnitettävä siihen käsillä olevaan rikkomukseen, joka osoittaa varoituksen noudattamatta jättämistä. Sen ei tarvitse perustua samaan 1 momentin kohtaan, jonka perusteella varoitus on annettu. Varoitus annettaisiin aina yleisenä kieltona syyllistyä mihinkään 1 momentin kohdassa tarkoitettuun rikkomukseen. Nämä eri rikkomustavat olisivat arestiin määrätyn tiedossa sekä arestiin määräämistä koskevan päätöksen että varoituksen perusteella.

Yleisimpiin rikkomuksiin kuuluisivat myös rikollisen toiminnan jatkaminen ja 5 §:ssä tarkoitettu karttaminen. Tuolloin arestilla ei olisi onnistuttu sen päämäärien tavoittelussa. Tällöin pidättäminen ja vangitseminen tulisivat yleensä poikkeuksetta kysymykseen. Pykälän 1 momentin 5 kohta koskisi kuitenkin vain sitä samaa perustetta, jolla henkilö on määrätty nuorisoarestiin. Jos rikollisen toiminnan jatkamisvaaran perusteella nuorisoarestiin määrätty jatkaisi rikollista toimintaa, rikkomisen seuraukset tulisivat käytettäviksi. Sen sijaan karttamisvaaran perusteella pidättäminen tai vangitseminen taikka vankeusrangaistuksen täytäntöönpano eivät tulisi tällaisessa tapauksessa kysymykseen. Tuolloin arestipäätöstä voitaisiin uuden vaaran perusteella muuttaa tai esimerkiksi kotiarestiin määrätty määrätä lisäksi aluearestiin. Eri asia on sitten, että tällaisessa tilanteessa epäilty voitaisiin pidättää ja vangita pakkokeinoin 1 luvun säännösten mukaan.

Nuorisoarestin määräämistä koskevasta päätöksestä tulisi 23 §:n 1 momentin 4 kohdan nojalla ilmetä seuraamukset nuorisoarestin rikkomisesta. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että päätöksestä tulisi myös ilmetä 26 §:n 1 momentin mukaan seuraamuksiin johtavat rikkomukset.

Pykälän 2 momentin mukaan rikkomuksen ollessa vähäinen nuorisoarestiin määrättyä voitaisiin pidättämisen tai vangitsemisen taikka vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon sijasta todisteellisesti varoittaa. Jos nuorisoarestiin määräämisen perusteena olisivat ainoastaan 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa nimetyt rikokset, arestiin määrättyä ei saisi pidättää tai vangita.

Erityisesti 1 momentin 2 ja 5 kohdassa tarkoitettut rikkomukset olisivat kuitenkin sellaisia, että ne yleensä johtaisivat suoraan varoitusta ankarampaan seuraukseen. Myöskään muihin kohtiin liittyvistä vähäisistä rikkomuksista ei tulisi antaa useita varoituskohtaisia. Varoituksen antamiseen liittyisi kuitenkin tapauskohtainen harkinta. Varoituksen ulottuvuutta ja sisältöä on jo käsitelty edellä 1 momentin perusteluissa. Varoituksestakin tulisi ilmetä seuraamuksiin johtavat rikkomukset ja rikkomusten perusteella mahdolliset seuraamukset.

Pidättäminen tai vangitseminen olisivat suhteellisuusperiaatetta vastaamattomia seuraamuksia silloin, kun nuorisoarestiin määräämisen perusteena ovat ainoastaan 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa erikseen mainitut lievät rikokset eli lievä pahoinpitely, lievä vahingonteko tai müpistys. Nuorisoarestin perustuessa näihin rikoksiin sanktiona voitaisiin käyttää ainoastaan varoitusta.

Varoituksen todisteellisuus tarkoittaa sitä, että se annetaan kirjallisesti ja vastaanottamisen osoittavalla tavalla. Varmimmin tiedoksianto olisi todistettavissa arestiin määrättyltä saatavalla allekirjoituksella. Varoituksen antaisi 27 §:n 3 momentin nojalla tiedoksi poliisimies.

27 §. *Rikkomukseen liittyvä menettely.* Edellä 9 §:n perusteluissa on jo selostettu nuorisoarestin valvontajärjestelmää. Valvonnasta vastaisi poliisi. Seurantatiedot välittyisivät hätäkeskukseen. Siellä havaitut sähköisessä valvonnassa ilmenevät rikkomukset kirjattaisiin poliisiviranomaistenkin käytössä olevaan hätäkeskustietojärjestelmään, johon tulisi tehdä sellaiset muutokset tai joka pitäisi yhdistää poliisiasiain tietojärjestelmään niin, että tieto liikkumavapauden rajoittamista koskevasta rikkomuksesta tulee sähköisesti valvonnasta vastaavan viranomaisen tietoon.

Edellä todetun johdosta *1 momentissa* ehdotetaan säädettäväksi, että hätäkeskus ilmoittaa sähköisessä valvonnassa havaitusta rikkomuksesta viipymättä valvonnasta vastaavalle poliisiviranomaiselle. Varsinkin määräaikaista aresteja silmällä pitäen on erityisen tärkeää, että rikkomuksesta ilmoitetaan viipymättä sen havaitsemisen jälkeen. Nopean ilmoittamisen merkitys korostuisi myös silloin, kun aluearestiin karttamisvaaran vuoksi määrätty poistuu alueelta, jossa hänet on velvoitettu oleskelemaan. Valvonnasta huolehtisi yleensä käytännössä rikoksesta epäillyn tai tuomitun asuin- tai oleskelupaikkakunnan kihlakunnan poliisilaitos.

Pykälän *2 momentin* mukaan pidättämiseen oikeutettu poliisimies päättäisi nuorisoarestia rikkoneen varoittamisesta tai pidättämisestä taikka ryhtymisestä toimenpiteisiin rikkoneen vangitsemiseksi tai vankeusrangaistuksen täytäntöön panemiseksi. Kysymyksessä oleva virkamies on se, jolla poliisin puolella on päätösvalta muissakin nuorisoarestiin liittyvissä kysymyksissä.

Pykälän *3 momentin* mukaan tapahtuvaa todisteellista varoituksen tiedoksiantoa on käsitelty jo lyhyesti edellä 26 §:n 2 momentin perusteluissa.

28 §. *Täydentävät säännökset.* Pykälän *1 momentissa* ehdotetaan säädettäväksi pakkokeinolain 1 luvun eräiden säännösten soveltamisesta nuorisoarestia koskevan asian käsittelyssä tuomioistuimessa tavalla, joka osin vastaa pakkokeinolain 2 luvun 9 §:ssä olevaa matkustuskieltoa koskevaa sääntelyä.

Pykälän 1 momentin mukaan nuorisoarestia koskevan asian käsittelystä tuomioistuimessa olisi soveltuvin osin voimassa, mitä vangitsemisasiain käsittelystä säädetään 1 luvun 9, 12 ja 25 §:ssä sekä 15 §:n 1 ja 2 momentissa. Mainituista pykälistä 9 § koskee vangitsemisesta päättävää viranomaista, 12 § vangitsemisvaatimuksen muotoa, 15 § läsnäoloa vangitsemisvaatimusta käsiteltäessä ja 25 § vangitsemista muutoksenhakutuomioistuimessa. Nuorisoarestiasian käsittelyssä ei sovellettaisi 1 luvun 15 §:n 3 momenttia, koska epäillyn olisi 2 a luvun 13 §:n 1 momentin nojalla aina oltava läsnä nuorisoarestia määrättäessä. Nuorisoarestin käsittelyssä ei myöskään sovellettaisi pakkokeinolain 1 luvun 14 §:ää, koska käsittelyajoista ehdotetaan säädettäväksi 2 a luvun 16 §:ssä.

Nuorisoarestiin määrätylle ei saisi pykälän *2 momentin* myöntää passia. Jos hänelle on myönnetty passi, hänen olisi luovutettava se arestin voimassaoloajaksi poliisin haltuun. Vastaava sääntely on matkustuskieltoon liittyen pakkokeinolain 2 luvun 2 §:n 3 momentissa. Näillä toimenpiteillä pyritään edistämään nuorisoarestin toteuttamista. Niillä olisi kuitenkin luonnollisesti merkitystä vain sellaisiin valtioihin matkustettaessa, joissa passia tarvitaan matkustusasiakirjana. Kiellosta antaa nuorisoarestiin määrätylle passi ehdotetaan säädettäväksi selvyuden vuoksi myös passilain (642/1986) 9 §:n 2 momentissa.

1.3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta

1 luku. Syyteoikeudesta

8 §. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan syyttämättäjättämisperusteisiin ehdotetaan lisättäväksi muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen. Virallinen syyttäjä saisi, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, jättää syytteen nostamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon mainittuun hankkeeseen osallistuminen. Uudella perusteella ei tarkoiteta niitä hankkeita, jotka yksinomaan käsittävät kohtaan jo nyt sisältyviä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia.

Nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.2. on selostettu esimerkkeinä nuoriin rikosentekijöihin liittyviä Iisalmen, Kajaanin ja Lappeenrannan hankkeita. Kysymyksessä ovat kokeilut, joilla parhaimmillaan voidaan edistää nuoren rikosentekijän sosiaalista selviytymistä siten, että hän ei enää hankkeeseen osallistumisen jälkeen syyllisty uusiin rikoksiin. Lisäksi tällaiset hankkeet puuttuvat nuoren elämään siinä määrin tuntuvasti, että niiden voidaan katsoa jossakin määrin rinnastuvan seuraamukseen. Kokeiluissa on esimerkiksi ollut nuorisorangaistukseen verrattavia piirteitä. Nykyiset syyttämättä jättämistä koskevat säännökset eivät tarjoa mahdollisuutta edellä mainittujen, vielä paljolti kokeiluluonteisten sosiaalistavien hankkeiden huomioon ottamiseen syyteratkaisua tehtäessä.

Kysymyksessä olevien hankkeiden osalta ei voida antaa mitään yksityiskohtaista kuvausta, jossakin määrin varaa on jätettävä esimerkiksi paikkakuntien olosuhteisiin liittyvälle vaihtelulle. Hankkeilla pyritään vastaamaan nimenomaan niihin haasteisiin, joita paikallinen nuorisoriikollisuus aiheuttaa. Joitakin hankkeille tyypillisiä piirteitä voidaan kuitenkin erottaa. Niillä pyritään edistämään siihen osallistuvien sosiaalista selviytymistä ja ehkäisemään heidän syyllistymistään uusiin rikoksiin. Hankkeet ovat viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen yhteistyöllä järjestettyjä. Yleisimmin mukana ovat sosiaalitoimen, poliisin ja Kriminaalihuoltolaitoksen edustajat sekä syyttäjä. Yleensä ryhmissä toteutettaviin vapaaehtoisiin hankkeisiin voi sisältyä elämysluonteista leiritoimintaa, työtä, opiskelua sekä ryhmä- ja verkostotapaamisia. Hankkeeseen voivat kuulua tai sitä voivat tukea tarvittavat sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteet kuten esimerkiksi päihdehoito.

Nyt ehdotettavaan muutokseen liittyy lisäksi se, että oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 momentti, jonka mukaan syyttäjä voisi tapauksissa, joissa alle 18-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen, lykätä syytteen nostamiseen liittyvää ratkaisuaan muun ohessa sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen vuoksi, jos sillä voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Menestyksellinen osallistuminen hankkeeseen voisi sitten johtaa syyttämättä jättämiseen 8 §:n 1 kohdan nojalla. Lisäksi rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että tuomitsematta jättämisen perusteisiin lisätään sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen.

Kysymyksessä olevaan hankkeeseen osallistuminen ehdotetaan otettavaksi syyttämättä jättämistä koskevaan yleiseen säännökseen, joka ei ole ikärajaan sidottu. Näin siitäkkin huolimatta, että hankkeiden kohderyhmänä ovat yleensä nuoret ja 8 a §:n 3 momentin mukainen syyteratkaisun lykkäämismahdollisuus koskisi alle 18-vuotiaina tehtyjä rikoksia. Syyttämättä jättämistä koskeva oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohta koskee alle 18-vuotiaana ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta tehtyjä tekoja. Sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen ei ole luontevasti sovitettavissa säännökseen, joka koskee rikoksen taustalla olevaa tekijän suhtautumista.

Vaikka syyttämättä jättämistä ja tuomitsematta jättämistä sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen perusteella ei laissa sidottaisi tiettyyn ikäryhmään, se käytännössä tulisi kysymykseen nuorten

rikoksenteijöiden eli lähinnä rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneiden henkilöiden kohdalla. Tähänastiset hankkeet ovat pääsääntöisesti kohdistuneet heihin. Lisäksi sosiaalistavilla hankkeilla voi ylipäänsä olettaa olevan merkitystä sellaisten rikoksenteijöiden kohdalla, joiden rikollisuus ja henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyvät päihde- ja muut vastaavat ongelmat eivät ole vielä ehtineet kehittyä vakaviksi.

Uuden syyttämättäjättämisperusteen kautta syyttämättäjättämispäätöksiä voitaisiin tehdä sellaisista rikoksista, joista tuomittaisiin sakkorangaistus. Sakko on usein epätarkoituksenmukainen ja vähemmän tuntuva seuraamus sellaiselle nuorelle, jolla ei ole varaa sen maksamiseen. Kuten 8 §:n 1 kohdan muidenkin syyttämättäjättämisperusteiden kohdalla, tämän uuden perusteen soveltaminen ei olisi kuitenkaan rajattu vain lieviin sakoilla rangaistaviin rikoksiin. Hankkeilla voidaan varsin tuntuvasti puuttua rikoksesta epäillyn elämään. Syyttämättä jättämistä ei voitaisi kuitenkaan tehdä tapauksissa, joissa alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomioistuimessa ilmeisesti tuomittaisiin ehdoton vankeusrangaistus kysymyksessä olevan rikollisuuden vakavuuden vuoksi.

Jotta hankkeeseen osallistuminen voisi johtaa syyttämättä jättämiseen, sen täytyisi olla pääsääntöisesti loppuun suoritettu. Jossakin määrin huomiota voitaisiin kuitenkin kiinnittää siihen perusteeseen, joka on johtanut kesken jäämiseen. Ilman hyväksyttävää syytä (esimerkiksi sairastuminen tai muuttaminen toiseen osaan maata) keskeytyneen hankkeen ei tulisi johtaa toimenpiteistä luopumiseen.

8 a §. Pykälän 2 momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että syyttäjän tulee kiirehtiä syyteratkaisuaan ja syyteen nostamista silloin, kun rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Nykyisen säännöksen mukaan ratkaisevaa on rikoksesta epäillyn ikä syyttäjän toimenpiteiden suorittamisen aikoihin. Laissa ei ehdoteta säädettäväksi tietystä määräajasta, koska nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksosta 5.2.2. ilmenevien perusteiden mukaisesti sillä ei käytännössä välttämättä kyetä edistämään rikosasian käsittelyn nopeuttamista.

Vaikka esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin liittyville ikärajasäännöksille on tyypillistä, että ratkaisevaa on henkilön ikä menettelyyn liittyvän toimenpiteen (esimerkiksi kuulustelu esitutkinnassa tai kuuleminen käräjäoikeuden pääkäsitelyssä) suorittamishetkellä, syyttäjän nyt kysymyksessä olevien toimenpiteiden kannalta ratkaisevaa olisi rikoksen tekeminen alle 18-vuotiaana. Kysymyksessä on pikemminkin rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään liittyvä säännös, minkä vuoksi ratkaisevaa tulisi olla ikä tekohetkellä.

Lisäksi 2 momenttiin ehdotettu muutos on johdonmukainen muiden syyttämättä jättämistä koskevien ikärajasäännösten kanssa (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohta ja tähän esitykseen sisältyvä menettelyyn liittyvä 1 luvun 9 a §). Muutos myös tukee alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten käsittelemistä samalla tavalla riippumatta siitä, kuinka nopeasti asiaa käsitellään esitutkinnassa ja syyteharkinnassa. Koska nuorten tekemät rikokset yleensä tulevat suhteellisen nopeasti tekemisensä jälkeen syyteharkintaan, muutoksella ei voi olettaa olevan huomattavaa käytännön merkitystä.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 momentti, jonka mukaan virallinen syyttäjä voisi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisuaan rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen taikka muun vastaavan sellaisen epäillyn toiminnan vuoksi, jolla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Ratkaisun tekemistä ei saisi kuitenkaan ilman erityistä syytä lykätä yli kuutta kuukautta esitutkinnan päättymisestä. Lykkääminen olisi saatettava asianosaisten tietoon.

Pykälän 2 momentti edellyttää syyttäjältä nuoren rikosasian ripeää käsittelyä. Ilman lainsäädännön nimenomaista tukea eri puolilla maata on käynnissä kokeiluja ja menettelyjä, joissa syyttäjä lykkää syytettä koskevaa ratkaisua varatakseen epäilylle tilaisuuden toimia tavalla, joka voi estää hänen tulevia lainrikkomuksiaan. Lopputuloksena voi olla syyttämättä jättäminen. Esimerkiksi Lahdessa ja Rovaniemellä on kokeiltu syyteratkaisun lykkäämistä tapauksissa, joissa rikoksia tehneet nuoret hakeutuvat hoitoon. Syyttäjä on voinut myös ohjata asian sovitteluun tai katsoa, miten jo vireillä olevissa epäillyn ja asianomistajan sovintoneuvotteluissa käy. Lisäksi on hyödynnetty sosiaalista selviytymistä edistäviä hankkeita, joihin ei välttämättä sisälly sosiaali- ja terveydenhuollon toimia.

Syyteratkaisun lykkäämistä mainituissa tapauksissa voidaan pitää perusteltuna, koska kokeiluilla voidaan vaikuttaa sellaisiin rikosentekijän sosiaaliseen tai terveydelliseen tilanteeseen tai muihin vastaaviin elämäntilanteeseen liittyviin seikkoihin, jotka ovat hänen rikoksensa taustatekijöitä. Sovittelun tai muun vastaavan epäillyn ja asianomistajan välisen kanssakäymisen kautta epäilty saadaan kohtaamaan rikoksensa seuraukset ja parhaassa tapauksessa myös kantamaan vastuunsa niistä. Niiden kautta nuorten rikoksiin voidaan myös puuttua nopeasti tavalla, joka saattaa havahduttaa tekijän pidättäytymään rikollisen toiminnan jatkamisesta. Nyt kysymyksessä oleville toimille on useissa tapauksissa tyypillistä myös sellainen tuntuus, joka kaksinkertaisen sanktioinnin estämisen vuoksi tulisi ottaa huomioon syyteharkinnassa.

Luettelo syyteratkaisun lykkäämiseen oikeuttavista toimista ja hankkeista ei ole säännöksessä tyhjentävä, jotta se mahdollistaisi myös uusien toimintamallien huomioon ottamisen. Syyteratkaisun lykkääminen tulisi kysymykseen myös tilanteessa, jossa epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävä toiminta on jo alkanut lykkäämisestä päätettäessä.

Syyteratkaisun lykkääminen edellyttää tarvetta sosiaalistamistoimiin ja epäillyn halukkuutta niihin. Lykkääminen vaatii, että syyttäjällä on sellaisen ratkaisun edellyttämää tietoa. Sellaista hän saattaa saada esitutkimateriaalin kautta. Lykkääminen saattaa tulla harkittavaksi myös esimerkiksi epäillyn itsensä tai hänen huoltajansa yhteydenoton kautta. Nykyisten kokeilujen mukaisesti tarvittavat tiedot ja aloite asian lykkäämiseksi saattavat tulla myös viranomaisilta, esimerkiksi sosiaali- tai terveydenhuoltoviranomaiselta taikka Kriminaalihuoltolaitokselta. Tuolloin ilmoitus syyttäjälle perustuisi lähinnä niihin tietoihin, joita on saatu selville nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen yhteydessä tai jotka viranomaisilla on ennestään.

Asian selvittämiseksi syyttäjä voisi kutsua luokseen epäillyn ja viranomaisten edustajia. Syyttäjän tulisi muutenkin tarvittaessa mahdollisuuksien mukaan selvittää, tuleeko syyteratkaisun lykkääminen kysymykseen. Syyteratkaisun lykkäämisen merkityksen selvittäminen epäilylle muutenkin edellyttäisi yleensä tämän tapaamista, mistä ehdotetaan säädettäväksi uudessa 9 a §:ssä.

Syyttäjä voisi ryhtyä syyteratkaisun lykkäämiseen, vaikka syyttämättä jättäminen ei olisikaan sen selvä lopputulos. Menettely saattaa esimerkiksi johtaa lievempään rangaistukseen tuomioistuimessa. Jos on ilmeistä esimerkiksi rikoksen vakavuuden vuoksi, että syyteratkaisun lykkäämiseen liittyvällä epäillyn menettelyllä ei olisi mitään merkitystä rikosoikeudellisen seuraamuksen kannalta, syyttäjän ei tulisi käyttää lykkäämistä. Tuolloin tekijän sosiaalista selviytymistä voitaisiin edistää nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvien toimenpiteiden ja rangaistuksiin liittyvien sosiaalistavien osien kautta.

Pykälän 3 momentin mukaan syyteratkaisua ei saisi lykätä ilman erityistä syytä yli kuutta kuukautta

esitutkinnan päättymisestä, koska nuorten rikosasiat on pyrittävä käsittelemään nopeasti. Erityinen syy määräajan ylittämiseen olisi silloin, kun epäillyn toiminta ei pääty sen kuluessa tai toiminnasta ei ole muuten tehtävissä sellaisia johtopäätöksiä, että syyttäjä kykenisi tekemään syytettä koskevan ratkaisunsa. Esimerkiksi hoito saattaa kestää yli kuuden kuukauden määräajan. Pidempää aikaa saatetaan tarvita myös sen vuoksi, että sovittelussa syntyneen sopimuksen toteuttamisesta ei tule riittävää varmuutta. Jos lykkäämispäätös on alun perin tehty enintään kuuden kuukauden ajaksi, sen voimassaoloa voitaisiin tarvittaessa jatkaa erillisellä päätöksellä.

Lykkääminen olisi myös saatettava asianosaisten tietoon. Lykkääminen olisi merkittävä syyttäjän diaariin. Ilmoittaminen asianosaisille voitaisiin tehdä vapaamuotoisesti mutta kuitenkin luotettavalla tavalla. Ilmoittaminen myös asianomistajalle olisi asianmukaista, vaikka kysymyksessä ei ole sellainen syyttäjän ratkaisu, jonka vuoksi asianomistaja voisi käyttää toissijaista syyteoikeuttaan.

9 a §. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi nuoren epäillyn syyttämättä jättämiseen ja syyteratkaisun lykkäämiseen liittyvästä menettelystä, joka olisi pääsääntöisesti sidottu virallisen syyttäjän ja epäillyn henkilökohtaiseen tapaamiseen. Tapaamisella on tarkoitus puuttua tuntuvammin ja vaikuttavammin nuoren tekoon kuin postitse toimitettavalla ratkaisulla.

Jos virallinen syyttäjä jättäisi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain tai muun lain nojalla syytteen nostamatta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tai lykkää syyteratkaisua 8 a §:n 3 momentin nojalla, päätös olisi annettava tiedoksi rikoksesta epäillylle henkilökohtaisessa tapaamisessa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Tapaamiseen olisi kutsuttava myös epäillyn laillinen edustaja sekä sosiaaliviranomaisen edustaja. Syyttäjän olisi tapaamisessa selostettava epäillylle päätöksen sisältö ja varoitettava häntä rikollisen toiminnan jatkamisesta.

Neuvottelun sisältö ja syyttäjän siinä esiin tuomien asioiden painottaminen riippuisivat päätöksen luonteesta sekä rikosentekijään ja rikokseen liittyvistä seikoista. Päätöksen sisällön selostamisen merkitys korostuu päätöksen tarkoittaessa syyteratkaisun lykkäämistä. Tuolloin epäillylle on tehtävä selväksi, minkälaista toimintaa häneltä edellytetään lykkäämisaikana. Uusista rikoksista varoittamisen merkitys korostuisi puolestaan silloin, kun tapaaminen järjestetään syyttämättäjättämispäätöksen vuoksi. Tuolloin keskeistä olisi sen selvittäminen, minkälaisia rikosoikeudellisia seuraamuksia ja muita seurauksia epäillylle voi aiheutua rikollisen toiminnan jatkamisesta.

Ilmeisen tarpeeton tapaaminen voisi olla esimerkiksi silloin, kun syyteratkaisun lykkäämisen perustana oleva toiminta on jo alkanut tai kun toiminnan valmistelu ja järjestäminen ovat muuten niin pitkällä, että sen sisällöstä ja merkityksestä ei voi olla epäillylle epäselvyyttä. Tapaamisessa tapahtuvaa rikollisen toiminnan jatkamisesta varoittamista ei voida pitää välttämättömänä, jos asiassa esitetyn selvityksen perusteella voidaan esimerkiksi tekijän katumisen tai vastuunkannon (esimerkiksi sovittelu) perusteella päätellä, että teko tulee jäämään epäillyn ainoaksi. Tapaamisen järjestämistä harkittaessa tärkeä merkitys on myös rikoksen laadulla. Silloin, kun syyttämättä jättämistä tai syyteratkaisun lykkäämistä käytetään rikoksista, joista ilmeisesti tuomittaisiin sakkoa ankarampi rangaistus, neuvottelu pitäisi pääsääntöisesti järjestää. Ilmeisen tarpeeton tapaaminen saattaa olla syyttämättäjättämispäätöksen tekemisen yhteydessä silloin, kun samassa asiassa tapaaminen on järjestetty jo syyteratkaisun lykkäämisen yhteydessä ja epäillyn menestyksellinen osallistuminen sosiaaliammattitoimiin johtaa syyttämättäjättämispäätökseen.

Asian luonteesta johtuen epäiltyä ei voitaisi velvoittaa saapumaan tapaamiseen noudon tai sakon uhalla. Vapaaehtoisuuteen perustuvana tapaaminen voidaan toteuttaa rakentavassa ja hyödyllisessä ilmapiirissä.

Pakkoon perustuva järjestelmä olisi raskas ja voimavaroja edellyttävä tapaamisten peruuttamisineen ja poissaoloseuraamuksineen ilman takeita vastaavasta hyödystä rikosten ehkäisyssä. Todennäköisesti tapaamiseen tulee joka tapauksessa valtaosa niistä kutsutuista nuorista, joihin tapaamisella voi olla vaikutusta. Myöskään nuoren huoltajan tai muun laillisen edustajan taikka sosiaaliviranomaisen edustajan poissaolo ei estäisi asian käsittelyä. Viimeksi mainittujen tahojen paikalle kutsuminen liittyisi huomion kiinnittämiseen nuoren rikolliseen toimintaan ja sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tarpeen arvioimiseen.

Kutsuminen tapaamiseen voisi tapahtua vapaamuotoisesti esimerkiksi puhelimitse tai virkakirjeellä. Nuoren kohdalla tarkoituksenmukaisena voidaan pitää kutsumista kirjeellä sen vuoksi, että siitä ilmenee tapaamisen ajankohta ja paikka, joita nuori ei välttämättä tule puhelimitse tapahtuvan kutsumisen yhteydessä kirjoittaneeksi ylös. Postitse tapahtuvassa kutumisessa nuoren osoitteen paikkansapitävyys olisi aiheen ilmetessä selvitettävä, esimerkiksi jos asiakirjoissa on kahdenlaisia osoitetietoja. Toimistohenkilökunnan puhelimitse suorittamasta kutumisesta olisi tehtävät riittävät merkinnät asiakirjoihin syyttäjää varten.

Kirjallinen päätösasiakirja voitaisiin toimittaa epäillylle erikseen myöhemmin. Sellainen asiakirja olisi lähetettävä syyttämättäjäntämispäätöksestä asianomistajalle, joka voi sen saatuaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 14 §:n nojalla itse nostaa syytteen kysymyksessä olevasta rikoksesta. Tapaamistilaisuuden tarkoituksesta ja luonteesta johtuen asianomistajaa ei sinne kutsuttaisi.

Nyt kysymyksessä olevaan henkilökohtaiseen tapaamiseen osallistuminen ei olisi sellainen toimenpide, jonka vuoksi avustajalla olisi oikeus saada valtion varoista palkkio ja kulukorvaus oikeusapua koskevien säännösten mukaan.

5 luku. Syytteen vireillepanosta

13 §. Pykälän 1 momentissa säädetään, että jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, taikka jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta. Jos vangitsemisesta, matkustuskiellosta tai virantoimituksesta pidättämisestä on päätetty syytteen nostamisen jälkeen, määräaika lasketaan siitä, kun sellainen päätös on tehty.

Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että molempiin virkkeisiin lisätään vangitsemisen ja matkustuskiellon jälkeen nuorisoaresti. Liikkumavapautta rajoittavan pakkokeinon käyttö edellyttää asian mahdollisimman nopeaa käsittelemistä tuomioistuimessa.

6 luku. Pääkäsittelystä

10 §. Pykälän 2 momenttia ehdotetaan täydennettäväksi niin, että pääkäsittelyä olisi sen lykkäämisen jälkeen jatkettava viimeistään 14 päivän kuluessa käsittelyn lykkäämisestä vastaajan ollessa nuorisoarestissa tai siitä, kun lykkäämisen jälkeen on päätetty nuorisoarestista. Nykyisessä momentissa määräaika koskee niitä tapauksia, joissa vastaaja on lykkäämisen hetkellä vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä tai joissa vastaaja lykkäämisen jälkeen vangitaan, määrätään matkustuskieltoon tai pidätetään virantoimituksesta.

8 luku. Asianosaisista

13 §. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:n 1 momentissa säädetään, että jollei 11 tai 12 §:stä muuta johdu, vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä. Momenttiin ehdotetaan lisättäväksi toinen virke, jonka mukaan alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista 11 tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta. Nykyiset oikeudenkäyntimenettelyä koskevat säännökset pitkälti mahdollistavat rikosasian käsittelyn ja ratkaisemisen, vaikka vastaaja ei ole läsnä tuomioistuimen pääkäsittelyssä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen. Pykälän 3 momentin mukaan asianosainen määrätään saapumaan hovioikeuden ja korkeimman oikeuden suulliseen käsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jos se katsotaan asian selvittämiseksi tarpeelliseksi. Mainitun lain 8 luvun 11 §:n nojalla asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan rangaistukseksi tuomita sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus. Vastaavilla edellytyksillä ja lisäksi suostumuksellaan vastaaja voidaan luvun 12 §:n perusteella tuomita poissaolostaan huolimatta enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:n 1 momentin mukaan, jollei 11 tai 12 §:stä muuta johdu, vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä. Nuorisorangaistuslain 1 §:n 2 momentissa säädetään, että ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista vastaajaa on kuultava henkilökohtaisesti.

Rikosasian vastaajan velvoittaminen saapumaan pääkäsittelyyn liittyy yleensä siihen, että hän on merkittävä tietolähde asian selvittelyssä. Lisäksi Suomea sitovat kansainväliset sopimukset edellyttävät, että vastaajalla on mahdollisuus esittää kysymyksiä niille henkilöille, joita todistelutarkoituksessa tai todistajina kuullaan tarkoituksessa esittää selvitystä vastaajan syyllisyydestä. Nykyisin laissa oleva sääntely mahdollisuudesta tutkia ja ratkaista rikosasia vastaajan poissaolosta huolimatta perustuu lain valmistelutöiden (HE 82/1995 vp) mukaan poissaolosta johtuvien tarpeettomien lykkäysten (pääkäsittelyjen peruuttamisten) välttämiseen. Istunnosta poisjääminen ei johdu useinkaan siitä, että vastaaja siten pyrki välttämään rangaistuksen tuomitsemista, vaan siitä, että hän ei yksinkertaisesti ole kiinnostunut asiasta. Hän saattaa pitää rikosta ja siitä tuomittavaa rangaistusta selvänä ja velvollisuutta tuomioistuimeen saapumisesta ainoastaan haitallisena lisäseuraamuksena.

Hallituksen esityksen perusteluissa todetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 11 §:n osalta, että silloin, kun vastaaja on esitutkinnassa tunnustanut tehneensä syytteessä tarkoitetun teon, asia voidaan usein luotettavasti selvittää ilman vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa. Silloin, kun käsiteltävänä olevasta rikoksesta on vakiintunut normaalirangaistus ja kun asiassa ratkaistavat muutkin kysymykset ovat sellaisia, että vastaajan läsnäolo ja kannanotot eivät juurikaan vaikuta siihen, miten tuomioistuin voi asian ratkaista, asia voidaan tutkia ja ratkaista, vaikka vastaajaa ei oikeudenkäynnin aikana oltaisi kuultu. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan silloin, kun vastaaja on ensikertalainen nuori rikoksentehtäjä, tuomioistuimen on tarkoin harkittava sitä, onko vastaajan kannalta hyvä vaihtoehto tuomita hänet rangaistukseen poissaolostaan huolimatta. Nuoren kannalta tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisella voi lisäksi olla itsenäistä merkitystä rikoksen vaikutusten mieltämisessä.

Rikosasian käsitteleminen ja ratkaiseminen vastaajan poissaolosta huolimatta on turhien lykkäysten välttämiseksi perusteltua esimerkiksi silloin, kun kysymyksessä on esitutkinnassa myönnetty teko, jonka tuomioistuinkäsittely ei edellytä suullista todistelua ja josta tulevan rangaistuksen määräämiseen ei vakiintuneen oikeuskäytännön perusteella liity erityistä harkintaa. Vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon merkitys ratkaistaan jo ennen haastamista, koska haasteen kautta vastaaja saa tiedon velvollisuudestaan olla läsnä pääkäsittelystä tai mahdollisuudesta ratkaista asia hänen poissaolostaan huolimatta.

Vaikka myös nuorten rikosasioiden käsittelyssä vaikuttavat samat tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat kuin muiden vastaajien asioiden käsittelyssä, tässä esityksessä on päädytty korostamaan alle 18-vuotiaan vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon merkitystä. Nuorten asioiden osalta on otettava huomioon muitakin näkökohtia, joihin myös nykyisten säännösten perusteluissa on viitattu. Nuoren vastaajan henkilökohtaisella läsnäololla pääkäsittelyssä voi olla kasvatuksellista, uusista rikoksista pidättäytymistä edistävää merkitystä, joka liittyy esimerkiksi paikalla olevan asianomistajan kautta teon vaikutusten selvittämiseen.

Tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisen kautta voidaan myös korostaa sitä, että yhteiskunta suhtautuu vakavasti nuoren tekoon. Vastaajan henkilökohtainen läsnäolo mahdollistaa myös sen, että puheenjohtaja voi tuomion julistamisen yhteydessä puhutella vastaajaa tavalla, josta ehdotetaan säädettäväksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 7 a §:ssä. Puhuttelun yhteydessä selvitettäisiin tuomion sisältöä ja varoitettaisiin rikollisen käyttäytymisen jatkamisen aiheuttamista haitallisista seurauksista.

Nuorisorangaistuksen tuomitsemista harkittaessa vastaajan kuulemisella on huomattavaa merkitystä arvioitaessa nuorisorangaistuksen sopivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta rangaistuksena. Nuorisorangaistuslain 1 §:n 2 momentin vuoksi sellaisessa tapauksessa vastaajaa ei tule kutsua pääkäsittelyyn uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta.

Momentin uusi virke koskisi vastaajia, jotka pääkäsittelyn hetkellä ovat alle 18-vuotiaita. Mainittuun ikäryhmään kuuluvat ne tekijät, joihin tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisella voidaan olettaa olevan suurin vaikutus. Alle 18-vuotiaiden tuomioistuinkäsittelyyn tulevat teot ovat usein hetken mielijohteesta tehtyjä vähäpätöisiä sakolla sovitettavia tekoja. Erityisesti heidän kohdallaan pääkäsittely ja varsinkin tuomion julistamiseen liittyvä puhuttelu voivat toimia varoittavana kokemuksena. Ikäryhmään 18–20-vuotiaat kuuluvien rikosentekijöiden kohdalla erilaiset ongelmat (esimerkiksi päihderiippuvuus tai asunnottomuus) saattavat käytännön kokemusten mukaan olla myös sellaisia, että ennuste heidän tuomioistuimeen saamisensa suhteen on huonompi kuin nuorempien kohdalla.

Henkilökohtaisen läsnäolon merkitys korostuu vastaajan ollessa ensikertalainen. Nyt ehdotettavan virkkeen soveltamista ei tulisi kuitenkaan rajoittaa heihin, varsinkin kun tuomioistuimella ei välttämättä ole tietoa esimerkiksi vastaajalle aikaisemmin tuomituista sakkorangaistuksista.

Alle 18-vuotiaiden vastaajien läsnäolon korostamisesta ei arvioida aiheutuvan ongelmia poissaolojen vuoksi. Käytännön kokemuksen mukaan alle 18-vuotiaat henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn paikalle kutsutut vastaajat sinne myös pääsääntöisesti tulevat. Käytännössä ei myöskään aiheutuisi huomattavaa muutosta, koska jo nykyisin alle 18-vuotiaiden asioiden tutkimiseen ja ratkaisemiseen heidän poissaolostaan huolimatta suhtaudutaan pidättyvästi. Alle 18-vuotiailla vastaajilla on lisäksi usein tukiverkosto, joka parantaa mahdollisuuksia tosiasiallisesti saada ikäryhmään kuuluva vastaaja paikalle pääkäsittelyyn. Sinne kutsutaan myös vastaajan huoltaja tai muu laillinen edustaja sekä

sosiaaliviranomaisen edustaja. Lisäksi esitutkintalakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 10 a §, jonka mukaan alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle tulisi pääsääntöisesti jo esitutkintaa varten hankkia avustaja. Pitkään asian selvittelyssä mukana ollut avustaja voi edesauttaa pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti haastetun vastaajan saamisessa paikalle.

Kysymyksessä olevan uuden virkkeen mukaan alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin kuitenkin erityisestä syystä tutkia ja ratkaista mainitun lain 11 §:n tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta. Kysymyksessä olisivat siis tilanteet, joissa vastaajan läsnäolo ei ole asian selvittämiseksi tarpeen ja jossa hänet on kutsuttu sellaisella uhalla. Rangaistus voisi olla sakkoa tai vankeutta enintään kolme kuukautta, vastaajan suostumuksella enintään kuusi kuukautta vankeutta. Läsnäolovelvollisuus ei voi olla ehdoton, vaan tapauskohtaiselle tarkoituksenmukaisuusharkinnalle on jätettävä varaa. Jos vastaaja esimerkiksi asuu huomattavan kaukana asian käsittelevästä tuomioistuimesta tai oleskelee ulkomailla, henkilökohtaisesta kuulemisesta voitaisiin luopua.

Vastaajan poissa ollessa tapahtuva asian tutkiminen ja ratkaiseminen saattaisivat tulla myös kysymykseen, kun vastaajalla on esimerkiksi sairauden vuoksi pitkäaikainen este oikeuteen saapumiselle. Sen sijaan rikoksen vähäpätöisyyteen tulisi tässä yhteydessä suhtautua pidättyvästi, koska myös sellaisissa tapauksissa henkilökohtaisella läsnäololla pääkäsittelyssä voi olla vaikutusta nuoreen. Toisaalta läsnäolon vaikutus useita kertoja tuomioistuimessa tuomittuun nuoreen voi olla vähäisempää.

11 luku. Tuomioistuimen ratkaisusta

7 a §. Uudessa pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan on tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuu. Tuomitulla tarkoitetaan tässä yhteydessä sekä rangaistukseen tuomittua että tuomitsematta jätettyä vastaajaa.

Lainsäädännöstä ei löydy säännöstä vastaajan puhuttelemisesta tuomion yhteydessä. Sen vuoksi puhutteleminen on käytännössä harvinaista, vaikka sitä ei sääntelyn puuttumisestakaan huolimatta voida pitää epäasianmukaisena tai tuomioistuimen puheenjohtajan tehtävään sopimattomana. Puhuttelu on kuitenkin tärkeä väline sen osoittamiseksi, että yhteiskunta suhtautuu nuoren tekoon vakavasti. Puhuttelu toimii samalla varoituksena tulevien lainrikkomusten ehkäisemiseksi. Sen kautta nuorelle voidaan myös antaa esimerkiksi tietoja, jotka ovat hänelle tarpeen rangaistuksen täytäntöönpanossa.

Puhuttelu olisi mahdollinen tuomion julistamisen yhteydessä. Sitä ei voida luonteensa vuoksi yhdistää kansliassa annettavan tuomion tuomioasiakirjan nähtävillä panemiseen. Tämä ei kuitenkaan merkittävästi rajaa alle 18-vuotiaisiin kohdistuvan puhuttelun käyttöalaa, koska huomattava valtaosa mainittua ikäryhmää koskevista rikosasioista on siinä määrin yksinkertaisia, että tuomion julistaminen heti pääkäsittelyn jälkeen on mahdollinen.

Puhuttelu olisi harkinnanvarainen eli sen käyttäminen määräytyisi tarpeen mukaan. Harkinta voisi koskea niin koko puhuttelun pitämistä kuin sen ulottuvuuden rajaamista. Niin puhuttelun tarpeellisuutta kuin sen sisältöä harkittaessa keskeisiä seikkoja ovat vastaajan ominaisuudet ja olosuhteet, hänen tekemänsä rikos ja aikaisempi rikollisuutensa sekä tuomittu seuraamus. Esimerkiksi pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun nuoren kohdalla puhuttelun tarpeellisuutta voidaan pitää kyseenalaisena. Tuomitulla on tuolloin myös säännönmukaisesti avustaja, jolta hän saa tarvitsemansa rangaistuksen

täytäntöönpanoon liittyvät tiedot. Erityisesti ensimmäistä kertaa oikeudessa olevan nuoren kohdalla painokkaalla puhuttelulla voi olla vaikutusta uusien rikoksien ehkäisevänä tekijänä. Puhuttelun tarpeellisuutta harkitessaan puheenjohtaja voisi hyödyntää seuraamusselvitystä, jos se on asiassa tehty.

Puhuttelussa voitaisiin ensinnäkin selvittää tuomion sisältöä eli lähinnä nuorelle tuomittua rangaistusta ja sen täytäntöönpanoon liittyviä kysymyksiä. Selvästi yleisin alle 18-vuotiaalle tuomittava rangaistus on sakko. Varsin yleisesti tuomitut kysyvät sen maksuvelvollisuuden alkamishetkestä ja mahdollisuudesta saada maksuaikaa. Myös ilman puheenjohtajan selvitystä esimerkiksi ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan merkitys ja sisältö saattavat jäädä epäselviksi tuomitulle. Tuomioistuimen selostusvelvollisuus korostuisi niissä yksinkertaisissa tapauksissa, joissa tuomittu on ilman avustajaa. Tarpeellisuusarvioinnissa olisi myös otettava huomioon esimerkiksi ne rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät kysymykset, joita tuomittu esittää. Puhuttelun onnistunut suorittaminen edellyttää, että oikeuden puheenjohtajalla on riittävät tiedot eri rangaistusten sisällöstä ja täytäntöönpanosta.

Puhuttelun keskeisen osan muodostaisi kuitenkin varoittaminen niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkaminen aiheuttaa. Tällä tavalla nuorelle osoitetaan yhteiskunnan paheksuntaa tavalla, jonka tarkoituksena on ehkäistä rikollisen toiminnan jatkamista. Rikollisen toiminnan jatkamisen seuraukset voivat ensinnäkin liittyä seuraamusjärjestelmään. Nuorta voidaan varoittaa siitä, että asteittain ankaroituvassa seuraamusjärjestelmässä uudet rikokset saattavat johtaa ankarampaan seuraamukseen. Erityistä merkitystä tällä on silloin, kun seuraavana tuomittavana rangaistuksena saattaa tulla kysymykseen ehdoton vankeusrangaistus. Tämä korostuu tapauksissa, joissa rikoksentehtäjän seuraavat rikokset saattaisivat tulla tehdyiksi sen jälkeen, kun hän on ehtinyt täyttää 18 vuotta. Puhutteluun liittyvällä varoittamisella on tärkeä merkitys myös silloin, kun nuori vastaaja jätetään rangaistukseen tuomitsematta.

Pykälän tarkoittamia haitallisia seurauksia saattavat olla myös muut kuin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän mukaiset. Rikollisen toiminnan jatkaminen saattaa johtaa lastensuojelutoimenpiteisiin, esimerkiksi sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Lisäksi saattaa olla syytä kiinnittää huomiota esimerkiksi niihin lukuisiin haittavaikutuksiin, joita liittyy ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamiseen. Niistä keskeisin on nuoren tulevaisuudennäkymiä olennaisesti heikentävä rikoksentehtäjäksi leimautuminen. Ehdottoman vankeusrangaistuksen kohdalla myös opiskeluun ja työntekoon liittyvät ongelmat ovat keskeisiä.

1.4. Laki nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä

1 §. Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittäminen. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämiseen liittyvistä käsitteistä ja selvittämisestä vastaavista viranomaisista.

Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittäminen tehtäisiin pääsääntöisesti, kun jonkun epäillään syyllistyneen alle 21-vuotiaana tehtyyn rikokseen, jota laissa kutsutaan *nuoren rikokseksi*. Selvittäminen kohdistuisi siis samaan ikäryhmään kuin nykyinen henkilötutkinta. Lain 2 ja 4 §:ssä rajattaisiin kuitenkin eräät lievimmät rikokset selvittämisvelvollisuuden ulkopuolelle. Henkilötutkintasäännökset eivät tällaista rajausta sisällä, joskin nuorista rikoksentehtäjistä annetun oikeusministeriön päätöksen 1 §:n 1 momentin mukaan henkilötutkinnassa ei tarvitse käyttää oikeusministeriön vahvistamia lomakkeita, jos rikoksesta ilmeisesti tuomittaisiin sakkorangaistus.

Ikärajan pitämistä 21 vuodessa voidaan pitää entistään perustellumpana, kun otetaan huomioon tähän

esitykseen sisältyvät seuraamusjärjestelmää koskevat ehdotukset, jotka koskevat myös 18–20-vuotiaana rikoksiin syyllistyneitä. Ehdollisen vankeuden, nuorisorangaistuksen ja ehdottoman vankeuden sekä niiden ohella tai sijasta tuomittavien seuraamusten tuomitsemista varten tarvittavaa tietoa hankittaisiin nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseksi. Joissakin tapauksissa selvittämiseksi saatava tieto voisi johtaa myös toimenpiteistä luopumiseen.

Rikoksiin 18–20-vuotiaana syyllistyneiden ottamista nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen piiriin puoltaa sekin, että sitä kautta heitä voidaan tehostetusti saattaa tarvittavien tukitoimien ja palveluiden, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden pariin, mihin liittyy lakiehdotuksen 3 §. Mainittuun ikäryhmään kuuluvat eivät jälkihuoltoa lukuun ottamatta kuulu lastensuojelun piiriin.

Pykälän 1 momentin mukaan nuoren rikosentekijän tilanteen selvittäminen jakaantuisi epäillyn nuoren sosiaalisen tilanteen selvittämiseen, josta säädetään tarkemmin lain 3 §:ssä, sekä syyteharkintaa ja seuraamuksen määräämistä tehtävään arviointiin, josta säädetään tarkemmin lain 6 §:ssä.

Selvittämisestä vastaavien viranomaisten osalta ei tapahtuisi muutosta verrattuna henkilötutkintaan. Pykälän 3 momentin mukaan sosiaalisen tilanteen selvittämisestä ja 5 §:ssä säädetyn sosiaaliselvityksen laatimisesta vastaisi sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin, jota tässä laissa koko esityksen tapaan kutsutaan sosiaaliviranomaiseksi, sekä syyteharkintaan ja seuraamusvalintaan liittyvän arvioinnin tekemisestä ja seuraamusselvityksen laatimisesta Kriminaalihuoltolaitos.

Nuorista rikosentekijöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentissa mainitaan esimerkkinä henkilötutkinnan tekijästä lastensuojelulautakunta. Käytännössä henkilötutkinnan tekee alle 18-vuotiaille rikosentekijöille kunnan sosiaalitoimi ja 18–20-vuotiaille Kriminaalihuoltolaitos. Henkilötutkinnan tekemisestä käytännön vastuussa olevasta kunnan viranomaisesta säädetään sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa. Sen mukaan sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvista tehtävistä huolehtii kunnan määräämä monijäseninen toimielin, jonka sen lisäksi, mitä siinä laissa säädetään, on huolehdittava niistä tehtävistä, jotka muissa laeissa säädetään sosiaalilautakunnan tehtäväksi. Käytännössä henkilötutkintojen tekeminen kunnissa kuuluu sosiaalityöntekijöille ja kohdistuu kunnassa asuviin henkilöihin.

Nykyiseen henkilötutkintamenettelyyn verrattuna muutosta merkitsisi se, että työnjako sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen kesken ei enää määräytyisi epäillyn iän vaan viranomaisen asiantuntemuksen perusteella. Syyttäjän 4 §:n nojalla tekemän pyynnön perusteella molemmat selvitysten tekijät osallistuisivat saman asian käsittelyyn, mutta osallistuminen olisi rajattu niiden erityisosaamisen piiriin. Tällä voidaan parantaa nuoren tilanteen selvittämisen laatua tavalla, joka edistää selvitysten tarkoituksen saavuttamista.

2 §. *Poliisin ilmoitus.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi poliisin ilmoitusvelvollisuudesta, jolla käynnistetään 3 §:ssä tarkoitettu sosiaalisen tilanteen selvittäminen sekä tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin ohjaaminen tai niiden järjestämiseen ryhtyminen. Poliisin olisi pääsääntöisesti viipymättä ilmoitettava nuoren rikoksesta sosiaaliviranomaiselle. Ilmoitusta ei tarvitsisi kuitenkaan tehdä, jos

- 1) esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän harkittavaksi tai
- 2) rikos on tehty epäillyn ollessa 18–20-vuotias ja asiassa käytetään rangaistusmääräysmenettelyä.

Henkilöä epäiltäisiin pykälän edellyttämällä tavalla rikoksesta, kun hänet on kirjattu poliisin

tietojärjestelmään rikoksesta epäillyksi, kun hänelle annetaan tiedoksi rangaistusvaatimus tai kun rangaistumääräysmenettelyn käyttäminen muuten on varmaa. Ilmoitustapana tulisivat kysymykseen lähinnä tulosteen tai kopion toimittaminen rikosilmoituksesta tai rangaistusvaatimuksesta. Ilmoittamisessa voitaisiin esimerkiksi suurimmilla paikkakunnilla käyttää menettelyä, jossa samalla kertaan toimitetaan useita ilmoituksia.

Vaatimuksena olisi ilmoittamistavasta riippumatta ilmoituksen tekeminen viipymättä, millä tässä yhteydessä tarkoitetaan ilmoituksen tapahtumista joidenkin päivien kuluessa epäillyksi tulemisesta. Nuoren rikosentekijän asian käsittelyssä on erityinen tarve saada hänen sosiaalisen tilanteensa selvittäminen käyntiin erityisen nopeasti. Samalla edistetään tehokkaasti sosiaaliviranomaisen valmiuksia laatia sosiaaliselvitys nopeasti niissä tapauksissa, joissa virallinen syyttäjä pyytää sen laatimista 4 §:n nojalla. Jos nuoren rikoksia käsitellään paikkakunnan viranomaisten säännöllisissä ryhmätapaamisissa, poliisin ilmoitus voitaisiin tehdä myös sellaisessa pian teon jälkeen pidettävässä tapaamisessa.

Poliisin ilmoitusta sosiaaliviranomaiselle ei tarvitsisi tehdä, jos tekemättä jättämiselle on pykälän 1 tai 2 kohdassa tarkoitettu peruste. Sellaisen perusteen olemassaolo ei välttämättä selviä kovin nopeasti. Poliisimiehen ei tarvitsisi tehdä ilmoitusta viipymättä, jos hänen arvionsa mukaan kysymys on ilmeisesti pykälän kohdassa tarkoitettua tapauksesta. Jos arvio osoittautuu virheelliseksi, ilmoitus tulisi tehdä viivytyksettä sen jälkeen.

Esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi uusi 33 b §, jonka mukaan, kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan, sosiaaliviranomaiselle on pääsääntöisesti varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun. Nyt kysymyksessä olevan pykälän mukainen ilmoitus ja mainittu tilaisuuden varaaminen on tarkoituksenmukaista tehdä samalla kertaan silloin, kun se vain on mahdollista. Jos esimerkiksi kuulustelun toimittaminen viivästyy, ensiksi olisi kuitenkin erikseen ilmoitettava rikoksesta. Yhteinen ilmoitus voi tulla käytettäväksi myös silloin, kun sosiaaliviranomaiselle tehdään pakkokeinolain 1 lukuun ehdotettavan uuden 2 b §:n 4 momentin mukainen ilmoitus.

Pykälän 1 ja 2 kohdassa säädettäisiin niistä tapauksista, joissa poliisin ilmoitusta ei tarvitsisi tehdä. Nämä tapaukset liittyisivät keskeisesti rikoksen vähäisyyteen. Poliisimies voisi kuitenkin tuolloinkin tehdä ilmoituksen esimerkiksi alle 18-vuotiaan epäillyn lastensuojeluun liittyvän tarpeen arvioimista varten.

Rikoksesta ei *1 kohdan* mukaan tarvitsisi tehdä ilmoitusta, kun esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän harkittavaksi. Tällä tarkoitetaan ensisijaisesti niitä tapauksia, joista säädetään esitutkintalain 43 §:n 2 momentissa. Mainitun pykälän nojalla asia ei päädy syyttäjän harkittavaksi ensinnäkään silloin, kun tutkinnassa on käynyt selville, ettei rikosta ole tehty taikka ettei asiassa voida nostaa ketään vastaan syytetä tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaatetta. Esitutkintalain 43 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan asia ei päädy syyttäjälle myöskään silloin, kun esitutkintaviranomainen on tutkinnan aloittamisen jälkeen päättänyt 4 §:n 1 momentissa tarkoitettulla perusteella luopua enemmistä toimenpiteistä. Viimeksi mainituksa lainkohdassa säädetään, että esitutkinta saadaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Pykälän 1 kohta koskisi myös niitä tapauksia, joissa asia käsitellään rikesakkomenettelyssä.

Vuonna 2002 vahvistettiin noin 22 000 rangaistumääräystä 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Näiden asioiden huomattavan suuren lukumäärän lisäksi on otettava huomioon se, että rangaistumääräyssakolla sovitettavien lievien rikosten merkitys korostuu nuorimpien rikosentekijöiden kohdalla. Pykälän 2

kohdan mukaan rikoksesta ei tarvitsisikaan ilmoittaa sosiaaliviranomaiselle, jos rikos on tehty epäillyn ollessa 18-20-vuotias ja asiassa käytetään rangaistusmääräysmenettelyä.

Rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisellä tarkoitettaisiin, paitsi rangaistusvaatimuksen välitöntä tekopaikalla tapahtuvaa tiedoksi antamista, myös esimerkiksi sellaista tapausta, jossa poliisimies rangaistusmääräyslomakkeiden puuttumisen vuoksi sopii epäillyn kanssa myöhemmästä tiedoksi antamisesta. Näin ollen 2 kohta koskisi myös sellaisia tapauksia, joissa rangaistusmääräysmenettelyn käyttäminen on käytännössä varmaa, vaikka tiedoksi antaminen viivästyy.

Poliisin ilmoitusvelvollisuus koskisi 1 ja 2 kohdan mukaiset rajoituksetkin huomioon ottaen myös sellaisia rikosasioita, joissa ei tulla syyttäjän pyynnöstä laatimaan erityisiä asiakirjoja eli sosiaaliselvitystä syyteharkintaa ja seuraamusvalintaa varten. Tämä liittyy sosiaaliviranomaisen 3 §:n mukaisiin velvollisuuksiin.

3 §. Sosiaalisen tilanteen selvittäminen ja tukitoimet. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi niistä sosiaaliviranomaisen toimenpiteistä, jotka on tehtävä riippumatta siitä, tullaanko asiassa virallisen syyttäjän pyynnöstä laatimaan syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä varten erillinen sosiaaliselvitys. Pykälän mukaan sosiaaliviranomaisen olisi saatuaan poliisin ilmoituksen viipymättä käynnistettävä epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen sekä ohjattava hänet tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen. Tämä tehtävä voi olla alle 18-vuotiaan epäillyn kysymyksessä ollessa päällekkäinen lastensuojelulain 12 §:ssä säädetyn velvoitteen kanssa. Mainitun pykälän mukaan sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä tukitoimiin viipymättä, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään.

Nuoren rikoksenteikijän asian käsittelyssä on tärkeää, että ryhdytään nopeasti ja tehokkaasti selvittämään rikoksen taustalla olevia syitä ja puuttumaan niihin. Sosiaalisen tilanteen selvittämisen olisi käynnistyttävä joidenkin päivien kuluttua poliisin ilmoituksen saapumisesta. Siinä poikkeuksellisessa tapauksessa, että poliisi ei ole ilmoittanut teosta sosiaaliviranomaiselle mutta syyttäjä pyytää asiassa sosiaaliselvityksen laatimista, sosiaaliviranomaisen olisi ryhdyttävä sosiaalisen tilanteen selvittämiseen välittömästi syyttäjän pyynnön saavuttua.

Sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä hankittaisiin ennen kaikkea sellaisia tietoja, joista ehdotetaan säädettäväksi sosiaaliselvitystä koskevan 5 §:n 2 momentissa. Niitä ovat erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Elinolosuhteita koskevat tiedot voivat liittyä esimerkiksi työhön, koulunkäyntiin, opiskeluun, toimentuloon, asumiseen, ihmissuhteisiin ja muihin vastaaviin seikkoihin. Terveydentilan kannalta keskeisiä tietoja ovat rikosten taustalla yleisesti oleviin mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyvät tiedot.

Sosiaaliviranomainen hankkisi sosiaalisen tilanteen selvittämisessä tarvittavat tiedot epäillyltä ja niistä lukuisista tietolähteistä, joilta sillä lakiehdotuksen 8 §:n ja siinä viitatuun sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momentin nojalla olisi oikeus saada tietoja. Usein sosiaaliviranomaisella olisi jo valmiina tietoa epäillystä esimerkiksi lastensuojelutoimenpiteiden johdosta.

Lakiehdotuksen 9 §:n nojalla epäiltyä olisi kuultava sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Ehdotettu nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittäminen vastaisi nykyistä henkilötutkintaa siinä, että epäiltyä ei voitaisi velvoittaa osallistumaan siihen ja antamaan siinä tietoja.

Erityisesti tietojenantamisvelvollisuuden osalta puuttuvat sopivat velvollisuuden täyttämistä turvaavat tehosteet. Vastahakoisen epäillyn kuulemisesta saatava hyöty on lisäksi kyseenalainen.

Epäillyn yhteistyöhaluttomuus tai -kyvyttömyys voitaisiin kuitenkin tuoda esiin sosiaaliselvityksessä, josta se välittyisi Kriminaalihoitolaitokselle sekä edelleen syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Epäillyn menettely voitaisiin ottaa huomioon erityisesti arvioitaessa hänen soveltuvuuttaan yhteistyökykyä edellyttäviin seuraamuksiin, joista nuoren rikosentekijän kannalta keskeisin on nuorisorangaistus. Oletettavasti valtaosa epäillyistä nykyisen henkilötutinnan tavoin kuitenkin osallistuu tilanteen selvittämiseen, kun heille varataan siihen tilaisuus.

Sosiaalisen tilanteen selvittämisen sisältö ja laajuus vaihtelisivat tapauskohtaisesti. Jos epäiltynä on nuori, jonka rikoksen voidaan ehtojen ja elintapojen perusteella katsoa olevan satunnainen teko, selvittäminen saattaisi tulla tehdyksi hyvinkin nopeasti. Sama on tilanne silloin, kun sosiaaliviranomaisella jo on esimerkiksi aikaisemman asiakassuhteen kautta edelleen paikkansa pitävää tietoa.

Selvästi ongelmaisten nuorten kanssa tehtävän selvittämisen ja tukitoimien arvioinnin tulisi olla perusteellista. Hyvänä apuna selvittämistyössä ovat valmiiksi strukturoidut arviointimenetelmät. Esimerkkinä niistä voidaan mainita Hollannissa kehitetty ja Suomessakin kokeiltu BARO - arviointimenetelmä, jossa monitahoisen ja -alaisen haastattelututkimuksen kautta arvioidaan nuoren tilannetta. Voimavarojen tarkoituksenmukaisen käytön kannalta on tärkeä kiinnittää huomiota siihen valikointiin, jolla nuorten rikosasiat valitaan eri tavalla selvitettävien ryhmiin.

Sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä pyrittäisiin saamaan selville tekijän elämäntilannetta ja rikoksen tekemiseen liittyviä tekijöitä. Tämän lisäksi sosiaaliviranomaisen olisi ryhdyttävä lastensuojelulain, sosiaalihuoltolain tai muun erityislain mukaisiin toimenpiteisiin epäillyn tukemiseksi ja sosiaalihuollon palvelujen järjestämiseksi sekä annettava neuvontaa ja ohjausta muiden tukitoimien ja palvelujen saamiseksi. Ohjaaminen käsittää epäillyn neuvontaa sekä sosiaaliviranomaisen yhteydenotot tarvittaessa muihin viranomaisiin ja tukitoimien ja palveluiden tuottamisesta vastaaviin tahoihin. Jos tilannetta selvittävä viranomaisella on vastaisi tukitoimien ja palveluiden järjestämisestä, sen tulisi erityislakien mukaisesti ryhtyä sellaisten järjestämiseen rikoksesta epäillylle.

Tukitoimet ja palvelut määräytyisivät sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädännön tai muun erityissääntelyn perusteella. Myös myöntämiseen liittyvä menettely määräytyisi näitä erityisaloja koskevien säännösten mukaan. Tukitoimien ja palveluiden tarpeen selvittämisen pohjalta saattaa tulla tarpeelliseksi laatia palvelu- ja hoitosuunnitelma, josta säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 7 §:ssä. Sen mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen ole ilmeisen tarpeetonta. Alle 18-vuotiaiden asioissa voi tulla laadittavaksi lastensuojelulain 11 §:n 1 momentin mukainen huoltosuunnitelma.

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimien kohdalla lähtökohtana olisi niitä koskevan lainsäädännön mukaisesti asiakkaan vapaaehtoisuus. Tahdonvastaiset, esimerkiksi lastensuojeluun tai päihdehuoltoon liittyvät toimenpiteet tulevat kysymykseen vain niissä tapauksissa, joissa laissa erikseen säädetty edellytykset täyttyvät.

4 §. *Syyttäjän pyynnöt.* Sosiaalisen tilanteen selvittämisestä laadittaisiin virallisen syyttäjän pyynnöstä

syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä varten sosiaaliselvitys. Samalla syyttäjän olisi pyydettävä Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan seuraamusselvitys, mikä edellyttää lain 6 §:n 1 momentin mukaisesti Kriminaalihuoltolaitoksen arviointia sosiaaliselvityksen ja muiden käytössään olevien tietojen kautta siitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Syyttäjän olisi saatuaan tiedon nuoren rikoksesta esitutkimusraportista tai muulla vastaavalla tavalla viipymättä pyydettävä sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen laatimista, jos teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus.

Nuoren rikosasian käsittelyssä viranomaisyhteistyö on syytä pyrkiä järjestämään niin, että syyttäjä saa tiedon nuoren rikoksesta nopeasti sen tekemisen jälkeen ja voi esittää tässä pykälässä tarkoitetut pyyntönsä nopeasti rikoksen tekemisen jälkeen. Tätä tavoitetta on omiaan edistämään se, että mahdollisuuksien ja paikkakunta-olosuhteiden mukaan perustetaan paikallisia säännöllisesti kokoontuvia ryhmiä, joissa on ainakin poliisi- ja syyttäväviranomaisten sekä sosiaaliviranomaisen, mahdollisesti myös Kriminaalihuoltolaitoksen edustaja. Tällaisella ryhmätyöskentelyllä voidaan edistää nuoren rikosasian käsittelyä myös muuten kuin rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyen. Esimerkiksi tällä tavalla voidaan luoda kanava, jota kautta syyttäjä saa tietoa sellaisista tapauksista, joissa saattaisi tulla kysymykseen syyteratkaisun lykkääminen sosiaalista selviytymistä edistävän epäillyn toiminnan vuoksi.

Poliisin ja syyttäjän välisen yhteydenpidon osalta on syytä kiinnittää huomiota myös esitutkintalain 15 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan poliisin on ilmoitettava sille tutkittavaksi tulleesta rikosasiasta syyttäjälle, kun jotakuta voidaan epäillä syylliseksi rikokseen. Ilmoitusta ei lain mukaan kuitenkaan tarvitse tehdä, jos asia on yksinkertainen. Asiaa ei voitaisi yleensä pitää mainitun lainkohdan tarkoittamalla tavalla yksinkertaisena silloin, kun siihen liittyy arviointia tarpeesta pyytää sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemistä.

Syyttäjän pyynnöt olisi tehtävä viipymättä sen jälkeen, kun hän on saanut käytettäväkseen pyyntöjen pohjaksi tarvittavan tiedon. Syyttäjän ei kuitenkaan tarvitsisi pyytää viipymättä selvitysten laatimista, jos hän saamiensa tietojen perusteella päätyy syyteratkaisun lykkäämiseen, varsinkin jos sen lopputuloksena saattaisi olla syyttämättä jättäminen tai sakkorangaistus. Sellaisiin seuraamuksiin voidaan esimerkiksi päätyä epäillyn osallistuttua tuntuvaan sosiaalista selviytymistä edistävään toimintaan asiassa, jossa ilman toimintaa todennäköisesti tuomittaisiin sakkoa ankarampi rangaistus. Syyteratkaisun lykkäämisajan päätyttyä syyttäjä tilanteen edellyttämällä tavalla pyytäisi tai jättäisi pyytämättä selvityksiä riippuen siitä, nostaako hän syytteen ja katsooko hän rikoksesta seuraavan sakkoa ankaramman rangaistuksen. Lykkäämistapauksissa sellaista seuraamusta ei yleensä olisi tulossa.

Toisaalta syyttäjä voi perehdyttyään sosiaaliselvitykseen ja seuraamusselvitykseen ennen syyteharkinnan päättymistä päätyä siihen, että hän vaatiikin epäillylle vain sakkorangaistusta. Poikkeustapauksessa syyttäjä voisi selvitysten valmistuttua päätyä myös syyttämättä jättämiseen, jos sellainen ratkaisu on selvitysten mukaan perusteltu.

Syyttäjän tulisi suorittaa pyyntöihin liittyvä seuraamusarviointi hänellä rikoksesta, rikosentekijän aikaisemmasta rikollisuudesta ja yleisestä oikeuskäytännöstä olevien tietojen perusteella, jolloin keskeisessä asemassa ovat esitutkinnasta saadut tiedot ja rikosrekisteritiedot. Jos syyttäjällä on esimerkiksi ryhmätapaamisen tai tekijän aikaisempien rikosasioiden perusteella myös muuta tietoa, joka voi vaikuttaa tuomittavaan rangaistukseen, myös se tulisi ottaa huomioon.

Pyynnöt voitaisiin esittää vapaamuotoisesti. Tarpeettomien viivästysten välttämiseksi ne olisi kuitenkin tehtävä pyynnön perillemenon varmistavalla luotettavalla tavalla. Pyynnöistä tulisi ilmetä rikokseen ja rikosentekijään liittyvät perustiedot. Vähimmäisvaatimuksena voidaan pitää rikosilmoituksen jäljennöksen liittämistä pyyntöön.

Seuraamusselvitys laadittaisiin syyteharkinnan lisäksi seuraamuksen määräämistä varten, minkä vuoksi syyttäjän on liitettävä se tuomioistuimelle toimittamaansa haastehakemukseen. Asiakirjan tuomioistuimelle toimittamiseen liittyviä kysymyksiä käsitellään jäljempänä 7 §:n perusteluissa.

5 §. *Sosiaaliselvitys.* Sosiaaliselvitys on asiakirja, joka virallisen syyttäjän pyynnöstä laadittaisiin rikosentekijän sosiaalisen tilanteen selvittämisessä saatujen tietojen pohjalta. Sosiaaliselvitys olisi tärkeässä asemassa Kriminaalihuoltolaitoksen arvioidessa 6 §:n 1 momentin mukaisesti sitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Sosiaaliselvitys myös liitettäisiin seuraamusselvitykseen, joka toimitetaan syyttäjälle ja häneltä edelleen tuomioistuimelle.

Pykälän 1 momentin mukaan sosiaaliviranomaisen olisi viipymättä virallisen syyttäjän pyynnöstä laadittava sosiaaliselvitys. Sosiaaliselvitys voitaisiin yleensä laatia hyvinkin nopeasti, koska sitä koskevat tiedot on jo hankittu 3 §:ssä tarkoitetun sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä. Koska 2 §:n perusteella poliisin olisi ilmoitettava sosiaaliviranomaiselle kaikista sellaisista rikoksista, joista käytännössä saattaa seurata sakkoa ankarampi rangaistus, sosiaalisen tilanteen selvittäminen olisi jo usein tehty syyttäjän pyynnön tullessa sosiaaliviranomaiselle. Jos käytetään 4 §:n perusteluissa mainittua viranomaisten ryhmätapaamisiin liittyvää menettelytapaa, päätös sosiaalisen tilanteen selvittämisen käynnistämisestä ja syyttäjän pyynnöstä voitaisiin tehdä sellaisessa tapaamisessa.

Uutta sosiaaliselvitystä ei tarvitsisi laatia silloin, jos sellainen on laadittu viimeisten kuuden kuukauden aikana ennen syyttäjältä tullutta pyyntöä eivätkä epäillyn olosuhteet ole olennaisesti muuttuneet mainittuna aikana. Tämä rajaus on tarpeen selvästi tarpeettoman työn välttämiseksi. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että olosuhteet eivät yleensä näin lyhyenä aikana olennaisesti muutu. Näissä tapauksissa myös sosiaalisen tilanteen selvittäminen olisi jo yleensä tavallista suppeampi. Syyttäjän pyynnön osalta ratkaisevaa olisi sen saapuminen sosiaaliviranomaiselle eikä pyynnön lähettäminen.

On huomattava, että pykälän 1 momentissa säädetty rajoitus tarkoittaisi sitä, että asiassa ei tarvitse laatia uutta sosiaaliselvitystä. Toisin sanoen sosiaaliselvityksen korvaisi kuuden kuukauden kuluessa tehty aikaisempi selvitys, jonka kappaleen sosiaaliviranomainen toimittaisi uudelleen Kriminaalihuoltolaitokselle tai johon sosiaaliviranomainen viittaisi ilmoittaessaan asiasta Kriminaalihuoltolaitokselle. Lain 10 §:n nojalla asiakirjojen toimittamiseen liittyvistä kysymyksistä säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi sosiaaliselvitykseen otettavista tiedoista. Sosiaaliselvitys sisältäisi epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä hankittuja tietoja, joiden perusteella voidaan arvioida mahdollisuutta seuraamusvalinnalla edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja arvioida vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Sellaisia tietoja ovat erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot.

Kysymyksessä olevia tietoja ja niiden hankkimiseen liittyviä seikkoja on käsitelty edellä 3 §:n

perusteluissa. Sosiaalisen tilanteen selvittämisen tavoin siitä laadittavan sosiaaliselvityksen laajuus ja sisältö vaihtelisivat epäillyn tilanteen mukaan. Jos sosiaaliselvityksessä esitetyt tiedot olisivat puutteellisia, Kriminaalihuoltolaitos voisi 8 §:n nojalla pyytää täydentäviä tietoja sosiaaliviranomaiselta ja myös muilta pykälässä tarkoitetuilta tahoilta. Ehdotetun lain 11 §:n nojalla sosiaaliselvityksen sisällöstä säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

6 §. *Kriminaalihuoltolaitoksen toiminta.* Pykälän 1 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen olisi viipymättä 4 §:ssä tarkoitetun virallisen syyttäjän pyynnön saatuaan arvioitava sosiaaliselvityksen ja muiden käytössään olevien tietojen kautta sitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

Koska seuraamusselvitys tarvitsisi tehdä vain käytännössä sakkoa ankarammin rangaistavista rikoksista, Kriminaalihuoltolaitoksen arvioinnin kohteena olisivat ehdollinen vankeus oheisseuraamuksineen, nuorisorangaistus erilaisine sisältövaihtoehtoineen sekä ehdoton vankeusrangaistus ja sen sijasta tuomittava yhdyskuntapalvelu. Mikään ei estäisi kuitenkaan myös sitä, että Kriminaalihuoltolaitos lausunnossaan kiinnittäisi huomiota seikkoihin, joiden johdosta epäilty olisi perusteltua tuomita sakkoon tai jopa jättää syyttämättä tai rangaistukseen tuomitsematta.

Kriminaalihuoltolaitos voisi saada ja hankkia arviointiin ja 2 momentin mukaisen seuraamusselvityksen laatimiseen tarvittavia tietoja eri tavoin. Lähtökohtana olisivat sosiaaliselvityksestä saatavat tiedot. Vaikka sosiaaliselvitys yleensä syyttäjän pyynnön jälkeen laadittaisiin hyvin nopeasti jo tehdyn sosiaalisen tilanteen selvittämisen pohjalta, sosiaaliselvitys ei välttämättä olisi Kriminaalihuoltolaitoksen käytössä sen aloittaessa arviointiaan. Tämä ei kuitenkaan estäisi Kriminaalihuoltolaitosta aloittamasta 6 §:n 1 momentin mukaista toimintaa muiden sen käytössä olevien tietojen pohjalta ja hankkimasta valmiiksi tietoa muualta.

Kriminaalihuoltolaitos voisi 8 §:n nojalla pyytää sosiaaliviranomaiselta muitakin kun sosiaaliselvityksessä esitettyjä tietoja. Lisäksi Kriminaalihuoltolaitos voisi mainitun pykälän nojalla hankkia tietoja muualtakin. Tärkeä tiedonlähde on epäilty. Hänen kuulemistaan koskee 9 §, jonka mukaan epäiltyä olisi kuultava, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Kriminaalihuoltolaitoksen tulisi arvioinnissaan ja seuraamusselvityksessään ottaa huomioon kaikki se tieto, joka sillä on käytettävissä ja jota se saa epäillyn aikaisemmasta rikollisuudesta ja hänelle aikaisemmin tuomituista rangaistuksista. Tältä osin keskeisiä ovat rikosrekisteritiedot ja tiedot, joita Kriminaalihuoltolaitoksella jo on valmiiksi sen käsiteltävänä aikaisemmin olleiden saman epäillyn asioiden perusteella.

Selvittämiseen käytettävissä olevien voimavarojen rajallisuudenkin vuoksi arviointi ja samalla 2 momentin mukainen seuraamusselvitys tulisi tehdä siinä laajuudessa kuin se on tarpeen. Huomioon ei tarvitsisi erityisesti ottaa sellaisia seuraamusvaihtoehtoja, jotka selvästi sulkeutuvat epäillyn kohdalla pois. Esimerkiksi jissakin tapauksissa ehdoton vankeusrangaistus saattaisi olla rikoksen vakavuuden ja muiden rangaistuksen määräämiseen vaikuttavien seikkojen vuoksi teon ilmeinen seuraamus. Toisaalta olisi kuitenkin varmistettava, että tuomioistuimen käyttöön tulee kaikki seuraamusharkintaa varten tarvittava riittävä tieto.

Pykälän 2 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen arvioinnista laadittaisiin määrämuotoinen asiakirja, jonka tarkemmasta sisällöstä säädettäisiin lakiehdotuksen 10 §:n nojalla asetuksella. Tähän seuraamusselvitykseen liitettäisiin sosiaaliselvitys. Seuraamusselvityksen tulisi sisältää rikoksen vuoksi mahdollisesti tehtävä yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys tai nuorisorangaistuksen alustava

toimeenpanosuunnitelma, joita koskevat muut tarkemmat menettelysäännökset ovat näitä seuraamuksia koskevilla säädöksillä. Valtioneuvoston asetuksella säädettäisiin myös seuraamusselvityksen toimittamisesta viralliselle syyttäjälle.

7 §. *Tuomioistuimen varmistus.* Pykälän mukaan, kun nuoren rikosta koskeva asia tulee vireille tuomioistuimessa, sen olisi tarvittaessa varmistettava, että seuraamusselvitys on käytettävissä tuomioistuinkäsittelyssä.

Pykälällä pyritään ennen kaikkea varmistamaan nuoren rikosentekijän asian nopea käsittely. Varmistamisella voitaisiin välttää tarpeettomia pääkäsittelyn peruuttamisia ja lykkäämisiä. Käytännössä henkilötutinnan valmiina olemiseen kiinnitetään jo nykyisin tuomioistuinvalmistelussa huomiota muissa kuin vähäisissä rikosasioissa.

Valtioneuvoston asetuksessa säädettäisiin seuraamusselvityksen toimittamisesta tuomioistuimelle. Virallisen syyttäjän tulisi pääsääntöisesti liittää seuraamusselvitys jo käräjäoikeudelle toimitettavaan haastehakemukseen. Tästä pääsäännöstä voitaisiin poiketa vain kiireellisissä tapauksissa. Jos syyttäjä katsoo, että asiassa ei tarvita seuraamusselvitystä, hänen tulisi ilmoittaa siitä haastehakemuksessa. Jos seuraamusselvitys on kiireellisessä tapauksessa tarpeen, haastehakemuksen jättämisen yhteydessä tuomioistuimelle tulisi ilmoittaa siitä, että selvitys ei ole vielä valmistunut.

Alle 18-vuotiaiden vastaajien kohdalla käytännön vaikeuksia selvityksen puuttumistapauksessa aiheuttaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentissa pääkäsittelyn pitämiseksi säädetty kahden viikon määräaika, jota tullaan ilmeisesti lainmuutoksella kuitenkin pidentämään. Erityisesti näiden nuorimpien vastaajien kohdalla syyttäjän tulisivat erityisesti pyrkiä siihen, että tarvittava selvitys on tehty tai ainakin tehtävänä asian tullessa tuomioistuimeen.

Käytännössä varmistamisen tekisi tuomari, jolle asia jaetaan sen tultua syyttäjän haastehakemuksella vireille käräjäoikeudessa ja joka toimii puheenjohtajana asian pääkäsittelyssä. Asian nopean käsittelyn edistämiseksi varmistaminen tulisi tehdä mahdollisimman nopeasti. Se olisi kuitenkin tehtävä vain tarvittaessa eli kun tuomarin arvion mukaan teosta saatetaan tuomita sakkoo ankarampi rangaistus, jos vastaajan katsotaan syyllistyneen syytteen mukaiseen rikokseen. Tuomarin harkintaa ohjaisi tässä tapauksessa haastehakemuksessa esitetty rangaistusvaatimus.

Jos syyttäjän käräjäoikeudelle toimittamissa asiakirjoissa ei ole seuraamusselvitystä ja jos syyttäjä ei ole ilmoittanut sitä koskevan pyynnön tarpeettomuudesta tai tekemisestä, tuomioistuimen olisi tarkistettava, onko seuraamusselvitys tehty tai ollaanko sitä tekemässä, ja tarvittaessa pyydettyä syyttäjää ryhtymään asian edellyttämiin toimenpiteisiin. Varmistamiseen kuuluisi myös seuraamusselvityksen valmistumisen kiirehtiminen pääkäsittelyä varten.

Seuraamusselvityksen laatiminen saattaisi liittyä myös asian käsittelyyn muutoksenhakutuomioistuimessa. Seuraamusselvitys tulisi esimerkiksi tarpeelliseksi, jos alemmassa tuomioistuimessa sakkoon tuomittu syyttäjän tai asianomistajan valituksesta tuomittaisiin sakkoo ankarampaan rangaistukseen. Lisäksi tuomitun olosuhteet saattavat muuttua olennaisesti, jos valitusasian käsittely kestää kauan. Muutoksenhakutuomioistuimen tietoon tullessa olosuhdemuutoksilla saattaa olla merkitystä seuraamuksen valinnassa. Seuraamusselvityksen tai uuden seuraamusselvityksen tarpeeseen liittyvät näkökohdat tulisivat ottaa huomioon asiaa muutoksenhakutuomioistuimessa valmisteltaessa. Tarvittaessa syyttäjää olisi pyydettyä hankkimaan seuraamusselvitys valitusasian käsittelyä varten.

8 §. *Tiedonsaantioikeus.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen tiedonsaantioikeudesta kysymyksessä olevassa laissa säädettyjä tehtäviään varten. Niillä olisi oikeus salassapitovelvollisuuden estämättä saada mainittuun tarkoitukseen sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuilta tahoilta nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseksi tarpeelliset tiedot ja virka-apua viranomaisilta tietojen saamiseksi.

Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Henkilötietojen käsittelyä koskeva yleislaki on henkilötietolaki (523/1999). Henkilötietolain 8 §:n 4 momentin mukaan oikeudesta saada tieto ja muusta henkilötietojen luovuttamisesta viranomaisten henkilörekisteristä on voimassa, mitä viranomaisten asiakirjojen julkisuudesta säädetään. Siltä osin yleislakina on laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999). Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä tarvittavien henkilötietojen suojaa säännellään lukuisissa erityislaeissa, joista sosiaali- ja terveydenhuollon kannalta keskeisimpiä ovat laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Henkilötietolainsäädäntö lähtee siitä, että tietyt henkilötiedot ovat sillä tavalla arkaluonteisia, että niiden käsittely, luovuttaminen mukaan lukien, on lähtökohtaisesti kielletty ja että ne on pidettävä salassa. Lailla voidaan kuitenkin säätää oikeudesta saada tällaisia tietoja. Tällaisiin tietoihin kuuluvat muun ohessa sellaiset, jotka liittyvät henkilön terveydentilaan, sairauteen ja häneen kohdistettuihin hoitotoimenpiteisiin sekä henkilön sosiaalihuollon tarpeeseen tai hänen saamiinsa sosiaalihuollon palveluihin, tukitoimiin ja muihin sosiaalietuuksiin.

Nykyinen tietosuojalainsäädäntö ei sisällä sääntelyä, joka oikeuttaisi sosiaaliviranomaisen tai Kriminaalihuoltolaitoksen saamaan salassa pidettäviä tietoja nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä annettavassa laissa säädettyjä tehtäviään varten. Nämä tehtävät määräytyvät lain 3, 5 ja 6 §:n perusteella. Lisäksi tiedonsaantioikeutta koskevasta pykälästä tulee ilmetä tietoja antavat tahot ja saatavat tiedot.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä tarvittaisiin hyvin laaja-alaista tietoa epäillystä. Lakiehdotuksen 5 §:n 2 momentin mukaan sosiaaliselvitys sisältäisi epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä hankittuja tietoja, joiden perusteella voidaan arvioida mahdollisuutta seuraamusvalinnalla edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja arvioida vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Sellaisia tietoja olisivat mainitun lainkohdan mukaan erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Näiden tietojen lisäksi sosiaalisen selviytymisen kannalta merkitystä saattaisi olla esimerkiksi työhön, koulunkäyntiin, opiskeluun, toimeentuloon ja asumiseen liittyvillä seikoilla. Sosiaaliselvityksen kautta tiedot välittyisivät Kriminaalihuoltolaitokselle, jonka olisi tarvittaessa itsekkin hankittava niitä.

Tietojensaantioikeuden piiriin kuuluisivat sellaiset tiedot, jotka ovat tarpeellisia nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseksi. Tämä edellytys tulee yleisestä henkilötietolainsäädäntöön kuuluvasta tarpeellisuusvaatimuksesta. Tietojen tarpeellisuus sosiaaliselvityksen ja seuraamus selvityksen kannalta edellyttää, että tiedoilla on selvä yhteys rikosentekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten estämiseen. Lakiehdotuksen 5 §:n 2 momentissa ja edellä tämän pykälän perusteluissa on mainittu sellaisia tekijöitä, joiden perusteella tarpeellisia tietoja voidaan käytännössä määrittää. Edellä 3 §:n perusteluissa esitettyjen käytännön näkökohtien vuoksi rikoksesta epäillylle ei ehdoteta

tietojenantovelvollisuutta tilanteen selvittämistä koskevassa menettelyssä. Mainittu näkökohta ja tietojen tärkeä merkitys menettelyn kannalta puhuvat sen puolesta, että sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen tietojensaantioikeutta ei tulisi käytännössä tulkita liian suppeasti ja samalla selvittämisen onnistumista vaarantavasti.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä olisivat keskeisessä asemassa sosiaaliseen selviytymiseen liittyvät seikat. Kun otetaan huomioon mainittu kytkentä ja se, että myös sosiaalihuollon järjestämisessä joudutaan hankkimaan laajalti asiakkaan elämäntilanteeseen liittyviä tietoja, pykälässä ehdotetaan määritettäväksi sosiaaliviranomaiselle ja Kriminaalihuoltolaitokselle tietoja antavat tahot viittaamalla sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momenttiin. Mainitussa lainkohdassa tietojen antajina on mainittu valtion ja kunnan viranomainen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaitos, eläketurvakeskus, eläkesäätiö, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö.

Pykälän mukaan sosiaaliviranomaisella ja Kriminaalihuoltolaitoksella olisi oikeus saada virka-apua kysymyksessä olevien tietojen saamiseksi. Vaikka pykälässä ei säädetä siitä tavasta, jolla tietoja pyydetään, se voisi esimerkiksi tapahtua virka-apupyynnönä tietoja luovuttavalle viranomaiselle. Tuolloin voidaan selvästi ilmaista esimerkiksi pyynnön perustana oleva säännös. Joka tapauksessa pyynnön olisi sisällettävä sellaiset tiedot, joiden perusteella pyynnön kohteena oleva taho voi arvioida, onko se tämän 8 §:n nojalla velvollinen antamaan pyydetty tiedot.

9 §. Kuuleminen. Pykälän ensimmäisen virkkeen mukaan nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen yhteydessä sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen olisi kuultava epäiltyä, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta.

Epäillyn kuulemisella selvittämiseen osallistuvat viranomaiset voivat tarkistaa ja hankkia tarvittavia tietoja. Samalla epäillylle myös tarjoutuu tilaisuus osallistua selvityksen tekemiseen ja tuoda siinä esiin olosuhteisiinsa liittyviä seikkoja. Näiden näkökohtien voi katsoa korostuvan erityisesti sosiaaliselvityksen tekemisessä. Kuuleminen olisi pääsääntö kuitenkin myös seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä.

Kysymyksessä olisi sosiaaliviranomaisille ja Kriminaalihuoltolaitokselle asetettu velvollisuus ryhtyä kuulemistoimenpiteisiin. Kuten 3 §:n perusteluissa todetaan, epäillyn velvoittamista uhkan asettamisella osallistumaan tilanteen selvittämiseen ei voida pitää tarkoituksenmukaisena.

Epäiltyä olisi kuultava, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Ilmeinen tarpeettomuus saattaa esimerkiksi liittyä selvityksen tekijän ja epäillyn aikaisempaan tapaamiseen tai muulla tavalla suoritettuun kuulemiseen. Kriminaalihuoltolaitoksen suorittamaan kuulemiseen ei usein olisi syytä myöskään silloin, kun nuorta epäillään niin vakavasta rikoksesta, että hänet tullaan tuomitsemaan siitä pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Sosiaaliviranomaisen järjestämä kuulemistapaaminen on osa sosiaalityön prosessia. Huolimatta sosiaaliviranomaisella aiemman asiakassuhteen perusteella olevasta tiedosta uusi rikos saattaisi aiheuttaa tarpeen arvioida tukitoimien riittävyttä ja tarkoituksenmukaisuutta, jolloin asiakkaan tapaaminen ja kuuleminen on tarpeellinen.

Kuuleminen siihen liittyvine kutsumisineen voitaisiin suorittaa vapaamuotoisesti. Kysymykseen tulisivat esimerkiksi tapaamiset, puhelinkeskustelut ja kirjallinen menettely. Tarkoituksenmukaisinta tapaa valittaessa voitaisiin esimerkiksi ottaa huomioon pyrkimys välttää pitkistä välimatkoista aiheutuvia

kustannuksia. Myös esimerkiksi vankien kuulemisessa voitaisiin käyttää muita kuulemistapoja kuin tapaamista.

Alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla saattaa olla tärkeää tietoa epäillyn olosuhteista. Erityisesti tämä koskee epäillyn vanhempia. Joskus epäilty saattaa myös olla jonkun toisen henkilön, esimerkiksi isovanhemman tai jonkun muun lähisukulaisen hoidossa ja kasvatuksessa. Tällainen tilanne saattaa olla esimerkiksi silloin, kun lapsen omat vanhemmat ovat kykenemättömiä huolehtimaan lapsen huollosta tai kun lapsi on tilapäisesti vailla huoltajaa. Pykälän toisen virkkeen mukaan olisi tarvittaessa varattava tilaisuus tulla kuulluksi myös alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle taikka muulle sellaiselle henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa sellainen epäilty on. Kun epäillyn itsensä kuulemisen kohdalla tilaisuuden varaaminen olisi pääsääntö, mainittujen muiden henkilöiden kohdalla voitaisiin käyttää suurempaa harkintaa. Myös tässä tapauksessa kuuleminen voitaisiin suorittaa vapaamuotoisesti tarkoituksenmukaisimmalla tavalla.

Pykälän kolmannen virkkeen mukaan selvittämisen yhteydessä olisi lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita. Sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemisen yhteydessä saattaa tulla vastaan sellaisia esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksiä, joita varten tarvittavien selvitysten ja arviointien tekemiseen selvityksen tekijän oma asiantuntemus ei riitä.

10 §. Matkakustannukset. Pykälän mukaan Kriminaalihuoltolaitos maksaisi seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä tapahtuneesta kuulemisesta epäillylle aiheutuneet kohtuulliset matkakustannukset.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä epäillyn kuuleminen on pääsääntöisesti tärkeää. Tämä kuuleminen ei saa vaarantua sen vuoksi, että epäillyllä ei ole varaa maksaa sen aiheuttamia matkakustannuksia. Kustannusten korvaamistarve koskee kuitenkin ainoastaan Kriminaalihuoltolaitoksessa tapahtuvaa kuulemistä. Sosiaaliviranomaisen suorittama kuuleminen liittyy alle 18-vuotiaiden asioissa yleensä lastensuojelutoimenpiteiden suorittamiseen, 18–20-vuotiaina tehdyistä rikoksista epäillyille sosiaalitoimi voi puolestaan maksaa toimeentulotukea matkakustannuksista selviämiseksi. Lisäksi nimenomaan Kriminaalihuoltolaitokseen liittyvät aluetoimistojen vähäisen lukumäärän vuoksi suuretkin välimatkat.

Säännöksessä tarkoitettu kohtuullisuus liittyy paitsi matkakustannusten määriin myös niiden tarpeellisuuteen. Matkoihin tulisi käyttää halvinta mahdollista kulkuneuvoa eli yleensä julkisen liikenteen kulkuvälinettä. Korvausta voitaisiin tarvittaessa suorittaa myös ennakoon.

11 §. Tarkemmat säännökset. Pykälän mukaan sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen sisällöstä sekä asiakirjojen toimittamisesta säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Selvitykset olisivat sisällöltään määrämuotoisia asiakirjoja. Asiakirjojen toimittamista koskeva sääntely liittyisi ennen kaikkea sosiaaliselvityksen toimittamiseen Kriminaalihuoltolaitokselle sekä seuraamusselvityksen toimittamiseen asianosaisille.

12 §. Voimaantulo. Pykälän 1 momentissa olisi tavanomainen voimaantulosäännös. Tämän esityksen ehdotetut lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan vuoden 2007 alussa. Pykälän 2 momentin mukaan ennen lain voimaantuloa voitaisiin ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin. Valmistelutoimet ovat tarpeen, koska lakiehdotuksen mukainen menettely olennaisesti poikkeaa nykyisestä henkilötutkinnasta.

1.5. Laki rikoslain 6 luvun muuttamisesta

6 luku. Rangaistuksen määräämisestä

9 §. Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Pykälän nykyisessä 1 momentissa säädetään yleisesti niistä seikoista, joita on otettava huomioon rangaistuksen määräämisessä valittaessa ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä. Pykälän 2 momentissa säädetään tällä hetkellä siitä, että alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Vastaava ehdottoman vankeuden käyttöä alle 18-vuotiaiden tekemissä rikoksissa koskeva rajoitus on nuorisorangaistuksen tuomitsemisedellytyksiin liittyvän rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin 1 kohdassa.

Pykälän 2 momentti ehdotetaan kumottavaksi, koska samansisältöinen sääntely ehdotetaan myös nuorisorangaistusta koskevana keskitettäväksi ehdottoman vankeuden käytön rajoittamista koskevan rikoslain 6 luvun uuden 10 b §:n 2 momenttiin.

10 a §. Nuorisorangaistus. Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että nuorisorangaistus voitaisiin jatkossa tuomita myös 18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista ja että 1 kohdan nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytyksistä poistetaan se, että painavat syyt eivät vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Näin ollen momentin mukaan alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voitaisiin tuomita nuorisorangaistukseen, jos sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus ja nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi. Alle 18-vuotiaille tuomittavaa ehdotonta vankeutta koskevasta painavien syiden vaatimuksesta ehdotetaan säädettäväksi uuden rikoslain 6 luvun 10 b §:n 2 momentissa.

Seuraamusten ankaruusasteikolla nuorisorangaistus sijoittuu sakon ja ehdottoman vankeuden väliin. Samalle tasolle sijoittuu myös ehdollinen vankeus. Pääsääntöisesti nuorisorangaistusta voidaan pitää ehdollista vankeutta tuntuvampana seuraamuksena. Tämä korostuu niissä tapauksissa, joissa 18–20-vuotiaiden rikoksista määrättäisiin 2 momentin mukaisesti palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla tehostettu nuorisorangaistus. Nuorisorangaistus on muutenkin sisällöltään intensiivisempää kuin vain muutamiin kuukausittaisiin valvontatapaamisiin perustuva ehdollisen vankeuden valvonta.

Ehdollisen vankeuden ja nuorisorangaistuksen ankaruussuhde vaihtelee kuitenkin viime kädessä yksittäisten rangaistusten välillä eikä sitä ratkaise pelkästään rangaistuslaji. Esimerkiksi yli yhden vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen voidaan liittää yhdyskuntapalvelua. Tuolloin koeaika valvontatapaamisineen on myös yleensä pitkä, mikä sekin ankaroiittaa seuraamusta. Tällaisia rangaistusyhdistelmiä tuomitaan kuitenkin erittäin vähän. Vuonna 2002 niitä tuomittiin kaksi ikäryhmään alle 18-vuotiaat kuuluville rikoksenteikijöille ja 22 ikäryhmään 18–20-vuotiaat kuuluville rikoksenteikijöille. Nuorisorangaistus saattaa lyhimillään kestää vain neljä kuukautta. Ehdollisen vankeuden ankaruusvertailuun ja nuorisorangaistuksen ankaruussuhteeseen vaikuttaa myös niiden rikkomisen sanktiointi. Ehdollisen vankeusrangaistuksen koeaikana tehty uusi rikos johtaa harvoin siihen, että vankeusrangaistus määrätään pantavaksi täytäntöön.

Myös rikoksensa 18–20-vuotiaana tehneisiin liittyvät lukuisat ehdottoman vankeuden suorittamiseen liittyvät haittavaikutukset. Tähän ikäryhmään kuuluvat palaavat useammin ja nopeammin vankilaan kuin vanhempana vankilaan joutuvat. Rikoksiin 18–20-vuotiaana syyllistyneiden ehdottomat

vankeusrangaistukset ovat myös pääosin suhteellisen lievistä rikollisuudesta tuomittuja lyhyitä rangaistuksia. Ikäryhmän ehdottomista vankeusrangaistuksista noin 70 prosenttia on alle kuuden kuukauden mittaisia.

Nuorisorangaistusta voitaisiinkin käyttää ikäryhmään kuuluvien rangaistuksena ennen kaikkea sellaisessa tilanteessa, jossa harkitaan ensimmäisen suhteellisen lyhyen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Tämä liittyy ehdotukseen rikoslain 6 luvun 10 b §:stä, jonka 1 momentin mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus. Tällaisissa tapauksissa on asianmukaista, että tuomion perusteluissa riittävän selvästi tuodaan ilmi tämä ehdottoman vankeuden ja nuorisorangaistuksen valintatilanne.

Vankilassa jo olleisiin nuorisorangaistuksella ei välttämättä enää ole samanlaista sosiaalistavaa ja uusia rikoksia ehkäisevää vaikutusta. Aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus ei kuitenkaan olisi nuorisorangaistuksen tuomitsemisen ehdottomana esteenä, jos seuraamusselvityksestä ja siihen liitetystä sosiaaliselvityksestä voitaisiin päätellä nuorisorangaistuksella olevan mahdollisuuksia edistää epäillyn rikoksetonta elämää ja jos rikos ei vakavuudeltaan edellyttäisi ehdottoman vankeuden tuomitsemista.

Myös rikosten tekoajankohdilla olisi merkitystä. Jos esimerkiksi käsiteltävänä olevat rikokset on tehty ennen ensimmäisen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista, nuorisorangaistuksen määrääminen voisi olla perusteltua. Sovellettavaksi saattaisi tulla myös rikoslain 7 luvun 6 §.

Tapauksissa, joissa ehdottoman vankeuden tuomitseminen on ollut lähellä, nuorisorangaistuksella olisi oltava nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentissa säädettyä tuntuvampi rangaistuksellinen sisältö. Tähän liittyy 3 momentin ehdotus palkattomasta työstä ja työhön valmentavasta toiminnasta.

Nuorisorangaistuksen tuomitseminen 18–20-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan liittyisi pelkästään rangaistuslajin valintaan ehdottoman vankeusrangaistuksen ja nuorisorangaistuksen välillä. Myös tähän ikäryhmään kuuluville voitaisiin tuomita nuorisorangaistuksia sellaisissa tapauksissa, joissa nykyisin tuomitaan pitkiä ehdollisia vankeusrangaistuksia oheisseuraamuksineen. Tämä liittyy niihin tapauksiin, joissa ehdollisen vankeuden ei arvioida tekijän uusimisriskin vuoksi ehkäisevän riittävän tehokkaasti uusia rikoksia. Nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukainen nuorisorangaistuksen sisältö tarjoaa mahdollisuuden ehdollisen vankeuden valvontaa intensiivisempään sosiaalistamistoimintaan. Myös 18–20-vuotiaana rikoksia tehneelle nuorisorangaistus voitaisiin tuomita lähinnä rikoskierteen katkaisemiseksi silloinkin, kun häntä ei ole aikaisemmin tuomittu ehdolliseen vankeuteen.

Pykälän 2 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että siinä nyt oleva 18 vuoden ikäraja korvataan 21 vuodella. Nuorisorangaistus voitaisiin tuomita 1 momentissa säädetyin edellytyksin myös sellaisista tuomioistuimessa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista, joista ainoastaan osa on tehty alle 21-vuotiaana. Tähän mahdollisuuteen tulisi suhtautua pidättyvästi, jos suuri osa rikoksista on tehty 21 vuoden iän saavuttamisen jälkeen. Arvioinnissa on otettava huomioon myös se, kuinka pitkän ajan kuluttua mainitun iän saavuttamisen jälkeen osa rikoksista on tehty. Mitä vanhempana rikoksia on tehty sitä huonommin nimenomaan nuorille tarkoitettu seuraamus tulee kysymykseen. Tuomitsemisen jälkeenkin aikaa kuluu vielä nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon. Tässä yhteydessä on kuitenkin kiinnitettävä huomiota myös nuorisorangaistuksen vaihtoehtoina oleviin seuraamuksiin eli ehdolliseen ja ehdottomaan vankeuteen liittyviin lajinvalintaperusteisiin.

Pykälän 3 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan, jos nuorisorangaistusta on muuten pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voitaisiin rikoksensa 18–20-vuotiaana tehneelle määrätä nuorisorangaistuksen tehosteeksi palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa (jäljempänä ainoastaan palkaton työ) vähintään 10 ja enintään 90 tuntia.

Kun palkattoman työn tuomitsemista harkittaisiin, nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukaisen nuorisorangaistuksen riittävyys sanktioankaruuden kannalta arvioitaisiin yleisten mittaamisperusteiden sekä 1 momentin 1 kohdan mukaisten rikoksen vakavuuden, rikoksesta ilmenevän tekijän syyllisyyden sekä tekijän aikaisempien rikosten perusteella. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että lyhyisiin nuorisorangaistuksiin liitettäisiin vähemmän palkatonta työtä ja pitkiin nuorisorangaistuksiin enemmän. Kaavamaista porrastusta nuorisorangaistuksen keston ja palkattoman työn tuntien välille ei kuitenkaan ehdoteta. Nuorisorangaistuksen on joustavana erityisestäviin näkökohtiin erityisesti huomiota kiinnittävänä seuraamuksena sallittava myös tässäkin suhteessa harkinnanvaraa.

Palkaton työ tulisi tuomittavaksi vain 18–20-vuotiaana tehdystä rikoksesta. Tämän ikäisten voi arvioida selviytyvän nuorempia paremmin säännöllistä päivärytmiä edellyttävistä työtehtävistä. Heillä voi myös olla alle 18-vuotiaana tehdyistä teoista tuomittuja enemmän työkokemusta. Palkatonta työtä nuorisorangaistuksen osana on enemmän käsitelty yleisperustelujen jakson 2.6.5. nuorisorangaistusta koskevassa osuudessa. Sen sijaan palkatonta työtä ei voitaisi yhdistää hoitoa sisältävään nuorisorangaistukseen, koska yleensä siihen tuomitulla ei voida mielenterveys- tai päihdeongelmiensa vakavuuden vuoksi olettaa olevan riittävää työkykyä.

Palkaton työ olisi nuorisorangaistuksen oheisseuraamus, joka liitettäisiin 18–20-vuotiaina rikoksia tehneiden nuorisorangaistuksiin lähinnä niissä tapauksissa, joissa nykyisin tuomittaisiin lyhyt ehdoton vankeusrangaistus tai joissa ehdottoman vankeuden tuomitseminen on muuten ollut lähellä. Sen sijaan harkinnanvaraisempaa olisi nuorisorangaistuksen tehostaminen palkattomalla työllä niissä tapauksissa, joissa lähempänä on ehdollisen kuin ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen. Palkattomalla työllä tehostaminen saattaisi olla perusteltua tapauksessa, jossa nykyisin tuomitaan pitkä, vähintään kuuden kuukauden mittainen ehdollinen vankeusrangaistus. Vaikka työn tekemisellä voidaan olettaa myös olevan kasvattavaa ja sosiaalistavaa merkitystä, palkattomalla työllä olisi ennen kaikkea yhdyskuntapalveluun rinnastettava rankaisullinen merkitys.

Palkattoman työn tuomitsemista harkittaessa tulisi ottaa myös huomioon tekijän aikaisempi rikollisuus. Jos esimerkiksi aikaisempi ehdollinen vankeusrangaistus tai palkattomalla työllä tehostamaton nuorisorangaistus eivät ole estäneet uusia rikoksia, nuorisorangaistus voitaisiin tuomita palkattomalla työllä tehostettuna. Tässä rajan tehostetun nuorisorangaistuksen käytölle toisivat lähinnä aikaisemmat palkattomalla työllä tehostetut nuorisorangaistukset, jotka eivät ole vaikuttaneet tuomittuun toivotulla tavalla. Ylärajan käytölle asettaisivat tilanteet, joissa rikoksen vakavuus ja tekijän syyllisyys edellyttävät pitkää ehdotonta vankeusrangaistusta.

Palkaton työ voisi tulla liitettäväksi kaiken pituisiin nuorisorangaistuksiin. Se kuuluisi nuorisorangaistuslain 2 §:n 1 momentin mukaan nuorisorangaistukseen sisältyvän valvonnan piiriin. Palkaton työ olisi yhdyskuntapalveluun rinnastettavaa työn tekemistä sillä erotuksella, että nuorisorangaistuksessa olisi lisäksi erityinen tähän työhön valmentava toimintaosuus. Sen laajuus riippuisi työn laadusta sekä tekijän työkyvystä ja osaamisesta. Kummallekin osalle tuomittaisiin yhteinen tuntimäärä.

Palkattomalla työllä tehostettuun nuorisorangaistukseen kuuluisi aina nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukainen sisältö. Näin ollen palkattoman työn lisäksi tehostetussa nuorisorangaistuksessa olisi työelämään ja työn tekemiseen perehdyttävää osuutta, jolla tarkoitetaan koulutukseen ja toimintaohjelmiin perustuvaa tuomitun yleisen työkyvyn ja osaamisen lisäämistä sekä tietojen antamista työelämän perusteista. Tarvittaessa siihenkin osaan voitaisiin sisällyttää joitakin tunteja varsinaista työntekoa. Jotta palkattomalle työlle luotaisiin toimivat edellytykset erityisesti työmotivaatiota silmällä pitäen, palkattoman työn kuten myös työelämään ja työn tekemiseen perehtymisen yksityiskohdista päätettäessä tulisi mahdollisuuksien mukaan pyrkiä ottamaan huomioon tuomitun harrastukset, erityisosaaminen ja tulevaisuudensuunnitelmat.

Nuorisorangaistuslain 22 §:n 2 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että myös palkattomaan työn tekopaikoista säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Käytännössä työtä voitaisiin tehdä niissä samoissa paikoissa, joissa voidaan nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla perehtyä työelämään ja työn tekemiseen ja tehdä yhdyskuntapalveluun kuuluvaa palkatonta työtä. Nuorisorangaistuksen palkatonta työtä voitaisiin siis tehdä julkisyhteisön tai julkisoikeudellisen yhdistyksen taikka muun voittoa tavoittelemattoman yhteisön tai säätiön tehtävissä. Työpaikan järjestäjänä voisi myös olla sellainen yhteisö tai säätiö, joka julkisen valvonnan alaisena tuottaa palveluja julkisyhteisölle, vaikka yhteisö tai säätiö tavoittelisi voittoa. Näin ollen Kriminaalihuoltolaitos voisi hyödyntää niitä yhteyksiä, joita sillä on yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanoa varten.

Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 2 §:n 2 momentin mukaan nuorisopalvelun yläraja oli 60 tuntia nuorisopalvelun sisältäessä huomattavasti muutakin kuin työhön liittyvää osuutta ja työhönkin liittyvän osuuden sisältäessä käytännössä muuta kuin palkatonta työtä. Toisaalta ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena voidaan tuomita yhdyskuntapalvelua vähintään 20 ja enintään 90 tuntia. Ehdottoman vankeuden sijasta yhdyskuntapalvelua voidaan tuomita vähintään 20 ja enintään 200 tuntia.

Edellä mainittujen tuntimäärien perusteella on päädytty palkattoman työn 10 tunnin vähimmäismäärään ja 90 tunnin enimmäismäärään. Palkattoman työn on tuotava nuorisorangaistukseen nimenomaan rankaisullista tuntuvuutta. Nuorisorangaistukseen sisältyvä palkaton työ olisi nuorisopalvelusta poiketen lähes kokonaan palkatonta työtä, mikä lähentää sitä ehdollisen vankeuden ohella tuomittaviin yhdyskuntapalvelun tuntimääriin. Muun sisältönsä ansiosta nuorisorangaistus voisi nousta ehdollista vankeutta ja siihen liitettyä yhdyskuntapalvelua tuntuvammaksi seuraamukseksi niissä tapauksissa, joissa tuntimäärät olisivat suurin piirtein samat. Toisaalta rangaistusten ankaruusporrastuksen vuoksi palkattoman työn tuntimäärät ovat ehdotettavassa säännöksessä selvästi alemmat kuin ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavan yhdyskuntapalvelun tuntimäärät ovat.

Pykälän 3 momentin toisen virkkeen mukaan nuorisorangaistus voitaisiin tuomita suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona siten kuin siitä nuorisorangaistuksesta annetun lain 3 a §:ssä tarkemmin säädetään. Tällä viitataan ennen kaikkea niihin edellytyksiin, joiden vallitessa nuorisorangaistus voitaisiin tuomita hoitona. Mainitun pykälän 1 momentin mukaan nuorisorangaistus voitaisiin epäillyn mielenterveys- tai päihdehoidon tarpeen vuoksi hänen suostumuksellaan määrätä suoritettavaksi mielenterveyslaissa tarkoitettuna mielenterveyshoitona tai päihdehuoltolaissa tarkoitettuna päihdehoitona, jos epäillyn mielenterveys- tai päihdeongelma on omiaan aiheuttamaan rikollista käyttäytymistä ja jos hänen voidaan olettaa noudattavan hoitoa sisältävää toimeenpanosuunnitelmaa. Siltä osin kuin hoito ei tee sitä mahdolliseksi tai tarkoituksettomaksi, nuorisorangaistuksen tulisi muilta osin sisältää

nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Pykälän 4 momentissa olisi pykälän 3 momentissa nykyisin oleva säännös, jonka mukaan nuorisorangaistuksen kestosta ja sisällöstä säädetään nuorisorangaistuksesta annetun lain 2 §:ssä.

10 b §. Ehdottoman vankeuden käytön rajoittaminen. Uudessa pykälässä korostetaan pyrkimystä rajoittaa ehdottoman vankeuden käyttämistä alle 21-vuotiaiden tekemien rikosten seuraamuksena. Pykälän 2 momentin mukaan tässäkin ikäryhmässä alle 18-vuotiaana rikoksiin syyllistyneet muodostaisivat edelleen erityisryhmän.

Pykälän 1 momentin mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta olisi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus. Pykälän 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saisi edelleenkään tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Seuraamuksen valintaa koskevassa 1 momentin mukaisessa arvioinnissa tulisi ottaa huomioon se, mikä seuraamus on rikoksentekijän uusia rikoksia ehkäisevältä kannalta tarkoituksenmukaisin. Kuten aikaisemmin on jo todettu, ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitut alle 21-vuotiaat joutuvat yleensä nopeasti uudelleen vankilaan. Jos alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistyneen elämäntilanteesta sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen kautta saatava tieto puoltaa sitä, että vapaudessa suoritettava seuraamus eli lähinnä nuorisorangaistus voisi sosiaalistaa tekijää uusia rikoksia ehkäisevällä tavalla, ehdotonta vankeusrangaistusta ei tulisi tuomita. Tämä kuitenkin sillä edellytyksellä, että rikos ei vakavuudeltaan edellytä ehdottoman vankeuden tuomitsemista.

Nuorisorangaistuksen lisäksi 1 momentti velvoittaisi harkitsemaan myös ehdollisen vankeuden tuomitsemista joissakin tapauksissa. Tämä koskee lähinnä tapauksia, joissa kysymykseen tulisi pitkä eli vähintään yhden vuoden ehdollinen vankeusrangaistus pitkällä koeajalla ja yhdyskuntapalvelulla tehostettuna. Lisäedellytyksenä tuolloin olisi, että vastaajan sosiaalistamistarpeen voimakkuus ei edellytä nuorisorangaistuksen tuomitsemista. Ehdollisen vankeuden, nuorisorangaistuksen ja ehdottoman vankeuden valitsemiseen liittyviä 10 b §:n kannalta merkityksellisiä seikkoja on jo käsitelty tarkemmin edellä 10 a §:n 1 momentin perusteluissa.

Pykälän mukaisessa seuraamusharkinnassa tulisi ottaa myös huomioon vastaajan soveltuvuus yhdyskuntapalveluun. Vaikka yhdyskuntapalveluun tuomitaan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta, yhdyskuntapalvelu ei ole vapaudessa suoritettavana seuraamuksena yhtä haitallinen kuin vankilassa suoritettava ja yhdyskuntapalvelua pidetään käytännössä ehdotonta vankeutta lievempänä seuraamuksena. Yhdyskuntapalvelua tulisi lain edellyttämässä rajoissa käyttää mahdollisimman paljon ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta nuorten seuraamuksena.

Toisaalta osa lyhyisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomittavista nuorista aikuisista ei ole soveltuvia yhdyskuntapalveluun, jonka painopisteenä on ainoastaan työn tekeminen. Sen ei tulisi lähtökohtaisesti estää rikoksentekijän tuomitsemista esimerkiksi nuorisorangaistukseen, jos sitä voidaan tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi pitää tarkoituksenmukaisimpana seuraamuksena. On otettava huomioon, että alle 21-vuotiaana rikoksiin syyllistyneiden asian käsittelyyn kytketään erinäisiä tukitoimia. Nuoren rikoksentekijän tilanteen

selvittämistä koskevan lakiehdotuksen 3 §:n mukaan sosiaaliviranomaisen olisi viipymättä käynnistettävä alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen sekä ohjattava hänet tarvittavien tukitoimen ja palveluiden pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen. Nuorisorangaistuslain 3 §:n mukaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpano sekä tuomitun elämänhallintaa ja rangaistuksen suorittamista koskevat tukitoimet on sovittava yhteen. Yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen esteenä on usein vastaajan päihdeongelma. Nuorisorangaistuslain uuden 3 a §:n mukaan nuorisorangaistus voitaisiin määrätä suoritettavaksi hoitona, joka voisi päihdehoidon lisäksi käsittää myös mielenterveyshoitoa.

12 §. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen. Rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon luvun 6 §:n 3 kohdassa (tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä) ja 7 §:ssä (rangaistuksen kohtuullistamisperusteet) tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Pykälän 4 kohtaan ehdotetaan lisättäväksi tuomitsematta jättämisperusteeksi muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen. Vastaava syyttämättäjättämisperuste ehdotetaan otettavaksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohtaan. Tässä yhteydessä voidaan viitata mainittua pykälää koskeviin yksityiskohtaisiin perusteluihin.

Voimaantulo- ja siirtymäsäännös. Voimaantulo- ja siirtymäsäännöksen mukaan laki tulisi voimaan vuoden 2007 alusta. Sitä sovellettaisiin soveltaa myös, jos osa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja osa sen jälkeen. Ilman nimenomaista säätämistä tällaisen rikoskokonaisuuden käsittelyn suhteen voisi tulla epäselvyyttä. Vastaava säännös ehdotetaan otettavaksi nuorisorangaistuslain muuttamista koskevan lain voimaantulo- ja siirtymäsäännösten 1 momenttiin.

Rikoslain 6 luvun 10 a §:ssä säädettyjen nuorisorangaistuksen tuomitsemisedellytysten muuttaminen koskisi 18–20-vuotiaana tehtyjä rikoksia. Mainittuun ikäryhmään kuuluvia rikosentekijöitä voitaisiin tuomita nuorisorangaistukseen ja heidän nuorisorangaistustaan voitaisiin tehostaa palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla. Nuorisorangaistuksen hoitona tuomitsemisen edellytyksistä säädettäisiin nuorisorangaistuslain uuden 3 a §:n 1 momentissa.

18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittaisiin nuorisorangaistuksia ja yleensä vielä palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla tehostettuna sellaisissa tapauksissa, joissa tuomitaan nykyisin ensimmäinen lyhyt ehdoton vankeusrangaistus. Tämä tarkoittaa rikoslain 3 luvun 2 §:n 2 momentissa säädetyn lievemman lain periaatteen kannalta sitä, että tällaisissa tapauksissa uutta lakia sovellettaisiin tässä ikäryhmässä myös silloin, kun kaikki rikokset on tehty vanhan lain aikana. Samat näkökohdat liittyvät myös rikoslain 6 luvun uuden 10 b §:n 1 momentin soveltamiseen, koska sen keskeistä käyttöalaa olisivat juuri tapaukset, joissa ehdottoman vankeuden asemesta päädytäänkin uuden lain mukaiseen nuorisorangaistukseen.

18–20-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittaisiin nuorisorangaistus myös sellaisissa tapauksissa, joissa nykyisin tuomitaan pitkä ehdollinen vankeusrangaistus, mahdollisesti valvonnan lisäksi yhdyskuntapalvelulla tehostettuna. Näissä tapauksissa ehdollisen vankeuden ja nuorisorangaistuksen tuntuvuusvertailu saattaa olla vaikeaa varsinkin silloin, kun jälkimmäiseen liittyisi palkaton työ ja työhön valmentava toiminta. Voimaantulo- ja siirtymäsäännöksen jälkimmäinen virke mahdollistaisi näissä tapauksissa harkinnan sen suhteen, mitä lakia sovelletaan silloin, kun osa rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja osa sen jälkeen. Jos kaikki rikokset on tehty vanhan lain aikana, tällaisessa

ankaruusvertailuun liittyvässä epäselvyystepauksessa tulisi rikoslain 3 luvun 2 §:n 1 momentin pääsäännön mukaisesti soveltaa tekohetken lakia.

Rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohtaan lisätty tuomitsematta jättämisperuste (muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen) voisi tulla aina sovellettavaksi riippumatta siitä, onko rikos, rikokset tai osa niistä tehty ennen lain voimaantuloa, koska perusteen soveltaminen johtaisi vastaajan kannalta lievempään lopputulokseen.

1.6. Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta

1 §. Valvonnan tarkoitus. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että valvonnan tarkoituksena on tukea valvottavaa hänen sosiaalisen selviytymisensä edistämiseksi ja estää häntä tekemästä uusia rikoksia.

Nykyisin valvonnan tarkoituksesta säädetään nuorista rikoksenteekijöistä annetun lain 8 §:ssä, jonka mukaan ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomitun valvonnan tarkoituksena on estää tuomittua tekemästä uutta rikosta ja tukea häntä hänen pyrkiessään elämään nuhteettomasti. Kysymyksessä on sääntely, jota vastaava sisältyi jo nuorista rikoksenteekijöistä annetun lain alkuperäiseen 8 §:n 2 momenttiin. Kun ehdollista vankeusrangaistusta koskevia säännöksiä vuonna 2001 muutettiin, momentista tuli yksinään 8 § ja sitä täsmennettiin lisäämällä siihen maininta ehdollisesta vankeusrangaistuksesta.

Valvonnan tarkoitusta ei nyt ehdoteta muutettavaksi nykyisestä. Määritelmän muotoilua ehdotetaan parannettavaksi ja muutettavaksi vastaamaan muuta lainsäädäntöä tavalla, joka liittyy valvonnan tehtävään toisaalta valvottavalle annettavan tuen ja toisaalta valvottavan elämän kontrolloimisen välineenä.

Valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi käytössä olevat keinot ilmenisivät tarkemmin 4 §:stä (valvonnan sisältö). Keskeisiä säännöksiä tältä kannalta ovat myös valvottavan velvollisuuksia ja valvojan tehtäviä koskevat 5 ja 6 §.

2 §. Valvonnan täytäntöönpanosta huolehtiminen. Pykälän mukaan Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos huolehtisivat valvonnan täytäntöönpanosta. Nykyinen vastaava säännös on nuorista rikoksenteekijöistä annetun lain 9 § (140/2001), jonka mukaan ehdollisesti tuomittujen nuorten rikoksenteekijöiden valvonnan järjestäminen ja johto kuuluvat rikosseuraamusvirastolle.

Alkuperäisen 9 §:n mukaan tehtävistä vastasi oikeusministeriö, käytännössä tehtävät kuuluivat ministeriön vankeinhoito-osastolle. Lakia muutettiin, kun joidenkin rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvät tehtävät siirrettiin organisaatiouudistuksessa uudelle keskusvirastolle. Käytännön täytäntöönpanotehtävistä huolehtii kuitenkin Kriminaalihuoltolaitos, minkä vuoksi se ehdotetaan myös mainittavaksi pykälän viranomaisena. Näin muotoiltuna pykälä myös vastaisi nuorisorangaistuslain lain 7 §:ää, joka koskee nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta huolehtimista.

3 §. Valvoja. Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että valvojana toimii Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies tai muu sen sopivaksi katsoma henkilö. Asiallisesti samansisältöinen sääntely on tällä hetkellä nuorista rikoksenteekijöistä annetun lain 10 §:ssä (140/2001). Myös tätä säännöstä on muutettu rangaistusten täytäntöönpanon hallintoon liittyvän uudistuksen yhteydessä. Alkuperäisessä muodossaan säännös edellytti, että oikeusministeriön oli määrättävä tuomitun valvojaksi

siihen sopivaksi katsomansa henkilö tai huoltoyhdistys taikka annettava valvonnan järjestäminen asianomaisen huoltolautakunnan tehtäväksi.

Pykälän tarkoituksena on, että valvojina toimisi edelleen sekä Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehiä että laitoksen ulkopuolisia valvoja. Muiden valvojien merkitys korostuu alueilla, joilla ei ole Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistoa. Rangaistukseen tuomittujen yhdenvertaisuus edellyttää kuitenkin sitä, että valvonnan tuntuvuuteen ja sisältöön ei saa merkittävällä tavalla vaikuttaa se, kuuluuko valvoja kriminaalihuollon organisaatioon. Tämä edellyttää sitä, että Kriminaalihuoltolaitoksen ulkopuolisille valvojille järjestetään valvontaan liittyvää koulutusta ja ohjausta ja että kaikille valvojille on yhtenäinen ohjeistus.

Valvojan tehtävän ei voi katsoa sisältävän perustuslain 124 §:ssä tarkoitettua merkittävää julkisen vallan käyttöä, joka estäisi muun kuin virkamiehen toimimisen valvojana. Näin sen vuoksi, että vaikka muikin valvoja kuin virkamies ilmoittaa Kriminaalihuoltolaitokselle valvottavan rikkomuksista, Kriminaalihuoltolaitos aina päättää siitä, mihin 8 tai 9 §:n mukaiseen seuraukseen rikkomus johtaa. Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies myös 7 §:n nojalla kirjaisi valvottavan päihtymystilaa koskevat havainnot ja velvoittaisi valvottavan suorittamaan puhalluskokeen.

Siltä osin kuin valvonnasta aiheutuu Kriminaalihuoltolaitoksen ulkopuoliselle valvojalle tehtäviä hänen omien töidensä lisäksi ja lisäkustannuksia, tällaiselle valvojalle voitaisiin *2 momentin* mukaan maksaa valtion varoista palkkio ja kulukorvaus. Lisäksi mainittuun henkilöön sovellettaisiin kielilakia (423/2003) ja rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä. Valvojan tehtävän julkisoikeudellisesta luonteesta johtuu, että myös muun valvojan kuin virkamiehen olisi täytettävä kielilain asettamat kielitaitovaatimukset. Julkisen vallan käytöstä seuraa rikoslain 40 luvun mukainen virkavastuu, mikä selvennyksen vuoksi todettaisiin säännöksessä.

4 §. Valvonnan sisältö. Pykälän *1 momentin* mukaan valvonta sisältäisi valvojan ja valvottavan säännöllisiä tapaamisia, joiden avulla seurataan valvottavan olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia. Valvontaan liittyisi siis edelleen valvottavan ohjaamisen ja tukemisen lisäksi valvottavan elämän kontrolloiminen. Valvontaan kuuluvaan valvottavan elämän kontrolloimiseen liittyy lakiehdotuksen 6 §:n 1 momentti, jonka mukaan valvoja voisi antaa valvottavalle valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi tarpeellisia ohjeita.

Valvonnan perustuminen säännöllisiin valvojan ja valvottavan tapaamisiin vastaa nykyistä käytännön valvontatyötä. Sen suhteen on vaihtelua, kuinka usein tapaamisia järjestetään. Varsinkin valvonnan alkuvaiheessa niitä usein pyritään pitämään useammin kuin valvonnan loppuajankana. Valvottavan elämän seuraamiseen ja tarpeisiin liittyvät näkökohdat ratkaisevat sen, kuinka usein valvontatapaamisia tulisi järjestää. Vähimmäismääränä voidaan pitää kahta tapaamista kuukaudessa.

Valvontatapaamisten ajankohdat määritettäisiin yleensä 3 momentin mukaisessa valvontasuunnitelmassa, jota voitaisiin tältäkin osin tarvittaessa muuttaa tai täydentää. Yksittäisen valvontatapaamisen ajankohtaa voitaisiin kuitenkin muuttaa tai valvontatapaamisen ajankohdasta muutenkin määrätä myös ilman valvontasuunnitelmaan puuttumista.

Valvontatapaamisten järjestämisessä lähtökohdانا on, että valvoja määrää niiden ajankohdan. Valvojan olisi kuitenkin otettava huomioon hänellä valvottavan ajankäytöstä olevat tiedot, jotka voivat liittyä esimerkiksi koulunkäyntiin tai työntekoon. Asianmukaista olisi muutenkin pyrkiä ottamaan huomioon

valvottavan esittämät ajankohtiin liittyvät toiveet. Lisäksi valvottavalla olisi oltava mahdollisuus tavata valvojaa tai muuta Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiestä sovittujen valvontatapaamisten lisäksi, jos esimerkiksi hänen elämäntilanteessaan tai olosuhteissaan muuten tapahtuu sellaisia nopeita muutoksia, että hän tarvitsee 2 momentissa tarkoitettua tukea.

Pykälän 2 momentin mukaan valvontatapaamisten tarkoituksena olisi lisäksi parantaa valvottavan kykyä kantaa vastuuta ja toimia yhteiskunnassa hyväksyttävällä tavalla. Valvontatapaamisissa käsiteltäisiin erityisesti valvottavan tekemän rikoksen taustatekijöitä ja seurauksia. Valvottavaa olisi myös avustettava yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin ja hänet olisi ohjattava tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin.

Valvontaan sisältyvän tuen olisi vastattava kaikkiin niihin tarpeisiin, joita siihen määrättävällä voi olla. Samaan kysymykseen liittyy ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan suhde nuorisorangaistukseen. Viimeksi mainittuun rangaistukseen tulisi määrätä sellaiset rikosentekijät, jotka ovat esimerkiksi Kriminaalihuoltolaitoksen käyttämien sosiaalistavien toimintaohjelmien tarpeessa ja joilla nuorisorangaistukseen tuomitsemisen edellytykset muutenkin täyttyvät. Kysymys on myös rangaistusjärjestelmän selkeydestä eli siitä, että ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnalla ja nuorisorangaistuksella on toisistaan riittävästi erotettavat sisällöt.

Valvonnan sisältö olisi myös määritettävä mahdollisimman täsmällisesti, jotta se ei tuomittujen yhdenvertaisuutta vaarantavalla tavalla riipu siitä, onko valvojana Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies vai joku muu henkilö. Valvonnan sisällön yhdenmukaisuutta voidaan laissa olevan sääntelyn puitteissa pyrkiä varmistamaan esimerkiksi kaikille valvojille yhteisillä ohjekirjoilla ja muulla vastaavalla käytännön valvontatyötä ohjaavalla materiaalilla. Toisaalta valvonnan sisällön olisi mahdollistettava valvottavan tarpeiden edellyttämä jousto.

Pykälän 2 momentin mukainen valvonnan sisältö vastaisi pitkälti sitä sisältöä, joka sillä on nykyisin käytännössä ja josta osittain säädetään nuorista rikosentekijöistä annetun asetuksen 7 §:n 3 momentissa. Tarkoituksena olisi siis auttaa nuorta parantamaan elämönhallintaansa auttamalla häntä esimerkiksi käytännön asioidensa järjestämisessä. Kaiken kaikkiaan valvojan tehtävänä olisi asioiden selvittäminen, tietojen antaminen nuorelle sekä hänen neuvomisensa ja ohjaamisensa. Valvonnan sisältö määräytyisi esiin tulleiden valvottavan tarpeiden mukaan.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan sisältyy nykyisin valvojan ja valvottavan välisiä valvottavan rikokseen liittyviä keskusteluja, joilla pyritään kartoittamaan rikoksen taustatekijöitä ja seurauksia sekä löytämään toimintamalleja ja käyttäytymistapoja, joilla vältetään rikosentekotilanteita. Nämä keskustelut olisivat edelleen valvontatapaamisten tärkeä osa. Valvonnassa voitaisiin myös tarvittaessa hyödyntää esimerkiksi Kriminaalihuoltolaitoksen valmiita toimintaohjelmia.

Valvonnassa valvottavaa olisi hänen tarpeidensa mukaisesti ohjattava ja tuettava esimerkiksi työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun, raha-asioiden järjestämiseen ja harrastuksiin liittyvissä sekä muissa vastaavissa asioissa, joilla on merkitystä valvottavan sosiaalisen selviytymisen ja lainmukaiseen elämään pyrkimisen kannalta. Rikoksettomaan elämään pyrkimisen kannalta tärkeässä asemassa on ohjaaminen sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin. Viimeksi mainittujen tarve saattaa tulla ilmi valvontatapaamisten yhteydessä.

Yhteydenotoissa avustamisella saattaa olla nuoren elämän järjestämisessä huomattava merkitys. Nuoren

omat valmiudet asioimiseen voivat olla puutteellisia tai kynnys toimia yksin korkea. Tarvittavaa tukea ei aina myöskään saa vanhemmilta. Esimerkkeinä tällaisesta auttamisesta voi mainita avustamisen ulosottomiehen kanssa tehtävän maksusuunnitelman laatimisessa tai työpaikan hakemisessa.

Valvottavalla saattaa olla asioidensa hoitamiseen liittyen jo viranomaisverkosto ainakin osittain valmiina. Kysymykseen tulevia viranomaistahoja ovat työvoimaviranomaiset, päihde- ja mielenterveyshuolto, poliisiviranomaiset, oikeuslaitos, ulosottoviranomaiset, koulu, asuntoviranomaiset ja Kansaneläkelaitos. Tätä verkostoa voidaan hyödyntää valvonnassa.

Valvonnan tarkoituksen saavuttamista voidaan edistää Kriminaalihuoltolaitoksessa laadittavalla valvontasuunnitelmalla, jossa valvonnan sisältö määritellään tarkemmin. Valvontasuunnitelmien tekemisellä voidaan myös edistää yhdenmukaisen valvontakäytännön toteutumista. Valvontasuunnitelmia on jo nyt Kriminaalihuoltolaitoksen käytössä. Pykälän 3 momentissa ehdotetaankin säädettäväksi, että valvonnan sisältö ilmenee kirjallisesta valvontasuunnitelmasta, joka Kriminaalihuoltolaitoksen on viipymättä laadittava valvottavan tarpeiden mukaan valvonnan alkaessa. Valvontasuunnitelmaa voitaisiin tarvittaessa muuttaa tai täydentää.

Valvontasuunnitelmassa määritettäisiin valvottavan tarpeiden pohjalta valvontatapaamisten ajankohdat ja sisältö. Se pitäisi saada valmiiksi ensimmäisten valvontatapaamisten yhteydessä. Valvontasuunnitelman laati yleensä valvoja, jonka tulisi valvontasuunnitelman laatimisen yhteydessä ottaa huomioon valvottavalta saatavien tietojen lisäksi muut käytettävissään olevat tiedot. Tärkeässä asemassa ovat seuraamusselvityksen laatimista varten aikanaan saadun sosiaaliselvityksen tiedot. Valvottavalle olisi varattava tilaisuus lausua mielipiteensä valvontasuunnitelman sisällöstä.

Olosuhteiden muuttumisen tai uusien tietojen perusteella valvontasuunnitelmaa voitaisiin muuttaa tai täydentää, mitä ilmeisesti joudutaankin usein tekemään valvonta-ajan pituuden ja sen aikana tapahtuneen valvottavan tilanteen muuttumisen vuoksi. Kuten muistakin valvontaan liittyvistä asiakirjoista, myös valvontasuunnitelmasta voitaisiin 12 §:n nojalla säätää tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

5 §. *Valvottavan velvollisuudet.* Valvottavan velvollisuuksista säädetään tällä hetkellä nuorista rikoksentehtäjistä annetun lain 11 §:ssä. Sen mukaan valvonnanalaisen on ilmoitettava valvojalle asuin- ja työpaikkansa, saavuttava valvojan kutsusta tämän luo sekä vastattava viipymättä valvojan tiedusteluihin, eikä hän saa valvojan suostumuksetta vaihtaa asuin- tai työpaikkaa, ja hänen on muutettava toiseen asuintai työpaikkaan, milloin valvoja katsoo tärkeiden syiden sitä vaativan, sekä muutenkin noudatettava valvojan antamia neuvoja ja ohjeita.

Pykälän 1 momentissa säädettäisiin valvottavan velvollisuudesta osallistua hänelle ilmoitettuihin valvontatapaamisiin. Pykälän 2 momentissa puolestaan laajennettaisiin valvottavan tietojenantovelvollisuutta nykyisestä. Toisaalta 3 momentissa valvottavalle asetettaisiin velvollisuus noudattaa ainoastaan valvojan antamia valvonnan toteuttamiseksi tarpeellisia määräyksiä. Valvoja voisi lisäksi 6 §:n 1 momentin nojalla antaa valvottavalle valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi tarpeellisia ohjeita, joita valvottavalla ei olisi kuitenkaan niiden luonteen vuoksi velvollisuus noudattaa. Pykälän 4 momenttiin lisättäisiin valvottavalle asetettava velvollisuus pidättäytyä valvontatapaamisten yhteydessä alkoholin tai muun päihdyttävän aineen käyttämisestä tai vaikutuksen alaisena olemisesta.

Nuorista rikoksentehtäjistä annetun lain 11 §:n mukaan valvonnanalainen ei saa valvojan suostumuksetta vaihtaa asuin- tai työpaikkaa ja hänen on muutettava toiseen asuin- tai työpaikkaan, milloin valvoja

katsoo tärkeiden syiden sitä vaativan. Valvojan suostumuksen edellyttäminen niihin olisi perustuslain perusoikeussäännösten kannalta ongelmallista. Mainitun lain 9 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalaisella on oikeus valita asuinpaikkansa. Perustuslain 18 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä. Ehdotetussa 5 §:ssä lähdetäänkin siitä, että valvottavalla on valinnanvapaus asunnon ja työpaikan suhteen. Suostumusta ei ole käytännön valvontatyössä myöskään edellytetty.

Pykälän 1 momentin mukainen velvollisuus saapua valvontatapaamiseen on valvottavan velvollisuuksista keskeisin. Valvontatapaamisten ajankohdat perustuisivat yleensä valvontasuunnitelmaan, mutta valvoja voisi kuitenkin määrätä tarvittaessa valvontatapaamisen ajankohdasta toisinkin. Valvontatapaamisten ajankohdista päättämisessä tulisi joka tapauksessa ottaa huomioon valvottavan tosiasiallinen mahdollisuus päästä tapaamiseen, etenkin koska 8 §:n nojalla valvontatapaamisen laiminlyöminen voisi johtaa noudon käyttämiseen. Mainitun pykälän 3 momentin mukaisesti valvottavalle olisi valvonnan alkaessa ilmoitettava siitä, että valvontatapaamisen laiminlyönti voi johtaa noutoon. Tästä mahdollisuudesta valvottavaa olisi tarvittaessa muistutettava myös valvonnan kestäessä.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi niistä tiedoista, joita valvottavan on annettava valvojalle. Valvottavan olisi ensinnäkin valvontatapaamisten yhteydessä ja muutenkin valvojan pyynnöstä annettava valvojalle työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun ja taloudelliseen tilanteeseensa liittyvät sekä muut vastaavat olosuhteitaan koskevat valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot. Valvottavan olisi lisäksi oma-aloitteisesti ilmoitettava valvojalle mainituissa olosuhteissaan tapahtuneista olennaisista muutoksista.

Kysymyksessä ovat tiedot, jotka lakiehdotuksen 4 §:n 2 momentin perusteella liittyvät valvonnan sisältöön. Täydellinen ja valvonnan tarkoituksen turvaava tietojen kulku valvojalle edellyttää, että valvottavalla on oma-aloitteinen velvollisuus ilmoittaa tietojen muutoksista. Tämä käytännössä edellyttää sitä, että valvojan on valvonnan alussa ilmoitettava valvottavalle mainitusta velvollisuudesta ja sen piiriin kuuluvista tiedoista. Oma-aloitteinen tietojenantovelvollisuus kuitenkin rajattaisiin olennaisia muutoksia koskeviin. Valvottavan elämässä tapahtuu paljon sellaisia vähäisiä muutoksia, joilla ei ole merkitystä valvonnan tarkoituksen saavuttamisen kannalta.

Pykälän 2 momentin tietojenantovelvollisuus liittyy 6 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan valvoja voi antaa valvottavalle valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi tarpeellisia ohjeita. Nämä ohjeet perustuisivat nimenomaan nyt kysymyksessä oleviin tietoihin. Toisaalta tiedoilla voi olla myös merkitystä annettaessa 3 momentissa tarkoitettuja määräyksiä.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että valvottavan on noudatettava valvojan antamia valvonnan toteuttamiseksi tarpeellisia määräyksiä. Nämä määräykset koskisivat valvontatapaamisten järjestämistä ja sisältöä ja muita vastaavia valvonnan ulkoisten puitteiden järjestämiseen liittyviä kysymyksiä. Vaikka valvontatapaamisten perustana olisi valvontasuunnitelma, valvojalla olisi oikeus antaa yksittäisiä valvonnan toteuttamiseen liittyviä määräyksiä. Ne voivat koskea esimerkiksi valvontatapaamisen ajankohtaa sekä siinä käsiteltäviä asioita. Valvoja voisi myös määrätä valvottavan antamaan 2 momentin mukaisesti tietoja. Sen sijaan valvottavan elämän järjestämiseen liittyen valvoja voisi ainoastaan antaa 6 §:n 1 momentin mukaisesti ohjeita.

Valvonnan toteuttamisen turvaamiseksi ja samalla myös sen tarkoituksen saavuttamiseksi pykälän 4 momentissa ehdotetaan säädettäväksi rajoituksia valvottavan päihdyttävien aineiden käytön suhteen.

Valvottava ei saisi valvontatapaamisessa käyttää alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta tai olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Vastaava sääntely on yhdyskuntapalvelusta annetun lain 7 §:n 3 momentissa ja nuorisorangaistuslain 12 §:n 2 momentissa.

Sen lisäksi, että jo lakiin kirjattaisiin kielto käyttää päihdyttävää ainetta tai olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, kielto tulisi sen korostamiseksi ja valvottavan tietoon saattamiseksi sisällyttää myös valvontasuunnitelmaan. 8 §:n 3 momentin mukaan valvottavalle olisi valvonnan alkaessa ilmoitettava, että 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastainen menettely voi johtaa noutoon. Käytännössä kiellon merkitystä ja sisältöä tulisi tarvittaessa painottaa myös valvonnan aikana.

6 §. Valvojan tehtävät. Valvojan tehtävistä säädetään tällä hetkellä nuorista rikoksentehtävistä annetun asetuksen 6 ja 7 §:ssä. Ehdotettu pykälä perustuisi pitkälti nykyiseen sääntelyyn, jonka mukaan valvojan keskeisiä velvollisuuksia ovat perehtyminen valvottavan tilanteeseen ja asianmukainen suhtautuminen valvottavaan.

Valvonnan onnistuminen edellyttää valvojan paneutumista valvottavan olosuhteisiin ja valmistautumista valvontatapaamisiin. Näihin seikkoihin liittyvistä asioista ehdotetaan säädettäväksi pykälän *1 momentissa*. Valvojan olisi hankittava valvonnan kannalta tarpeellisia tietoja tietosuojasäännösten mahdollistamissa rajoissa muualtakin kuin valvottavalta. Tärkeää on valmistautuminen valvontatapaamisiin niin, että ne voidaan tarkoituksenmukaisesti toteuttaa ja saavuttaa valvonnan tarkoitus. Valmistautumiseen voivat kuulua esimerkiksi muistiinpanojen läpikäyminen ja luvattujen asioiden hoitaminen tapaamiseen mennessä. Lisäksi valvoja voi esimerkiksi kerrata tietoja ja suunnitella rungon tulevaa valvontatapaamista varten.

Pykälän *1 momentin* mukaan valvoja voisi myös antaa valvottavalle valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi tarpeellisia ohjeita. Kysymyksessä olisivat ohjeet valvottavan elämänhallinnan parantamiseksi. Valvottavan elämän ohjaamisessa velvoittavaa määräämistä ja velvoittamiseen mahdollisesti liittyvää pakkoa ei voida pitää mielekkäänä lähtökohtana valvonnan tuloksellisuuden kannalta. Määräämiseen liittyy määräysten toteuttamista koskevien käytännön vaikeuksien lisäksi myös valvottavan perusoikeuksiin liittyviä ongelmia kuten edellä 5 §:n perusteluissa jo todettiin. Valvojan olisi ohjeita antaessaan käytettävä harkintaa sen suhteen, mihin valvottavan olosuhteisiin liittyviin asioihin ja kuinka pitkälle menevästi hän puuttuu.

Valvojan ohjeilla voitaisiin esimerkiksi pyrkiä siihen, että valvottava ei heikennä olosuhteitaan luopumalla asunnostaan tai työpaikastaan. Toisaalta olisi otettava huomioon näihin seikkoihin liittyvät käytännön ongelmat. Valvottavalla voi olla vaikeuksia esimerkiksi asumiskustannusten ja asuinkumppanien suhteen. Kustannusten osalta pitäisi tosin pyrkiä varmistamaan, että valvottava saa kaiken hänelle kuuluvan yhteiskunnallisen tuen. Työskentelyolosuhteet voivat osoittautua liian raskaiksi nuorelle. Työ voi myös muuten asettaa erityisvaatimuksia, joita valvottava ei pitemmän päälle kykene täyttämään.

Pykälän *2 momentin* mukaan valvojan olisi kohdeltava valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan valvottavaan luottamuksellinen suhde. Mainittuja seikkoja voidaan pitää itsestään selvänä lähtökohtana valvonnan menestykselliselle toteuttamiselle.

Valvonnan valvottavalle aiheuttamaa haittaa tulisi pyrkiä välttämään. Pykälän *3 momentin* mukaan valvonta olisi hoidettava niin, että valvottava ei sen vuoksi joudu elinympäristössään huomion kohteeksi

ja että se ei muutenkaan tarpeettomasti vaikeuta valvottavan elämää. Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan vuoksi tapahtuvaa valvottavan rikolliseksi leimautumista tulisi välttää. Valvonta olisi pyrittävä järjestämään niin, että leimautumista ei esimerkiksi koulussa tai työpaikassa tapahdu. Muidenkin vaikeuksien aiheutumista valvottavalle olisi pyrittävä välttämään. Valvonta tulisi järjestää esimerkiksi niin, että valvottava kykenee normaalisti käymään koulussa tai tekemään työtä.

7 §. *Päihteiden käytön valvonta.* 5 §:n 4 momentissa ehdotetaan säädettäväksi valvottavan velvollisuudesta pidättäytyä päihdyttävän aineen käyttämisestä tai vaikutuksen alaisena olemisesta valvontatapaamisessa. Jotta tällä valvottavan velvollisuudella olisi käytännön merkitystä, sen noudattamista tulee erikseen valvoa.

Jos valvottava on valvontatapaamisessa ulkoisista merkeistä päätellen todennäköisesti alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, valvojan tai muun Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehen olisi kirjattava päihtymystilaa koskevat havainnot. Jos päihtymystilan epäillään johtuvan alkoholista, Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies voisi velvoittaa valvottavan suorittamaan puhalluskokeen. Vastaava sääntely on yhdyskuntapalvelusta annetun lain 7 a §:ssä ja nuorisorangaistuslain 13 §:ssä.

Tyypillisiä päihtymystilaan liittyviä ulkoisia merkkejä ovat silmien poikkeaminen normaalista, liikkumisen epävarmuus, puheen epäselvyys ja alkoholin haju. Lähtökohtana on, että päihtymystilaa koskevat havainnot tekee ja kirjaa valvojana oleva Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies. Hänen ollessaan estynyt havainnot voisi kirjata muukin laitoksen virkamies. Päihtymystilan toteamiseen liittyvät asiantuntemus- ja vastuuvaatimus sekä tuomitun oikeusturva edellyttävät, että havainnot kirjaa nimenomaan Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies.

Valvojana voisi toimia myös muu henkilö kuin Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies. Käytännössä syntyisi tilanteita, joissa päihtymystä koskevat havainnot tekisi sellainen henkilö ilman mahdollisuutta saada paikalle valvojana toimivaa tai muuta Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiestä. Näissä tapauksissa myös tämä muu valvoja voisi tehdä päihtymystilaa koskevia havaintoja ja ilmoittaa niistä Kriminaalihuoltolaitokselle. Ilmoituksen saatuaan kirjaamisen suorittavan virkamiehen olisi tarkistettava muun henkilön tekemien havaintojen paikkansapitävyys esimerkiksi valvottavan kuulemisella.

Ehdotettu pykälä sisältäisi myös puhalluskokeen suorittamisvelvollisuuden. Kyse olisi alkometrillä suoritettavasta kokeesta, jonka ottaisi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies. Valvottavaa ei voitaisi pakottaa puhalluskokeeseen, mutta kieltäytyminen kokeesta voisi yhdessä muiden päihtymistilahavaintojen kanssa vaikuttaa päihtymystilaa koskevaan kokonaisarviointiin.

8 §. *Nouto valvontatapaamiseen.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi noudosta valvontatapaamiseen. Noutoa tarvitaan, koska valvontatapaamisten laiminlyöminen on huomattava käytännön ongelma. Lisäksi päihdyttävien aineiden käytöstä pidättäytymistä koskevan velvollisuuden rikkomista varten tarvitaan riittävän tuntuva sanktio. Valvontatapaamiseen ja vastaavaan tilaisuuteen noutamisesta säädetään myös nuorisorangaistuslain 15 §:ssä.

Pykälän 1 momentin mukaan, jos valvottava ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä jättää saapumatta valvontatapaamiseen tai menettelee valvontatapaamisessa 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastaisesti, valvottava voitaisiin noutaa valvojan erikseen määräämään seuraavaan tapaamiseen. Poliisin olisi annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua, jollei noutotoimenpiteitä ole pidettävä selvästi epätarkoituksenmukaisena.

Valvojan tietoon saattaa ennen valvontatapaamista tulla seikka, jonka merkitystä hyväksyttävänä syynä hän joutuu arvioimaan. Mitään erityisen painavaa, lailliseen esteeseen rinnastettavaa syytä ei hyväksyttävältä poissaololta edellytettäisi. Syyn tulisi olla sellainen, että sen vuoksi valvottavalta ei voida kohtuudella edellyttää saapumista valvontatapaamiseen. Esimerkiksi lähiomaisen sairastuminen, työpaikkahaastattelu taikka työhön tai opiskeluun liittyvä läsnäolopakko saattavat olla syitä, jotka oikeuttavat jättämään valvontatapaamiseen väliin. Syyn ilmettyä valvottavan on mahdollisimman pikaisesti ennen valvontatapaamista ilmoitettava siitä valvojalle.

Nouto seuraavaan valvontatapaamiseen olisi aina harkinnanvarainen. Esimerkiksi ensimmäisen laiminlyönnin yhteydessä voitaisiin noudon asemesta turvautua pelkästään 9 §:n mukaiseen huomautukseen. Lisäksi noutoa ei tulisi käyttää tilanteessa, jossa on epäselvää esimerkiksi puutteellisten tietojen vuoksi, onko valvottavalla hyväksyttävä syy poissaololleen. Jos noutoa pyydetään 5 §:n 4 momentin mukaisen kiellon vastaisen menettelyn vuoksi, päihdyttävän aineen käyttämisestä tai vaikutuksen alaisena olemisesta olisi oltava riittävä varmuus.

Toisaalta noudon käyttäminen ensimmäisen laiminlyönnin yhteydessä saattaa olla perusteltua esimerkiksi silloin, kun valvontaan tuomittu on jo etukäteen antanut ymmärtää suhtautuvansa välinpitämättömästi tai jopa kielteisesti valvontaan liittyvien velvollisuuksiensa täyttämiseen. Noudon epäonnistuksessa sitä voitaisiin yrittää uudelleen valvojan määräämää uutta tapaamista varten. Lisäksi saman valvonnan yhteydessä noutoa voitaisiin tarvittaessa käyttää useita kertoja.

Jos kysymys on valvottavan laiminlyönnistä, joka liittyy muun valvojan kuin Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehen järjestämään valvontatapaamiseen, muun valvojan olisi ilmoitettava laiminlyönnistä Kriminaalihuoltolaitokselle. Sen jälkeen Kriminaalihuoltolaitos voisi pyytää noutoa varmistuttuaan ensin noudon perusteen olemassaolosta.

Kun valvottava jää saapumatta valvontatapaamiseen ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä tai käyttäytyy valvontatapaamisen yhteydessä 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastaisesti ja kun tilanteen harkitsemisen perusteella päädytään noudon pyytämiseen, valvoja määräisi uuden tapaamisen, johon valvottava noudetaan. Jotta valvottavan mahdollisuudet välttää noutoa vähenisivät, uuden ajankohdan soveltuvuutta valvottavalle ei kysyttäisi ja siitä ei muutenkaan ilmoitettaisi hänelle. Valvoja voisi määrätä noutoon liittyvän tapaamisen riippumatta siitä, miten tulevia tapaamisia on jo muuten ehditty määrätä. Valvojan tulisi noutoon liittyvän uuden ajankohdan määräämisen yhteydessä ottaa huomioon tietonsa valvottavan ajankäytöstä. Nouto tulisi suorittaa sellaiseen aikaan, että siitä aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa valvottavalle.

Jos valvottava menettelee 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastaisesti, valvontatapaaminen voitaisiin lopettaa välittömästi, jos valvottavan päihtymystilan vuoksi edellytyksiä valvontatapaamisen menestykselliseen toteuttamiseen ei voida katsoa olevan. Käytännössä tilanne tuolloin asiallisesti vastaa valvottavan poissaoloa.

Lakiehdotuksen 9 §:n 1 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen ei tulisi ottaa yhteyttä valvottavaan ja tarvittaessa hänen lailliseen edustajaansa niissä laiminlyöntitapaauksissa, joissa valvottava tullaan noutamaan valvontatapaamiseen. Yhteydenotto ei sovi yhteen sen kanssa, että noutoon liittyvän tapaamisen ajankohdasta ei ilmoiteta valvottavalle. Saman lainkohdan mukaan tuomitulle voitaisiin antaa huomautus noudon jälkeen tapahtuvassa valvontatapaamisessa.

Noudosta päättävällä poliisimiehellä ja noudon toteuttavalla poliisimiehellä on oltava jonkinlainen harkintavalta noutopyynnön noudattamisen suhteen. Poliisin tiedossa saattaa olla seikka, jonka perusteella noutoon ei ollenkaan kannata ryhtyä. Kriminaalihuoltolaitoksen ilmoittama osoite ei esimerkiksi pidä paikkaansa tai valvottavan olinpaikka on ilmeisesti muuten tuntematon. Lisäksi noudon toteuttamisen yhteydessä saattaa ilmetä syy, jonka perusteella aloitettuja noutotoimenpiteitä ei kannata jatkaa. Valvottava voi olla esimerkiksi voimakkaasti päihtynyt tai muuten niin sekavassa tilassa, että noudolla ei tulisi saavuttamaan sillä tavoiteltuja tarkoituksia.

Poliisin olisi ilmoitettava Kriminaalihuoltolaitokselle, jos noutotoimenpiteisiin jätetään ryhtymättä tai jos aloitettuja toimenpiteitä ei saateta loppuun. Jos poliisin tiedossa on noudon esteen päättymisajankohta, Kriminaalihuoltolaitos voisi ilmoituksen yhteydessä tai sen perusteella pyytää noutoa uudeksi ajankohdaksi. Noudon käytännön toteuttamismahdollisuuksiin liittyen olisi otettava huomioon poliisilain 3 §, jonka mukaan poliisin on olosuhteiden niin vaatiessa asetettava tehtävät tärkeysjärjestykseen.

Pykälän 2 momentin mukaan noudosta päättäisi pidättämiseen oikeutettu poliisimies Kriminaalihuoltolaitoksen pyynnöstä. Noudettavaksi määrätty saataisiin enintään kuusi tuntia ennen 1 momentissa tarkoitettua seuraavaa valvontatapaamista ottaa kiinni ja säilöön. Nouto olisi pyrittävä suorittamaan niin, ettei valvottava sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Valvottavaa ei saisi pitää kiinni tai säilössä kauempaa kuin valvontatapaamiseen noutaminen edellyttää.

Pyynnön tarkemmasta sisällöstä säädettäisiin lakiehdotuksen 12 §:n nojalla valtioneuvoston asetuksella. Pyynnön esittäisi Kriminaalihuoltolaitos myös silloin, kun valvojana on sen ulkopuolinen henkilö. Tuolloin valvojan olisi saatettava asia Kriminaalihuoltolaitoksen käsiteltäväksi. Tällä tavalla noutokäytäntö saadaan yhtenäiseksi. Noudon tarpeen arvioisi ja noutopyynnön esittäisi virkavastuulla toimiva virkamies.

Noudosta päättäisi poliisipäällystään kuuluva pidättämiseen oikeutettu virkamies. Pakkokeinolain 1 luvun 6 §:ssä säädetään siitä, ketkä ovat pidättämiseen oikeutettuja virkamiehiä. Käytännössä noudosta päättäisi useimmiten joku pykälässä mainituista komisarioista. Ennen päätöstä olisi tarkastettava, että pyyntö sisältää tarvittavat tiedot ja että pyynnön esittäjällä on oikeus se esittää. Noudosta päättävä virkamies voisi jo tässä yhteydessä kiinnittää pyynnön esittäjän huomiota seikkoihin, jotka saattavat johtaa noudon toteutumatta jäämiseen. Tuolloin Kriminaalihuoltolaitos voisi peruuttaa pyyntönsä tai täydentää sitä.

Poliisin voimavarojen tehokas käyttö ja noudon onnistumisen turvaaminen edellyttävät, että noudon suorittava poliisimies saa ottaa noudettavaksi määrätyn kiinni ja säilöön hyvissä ajoin ennen tilaisuutta. Säilöön ottaminen ei todennäköisesti olisi tarpeen useissa noutotapauksissa. Oikeus kiinniottamiseen tarkoittaa sitä, että poliisimiehellä olisi oikeus myös noudon yhteydessä suorittaa poliisilain 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu etsintä henkilön kiinniottamiseksi esimerkiksi hänen kotonaan. Kohdehenkilöiden nuori ikä huomioon ottaen kiinnipitämisen ja säilössä pitämisen aika ei voi kuitenkaan olla pitkä. Lain sallimaa kuuden tunnin aikaa ei tulisi käyttää täysimääräisesti, jos noudon toteuttaminen ei sitä edellytä. Valvontatapaamiseen saattamisen jälkeen valvottava tulisi päästää vapaaksi.

Noudettavan rikoksentehtäjäksi leimautumisen välttämiseksi nouto olisi pyrittävä suorittamaan niin, ettei valvottava sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Velvollisuus korostuu silloin, kun noutaminen tapahtuu muualta kuin kotoa. Noutamisen voisi esimerkiksi suorittaa siviilivaatteissa oleva poliisimies.

Pykälän 3 *momentin* mukaan valvottavalle olisi valvonnan alkaessa ilmoitettava, että valvontatapaamisen laiminlyönti tai 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastainen menettely voi johtaa noutoon. Noudon toimivuus valvontatapaamisten toteutumisen tehosteena ja noudon käytön asianmukaisuus edellyttävät, että noudon uhka on valvottavan tiedossa. Valvojan tulisi kertoa mahdollisuudesta käyttää noutoa valvottavalle ennen ensimmäistä valvontatapaamista. Mikään ei estä muistuttamasta asiasta myös valvonnan aikana. Näin olisi hyvä tehdä varsinkin tapauksissa, joissa valvottavan käyttäytymisestä voi päätellä, että hän ei suhtaudu velvollisuuksiinsa niiden edellyttämällä vakavuudella.

9 §. *Velvollisuuksien rikkominen.* Pykälän 1 *momentin* mukaan, jos valvottava ilman hyväksyttävää syytä laiminlyö hänelle 5 §:n mukaan kuuluvan velvollisuuden noudattamisen ja noutoon ei 8 §:n nojalla ryhdytä, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi tarvittaessa viipymättä otettava yhteyttä valvottavaan ja alle 18-vuotiaan valvottavan huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan.

Valvottavan velvollisuuksien laiminlyöntiin liittyvistä seurauksista ei ole sääntelyä nykyisessä lainsäädännössä. Velvollisuuksien sanktioinnin puuttumista pidetään käytännön valvontatyössä suurena ongelmana. Vapaamuotoista puhuttelua ei pidetä riittävänä seurauksena kaikissa tapauksissa. Lain 8 §:ssä ehdotetaan otettavaksi käyttöön mahdollisuus noutaa valvottava valvontatapaamiseen. Kuten mainitun pykälän perusteluissa todetaan, nouto voi olla liian ankara seuraus esimerkiksi ensimmäisestä laiminlyönnistä.

Käytännössä valvottavan velvollisuuksien laiminlyöminen eli lähinnä poissaolo valvontatapaamisesta johtaa nykyisin yhteydenottoon valvottavaan ja suullisen huomautuksen antamiseen. Joskus alle 18-vuotiaiden valvottavien osalta tuodaan esiin myös mahdollisuus ottaa yhteyttä vanhempiin laiminlyöntien ehkäisemistä varten. Alle 18-vuotias valvottava voi pitää jo yhteydenottoa vanhempaansa tai muuhun edunvalvojaansa siinä määrin kiusallisena, että sellainen mahdollisuus voi edistää valvontaan liittyvien velvollisuuksien noudattamista. Vanhempi voi myös tosiasiallisesti esimerkiksi lapseen kohdistuvan tarkkailun avulla vaikuttaa siihen, että viimeksi mainittu menee valvontatapaamisiin. Nämä käytännössä esiin tulevat menettelytavat ehdotetaan korostamiseksi kirjattavaksi lakiin.

Viipymättä tapahtuvaa yhteydenottoa ei kuitenkaan tehtäisi, jos valvottava tullaan noutamaan seuraavaan valvontatapaamiseen. Kuten 8 §:n perusteluissa todettiin, sellainen yhteydenotto sopii huonosti noutoon, jonka ajankohdan on tultava yllätyksenä noudettavalle. Yhteyttä ei otettaisi myöskään silloin, kun nouto perustuu 5 §:n 4 momentissa tarkoitetun kiellon vastaiseen menettelyyn. Viimeksi mainitussa tapauksessahan valvottava on valvontatapaamisessa paikalla, mutta tapaaminen lopetetaan hänen menettelynsä vuoksi. Myöskään tuolloin valvottavan tietoon ei tule saattaa erikseen määrättävän uuden valvontatapaamisen ajankohtaa. Se ei välttämättä edes olisi tuolloin valvojan tiedossakaan.

Erillistä yhteydenottoa ei myöskään tarvittaisi silloin, kun valvottavan velvollisuuksien vastainen menettely tulee ilmi valvontatapaamisessa, jota ei lopeteta päihteiden käyttöä koskevan kiellon rikkomisen vuoksi. Valvontatapaamisessa saattaa esimerkiksi ilmetä, että valvottava on menettänyt 5 §:n 2 tai 3 momentissa säädettyjen velvollisuuksiensa vastaisesti. Tuolloin valvottavalle voitaisiin antaa 2 momentin mukainen huomautus.

Pykälän 2 *momentin* mukaan valvontatapaamisessa valvottavalle voitaisiin Kriminaalihuoltolaitoksen päätöksellä antaa velvollisuuksien rikkomisen vuoksi suullinen tai kirjallinen huomautus.

Valvottavaa voitaisiin huomauttaa noudon jälkeen tapahtuvan valvontatapaamisen yhteydessä. Käytännössä näin tulisikin tehdä, koska noudon käyttäminen osoittaa valvottavan huomattavaa velvollisuuksiinsa liittyvää laiminlyöntiä. Toisaalta valvottavalle voitaisiin antaa huomautus edellisen momentin perustelujen mukaisesti jo siinä valvontatapaamisessa, jossa hänen laiminlyöntinsä tulee ilmi ja jossa hän on paikalla.

On huomattava, että pykälän mukaisiin menettelytapoihin voitaisiin turvautua laiminlyönnin tapahduttua ilman hyväksyttävää syytä. Jos valvojan tietoon tulee esimerkiksi valvottavan sairaus valvontatapaamisen esteenä, valvontaa tulisi jatkaa normaalisti laiminlyönnistä huolimatta. Toisaalta valvottavan menettelyä arvioitaessa on otettava huomioon se, että hänen myös tulisi etukäteen ennen esimerkiksi valvontatapaamista ilmoittaa valvojalle hänen tiedossaan tuolloin olevasta esteestä.

Huomautuksen valvottavalle voisi antaa valvoja tai hänen esimiehensä, esimerkiksi Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimiston johtaja. Pyrkimys turvata valvonnan onnistuminen jatkossa edellyttää, että laiminlyönteihin myös poikkeuksetta puututaan ja että puuttuminen tapahtuu nopeasti. Huomautuksen asemesta valvottavaa voitaisiin ainoastaan vapaamuotoisesti puhutella, jos laiminlyönti on vähäinen.

10 §. Valvonnan lakkauttaminen. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että jos valvonta-ajan kestänyt vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, Kriminaalihuoltolaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan. Pykälä vastaa asiallisesti nykyistä nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 12 §:ää lukuun ottamatta sitä, että nykyisessä säännöksessä oleva Rikosseuraamusvirasto korvataan valvonnasta käytännössä huolehtivalla Kriminaalihuoltolaitoksella.

Valvonnan lakkauttamisen yhteydessä esille nousevat pitkälti samat kysymykset kuin valvontaan määräämisessä. Valvonta on tarpeeton, jos esimerkiksi valvottavan hyvän käyttäytymisen tai muuttuneiden elinolosuhteiden perusteella on selvää, että valvonta ei ole tarpeen 1 §:ssä säädetyn valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi. Mahdollisuus valvonnan lakkauttamiseen tuo seuraamusjärjestelmään tarvittavaa joustoa, kun otetaan huomioon valvonta-ajan vähintään vuoden mittainen pitkä kesto.

Valvontaan saattaa lisäksi liittyä rikolliseksi leimautumista sekä rikoksen tarpeetonta esillä pitämistä ja siitä muistuttamista, jotka voivat vaikeuttaa nuoren normaalia elämää. Valvonnan lakkauttaminen sen ollessa tarpeetonta on myös perusteltua rajallisten viranomaisvoimavarojen tarkoituksenmukaisen käytön ja kohdentamisen kannalta.

11 §. Matkakustannukset. Pykälän mukaan Kriminaalihuoltolaitos maksaisi valvontatapaamisiin liittyvät valvottavan kohtuulliset matkakustannukset.

Nykyisissä valvontaa koskevilla säännöksissä ei säädetä valvottavan oikeudesta matkakustannusten korvaukseen. Tätä voidaan pitää puutteena, koska kysymyksessä ovat rangaistuksen täytäntöönpanosta aiheutuvat kustannukset, joiden jäämistä valvottavan maksettavaksi ei voida pitää kohtuullisena, ja koska valvottavalle voi pitkien välimatkojen vuoksi aiheutua huomattaviakin matkakustannuksia. Rangaistuksen täytäntöönpanon turvaaminen ja myös turhien noutojen välttäminen edellyttävät, että Kriminaalihuoltolaitos maksaa korvauksen kohtuullisista matkakuluista.

Myös johdonmukaisuus muiden yhdyskuntaseuraamusten kanssa edellyttää matkakustannusten

korvaamisesta. Sekä yhdyskuntapalvelun että nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa tuomitulla on oikeus saada korvaus kohtuullisista matkakuluista.

Säännöksessä tarkoitettu kohtuullisuus liittyisi paitsi matkakustannusten määriin myös niiden tarpeellisuuteen. Matkoihin tulisi käyttää halvinta mahdollista kulkuneuvoa eli yleensä julkisen liikenteen kulkuvälinettä. Korvausta voitaisiin tarvittaessa suorittaa myös ennakoon. Maksamiseen ja korvaamiseen liittyvästä menettelystä säädettäisiin 12 §:n mukaisesti tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

12 §. Tarkemmat säännökset. Pykälän mukaan valvontaan liittyvistä asiakirjoista sekä valvojan palkkion maksamiseen ja kulujen korvaamiseen ja valvottavan matkakustannusten korvaamiseen liittyvästä menettelystä säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Tärkeä valvontaan liittyvä asiakirja on 4 §:n 3 momentin mukainen valvontasuunnitelma. Edellä 8 §:n perusteluissa todettiin, että esimerkiksi noutoa koskevan pyynnön sisällöstä säädettäisiin tarkemmin asetuksella. Valvonnan yhteydessä tulee laadituksi myös muita asiakirjoja, jotka liittyvät esimerkiksi valvojan määräämiseen, kirjalliseen huomauttamiseen ja valvonnan lakkauttamiseen. Palkkion maksaminen ja kulujen korvaaminen valvojalle perustuu 3 §:n 2 momenttiin ja matkakustannusten korvaaminen valvottavalle 11 §:ään.

13 §. Voimaantulo. Pykälän 1 momentissa olisi tavanomainen voimaantulosäännös. Tässä esityksessä ehdotetut ovat tarkoitetut tulemaan voimaan vuoden 2007 alussa. Ennen lain voimaantuloa voitaisiin ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

1.7. Laki nuorisorangaistuksesta annetun lain muuttamisesta

1 §. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset. Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momenttia vastaavalla tavalla. Nuorisorangaistus voitaisiin tuomita alle 21-vuotiaana eikä vain alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta.

2 §. Nuorisorangaistuksen kesto ja sisältö. Pykälän uudessa 3 momentissa ehdotetaan selvyiden vuoksi säädettäväksi, että nuorisorangaistuksen tehosteeksi määrättävän palkattoman työn ja työhön valmentavan toiminnan tuntimäärästä säädetään rikoslain 6 luvun 10 a §:n 3 momentissa. Mainitun lainkohdan mukaan palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa voitaisiin tuomita rikoksensa 18–20-vuotiaana tehneelle vähintään 10 ja enintään 90 tuntia.

3 a §. Nuorisorangaistuksen suorittaminen hoitona. Pykälän 1 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan nuorisorangaistus voitaisiin epäillyn mielenterveys- tai päihdehoidon tarpeen vuoksi hänen suostumuksellaan määrätä suoritettavaksi mielenterveyslaissa tarkoitettuna mielenterveyshoitona tai päihdehuoltolaisissa tarkoitettuna päihdehoitona, jos epäillyn mielenterveys- tai päihdeongelma on omiaan aiheuttamaan rikollista käyttäytymistä ja jos hänen voidaan olettaa noudattavan hoitoa sisältävää toimeenpanosuunnitelmaa. Tuomioistuimen tuomiolauselmassa mainittaisiin siitä, että nuorisorangaistus sisältää hoitoa.

Pykälän 1 momentissa säädettyihin hoidon edellytyksiin kuuluu tekijän hoidon tarvetta edellyttävä mielenterveys- tai päihdeongelma. Tämän ongelman määrittäminen ei olisi sidottu tautiluokitukseen, vaan ongelmana olisi tässä yhteydessä pidettävä haitallisiin seurauksiin johtavaa ongelmakäyttäytymistä tai päihdeiden väärinkäyttöä. Ongelmilta edellytettäisiin kuitenkin tiettyä vakavuutta. Muuten rikoksentehtäjä voitaisiin tuomita nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukaiseen perusmuotoiseen

nuorisorangaistukseen, johon voitaisiin liittää 3 §:n nojalla terveydenhuollon tukitoimia. Mielensterveys- tai päihdeongelman toteamisen lisäksi rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisista nuorisorangaistuksen tuomitsemisen yleisistä edellytyksistä seuraa, että hoidolla voidaan olettaa edistettävän tekijän sosiaalista selviytymistä ja uusien rikosten ehkäisemistä.

Mielensterveys- tai päihdeongelman olemassaolon ja epäillyn käyttäytymiseen vaikuttamisen selvittäminen alkaisi nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvän lakiehdotuksen 3 §:n mukaisen sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä. Tuolloin olisi selvitettävä myös epäillyn terveydentila. Mainitusta selvittämisestä olisi lakiehdotuksen 5 §:n nojalla laadittavaan sosiaaliselvitykseen erityisesti kirjattava epäiltyä koskevat terveydenhuollon toimet, jotka ovat jo päättyneet, ovat parhaillaan käynnissä tai joihin epäilty on ohjattu lakiehdotuksen 3 §:n mukaan.

Sosiaaliselvityksestä tiedot mielensterveys- tai päihdeongelmasta välittyisivät Kriminaalihuoltolaitokseen, jonka on nuorisorangaistuslain 4 §:n 1 momenttiin ehdotettavan lisäyksen mukaan virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä taikka tarvittaessa omasta aloitteestaan selvitettävä yhteistyössä kunnan mielensterveyshoidosta tai päihdehuollosta vastaavan viranomaisen kanssa epäillyn mielensterveys- tai päihdeongelman laatu sekä hoidon ja hoitoa tukevien toimien tarve. Tuolloin saman pykälän 3 momenttiin tehtävän lisäyksen mukaan, jos nuorisorangaistuksen tuomitseminen hoitona voi tulla kysymykseen, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava alustava toimeenpanosuunnitelma yhteistyössä hoidon järjestävän hoitoyksikön ja epäillyn kanssa. Tuomioistuimella olisi lopulta seuraamusharkinnassaan käytettävissään Kriminaalihuoltolaitoksen laatiman seuraamusselvityksen lisäksi alustava toimeenpanosuunnitelma, josta tulisi nuorisorangaistuslain 5 §:n 1 momentin uuden 5 kohdan mukaan ilmetä mielensterveys- tai päihdehoidon hoitomuodot ja niiden kestot, hoitoyksiköt sekä hoitoon ja hoitopaikan olosuhteisiin liittyvät määräykset.

Epäillyn hoidon tarpeen ja ongelmien laajuuden vuoksi nuorisorangaistuksen hoito voisi käsittää sekä mielensterveyshoitoa että päihdehoitoa. Usein niitä ei voida edes erottaa toisistaan, koska mielensterveys- ja päihdeongelmat tavallisesti liittyvät toisiinsa.

Hoidon tarvetta arvioitaessa on otettava huomioon se, että alaikäisille päihteiden käyttäjille hoitopalveluja annetaan usein lastensuojelulakiin liittyvien toimenpiteiden yhteydessä. Eräät lastensuojelulaitokset ovat kehittäneet toimintaansa soveltuvaksi myös sellaisten palvelujen antamiseen. Tämä koskee erityisesti huumeongelmaisia nuoria. Jos epäillylle ei anneta hoitoa laitossijoituksen yhteydessä tai laitoksessa, hänelle voitaisiin tuomita hoitoa sisältävä nuorisorangaistus.

Vaikka rikosasian vastaaja olisi jo tuomioistuinkäsittelyn aikana mielensterveys- tai päihdehoidossa, nuorisorangaistusta voitaisiin tuomita hoitona esimerkiksi siten, että hoitoa rangaistusta varten sisällöltään ja voimakkuudeltaan kehitetään paremmin vastaamaan tekijän hoidon tarvetta ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyvää tavoitetta. Jos epäilty jo saa riittävää hoitoa eikä mainittua kehittämistarvetta ole, vastaajaa ei tulisi tuomita hoitoa sisältävään nuorisorangaistukseen.

Hoito olisi mielensterveyslaissa tai päihdehuoltolaissa tarkoitettua avo-, laitos- tai muuta nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmassa tarkemmin eriteltyä hoitoa. Laitoshoidolla tarkoitetaan tässä yhteydessä hoitoa, joka edellyttää yhtäjaksoista olemista hoitoa antavassa laitoksessa. Erilaisia hoitomuotoja ei ole mielensterveyslaissa ja päihdehuoltolaissa tarkemmin määritelty, koska hoitomuoto määrätään aina hoidon tarpeen mukaan. Ensisijaisena hoitomuotona on avohoito. Ongelmien vakavuuden vuoksi hoidosta yleensä ainakin osa olisi kuitenkin laitoshoidoa.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon aikana saattaa ilmetä, että nuorisorangaistukseen sisältyvä hoito ei täysin vastaakaan tuomitun hoidon tarvetta. Tuolloin kysymys olisi yleensä siitä, että hoito ei olekaan riittävää, koska hoitoon ei sisälly tarpeeksi laitoshoidon tai hoitoaika on liian lyhyt. Joissakin tapauksissa voisi kuitenkin olla tarvetta lisätä avohoidon osuutta tai lyhentää hoidon kestoa. Tämä olisi sellainen erityinen syy, jota tarkoitetaan nuorisorangaistustilain 5 §:n 3 momentissa. Näin ollen Kriminaalihuoltolaitos voisi muuttaa tai täydentää toimeenpano-ohjelmaa.

Pykälän 1 momentin mukaan nuorisorangaistuksen määrääminen suoritettavaksi hoitona edellyttäisi sitä, että tekijän mielenterveys- tai päihdeongelma on omiaan aiheuttamaan rikollista käyttäytymistä. Tämä edellyttäisi yleensä sitä, että epäillyn terveydentilasta ja rikosenteko-olosuhteista olevien tietojen perusteella ongelman voi olettaa vaikuttaneen kysymyksessä olevan rikoksen tekemiseen. Toisaalta kysymys olisi aina kuitenkin laajemmasta arvioinnista, jossa otetaan lisäksi huomioon tekijän aikaisempi käyttäytyminen ja hänen mahdollisesti aikaisemmin tekemänsä rikokset sekä pyritään samalla arvioimaan vaaraa hänen syyllistymisestään ongelmansa vuoksi uusiin rikoksiin. Yleensä nuorisorangaistuksen hoitona määräämiseen liittyvät ongelmat eivät tulisi esiin vasta sen rangaistuksen perustana olevan rikoksen tekemisen yhteydessä.

Nuorisorangaistuksen tuomitseminen hoitona edellyttäisi myös, että epäillyn voidaan olettaa noudattavan hoitoa sisältävää toimeenpanosuunnitelmaa. Tämän edellytyksen arvioinnissa on otettava huomioon muun ohessa ongelma laatu ja ilmenemistavat, mahdolliset muut sairaudet, aikaisemmat hoitokokemukset ja epäillyn sosiaaliset olosuhteet kokonaisuudessaan. Tällaisen arvion tekeminen ei ole helppoa eikä siinä huomioon otettavia seikkoja voida tyhjentävästi määritellä. Arviointiin on kuitenkin syytä pyrkiä, jotta hoidon keskeyttämisten määrä jäisi mahdollisimman vähäiseksi. Arviointi myös liittyy epäillyn suostumukseen sekä 4 §:n 3 momentissa tarkoitettuun osallistumiseen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen. Mitä motivoituneempi epäilty on näiltä osin, sitä parempi ennuste on olemassa hoidon onnistumiselle. Toimeenpanosuunnitelman noudattamiskykyä arvioitaessa on otettava huomioon myös mahdollisuudet tukitoimilla edistää noudattamista.

Pykälän 1 momentin mukaan nuorisorangaistuksen tuomitseminen hoitona edellyttäisi tekijän suostumusta. Nuorisorangaistustilain 4 §:n 2 momenttiin ehdotettavan lisäyksen mukaan hoidon sisällön tulisi olla niin tarkasti määritelty alustavassa toimeenpanosuunnitelmassa, että epäilty voi suunnitelman perusteella ratkaista, antaako hän suostumuksen nuorisorangaistuksen suorittamiseen hoitona. Mielenterveyshoito- ja päihdehuoltolainsäädännön nojalla on mahdollista määrätä henkilö pakkohoitoon kysymyksessä olevien ongelmien vuoksi. Lähtökohtana hoidon tuloksellisuudelle on kuitenkin rikosentekijän oma tahto hoitaa ongelmaansa. Kieltäytyessään hoidosta rikosentekijä hyväksyy esimerkiksi sen mahdollisuuden, että hänet tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Selvyiden vuoksi suostumus tulisi antaa jo hoidon tarpeen selvittämisvaiheessa (4 §:n 1 momentti), jotta epäillyn kieltäytyessä hoidosta ei mentäisi tarpeettomaksi osoittautuvaan hoitoa sisältävän nuorisorangaistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen.

Hoitona suoritettavan nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimista ei tulisi myöskään jatkaa, jos rikosentekijä laatimisen aikana muuttaa mieltään siten, ettei hän suostukaan hoitoon. Suostumus tulisi aina erikseen varmistaa myös tuomioistuinkäsittelyssä. Jos suostumus annetaan vasta tuomioistuinkäsittelyssä ja hoito saattaa seuraamuksena tulla kysymykseen, tuomioistuimen tulisi tilanteesta riippuen joko lykätä tai peruuttaa pääkäsittely ja pyytää Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan hoidolle perustuva nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma. Toisaalta tuomioistuimen tulisi

arvioida, mikä merkitys on suostumuksen antamisella vasta tuomioistuinkäsittelyssä.

Nuorisorangaistuksen kesto määräytyisi myös nyt tarkoitetuissa tapauksissa nuorisorangaistuslain 2 §:n 1 momentin mukaisesti. Nuorisorangaistukseen perustuva hoito olisi annettava rangaistusaikana, joka olisi vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Tuona aikana annettava hoito määräytyisi tarkemmin tuomittavan tarpeiden mukaan. Myös hoitoa sisältävän nuorisorangaistuksen sisältö tulisi määrittää toimeenpanosuunnitelmassa niin, että rangaistus ehditään suorittamaan rangaistusaikana ja että rangaistuksen täytäntöönpano jakaantuu mahdollisimman tasaisesti rangaistusajalle. Toisaalta hoidon tarve saattaisi jatkua nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon päättymisen jälkeen. Pykälän 3 momentin nojalla ennen nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon päättymistä olisikin selvítettävä jatkohoidon ja siihen liittyvien tukitoimien tarve.

Pykälän *1 momentin toisessa virkkeessä* ehdotetaan säädettäväksi, että siltä osin kuin hoito ei tee sitä mahdottomaksi tai tarkoituksettomaksi, nuorisorangaistuksen tulee muilta osin sisältää 2 §:n 2 momentin mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että nuorisorangaistus voitaisiin ainoastaan poikkeustapauksissa suorittaa kokonaan hoitona.

Lain 2 §:n 2 momentin mukaisella nuorisorangaistuksen perusmuotoisella osalla voidaan täydentää hoidolla saatavaa sosiaalista selviytymistä edistävää ja uusia rikoksia ehkäisevää vaikutusta. Kun nuorisorangaistusta suoritetaan tekijän lievää vakavampien mielenterveys- tai päihdeongelmien takia hoitona, palkatonta työtä ei voida pitää tekijän alentuneen työkyvyn vuoksi tarkoituksenmukaisena nuorisorangaistusta täydentävänä sisältönä. Hoito olisi otettava huomioon nuorisorangaistuksen perusmuotoista osuutta vähentävänä tekijänä. Tuomioistuimelle annettavasta alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulisi jo ilmetä tarvittavan hoidon laadun ja keston lisäksi se, minkälainen sisältö mahdollisella täydentävällä osuudella tulisi olemaan.

Hoito tekisi täydentävän osuuden käyttämisen mahdottomaksi lähinnä silloin, kun tuomittu olisi koko rangaistusajan laitoshoidossa. Jos näin ei olisi, nuorisorangaistuksen tulisi pääsääntöisesti hoidon lisäksi käsittää 2 §:n 2 momentin mukaista osuutta. Tämä koskisi siis aikaa, jolloin tuomittu on avohoidossa tai jolloin hoito on jo kokonaan päättynyt hoitoajan ollessa rangaistusaikaa lyhyempi. Poikkeustapauksissa voitaisiin katsoa, että 2 §:n 2 momentin mukainen osuus on tarkoitukseton hoitoa sisältävässä nuorisorangaistuksessa. Tuolloin kysymys olisi tilanteesta, jossa pelkällä hoidolla voidaan olettaa saavutettavan sosiaaliseen selviytymiseen ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyvät nuorisorangaistuksen tavoitteet.

Eryteisesti avohoidossa olevan nuorisorangaistusta suorittavan kohdalla korostuu erilaisten tukitoimien tarve. Tuolloin täytyy erityisesti ottaa huomioon nuorisorangaistuslain 3 §:ssä asetettu velvollisuus sovittaa yhteen nuorisorangaistuksen täytäntöönpano sekä tuomitun elämänhallintaa ja rangaistuksen suorittamista edistävät tukitoimet. Tukitoimet voivat olla paitsi sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin kuuluvia myös esimerkiksi asunto-, työ-, koulutus- ja raha-asioiden järjestämiseen liittyviä. Terveystenhuollon toimilla tarkoitetaan tässä yhteydessä muita kuin niitä, jotka kuuluvat nuorisorangaistuksen hoitoon. Koska tukitoimet järjestettäisiin tuomitun tarpeiden pohjalta, muun lainsäädännön nojalla niitä tulisi jatkua nuorisorangaistuksen suorittamisen jälkeen. Tuolloin voidaan tarvittaessa myös jatkua nuorisorangaistukseen sisältyneen hoidon antamista.

Ehdotetun pykälän 2 momentin mukaan nuorisorangaistukseen kuuluvaa hoitoa antaisi

mielenterveyshoidon tai päihdehuollon palveluja tarjoava toimintayksikkö, jonka kanssa Kriminaalihoitolaitos on tehnyt sopimuksen.

Sopimukseen sisältyisi myös hoidon kustannusten määrittely. Vaikka kunta pääsääntöisesti vastaa mielenterveys- ja päihdehoidon järjestämisestä, valtio vastaisi 21 a §:n nojalla toimeenpanosuunnitelmaan perustuvan hoidon antamiseen liittyvistä nuorisorangaistuksen kustannuksista. Tätä on pidettävä luonnollisena, koska hoito oleellisesti liittyy rangaistukseen. Nuorisorangaistuksen aikana annettavat ja järjestettävät tukitoimet ja jälkihuolto eivät kuuluisi valtion kustannusvastuun piiriin.

Mielenterveyslain 3 §:n mukaan mielenterveyspalveluiden järjestäminen kuuluu kunnalle ja eräissä tapauksissa kuntayhtymälle. Päihdehoitolain 3 §:n mukaan päihdehuollon palvelujen ja toimenpiteiden järjestäminen ja kehittäminen kuuluvat kunnalle. Kriminaalihoitolaitos valitsisi kunkin hoitosuunnitelman toteuttamiseksi tarpeellisen toimintayksikön tai tarpeelliset toimintayksiköt oltuaan yhteydessä mielenterveys- tai päihdehoidosta vastaavaan kunnan viranomaiseen. Tämä yhteydenpito liittyisi yleensä 4 §:n 1 momentin mukaiseen mielenterveys- tai päihdeongelman laadun sekä hoidon ja hoitoa tukevien toimien tarpeen selvittämiseen. Kunnan viranomainen yleensä ohjaisi asian käsittelyn hoitoyksikköön, josta tulisi aikanaan nuorisorangaistukseen sisältyvää hoitoa antava toimintayksikkö. Siellä olisi oltava hoitoa varten yhdyshenkilö Kriminaalihoitolaitoksen kanssa käytävää yhteydenpitoa varten.

Käytännössä hoitoa voisivat antaa, paitsi kunnallinen sosiaali- ja terveydenhuollon yksikkö, myös lääninhallituksen hyväksymä yksityinen sosiaali- ja terveydenhuollon yksikkö tai sellainen yksityinen sosiaali- ja terveydenhuollon avohoitoyksikkö, jonka kanssa kunta on tehnyt ostopalvelusopimuksen. Tarvittaessa hoitosopimus voitaisiin tehdä usean hoitoyksikön kanssa.

Päihdehuollon avohoitopalvelut keskittyvät Akliniikoihin ja nuorisoasemiin. Laitosmaisissa palveluissa keskeisiä ovat yleensä useamman kunnan ylläpitämät tai erilaisten järjestöjen omistamat katkaisuhuoltoasemat ja kuntoutuslaitokset. Mielenterveyshoitoa annetaan yleensä mielenterveystoimistoissa tai erikoissairaanhoidon sairaalahoitona. Kuten edellä todettiin, myös lastensuojeluun on erityisesti laitossioituksen yhteydessä monin paikoin yhdistetty mielenterveys- ja päihdehoitoa, mikä tulisi toisaalta myös ottaa huomioon jo nuorisorangaistuksen tuomitsemista ja sen tarkempaa sisältöä harkittaessa.

Pykälän 3 momentin mukaan ennen nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon päättymistä Kriminaalihoitolaitoksen tulisi yhteistyössä tuomitun asuinpaikkakunnan mielenterveys- tai päihdehoidosta vastaavan viranomaisen, kysymyksessä olevan toimintayksikön ja tuomitun kanssa selvittää jatkohoidon ja siihen liittyvien tukitoimien tarve.

Jatkohoidon tarvetta saattaa esiintyä erityisesti lyhyissä nuorisorangaistuksissa, koska nuorisorangaistukseen sisältyvää hoitoa olisi annettava rangaistuksen täytäntöönpanoajana. Nuorisorangaistukseen kuuluvaa hoitoa saanutta ei saisi tahtomattaan jättää vaille jatkohoittoa. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien paremmalla yhteensovittamisella voidaan edistää tuomitun sosiaalista selviytymistä ilman, että tekijä syyllistyy uusiin rikoksiin. Koska jatkohoito ei kuuluisi rangaistuksen täytäntöönpanoon, valtio ei vastaisi sen kustannuksista.

Pykälän 3 momentti koskisi tapauksia, joissa hoito päättyy nuorisorangaistuksen loppuun suorittamisen vuoksi. Lakisääteistä velvoitetta ei ole tarpeen ulottaa tapaukseen, jossa nuorisorangaistuksen

täytäntöönpano joudutaan keskeyttämään sen vuoksi, että tuomittu rikkoo nuorisorangaistuksen ehtoja ja määräyksiä. Tuolloin tilanne olisi yleensä sellainen, että tuomitulta puuttuu tahto tai kyky viedä läpi tarvitsemansa hoito-ohjelma. Tämä koskee niin tilannetta, jossa nuorisorangaistuksen suorittamisen laiminlyöminen liittyy nimenomaan hoitoon, kuin tilannetta, jossa tuomittu on laiminlyönyt muun nuorisorangaistuksen osan kuin hoidon suorittamista. Jatkohoidon tarpeen selvittämiseksi tuomittu tulisi näissäkin tapauksissa kuitenkin ohjata hoidosta vastaavan viranomaisen luokse asian selvittämistä varten.

4 §. *Alustava toimeenpanosuunnitelma.* Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi virke, jonka mukaan Kriminaalihoitolaitoksen on alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä pyynnöstä tai tarvittaessa omasta aloitteestaan selvitettävä yhteistyössä kunnan mielenterveys- tai päihdehoidosta vastaavan viranomaisen kanssa epäillyn mielenterveys- tai päihdeongelman laatu sekä hoidon ja hoitoa tukevien toimien tarve.

Edellä 3 a §:n 1 momentin ensimmäisen virkkeen perusteluissa on jo pääpiirteissään selostettu nuorisorangaistuksen hoitoa koskeva valikoitumisprosessi, joka käynnistyy rikoksesta epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisellä ja sosiaaliselvityksellä. Nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisestä ehdotetun lain 6 §:n mukaan Kriminaalihoitolaitos arvioi seuraamusvaihtoehtoja ja laatii seuraamusselvityksen virallisen syyttäjän pyynnöstä. Samassa yhteydessä syyttäjä voi pyytää nuorisorangaistuslain nykyisen 4 §:n 1 momentin mukaisesti nuorisorangaistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimista. Sen laatimista voi pyytää viime kädessä myös tuomioistuimien. Näiden tahojen samassa yhteydessä esittämästä pyynnöstä tai tarvittaessa omasta aloitteestaan Kriminaalihoitolaitoksen olisi sitten käynnistettävä nyt ehdotetun virkkeen mukaiset selvitystoimet. Käytännössä Kriminaalihoitolaitoksen oma-aloitteinen toiminta perustuisi sosiaaliselvityksestä ilmeneviin tietoihin. Turhan ja kustannuksia aiheuttavan työn välttämiseksi selvitystyön käynnistäminen tulisi harkita tarkkaan.

Nyt kysymyksessä oleva selvittäminen liittyy 3 a §:n 1 momentin ensimmäisen virkkeen mukaisten hoitoa sisältävän nuorisorangaistuksen edellytysten selvittämiseen. Samalla luonnollisesti kertyy sellaista tietoa, jota tarvitaan tämän pykälän 3 momentin mukaan tapahtuvassa alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisessa. Selvittämisessä tarvittava asiantuntemus on luontevinta hankkia nimenomaan mielenterveyshoidosta tai päihdehuollosta vastaavan kunnan viranomaisen kautta. Kunnan hoitopalveluiden käytännön järjestämisestä sitten riippuu, minkä viranomaisten ja hoitoyksiköiden kanssa Kriminaalihoitolaitos asian selvittämisessä toimii. Kunnan käyttäessä ostopalveluita jo tässä vaiheessa saattavat tulla kuvaan mukaan myös yksityiset hoitoyksiköt.

Nyt kysymyksessä olevan selvittämisen yhteydessä olisi selvitettävä mahdollisten tukitoimien tarve. Tällä tiedolla olisi merkitystä paitsi alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen ja toimeenpanosuunnitelman laatimisen kannalta myös selvitettäessä 3 a §:n 3 momentin mukaisesti jatkohoitoon liittyviä kysymyksiä. Tukitoimien tarpeen selvittäminen saattaa edellyttää yhteydenpitoa myös muihin kuin mielenterveys- tai päihdehoidosta vastaaviin viranomaisiin. Tällaiset esimerkiksi asunnon hankkimiseen liittyvät tukitoimet eivät sinällään koskaan kuuluisi nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon eivätkä niiden kustannukset voisi tulla katettaviksi valtion varoista.

Pykälän 1 momentissa tarkoitettu selvittäminen edellyttäisi käytännössä yhteydenpitoa myös rikoksesta epäiltyyn. Hänen haluttomuutensa osallistua selvittämiseen tarkoittaisi käytännössä yleensä sitä, että hän ei olisi myöskään suostuvainen rangaistuksen suorittamiseen kokonaan tai osittain hoitona. Epäillyn suostumus hoitoon tulisikin selvittää jo tässä vaiheessa turhien nuorisorangaistuksen

valmistelutoimenpiteiden välttämiseksi.

Pykälän 2 *momenttiin* ehdotetaan lisättäväksi kaksi virkettä, joista ensimmäisen mukaan alustavassa toimeenpanosuunnitelmassa voitaisiin vaihtoehtoisina esittää nuorisorangaistuksen suorittamista 2 tai 3 §:n mukaisena. Toisen virkkeen mukaan hoidon sisällön tulisi olla alustavassa toimeenpanosuunnitelmassa niin tarkasti määritelty, että epäilty voi suunnitelman perusteella ratkaista, antaako hän suostumuksen nuorisorangaistuksen suorittamiseen hoitona. Näistä jälkimmäinen liittyy siihen, että epäillyn suostumus hoitoon olisi varmistettava vielä tuomioistuimessa rikosasian ja samalla alustavan toimeenpanosuunnitelman käsittelemisen yhteydessä.

Toimeenpanosuunnitelmassa esitettävänä vaihtoehtoina tulevat kysymykseen seuraavat:

- 1) Nuorisorangaistuksen 2 §:n 2 momentin mukainen nuorisorangaistus, jota voidaan kutsua perusmuotoiseksi nuorisorangaistukseksi.
- 2) Perusmuotoinen nuorisorangaistus palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla tehostettuna (ainoastaan 18–20-vuotiaana tehdystä rikoksista).
- 3) Ainoastaan mielenterveys- tai päihdehoitoa sisältävä nuorisorangaistus (erittäin poikkeuksellinen, yleensä hoitoa sisältävä nuorisorangaistus olisi 4 kohdan mukaista).
- 4) Mielenterveys- tai päihdehoitoa sisältävä nuorisorangaistus, johon lisäksi kuuluu perusmuotoiseen nuorisorangaistukseen kuuluvaa osuutta.

On tarkoituksenmukaista, että Kriminaalihuoltolaitos voi rajatapauksissa harkintansa mukaan laatia vaihtoehtoiset alustavat toimeenpanosuunnitelmat. Tuolloin tuomioistuin voi valita niiden välillä, mikäli nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset täyttyvät. Tähän kysymykseen liittyy myös 4 §:n 1 momentin nykyisen sisällön mukainen syyttäjän ja tuomioistuimen aloiteoikeus alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen liittyen. Jos Kriminaalihuoltolaitos on laatinut alustavan toimeenpanosuunnitelman vain yhden vaihtoehdon mukaisena, syyttäjä tai tuomioistuin voi pyytää Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan alustavan toimeenpanosuunnitelman myös muusta vaihtoehdosta.

Pykälän 3 *momenttiin* lisättävän virkkeen mukaan, jos nuorisorangaistuksen tuomitseminen 3 a §:n mukaisesti hoitona voi tulla kysymykseen, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava alustava toimeenpanosuunnitelma yhteistyössä hoidon järjestävän toimintayksikön ja epäillyn kanssa.

Hoitoa järjestävä toimintayksikkö olisi yleensä se, joka on ollut jo mukana pykälän 1 momentin mukaisessa epäillyn mielenterveys- tai päihdeongelman laatua sekä hoidon ja hoitoa tukevien toimien tarvetta koskevassa selvittämisessä ja jonka kanssa Kriminaalihuoltolaitos on tehnyt tai on tekemässä sopimuksen hoidon antamisesta. Epäillyn osallistumisella tiiviisti hoitoa koskevan alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen voidaan varmistaa hoidon onnistuminen sitä kautta, että epäilty ymmärtää, minkälaiseen hoitoon ja minkälaisin velvoittein hän on sitoutumassa antamalla lopullisen suostumuksensa tuomioistuimessa.

Alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa ei tule laatia tai sen laatimista jatkaa, jos rikoksesta epäilty ei anna suostumustaan hoitoon tai peruuttaa suostumuksensa. Joka tapauksessa hoitoa sisältävää alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa ei laadittaisi, jos epäilty ei aktiivisesti myötävaikuttaisi laatimiseen. Tuolloin kysymys olisi usein myös siitä, että epäillyn ei voida olettaa noudattavan hoitoa sisältävää toimeenpanosuunnitelmaa, minkä vuoksi 3 a §:n 1 momentin mukaan nuorisorangaistusta ei voitaisikaan määrätä suoritettavaksi hoitona.

5 §. *Toimeenpanosuunnitelma.* Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että siinä otetaan huomioon myös esityksen mukaiset nuorisorangaistuksen uudet sisältövaihtoehdot. Samalla momentin nykyisen 2 kohdan sisältö jaetaan selkeyden vuoksi kahteen kohtaan.

Toimeenpanosuunnitelmasta tulisi ilmetä palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa koskevat määräykset tai mielenterveys- tai päihdehoidon hoitomuodot ja niiden kestot, hoitoyksiköt sekä hoitoon ja hoitopaikan olosuhteisiin liittyvät määräykset silloin, kun nuorisorangaistus sisältää palkatonta työtä tai hoitoa.

Jos nuorisorangaistus tuomitaan palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla tehostettuna, toimeenpanosuunnitelmasta tulisi ilmetä työn sisältö, suorittamispaikka, aikataulu sekä se, missä määrin tuomitut tunnit sisältävät palkatonta työtä ja missä määrin valmentavaa toimintaa. Tarvittaessa palkatonta työtä ja siihen liittyvää valmennusta voitaisiin antaa useammassakin paikassa. Suorituspaikoista säädettäisiin tarkemmin 22 §:n 2 kohdan nojalla valtioneuvoston asetuksella.

Jos nuorisorangaistus määrätään 3 a §:n 1 momentin nojalla suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona, tärkeää on erityisesti hoidon lajien (laitoshoido ja avohoido) ja kestojen määrittäminen. Koska hoito määräytyisi tuomitun hoidon tarpeen vuoksi, se voisi eri tapauksissa poiketa huomattavastikin yhdenlajisesta lyhytkestoisesta hoidosta eri lajien pitkäkestoisiin yhdistelmiin. Hoidon sisällön ja keston määrittämisellä on merkitystä varsinkin siksi, että mainitun lainkohdan mukaan nuorisorangaistuksen tulee sisältää 2 §:n 2 momentin mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa ohjausta siltä osin kuin hoito ei tee sitä mahdolliseksi ja tarkoituksettomaksi. Yleensä tämä täydentävä osuus sisältyisi nuorisorangaistukseen, kun hoitoaika on hoidon intensiivisyyden tai tuomitun hoidontarpeen vuoksi lyhyt tai hoito ainakin osittain avohoitona suoritettavaa.

Hoitoon ja hoitopaikan olosuhteisiin liittyvät määräykset koskisivat ennen kaikkea tuomitun hoitoon liittyviä velvollisuuksia ja niihin liittyviä toimenpiteitä. Niistä keskeisin päihdehoitoon liittyvä velvollisuus olisi 12 §:n 2 momentissa säädetty päihdyttäviin aineisiin liittyvä kielto 13 §:n 2 momentissa säädettyväksi ehdotettuine näytteen ottoineen ja puhalluskokeineen. Päihteisiin liittyvä kielto sitä koskevine valvontoineen sinällään seuraisi jo laista, mutta se olisi syytä erikseen todeta toimeenpanosuunnitelmassa. Muuten hoitoon ja hoitopaikan olosuhteisiin liittyvät määräykset yleensä koskisivat hoidon järjestämiseen ja esimerkiksi hoitotapaamisiin liittyviä käytännön järjestelyjä, joita tuomittu olisi velvollinen noudattamaan.

9 §. *Usean nuorisorangaistuksen täytäntöönpano.* Pykälää ehdotetaan muutettavaksi niin, että mahdollisuus tehostaa nuorisorangaistusta palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla otetaan huomioon. Pykälän 1 momentti vastaisi nykyisen pykälän kahta ensimmäistä virkettä.

Pykälän 2 momentin mukaan, jos usea samaan aikaan täytäntöön pantava nuorisorangaistus sisältää myös palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa, tuntimäärät laskettaisiin täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto olisi kuitenkin 135 tuntia.

Käytännössä saman tuomitun useiden nuorisorangaistusten tuleminen samaan aikaan täytäntöön pantavaksi olisi harvinaista. Nuorisorangaistuksia ei yleensä tule tuomita useita samalle henkilölle. Ja jos tuomitaankin, ne eivät välttämättä tulisi täytäntöön pantavaksi samaan aikaan. Kohtuuttomiin lopputuloksiin päätyminen estämiseksi palkattomaan työhön liittyvien tuntien yhteisestä

enimmäismäärästä on kuitenkin syytä säätää laissa näitä harvinaisiakin tilanteita silmällä pitäen.

Yhden nuorisorangaistuksen enimmäiskesto on 2 §:n 1 momentin mukaan yksi vuosi. Pykälän 1 momentin mukaan usean nuorisorangaistuksen tullessa samaan aikaan täytäntöönpanoon yhteinen enimmäiskesto olisi yksi vuosi kuusi kuukautta. Palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa voitaisiin puolestaan rikoslain 6 luvun 10 §:n 3 momentin mukaan tuomita enintään 90 tuntia. Pykälän 2 momenttiin ehdotettu 135 tunnin enimmäismäärä määräytyisi saman suhteen mukaan kuin 1 momentissa oleva usean nuorisorangaistuksen enimmäiskesto.

Pykälän uudeksi 3 momentiksi ehdotetaan otettavaksi nykyisin pykälän kolmantena virkkeenä oleva virke, jonka mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen on tarvittaessa tarkistettava toimeenpanosuunnitelmaa yhteenlaskemisen edellyttämällä tavalla. Virke on tarkoituksenmukaista erottaa omaksi momentiksi, koska se koskee molemmassa sitä edeltävässä momentissa tarkoitettuja tapauksia.

12 §. Nuorisorangaistukseen tuomitun velvollisuudet. Pykälän 2 momentissa säädetään, että tuomittu ei saa valvontatapaamisessa tai muussa 2 §:n 2 momentissa tarkoitettussa tilaisuudessa käyttää alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta tai olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen.

Pykälän 2 momenttia on muutettava niin, että huomioon otetaan mahdollisuus toisaalta tehostaa nuorisorangaistusta palkattomalla työllä ja työhön valmentavalla toiminnalla ja toisaalta suorittaa nuorisorangaistus mielenterveys- tai päihdehoitona. Tämän vuoksi ilmaisu ”valvontatapaamisessa tai muussa 2 §:n 2 momentissa tarkoitettussa tilaisuudessa” ehdotetaan korvattavaksi ilmaisulla ”nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon kuuluvassa tilaisuudessa”. Tällaisilla tilaisuuksilla tarkoitetaan kaikkia sellaisia, jotka sisältävät toimeenpanosuunnitelman mukaista määrättyssä paikassa suoritettavaa toimintaa. Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimiston lisäksi tällaista toimintaa tapahtuu erityisesti palkattoman työn suorittamispaikassa ja hoitopaikassa.

Jos nuorisorangaistus sisältää päihdehoitoa, päihdyttävän aineen vaikutuksen alaisena oleminen ei edellyttäisi sitä, että tällainen vaikutus on 13 §:n 1 momentin mukaisesti ulkoisista merkeistä pääteltävissä. Mainitun pykälän uuden 2 momentin mukaan päihteiden käyttöä voitaisiin valvoa myös muissa tapauksissa.

13 §. Päihteiden käytön valvonta. Pykälän uuden 2 momentin mukaan, jos nuorisorangaistus sisältää päihdehoitoa, tuomittu voitaisiin velvoittaa antamaan päihteettömyyden toteamiseksi myös muissa kuin 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa päihdehuollon toimintayksikössä tai hänelle osoitetussa muussa paikassa virtsa-, sylki- tai verinäyte sekä suorittamaan puhalluskoe. Toimintayksikössä olisi kirjattava päihtymystilaa koskevat havainnot.

Nuorisorangaistuksen 13 § ei ole riittävä niitä tapauksia varten, joissa nuorisorangaistus sisältää päihdehoitoa. Tuomitun päihteistä pidättäytymistä on voitava seurata, vaikka hän ei olisikaan ulkoisista merkeistä päätellen päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Lisäksi tällaisessa hoidossa oleva on voitava velvoittaa antamaan 1 momentissa tarkoitettua puhalluskokeen lisäksi virtsa-, sylki- tai verinäyte.

Näyte voitaisiin ottaa ja puhalluskoe suorittaa minkä tahansa hoitotapaamisen yhteydessä tuomitulle ennalta ilmoittamatta. Tämä tapahtuisi päihdehuollon toimintayksikössä tai sieltä hänelle osoitetussa muussa paikassa. Päihteiden käyttöä kontrolloitaisiin ensin otettavalla virtsa- tai sylkinäytteellä tai puhalluskokeella. Positiivinen testitulokset olisi sitten varmistettava veritestein kontrolloiduissa olosuhteissa.

Pykälän 1 momenttia vastaavasti tuomittua ei voitaisi vasten tahtoaan pakkokeinoilla pakottaa näytteen antamiseen tai puhalluskokeen suorittamiseen. Kieltäytyminen mahdollisten päihdyttävien aineiden käyttöön liittyvien ulkoisten merkkien (esimerkiksi silmien poikkeaminen normaalista, liikkumisen epävarmuus, puheen epäselvyys ja alkoholin haju) kanssa voisi kuitenkin tulla otettavaksi huomioon arvioinnissa, joka koskee nuorisorangaistuksen ehtojen ja määräysten rikkomista (nuorisorangaistuslain 16 §) ja rikkomusten saattamista oikeudenkäyntimenettelyyn (nuorisorangaistuslain 17 §). Tämän vuoksi toimintayksikössä olisi joka tapauksessa kirjattava päihtymystilaa koskevat havainnot. Tällaisilla havainnoilla olisi erityistä merkitystä sen vuoksi, että ne tekisi terveydenhuollon ammattihenkilökuntaan kuuluva, käytännössä tuomittua hoitava lääkäri.

13 a §. Ilmoitusvelvollisuus ja virkavastuu hoitoyksikössä. Pykälän 1 momentin mukaan mielenterveyshoidon tai päihdehuollon toimintayksikön olisi viipymättä ilmoitettava Kriminaalihoitolaitokselle tuomitusta johtuvasta hoidon keskeytymisestä, muista hoitoa koskevista toimeenpanosuunnitelmaan liittyvistä tuomitun laiminlyönneistä ja 13 §:n 2 momentissa tarkoitetun tutkimuksen tuloksesta.

Yleensä nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvästä ilmoitusvelvollisuudesta säädetään nuorisorangaistuslain 22 §:n 4 kohdalla tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Asetuksella säädettäisiinkin ilmoitusvelvollisuudesta, joka ei liity toimeenpanosuunnitelman tai siihen perustuvien määräysten rikkomiseen eikä päihteiden käytön valvontaan. Näihin liittyvä tuomitun menettely saattaa johtaa muun rangaistuksen, jopa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan sijasta. Kriminaalihoitolaitoksen suorittaman valvonnan tehokkuus edellyttää tietoa myös päihteiden käyttöä koskevasta negatiivisesta testituloksesta. Kaiken kaikkiaan ilmoitusvelvollisuuteen liittyy julkisen vallan käyttöä, minkä vuoksi siitä on säädettävä laissa.

Toimintayksikölle asetettua ilmoitusvelvollisuutta täydentää nuorisorangaistuslain 11 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetty valvojalle asetettu yleinen velvollisuus valvoa toimeenpanosuunnitelman ja siihen perustuvien määräysten noudattamista. Tämä tarkoittaa sitä, että valvojana olevan Kriminaalihoitolaitoksen virkamiehen olisi oltava riittävästi säännöllisin väliajoin yhteydessä toimintayksikköön sen varmistamiseksi, että tuomittu noudattaa toimeenpanosuunnitelman hoitomääräyksiä. Valvojalla ei sen sijaan olisi oikeutta saada hoitosuhdetta ja tuomitun terveydentilaa koskevia tietoja eikä muitakaan terveydenhuoltolainsäädännön nojalla salassa pidettäviä tietoja ilman tuomitun suostumusta. Tuomitun etujen mukaista saattaa olla sellaisten tietojen antaminen silloin, kun esimerkiksi hänen terveydentilallaan ja siihen liittyvällä toimeenpanosuunnitelman noudattamiskyvyllä on merkitystä arvioitaessa sitä, miten menetellään hänen rikkoessaan toimeenpanosuunnitelmaa.

Ilmoitusvelvollisuuden täyttämisestä päättävän toimintayksikön virkamiehen tai työntekijän harkinnassa olisi se, millainen tuomitun menettely edellyttää ilmoituksen tekemistä. Huomioon olisi otettava se, että vähäiset toimeenpanosuunnitelman rikkomiset saattavat olla luonteeltaan pikemmin hoitosuhteeseen ja hoidon normaaliin kulkuun kuuluvia. Tämä näkökohta on kaiken kaikkiaan otettava huomioon silloin, kun käsitellään hoitoa sisältävään nuorisorangaistukseen liittyviä täytäntöönpanorikkomuksia. Tämä koskee niin Kriminaalihoitolaitosta, virallista syyttäjää kuin tuomioistuintakin sen määrätessä nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan sijasta muuta rangaistusta. Huomioon olisi aina otettava se, että mielenterveys- tai päihdeongelma saattaa huomattavastikin heikentää tuomitun kykyä noudattaa toimeenpanosuunnitelmaa, mikä saattaa paljastua vasta täytäntöönpanon aikana. Näissä tapauksissa ei suorittamatta jääneen osan sijasta pitäisi yleensä tuomita ehdotonta vankeusrangaistusta.

Viittaus 13 §:n 2 momenttiin tarkoittaa sitä, että Kriminaalihoitolaitokselle olisi toimitettava tiedot näytteen tai puhalluskokeen tuloksen lisäksi myös kirjatusta päihtymystilaa koskevista havainnoista.

Pykälän 2 *momentin* mukaan toimintayksikön työsuhteiseen työntekijään ja yksityisen toimintayksikön työntekijään hänen päättäessään 3 a §:n 2 momentissa tarkoitetusta sopimuksesta, osallistuessaan 4 §:ssä tarkoitetun alustavan toimeenpanosuunnitelman tai 5 §:ssä tarkoitetun toimeenpanosuunnitelman laatimiseen tai päättäessään 1 momentissa tarkoitetun ilmoituksen tekemisestä sovelletaan rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä.

Nuorisorangaistuksen mielenterveys- tai päihdehoitoon liittyviä toimenpiteitä tai päätöksiä tekisivät myös muut kuin virkamiehet. Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla ja lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.

Merkittävä osa nuorisorangaistuksen hoidosta on rangaistuksen täytäntöönpanosta erotettavaa terveydenhuoltolainsäädäntöön perustuvaa toimintaa. Pykälän 2 momentissa mainitut toimenpiteet kuitenkin liittyisivät siinä määrin nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon, että niitä suorittava muu henkilö kuin virkamies olisi katsottava rikoslain 40 luvun 11 §:n 5 kohdassa tarkoitetuksi julkista valtaa käyttäväksi henkilöksi, mistä puolestaan seuraa rikoslain 40 luvun 12 §:n 1 momentin nojalla sen luvun virkamiestä koskevien säännösten soveltaminen mainittuun henkilöön. Pykälän 2 momentissa on siis kysymys selventävästä säännöksestä eikä rikoslain virkarikoksia koskevien säännösten soveltamisalan laajentamisesta.

Kysymyksessä olevien toimenpiteiden kohdalla ei olisi kysymys merkittävästä julkisen vallan käytöstä, jota ei voida uskoa muulle kuin virkamiehelle. Erityisesti ilmoituksen kohdalla on huomattava se, että sen merkitys nuorisorangaistuslain 16 ja 17 §:n kannalta harkitaan Kriminaalihoitolaitoksessa. Valvojana oleva Kriminaalihoitolaitoksen virkamies päättää ryhtymisestä toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomisesta aiheutuvaan menettelyyn.

21 a §. Hoitoon liittyvät kustannukset. Valtio vastaisi pykälän mukaan toimeenpanosuunnitelmaan perustuvan hoidon antamiseen liittyvistä nuorisorangaistuksen kustannuksista.

Valtio vastaa rangaistusten täytäntöönpanokustannuksista. Koska vastuu hoidon järjestämisestä on kuitenkin mielenterveyslain ja päihdehoitolain nojalla kunnilla ja koska nuorisorangaistuksen hoitoon liittyy kustannuksia aiheuttavia hyvinkin erilaisia toimenpiteitä, valtion kustannusvastuusta ja sen piiriin kuuluvista toimenpiteistä ehdotetaan säädettäväksi laissa. Valtio ei vastaisi nuorisorangaistuksen hoitoa tukevien terveydenhuollon toimien ja muiden tukitoimien eikä täytäntöönpanon päätyttyä annettavan jatkohoidon ja sen tukitoimien kustannuksista.

22 §. Tarkemmat säännökset. Pykälän 2 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että valtioneuvoston asetuksella säädettäisiin tarkemmin myös palkattomaan työhön ja työhön valmentavaan toimintaan liittyvistä suorituspaikoista.

Voimaantulo- ja siirtymäsäännökset. Voimaantulo- ja siirtymäsäännösten 1 *momentin* mukaan laki tulisi voimaan vuoden 2007 alusta. Lakia voitaisiin soveltaa myös, jos osa samalla kertaa käsiteltävistä

rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja osa sen jälkeen. Ilman nimenomaista säätämistä tällaisen rikoskokonaisuuden käsittelyn suhteen voisi tulla epäselvyyttä. Uuden ja vanhan lain soveltamista koskevat kysymykset liittyisivät nimenomaan nuorisorangaistuksen määräämiseen hoitona uuden 3 a §:n 1 momentin mukaan. Muilla nuorisorangaistuslakiin ehdotettavilla muutoksilla ei ole merkitystä tässä yhteydessä.

Perusteltua on, että esityksen mukaista kehitettyä nuorisorangaistusta voidaan tarvittaessa käyttää vastaajan mielenterveys- tai päihdeongelmien vuoksi 3 a §:n mukaisesti hoitona sisältävänä silloinkin, kun osa rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa. Tällä ratkaisulla parannetaan mahdollisuuksia saada myös määrätyn riittävä määrä hoitoa sisältäviä nuorisorangaistuksia lyhyen kolme vuotta kestävä kokeilun aikana. Käytännössä tällaisen nuorisorangaistuksen tuomitseminen ei yleensä johtaisi ankarampaan lopputulokseen kuin ennen lain voimaantuloa olevien säännösten soveltaminen. Tämä koskisi niitä tapauksia, joissa nykyisen lain aikana tuomittaisiin ehdoton vankeusrangaistus (uusi laki johtaisi lievempään lopputulokseen; lähinnä 18–20-vuotiaana tehdyt rikokset) tai hoitoa sisältämätön nuorisorangaistus. Rikoslain 3 luvun 2 §:n 2 momentissa säädetyn lievemmän lain periaatteen perusteella nykyisen ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta voitaisiin tuomita hoitoa sisältävä nuorisorangaistus myös silloin, kun kaikki rikokset on tehty vanhan lain aikana.

Hoitoa sisältävää nuorisorangaistusta ei voida pitää ankarampana kuin nykyistä nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 momentin mukaista nuorisorangaistusta, koska hoidon osuus vähentäisi mainitun lainkohdan mukaista muuta nuorisorangaistuksen sisältöä. Myöskään poikkeuksellista pelkästään hoitoa sisältävää nuorisorangaistusta ei voitaisi pitää nuorisorangaistuslain 2 §:n 2 mukaista nuorisorangaistusta ankarampana.

Siirtymäsäännöksen mukaan hoitoa sisältävän nuorisorangaistuksen voisi tuomita myös tapauksissa, joissa osa rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja joissa nykyisin tuomitaan ehdollinen vankeusrangaistus. Nuorisorangaistus ja ehdollinen vankeusrangaistus ovat muodollisesti rangaistusten ankaruusvertailussa samalla tasolla, joskin käytännössä nuorisorangaistus on usein tuntuvampi rangaistus. Tämä tuntuusvertailu hämärtyy kuitenkin silloin, kun kysymyksessä on pitkä ehdollinen vankeusrangaistus valvontoiheen ja yhdyskuntapalveluihin. Jos kaikki rikokset on tehty ennen uuden lain voimaantuloa, tällaisessa epäselvyytapauksessa tulisi rikoslain 3 luvun 2 §:n § 1 momentista ilmenevän pääsäännön mukaisesti soveltaa teko hetken lakia.

Pykälän 2 momentin mukaan mielenterveys- tai päihdehoitoa sisältäviä nuorisorangaistuksia voitaisiin tuomita käräjäoikeuksissa vuoden 2009 loppuun asti. Lain 3 a §:n 1 momenttia voitaisiin soveltaa hovioikeuksissa ja korkeimmassa oikeudessa vuoden 2009 jälkeenkin, jos käräjäoikeus on antanut ratkaisunsa ennen sitä. Mainitun säännöksen nojalla tuomitun nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa sovellettaisiin lain muitakin säännöksiä vuoden 2009 jälkeen.

Varsinkin eri viranomaisten voimavarojen rajallisuuden kannalta ei voida pitää järkevänä sitä, että tarvittavia yhteistyöverkostoja ja muita rangaistuksen valmistelua (hoidon tarpeen selvittäminen ja alustavan täytäntöönpanosuunnitelman laatimien) ja täytäntöönpanoa varten tarvittavia rakenteita luotaisiin koko maahan toimivuudeltaan epävarmaa seuraamusta varten. Nyt kysymyksessä olevan seuraamuksen täytäntöönpanossa muuttuvien kustannusten osuus on suurempi kuin henkilöstön palkkauskustannusten osuus. Koska hoidon käytön laajuus ja sen edellyttämät kustannukset ovat vaikeasti arvioitavissa, riittävien taloudellisten voimavarojen varmistaminen hoitoa sisältävän nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon olisi valtakunnallisessa kokeilussa huomattavasti alueellista kokeilua vaikeampaa.

Alueellinen kokeilu voidaan myös käynnistää nopeammin kuin valtakunnallisesti toteutettava kokeilu. Kokeilun seuranta on myös tehokkaammin toteutettavissa alueellisessa kokeilussa.

Kokeiluajan on oltava sen verran pitkä, että sinä aikana tuomitaan riittävän suuri määrä hoitoa sisältäviä nuorisorangaistuksia. Koska tällaisia rangaistuksia tuomittaisiin erityisesti kokeilun voimassaoloaikana tehdyistä rikoksista ja koska nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen ja alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen ennen tuomitsemista menee aikansa, hoitoa sisältäviä nuorisorangaistuksia tulnaisiin ilmeisesti tuomitsemaan vasta vuoden 2007 jälkipuoliskolla. Sen vuoksi kokeilu-aika ei voi olla kolmea vuotta lyhyempi. Kokeiluun tulisi kuulua olennaisena osana seuranta ja sen tulosten arviointi, joskin esimerkiksi rikosten uusimiseen liittyvä tutkimustieto ei ehdi kertymään kokeilu-aikana.

Kokeilun alueellisuuteen liittyy tuomittujen yhdenvertaisuus rikoksen tekopaikan vaikuttaessa tuomioistuimen käytössä oleviin rangaistusvaihtoehtoihin. Tähän liittyviä ongelmia käsitellään jäljempänä säätämisjärjestystä koskevassa 4 jaksossa.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin lain alueellisesta soveltamisesta luettelemalla ne käräjäoikeudet, joissa lakia sovelletaan. Ehdotuksessa on tavoiteltu alueellista kattavuutta ottamalla huomioon myös käytettävissä olevat voimavarat. Erityistä merkitystä on Kriminaalihuoltolaitoksen voimavaroilla. Huomioon on otettu myös mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivien henkilöiden alueellinen jakautuma ja näihin ongelmiin liittyvän hoidon saatavuus. Alueellisen kattavuuden lisäksi kokeilun arvioinnin kannalta tärkeää kuitenkin on, että kokeilun piiriin tulee sekä pieniä että suuria kuntia. Kokeilua varten on pyritty löytämään luonnollisen väestökeskus- ja talousalueen muodostavia alueita. Alueen väestömäärä ei saa kuitenkaan olla niin suuri, että kokeilu muodostuisi liian suuritöiseksi tai kalliiksi.

Hoitoa sisältävien nuorisorangaistusten osalta on valittu ratkaisevaksi käräjäoikeuden tuomio eikä esimerkiksi rikoksen teko-aika tai asian vireille tulo, jotta kokeilulla olisi selkeä loppumisajankohta eikä hoitoa sisältäviä nuorisorangaistuksia tarvitsisi tuomita ja panna täytäntöön pitkiä aikoja kokeilun päätyttyä. Hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa tällainen nuorisorangaistus voitaisiin kokeilun voimassaolon päätyttyä, jos asia on ratkaistu käräjäoikeudessa kokeilun voimassaoloaikana.

Selvyyden vuoksi pykälän 2 momentissa ehdotetaan vielä säädettäväksi siitä, että 3 a §:n 1 momentin nojalla tuomitun nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa sovelletaan lain muitakin säännöksiä vuoden 2009 jälkeen. Tämä koskee luonnollisesti säännöksiä, jotka koskevat nuorisorangaistuksen suorittamista hoitona. Niihin eivät lukeudu lakiehdotuksen säännöksistä 4 §:ään kuuluvat.

1.8. Laki nuorista rikosentekijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta

Nuorista rikosentekijöistä annettu laki ehdotetaan kumottavaksi lukuun ottamatta säännöksiä, jotka liittyvät vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja tulevat kumottavaksi sitä koskevan uudistuksen yhteydessä. Nyt kumottavaksi ehdotetaan lain 1, 6, 8-12, 23, 24 ja 28 §.

Nuorista rikosentekijöistä annetun lain 1 §:ssä säädetään siitä, että mainitun lain mukainen nuori rikosentekijä on tekonsa alle 21-vuotiaana tehnyt. Säännöksen kumoamisella ”nuori rikosentekijä” poistuu mainittuun ikäryhmään sidottuna käsitteenä.

Lain 6 §:n mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitun rangaistuksen määrästä on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 2 §:ssä säädetään. Viittaus on tarpeeton ja rikoslain yleisten oppien uudistamisen myötä myös väärään säännökseen viittaava.

Nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 8-12 §:ssä säädetään ehdollisen vankeuden valvonnasta. Niitä vastaava sääntely ehdotetaan otettavaksi lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Lain 23 § koskee henkilötutkintaa ja tulee tarpeettomaksi nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämistä koskevan lain myötä. Pykälässä mainitaan myös vankilaoikeus, joka poistuu vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon uudistamisen myötä.

Lain 24 §:ssä on sisällöllisesti vanhentunut raastuvanoikeuksiin sidottu velvollisuus käsitellä nuorten rikosasioita samalla tai samoilla osastoilla. Pykälän mukaan oikeusministeriö voi vahvistaa perusteet, joiden mukaan mainittuja asioita jaetaan eri osastoille. Säännöksen mukaista asioiden keskittämistä ei käytännössä tapahdu.

Nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 28 §:ssä säädetään, että tarkemmat säännöksen lain täytäntöönpanosta annetaan valtioneuvoston asetuksella. Asetuksessa säädetään eräistä henkilötutkintaan ja valvontaan liittyvistä asioista tavalla, jotka ovat vanhentuneita tai joista pitää säätää laissa. Tämä näkökohta on huomioitu nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämistä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevissa lakiehdotuksissa. Lisäksi mainituissa laeissa säädettäisiin niistä asioista, joista tullaan tarkemmin säätämään valtioneuvoston asetuksella.

1.9. Laki henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta

Henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:ssä säädetään yhdyskuntaseuraamusrekisteristä. Yhdyskuntaseuraamusrekisteri sisältää yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemisen ja täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot yhdyskuntaseuraamusta suorittavasta henkilöstä. Pykälän 6 kohdan mukaan näitä tietoja ovat 2-5 kohdassa mainittuja seuraamuksia varten laadittaviin henkilötutkintoihin, soveltuvuusselvityksiin sekä muihin valmisteleviin toimenpiteisiin ja lausuntoihin liittyvät tiedot. Koska henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseksi, pykälän 6 kohta ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä henkilötutkinnan asemesta mainitaan sosiaaliselvitys ja seuraamusselvitys.

1.10. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 27 kohdassa säädetään, että salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä, muun ohessa asiakirjat jotka sisältävät tietoja nuoresta rikoksenteijästä laaditusta henkilötutkinnasta. Nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseen liittyvän muutoksen vuoksi henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseen liittyvällä sosiaaliselvityksellä ja seuraamusselvityksellä.

1.11. Laki passilain 9 §:n muuttamisesta

Passilain 9 §:n 2 momentissa säädetään, että passia ei anneta henkilölle, joka on määrätty pakkokeinolain (450/1987) 2 luvun 1 §:ssä tarkoitettuun matkustuskieltoon taikka konkurssilain (120/2004) 4 luvun 8 tai 9 §:ssä tarkoitettuun maastapoistumiskieltoon. Pykälään ehdotetaan lisättäväksi kielto antaa passia myöskään henkilölle, joka on määrätty pakkokeinolain uuden 2 a luvun 1 §:ssä tarkoitettuun

nuorisoarestiin. Passinantamiskiellolla voidaan edistää liikkumavapauden rajoittamisen noudattamista. Vastaava kielto ehdotetaan selvyyden vuoksi otettavaksi myös pakkokeinolain 2 a luvun 28 §:n 2 momenttiin, jossa lisäksi säädettäisiin, että nuorisoarestiin määrätylle henkilölle myönnetty passi on luovutettava arestin voimassaoloajaksi poliisin haltuun.

1.12. Laki henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain 2 §:n muuttamisesta

Henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain (761/2003) 2 §:n 3 momentin 1 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että poliisiasiain tietojärjestelmään saadaan tallettaa etsintäkuulutustietoina myös nuorisoarestia koskevia tietoja. Näitä tietoja tarvitaan nuorisoarestin valvonnassa, josta poliisi pakkokeinolain uuden 2 a luvun 9 §:n 1 momentin mukaan vastaisi.

1.13. Laki syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta annetun lain 1 a §:n muuttamisesta

Pykälän mukaan milloin joku on määrätty matkustuskieltoon, on hänen oikeudestaan saada korvausta vapautensa rajoittamisesta soveltuvin osin voimassa, mitä pidätetyn ja vangitun oikeudesta saada korvausta vapauden menetyksestä on siinä laissa säädetty. Nuorisoarestilla puututaan yleensä matkustuskieltoa tuntuvammin rikoksesta epäillyn liikkumavapauteen. Erityisesti kotiaresti lähestyy jo pidätykseen ja vankeuteen liittyvää vapaudenmenetystä. Sen vuoksi nuorisoaresti on syytä lisätä lain 1 a §:ään. Kotiarestiin liittyvästä vapauden rajoittamisesta olisi pääsääntöisesti suoritettava korvausta samalla tavoin kuin pidättämiseen ja vangitsemiseen liittyvästä.

1.14. Laki oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 8 §:n muuttamisesta

Pykälän 2 momentissa säädetään hovioikeuden yhden jäsenen päätösvallassa. Momentin 11 kohdan mukaan siihen kuuluu vasta hovioikeudessa esitetyn vangitsemis- tai matkustuskieltovaatimuksen ratkaiseminen. Kohtaan ehdotetaan lisättäväksi uutena liikkumavapautta rajoittavana pakkokeinona nuorisoaresti.

1.15. Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 5 a §:n muuttamisesta

Pykälässä säädetään eräiden rikosasiain suullisen käsittelyn julkisuudesta. Näihin asioihin kuuluvat pykälän 1 momentin mukaan vangitsemista, matkustuskieltoa ja todisteiden esittämistä koskevat asiat. Momenttiin ehdotetaan lisättäväksi nuorisoaresti, jonka käsittelyn julkisuuteen liittyvät samanlaiset näkökohdat kuin pykälässä nyt mainittujen pakkokeinojen käsittelyn julkisuuteen.

1.16. Laki käräjäoikeuslain 17 §:n muuttamisesta

Pykälän 1 momentin 2 b kohdassa säädetään eräistä asioista, joita ei voida määrätä käsittelemään käräjäoikeuden puheenjohtajana edes virassa neljä kuukautta ollutta notaaria. Näihin kuuluvat

vangitsemis- ja matkustuskieltoasiat. Kohtaan ehdotetaan lisättäväksi tällaisiksi asioiksi myös nuorisoarestiasiat.

1.17. Laki valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta annetun lain 1 §:n muuttamisesta

Pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan valtioneuvoston oikeuskansleri on vapautettu velvollisuudesta valvoa lain noudattamista sellaisissa eduskunnan oikeusasiamiehen toimivaltaan kuuluvissa asioissa, jotka koskevat pakkokeinolaissa tarkoitettua kiinniottamista, pidättämistä, vangitsemista, matkustuskieltoa sekä säilöön ottamista tai muuta vapauden riistoa. Tähän luetteloon ehdotetaan lisättäväksi nuorisoaresti.

1.18. Laki rajavartiolaitoksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta

Pykälän 3 b kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että rajatarkastuksella tarkoitetaan myös niitä lainkohdassa tarkemmin määriteltyjä toimenpiteitä, joilla pyritään tunnistamaan ja toteamaan nuorisoarestissa olevat henkilöt. Pykälän 3 b kohdassa mainitaan jo matkustuskieltoissa olevat henkilöt.

2. Tarkemmat säännökset ja määräykset

Lakiehdotusten säännöksistä neljä liittyy tarkempaan säätämiseen valtioneuvoston asetuksella.

Pakkokeinolain 2 a luvun 9 §:n 4 momentin mukaan valvontavälineen antamisesta nuorisoarestiin määrätylle sekä valvontavälineen asentamisesta asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan samoin kuin valvontavälineen luovuttamisesta takaisin ja poistamisesta säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Tämä sääntely tulisi esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettuun asetukseen. Sen sisältöä on osin selostettu mainitun 9 §:n perusteluissa.

Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä ehdotetun lain 11 §:n mukaan sosiaaliselvityksen ja seuraamuselvityksen sisällöstä sekä asiakirjojen toimittamisesta säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Samoin tehtäisiin ehdollisen vankeuden valvontaa koskevan lakiehdotuksen 12 §:n mukaan valvontaan liittyvien asiakirjojen sekä valvojan palkkion maksamiseen ja kulujen korvaamiseen ja valvottavan matkakustannusten korvaamiseen liittyvän menettelyn kohdalla. Nuorisorangaistuslain 22 §:n 2 kohtaa ehdotetaan puolestaan muutettavaksi niin, että valtioneuvoston asetuksella voidaan säätää tarkemmin myös palkattomaan työhön ja työhön valmentavaan toimintaan liittyvistä suorituspaikoista.

3. Voimaantulo

Mielenterveys- ja päihdehoidon sisällyttämistä nuorisorangaistukseen ehdotetaan kokeiltavaksi vuosina 2007 – 2009. Tämän vuoksi nuorisorangaistuksen muuttamista koskeva laki ehdotetaan tulemaan voimaan vuoden 2007 alussa. Mainittua ajankohtaa voidaan pitää asianmukaisena voimaantuloajankohtana myös esityksessä ehdotetuille muille laeille. Vuoden 2007 alkuun mennessä ehditään järjestämään tarpeellinen koulutus ja muutenkin valmistautumaan lakien voimaantulon vaikutuksiin.

4. Säättämisyjärjestys

4.1. Nuorisoarestiin liittyvät kysymykset

Nuorisoarestin käyttöön ottamista, lajeja ja valvontaa harkittaessa on otettava huomioon perustuslain 6 §. Mainitun pykälän 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslain 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun ohessa iän perusteella. Yhdenvertaisuuteen liittyy se, että yleisesti hyväksyttynä lähtökohtana niin kansainvälisessä kuin suomalaisessa rikosoikeudessa pidetään nuorten tekemien rikosten aikuisten tekemiin rikoksiin verrattuna lievempää arvostelua. Näihin kysymyksiin liittyen on erityisesti arvioitava sitä, johtaako nuorisoarestin käyttäminen matkustuskieltoa ankarampaan liikkumavapauden rajoittamiseen, ja jos johtaa, onko tällaiselle ikään perustuvalla poikkeamisella hyväksyttävä peruste.

Perustuslain 6 §:n kannalta asiaa katsottaessa lähtökohtana on, se että tämän esityksen mukaisen nuorisoarestin ei pitäisi yleensä johtaa arestiin määrätyn kannalta ankaramman pakkokeinon käyttämiseen kuin nykyisten pakkokeinojen käyttämisen 18 vuotta täyttäneen epäillyn tapauksessa. Usein arestia käytettäisiin sellaisissa tapauksissa, joissa epäilty nykyisin pidätetään, joissakin tapauksissa jopa pidättämisen jälkeen vangitaan. Nuorisoaresti on lievempi pakkokeino kuin vapaudenriiston käsittävät pidättäminen ja vangitseminen. Aluearesti ei liikkumavapauden rajoituksena mainittavasti poikkeaisi matkustuskiellosta, jonka keskeisenä sisältönä on ulkona tapahtuvan liikkumisen rajoittaminen ja joka voi sitä paitsi myös sisältää määräyksen olemisesta tavattavana tietyssä paikassa tietyssä aikana. Aluearestin ankaruusarviointiin vaikuttaa myös se, että sen sähköinen valvonta on tarkoitus järjestää sellaiseksi, että ainoastaan sallitun alueen rajojen rikkominen tulee valvonnasta vastaavan viranomaisen tietoon. Toisaalta arestin tehokkaasta valvonnasta johtuisi, että arestin rikkominen paljastuu matkustuskieltoa useammin ja voi johtaa näin ollen myös rikkomissanktioiden käyttöön useammin. Kotiarestia käytettäisiin yleensä vain tuntuvamman jatkamis- tai karttamisvaaran tapauksissa, joissa 18 vuotta täyttäneet saatettaisiin pidättää tai vangita.

Edellä mainituista huomautuksista huolimatta on mahdollista, että joissakin tapauksissa rikoksesta epäillylle määrättävä aresti on katsottava ankarammaksi kuin vastaavassa tilanteessa täysi-ikäiselle määrättävä matkustuskielto. Tuntuvamman pakkokeinon määräämiseen nuorelle epäillylle voi kuitenkin olla perustuslain 6 §:n 2 momentissa edellytetty hyväksyttävä syy jatkamisvaaran ollessa kysymyksessä. Aikuisten tekijöiden rikoskierrettä ei välttämättä onnistuta katkaisemaan enää tuntuvallakaan liikkumavapauden rajoittamisella esimerkiksi asunnottomuuden vuoksi. Myös toimettomuus sekä mahdolliset vakavaksikin kehittyneet mielenterveys- ja päihdeongelmat saattavat estää vanhempien rikosentekijöiden arestin tehokasta käyttöä. Alle 18-vuotiaisiin epäiltyihin tuntuva nuorisoaresti voi vielä vaikuttaa niin, että vakavampi rikollisuus ja siitä aiheutuvat yksilökohtaiset ja yhteiskunnalliset haittavaikutukset voidaan estää.

Ikään perustuvan rikoksesta epäiltyjen erilaiseen asemaan saattamisen osalta on syytä ottaa huomioon myös se, mitä eduskunnan perustuslakivaliokunta lausui (PeVL 59/2001 vp), kun nuorisorangaistuksen kokeilemista päätettiin viimeisen kerran jatkaa. Valiokunta totesi, että nuorten henkilöiden erikoiskohtelu on rikosoikeudellisessa sääntelyssä hyvin tavanomaista. Valiokunnan käsittelemässä tapauksessa tarkoituksena on ehkäistä uusia rikoksia ja edistää tekijän sosiaalista selviytymistä. Siihen viitaten ikään perustuvalla erilaisella kohtelulla oli valiokunnan mukaan nuorisorangaistuskokeilussa perustuslain kannalta hyväksyttävä syy. Näin siitäkin huolimatta, että valiokunta oli juuri edellä todennut kokeilun kohteena olevien tulevan tuomituksi seuraamukseen (nuorisorangaistus), jota saatetaan pitää ankarampana kuin samasta teosta muutoin tuomittavaa rangaistusta (ehdollinen vankeusrangaistus).

Rikoskierteen katkaisemisen tärkeyteen liittyvä peruste ei koske karttamisvaaraa. Tämä nuorisoarestin käyttämisperuste tulisi kuitenkin olemaan ilmeisen harvinainen, mihin viittaavat tiedot tämän matkustuskieltoperusteen käyttämisestä. Alle 18-vuotiaiden asumisolot ja muut olosuhteet ovat vielä siinä määrin vakiintuneita, että karttamisvaaraa ei yleensä ole. Toisaalta karttamisvaarankin tilanteissa on lähellä ainakin lyhytaikainen vapaudenriisto, jota lievempi aresti kaikissa muodoissaan olisi. Lisäksi karttamisvaarankin kohdalla lähtökohtana olisi se, että käytetään arestilajeista lievintä eli aluearestia sen riittäessä tavoitteen saavuttamiseen.

Nuoren rikoskierteen katkaisemisen tärkeyteen liittyvät näkökohdat puhuvat sen puolesta, että olisi hyväksyttävää määrätä nuorisoarestiin myös sellaisista lievista rikoksista, joista 18 vuotta täyttäneitä ei voida määrätä edes matkustuskieltoon. Toisaalta on selvää, että näiden rikosten vuoksi ei tulisi voida käyttää arestilajeista selvästi ankarampaa eli kotiarestia ja että tällaisista rikoksista määrätyn aluearestin rikkomisen seurauksena ei tulisi pidättää tai vangita. Kaiken kaikkiaan esitykseen sisältyviä arestiehtoituksia voitaneen pitää hyväksyttävinä perustuslain 6 §:ssä säädetyn yhdenvertaisuuden kannalta.

Kotiarestin valvonnassa voitaisiin seurata ainoastaan sitä, onko arestiin määrätty kotonaan tai muussa vastaavassa paikassa arestipäätöksessä määrättyinä aikoina. Sen sijaan seurannan piiriin ei kuuluisi se, mitä mainitussa paikassa tehdään tai keitä muita siellä on. Kotiarestin valvonnan toteuttamiseksi poliisin olisi voitava tarvittaessa voimakeinoin turvata valvontavälineen asentajan pääsy asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan. Samoin poliisilla olisi oltava oikeus valvoa kotiarestin noudattamista paikkaan tehtävällä tarkistuskäynnillä tai puhelinoitolla, jos sähköistä valvontaa ei ole vielä ehditty järjestää. Nämä toimenpiteet saattavat tapahtua poikkeuksellisiin aikoihin, esimerkiksi myöhään illalla. Valvontalaitteen asettamisella ja valvonnalla puututaan perustuslain 10 §:ssä turvattuun kotirauhaan. Mainitun pykälän 3 momentin tulkinnan mukaan uusien rikosten estämiseen tai rikosprosessin turvaamiseen liittyvästä kotiarestista voidaan kuitenkin säätää tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.

4.2. Esityksen suhde perustuslain 124 §:ään

Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.

Ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotetun lain 3 §:n mukaan valvojaksi voitaisiin määrätä muikin sopivaksi katsottava henkilö kuin Kriminaalihoitolaitoksen virkamies, johon sovellettaisiin kielilakia ja rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä. Nuorisorangaistuksen 13 a §:n 2 momentin perusteluissa on jo lyhyesti käsitelty kysymyksiä, jotka liittyvät siihen, että nuorisorangaistuksen mielenterveys- tai päihdehoitoon liittyviä toimenpiteitä tai päätöksiä tekisivät myös muut kuin virkamiehet eli työsuhteessa olevan työntekijän asemassa olevat henkilöt.

Lähtökohtana arvioinnissa on hoitona suoritettavan nuorisorangaistuksen osalta se, että nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta huolehtivat Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihoitolaitos. Käytännössä täytäntöönpanon valvonta puolestaan kuuluu valvojana toimivalle Kriminaalihoitolaitoksen virkamiehelle. Kriminaalihoitolaitoksessa tehdään aina päätös siitä, saatetaanko asia tuomioistuimeen uuden rangaistuksen tuomitsemiseksi nuorisorangaistuksen tai sen suorittamatta olevan osan sijasta tuomitun tekemien täytäntöönpanorikkomusten vuoksi. Nuorisorangaistus voisi sisältää hoitoa vain

tuomituksen suostumuksella. Hoitohenkilökohta ei saisi kohdistaa tuomittuun pakkotoimenpiteitä, ei edes näytteiden ottamisen tai puhalluskokeen yhteydessä. Tärkein osa tämän ammattihenkilökunnan nuorisorangaistuksen hoitoon liittyvistä toimenpiteistä olisi hoidon antamiseen liittyviä.

Hoitoa antavan toimintayksikön toiminta liittyy eräiltä osin selkeästi nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon, ennen kaikkea sen puitteiden luomiseen ja sisällön määrittämiseen, jolloin on kysymys julkisen vallan käytöstä. Näistä toimenpiteistä ehdotetaan säädettäväksi nuorisorangaistuslain uuden 13 a §:n 2 momentissa. Sen mukaan toimintayksikön työsuhteiseen työntekijään ja yksityisen toimintayksikön työntekijään hänen päättäessään 3 §:n 2 momentissa tarkoitetusta sopimuksesta (sopimus palveluista Kriminaalihoitolaitoksen kanssa), osallistuessaan 4 §:ssä tarkoitetun alustavan toimeenpanosuunnitelman tai 5 §:ssä tarkoitetun toimeenpanosuunnitelman laatimiseen tai päättäessään 1 momentissa tarkoitetun ilmoituksen tekemisestä (tuomituksen laiminlyönnit ja päihtymystilan tutkimustulokset) sovellettaisiin rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä. Tämä tarkoittaa sitä, että muu henkilö kuin virkamies olisi näitä tehtäviä suorittaessaan rikoslain 40 luvun 11 §:n 5 momentissa tarkoitettu julkista valtaa käyttävä henkilö, mistä puolestaan seuraa rikoslain 40 luvun 12 §:n 1 momentin nojalla sen luvun virkamiestä koskevien säännösten soveltaminen mainittuun henkilöön.

Kun otetaan huomioon nuorisorangaistuksen täytäntöönpanojärjestelmä ja nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon erityispiirteet, nuorisorangaistuslain 13 a §:n 2 momentissa mainittujen toimenpiteiden suorittamista ei voida pitää merkittävänä julkisen vallan käyttämisenä. Pelkästään hoitoon ja kuntoutukseen osallistuva henkilö ei olisi edes rikoslain 40 luvun 11 §:n 5 kohdassa tarkoitettu julkista valtaa käyttävä henkilö. Esityksessä ei ole katsottu tarpeelliseksi laajentaa rikosoikeudellista virkavastuuta tällaiseen hoitoa antavaan henkilöstöön, koska sen vastuu on laaja ja siihen kohdistuu valvonta jo terveydenhuollon erityislainsäädännön perusteella.

Ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotetun lain 3 §:n 1 momentti tarkoittaisi sitä, että valvojana voisi olla myös muu henkilö kuin virkamies. Kuitenkin myös valvonnan täytäntöönpanosta huolehtivat nuorisorangaistuksen tavoin Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihoitolaitos. Päättäminen velvollisuuksien rikkomiseen liittyviin toimenpiteisiin ryhtymisestä kuuluisi niin ikään Kriminaalihoitolaitokselle. Muu valvoja kuin Kriminaalihoitolaitoksen virkamies ainoastaan ilmoittaisi havaitsemistaan rikkomuksista Kriminaalihoitolaitokselle. Toisaalta tällainenkin valvoja, joka siis voi olla muukin kuin virkamies, itsenäisesti toteuttaa valvontaa ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotetun lain 6 §:ssä säädettyjen tehtäviensä mukaisesti. Ilman oikeutta rikkomusten sanktiointiin sekä valvonnan tarkemman sisällön perustuessa Kriminaalihoitolaitoksen ohjeistukseen valvojana toimivaa muuta henkilöä kuin virkamiestä ei voida pitää merkittävänä julkisen vallan käyttäjänä. Sen sijaan vähäisemmän julkisen vallan käytöstä seuraa hänen kohdallaan kuten edellä kerrotuin tavoin hoidon toimintayksikön työntekijän kohdalla eräiden toimenpiteiden yhteydessä virkamieheen liitettävä rikosoikeudellinen vastuu.

Perustuslain 124 §:n kannalta lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisyksityksessä.

4.3. Alueellinen kokeilu ja yhdenvertaisen kohtelun periaate

Esityksessä ehdotetaan, että nuorisorangaistuksen määräämistä hoitona kokeiltaisiin kolmen vuoden ajan yhdeksässä käräjäoikeudessa. Kokeilun alueellisuuteen liittyy kysymys yhdenvertaisesta kohtelusta.

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 26 artiklan mukaan

kaikki ihmiset ovat oikeudellisesti yhdenvertaisia ja oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää yhtäläiseen lain suojaan. Mainittu artikla sisältää laaja-alaisen ja itsenäisen ihmisoikeuden, joka käsittää oikeuden yhdenvertaiseen kohteluun ja syrjinnän kiellon (PeVL 19/1997 vp ja PeVL 21/1994 vp). Kansalaisia tulee kohdella samanlaisesti heidän asuinpaikastaan riippumatta. Pelkkää maantieteellistä kriteeriä ei voida pitää perustuslain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettuna hyväksyttävänä perusteena eri asemaan saattamiseen perusoikeusjärjestelmässä, jonka kokonaisuuteen kuuluvat myös maassaliikkumisoikeus ja asuinpaikan valitsemisen vapaus (PeVL 59/2001 vp nuorisorangaistuskokeilun jatkamisen yhteydessä).

Toisaalta hyväksyttävä peruste voi oikeuttaa poikkeamaan yhdenvertaisuuden vaatimuksestakin. Eduskunnan perustuslakivaliokunta on erinäisissä yhteyksissä pitänyt hyväksyttävänä jonkinasteiseen erilaisuuteen johtavaa kokeilulainsäädäntöä. Valiokunta on tällöin korostanut, ettei yhdenvertaisuusperiaatteesta johdu tiukkoja rajoja lainsäätäjän harkinnalle pyrittäessä kulloisenkin yhteiskuntakehityksen vaatimaan säätelyyn ja että kokeilu saattaa ainakin jossakin rajoissa muodostaa sellaisen hyväksyttävän perusteen, jonka nojalla muodollisesta yhdenvertaisuudesta voidaan tinkiä alueellisessa suhteessa (PeVL 11/2002 vp seutuyhteistyökokeilua koskevan lain käsittelyn yhteydessä).

Perustuslakivaliokunta on nuorisorangaistuksen alueellisen kokeilun jatkamisen yhteydessä kiinnittänyt huomiota siihen, että rikosoikeudellisen rangaistuksen kokeilemisen sääntely koskee voimakkaasti yksilön oikeusasemaan (PeVL 59/2001 vp). Samassa yhteydessä valiokunta totesi tuolloin jo melkein viisi vuotta jatkuneen kokeilun olevan ristiriidassa perustuslain 6 §:n kanssa. Perustuslakivaliokunta viittasi myös sen kokeilun pitkittymisen ongelmallisuuteen aikaisemmin mainitun ihmisoikeussopimuksen artiklan kannalta. Lakivaliokunta korosti tuolloin, että kokeilun kohteeksi joutuvat henkilöt voidaan tuomita seuraamukseen, jota saatetaan pitää ankarampana kuin samassa teosta muutoin tuomittavaa rangaistusta (LaVM 24/2001 vp). Lakivaliokunta katsoi kuitenkin, että kokeilun valtakunnallistaminen ei ole tarkoituksenmukaista sekä taloudellisten (kustannukset) että käytännön syiden (koko maahan ulottuvan täytäntöönpanojärjestelmän luominen) vuoksi. Kokeilun voimassaoloa jatkettiin tuolloin perustuslain säätämisyjärjestyksessä.

Hoitoon rangaistuksen osana liittyy paljon epävarmuustekijöitä. Hoidon käyttötarpeesta ja hyväksyttävistä tavoitteista huolimatta sen toimivuus rangaistuksena on herättää kysymyksiä, samoin kysymysmerkkejä liittyy esimerkiksi välttämättömien yhteistyöverkostojen kehittymiseen. Nämä näkökohdat liittyvät erityisesti siihen, että Suomen rangaistusjärjestelmään ei kuulu hoitoseuraamusta. Hoitona suoritettavan nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa edellyttävien rakenteiden luomista koko maahan ei voida erityisesti voimavarojen rajallisuuden vuoksi pitää järkevänä tilanteessa, jossa hoidon toimivuus rangaistuksena ja hoitoa sisältävien nuorisorangaistusten lukumäärä ovat epävarmoja.

Huomioon on otettava myös se, että uusia rangaistusmuotoja kuten yhdyskuntapalvelua ja nuorisorangaistusta on ennen vakinaista käyttöön ottamista kokeiltu alueellisesti. Myös sopimushoidon jatkovalmistelussa (työryhmän mietintö oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:16) on ehdotettu, että sopimushoitoa kokeiltaisiin yhdeksässä käräjäoikeudessa käsiteltävissä rikosasioissa kolmen vuoden ajan. Sopimushoidon toimivuudesta ei ehditä saada kokemuksia ennen nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon käyttöön ottamista.

Täysin uudenlaisen seuraamustyyppin saamista rangaistusjärjestelmään voidaan pitää sellaisena perusteena, joka oikeuttaa perustuslaissa säädetystä yhdenvertaisuudesta poikkeamiseen. Kokeilun alueellisuus liittyy uuden rangaistusmuodon testaamiseen eikä tuomittavien erityistarpeisiin. Nyt ehdotettua hoitoa sisältävää nuorisorangaistusta arvioitaessa on otettava huomioon verrattuna esimerkiksi

aikanaan kokeiltavana olleisiin yhdyskuntapalveluun ja nuorisorangaistukseen, että nyt ehdotettava kokeilu ei tarkoita ankaramman rangaistuksen tuomitsemista samasta rikoksesta kokeilualueen ulkopuolella. Siellä näistä rikoksista tuomittaisiin käytännössä ehdollisen vankeuteen tai muunsisältöiseen nuorisorangaistukseen. Lisäksi on syytä korostaa sitä, että nuorisorangaistukseen sisältyvä hoito edellyttäisi tuomitun suostumusta. Nyt ei ole myöskään kysymys pitkään kokeillun nuorisorangaistuksen jatkamisesta uudelleen kuten oli eduskunnan käsitellessä nuorisorangaistusta loppuvuodesta 2001.

Kun otetaan lisäksi huomioon, mitä aikaisemmin on todettu nuorisorangaistuslain muuttamisesta annetun lain voimaantulo- ja siirtymäsäännösten 2 momentin perusteluissa, kokeilun alueellisuudelle on olemassa sellaiset hyväksyttävät perusteet sekä perustuslain 6 §:n että Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 26 artiklan mukaan, että kokeilusta voidaan säätää tavallisessa lainsäätämisyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki
esitutkintalain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun esitutkintalain (449/1987) 33 §:n 4 momentti, sellaisena kuin se on laissa 645/2003,
muutetaan 43 §:n 3 momentti, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 645/2003, sekä
lisätään lakiin uusi 4 b §, 6 §:ään uusi 2 momentti sekä lakiin uusi 8 a, 10 a, 17 a, 33 a ja 33 b § seuraavasti:

4 b §

Poliisin velvollisuudesta ilmoittaa nuoren rikoksesta sosiaaliviranomaiselle säädetään nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisestä annetun lain (/) 2 §:ssä.

6 §

Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta tutkinta on toimitettava kiireellisesti.

8 a §

Alle 18-vuotiasta rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu epäilylle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa mahdollisuuksien mukaan neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

10 a §

Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, tutkinnanjohtajan on tarvittaessa huolehdittava siitä, että epäillylle määrätään jo esitutkintaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 3 momentin 2 kohdassa tarkoitettu puolustaja ja että tämä tai muu avustaja on läsnä esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa.

17 a §

Kun 15 vuotta nuoremman epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, häntä voidaan kuulustella teon johdosta.

Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta

- 1) sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa;
- 2) teolla menetetyt omaisuudet saamiseksi takaisin;
- 3) tutkinnanjohtajan katsoessa siihen olevan erityistä syytä; tai
- 4) sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua monijäsenisen toimielimen (*sosiaaliviranomainen*) sitä pyytäessä.

Kuulustelusta ja tutkinnasta on soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasioissa on säädetty.

33 a §

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava 33 §:ssä tarkoitetuille läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa.

Ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon voidaan poiketa vain, jos

- 1) 1 momentissa tarkoitettua edustajaa ei kyetä tavoittamaan; tai
- 2) ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät ole rikostutkinnallisista syistä mahdollisia

ja epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Kuulustelusta ja sen sisällöstä on tällöin mahdollisimman pian ilmoitettava kuulustellun edustajalle.

33 b

Kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana.

Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

43 §

Esitutkintaviranomainen voi 2 momentin 2 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen. Rikokseen alle 18-vuotiaana syyllistynyttä on henkilökohtaisesti puhuteltava, jollei puhuttelua ole tehty jo kuulustelun yhteydessä tai jollei sitä ole muuten pidettävä selvästi tarpeettomana.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007 .

2.

Laki**pakkokeinolain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/1987) 2 luvun 3 §:n 1 momentti ja 6 §:n 2 momentti, sellaisina kuin ne ovat laissa 646/2003, sekä *lisätään* 1 lukuun uusi 2 b §, 2 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 646/2003, uusi 2 momentti, ja lakiin uusi 2 a luku seuraavasti:

1 luku

Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

2 b §

Rikollisesta teosta epäillyn kiinniottaminen

Poliisimies saa ottaa kiinni alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn enintään kolmen tunnin ajaksi, jos teosta rikoksena säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja jos kiinniottaminen on kuulustelun tai tutkinnan suorittamiseksi välttämätöntä. Jos kiinnipitämiseen on mainitun ajan kuluttua erityisiä syitä, sitä voidaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä jatkaa enintään yhdeksän tunnin ajan.

Epäiltyä ei saa ottaa rikollisen teon vuoksi kiinni, jos se olisi hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen kohtuutonta.

Rikollisen teon vuoksi kiinni ollutta ei saa ilman erityistä syytä ottaa teon vuoksi uudelleen kiinni vapauttamista seuraavien 24 tunnin aikana.

Tehtävistä ilmoituksista ja tilaisuuden varaamisesta on voimassa, mitä esitutkintalain

(449/1987) 33 a ja 33 b §:ssä säädetään. Tässä tapauksessa ilmoitus on tehtävä kiinniottamisesta ja tilaisuus varattava lapsen tapaamiseen.

2 luku

Matkustuskielto

1 §

Matkustuskiellon edellytykset

Matkustuskieltoa ei voida määrätä alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle, jolle määrättävästä nuorisoarestista sekä sen suhteesta pidättämiseen ja vangitsemiseen säädetään 2 a luvussa.

3 §

Matkustuskiellosta päättävä viranomainen

Esitutinnan aikana matkustuskieltoa koskevasta asiasta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Ennen päätöksen tekemistä siitä on ilmoitettava syyttäjälle, joka voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen matkustuskiellosta. Kun asia esitutinnan päätyttyä on siirretty syyttäjälle, matkustuskieltoa koskevasta asiasta päättää syyttäjä. Mitä tässä momentissa säädetään matkustuskiellosta päättävästä viranomaisesta, on voimassa myös tuomioistuimen hylättyä ennen syytteen nostamista tehdyn matkustuskiellon kumoamista koskevan vaatimuksen.

6 §

Matkustuskiellon kumoaminen

Matkustuskielto lakkaa olemasta voimassa, jollei syytettä nosteta 60 päivän kuluessa kiellon määräämisestä. Tuomioistuin saa asianomaisen pidättämiseen oikeutetun virkamiehen edellä tarkoitettuna määräaikana tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa.

2 a luku

Nuorisoaresti

1 §

Nuorisoaresti

Nuorisoaresti on alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrättävä sähköisesti valvottava liikkumavapauden rajoitus.

2 §

Nuorisoarestin lajit ja sisältö

Nuorisoarestin lajit ovat kotiaaresti ja aluearesti.

Kotiaarestissa rikoksesta epäillyn on oleskeltava arestipäätöksessä mainittuina aikoina asunnossaan tai muussa vastaavassa paikassa.

Aluearestissa epäilty ei saa

- 1) poistua päätöksessä mainitulta paikkakunnalta tai alueelta; tai
- 2) oleskella tai liikkua tietyllä päätöksessä mainitulla alueella.

3 §

Nuorisoarestiin määräämisen yleiset edellytykset

Nuorisoarestiin saadaan esitutinnan, oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon karttamisvaaran perusteella määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta ja rikollisen toiminnan jatkamisvaaran perusteella myös, vaikka pidättämisen edellytykset eivät täyty. Mainituista pakkokeinoista nuorisoarestia on käytettävä ensisijaisesti silloin, kun myös sillä voidaan olettaa saavutettavan pakkokeinon käyttämisen tarkoitus.

Nuorisoarestiin saadaan määrätä vain, jos sen käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, jatkamisvaara tai karttamisvaara sekä arestista rikoksesta epäillylle tai muille aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Nuorisoarestia määrättäessä ei sovelleta 7 luvun 1 a §:ää. Nuorisoarestia ei saa määrätä, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta.

4 §

Jatkamisvaara nuorisoarestiin määrämisen perusteena

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä nuorisoarestiin, jos:

- 1) rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta taikka epäilty on syylistynyt tai hänen epäillään syylistyneen toistuvasti lievään pahoinpitelyyn, lievään vahingontekoon tai näpistykseen; ja
- 2) epäillyn elintapojen, aikaisemman rikollisuuden tai muiden vastaavien seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän jatkaa rikollista toimintaa.

Epäilty saadaan määrätä 1 momentin 1 kohdassa nimettyjen rikosten perusteella ai-noastaan aluearestiin.

5 §

Karttamisvaara nuorisoarestiin määrämisen perusteena

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä nuorisoarestiin, jos:

- 1) rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta; ja
- 2) epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden taikka muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon tai muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

6 §

Kotiarestin kesto

Kotiaresti määrätään vähintään viideksi ja enintään kahdeksikymmeneksi vuorokau-
deksi yhtäjaksoisena tai erillisinä jaksoina.

Kotiaresti kestää vuorokaudessa yhtäjaksoisesti vähintään kahdeksan ja enintään kaksitoista tuntia, jollei erityistä syytä pidempään keston ole.

7 §

Aluearestin kesto

Aluearestin kokonaiskesto ja vuorokautinen kesto määrätään sen käyttämistarpeen edellyttämällä tavalla.

Aluearesti voidaan määrätä olemaan voimassa toistaiseksi.

8 §

Nuorisoarestin lajin, sisällön ja keston määrääminen

Rikoksesta epäilty saadaan nuorisoarestin käyttämistarpeen edellyttämällä tavalla määrätä kotiarestiin tai aluearestiin taikka molempiin. Kotiaresti saadaan määrätä myös väliaikaisena niin kuin siitä jäljempänä säädetään.

Sen lisäksi mitä 4 §:n 2 momentissa ja 21 §:n 1 momentissa säädetään, nuorisoarestin lajin, sisällön ja keston määräämisessä on otettava huomioon rikoksesta epäillyn elintavat ja henkilökohtaiset olosuhteet sekä erityisesti niistä aiheutuva jatkamisvaaran tai karttamisvaaran laatu ja suuruus. Nuorisoaresti ei saa tarpeettomasti haitata rikoksesta epäillyn koulunkäyntiä, opiskelua, työntekoa, harrastuksia tai muuta vastaavaa toimintaa. Nuorisoaresti on määrättävä alkamaan mahdollisimman nopeasti, jollei arestin käyttämistarpeesta tai tässä momentissa mainituista seikoista muuta johdu.

Tuomioistuin ei saa määrätä nuorisoarestiin liittyvää liikkumavapauden rajoittamista ankarampana tai laajempaan kuin on vaadittu.

9 §

Nuorisoarestin valvonta

Nuorisoarestin valvonnasta vastaa poliisi. Nuorisoarestin noudattamista seurataan sähköisillä valvontalaitteilla, joiden kautta tiedot välittyvät hätäkeskukseen.

Aluearestiin määrätyle annetaan valvontavälineet arestin määräämisen yhteydessä. Kotiarestiin liittyvän sähköisen valvonnan on alettava viimeistään arestin alkamista seuraavana arestivuorokautena, jollei erityisistä syistä muuta johdu. Kotiarestin noudattamista voidaan valvoa 2 §:n 2 momentissa tarkoitettuun paikkaan tehtävällä tarkistuskäynnillä tai puhelinsoitolla, jos kotiarestiin liittyvä sähköinen valvonta ei ole toiminnassa.

Nuorisoarestiin määrätyle on velvollinen ottamaan vastaan valvontavälineet. Poliisin on turvattava valvontavälineen asentajan pääsy asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan valvontavälineen asentamista tai poistamista varten tarvittaessa poliisilain (493/1995) 27 §:ssä tarkoitettuja voimakeinoja käyttäen.

Valvontavälineen antamisesta nuorisoarestiin määrätyle sekä valvontavälineen asentamisesta asuntoon tai muuhun vastaavaan paikkaan samoin kuin valvontavälineen luovuttamisesta takaisin ja poistamisesta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

10 §

Poliisimiehen myöntämä poikkeuslupa

Pidättämiseen oikeutettu poliisimies saa tärkeästä syystä myöntää epäilylle luvan yksittäistapauksessa vähäiseen poikkeamiseen arestipäätöksessä määrätystä liikkumavapauden rajoittamisesta.

11 §

Kotiarestista päättävä viranomainen

Tuomioistuin päättää kotiarestista. Tuomioistuin saa määrätä rikoksesta epäillyn kotiarestiin vain pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän vaatimuksesta.

Esitutinnan aikana kotiarestista päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies väliaikaisesti. Kun asia esitutinnan päätyttyä on siirretty syyttäjälle, kotiarestista päättää väliaikaisesti syyttäjä.

Vangitsemisvaatimusta sekä vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään tuomioistuin saa 3-5 §:ssä säädetyin edellytyksin määrätä epäillyn vangitsemisen sijasta kotiarestiin. Vangitsemispäätöksestä tehdyn kantelun johdosta kotiarestia koskevasta asiasta päättää vangitsemispäätöksen tehnyt tuomioistuin.

12 §

Aluearestista päättävä viranomainen

Esitutinnan aikana aluearestista päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Ennen päätöksen tekemistä aluearestista siitä on ilmoitettava viralliselle syyttäjälle, joka voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen aluearestin määräämisestä. Kun asia esitutinnan päätyttyä on siirretty syyttäjälle, aluearestista päättää syyttäjä. Mitä tässä momentissa säädetään aluearestista päättävästä viranomaisesta, on voimassa myös tuomioistuimen hylättyä ennen syytteen nostamista tehdyn aluearestin kumoamista koskevan vaatimuksen.

Tuomioistuin päättää syytteen nostamisen jälkeen aluearestista. Tuomioistuin saa määrätä rikoksesta epäillyn aluearestiin vain syyttäjän vaatimuksesta.

Vangitsemisvaatimusta sekä vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään tuomioistuin saa 3-5 §:ssä säädetyin edellytyksin määrätä epäillyn vangitsemisen sijasta aluearestiin. Tällöin tuomioistuin päättää tätä aluearestia koskevasta asiasta myös ennen syytteen nostamista. Vangitsemispäätöksestä tehdyn kantelun johdosta aluearestia koskevasta asiasta päättää kuitenkin vangitsemispäätöksen tehnyt tuomioistuin.

13 §

Kuuleminen

Rikoksesta epäiltyä on kuultava henkilökohtaisesti määrättäessä aluearestia, kotiarestia tai väliaikaista kotiarestia. Samalla on mahdollisuuksien mukaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle sekä sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettun kunnan monijäsenisen toimielimen edustajalle.

Kun kotiaresti on määrätty väliaikaisena, epäillylle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi kotiarestia tuomioistuimessa käsiteltäessä, jollei häntä ole asian selvittämiseksi tarpeen kuulla henkilökohtaisesti. Tuomioistuimien voi tarvittaessa varata myös muille 1 momentissa mainituille henkilöille tilaisuuden tulla kuulluksi.

Asian käsittelyä voidaan tarvittaessa lykätä kuulemista tai siihen liittyvää tilaisuuden varaamista varten.

14 §

Nouto

Jos rikoksesta epäilty ilman hyväksyttävää syytä jättää noudattamatta hänelle annettua kutsua saapua kuultavaksi arestista päätettäessä, hänet voidaan noutaa asian käsittelytilaisuuteen. Tuolloin arestia koskevan asian käsittely on tarvittaessa lykättävä. Poliisin on annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua.

Noudosta päättää pidättämiseen oikeutettu poliisimies nuorisoarestista päättävän viranomaisen pyynnöstä. Noudettavaksi määrätty saadaan enintään kuusi tuntia ennen asian uudelleen käsittelyä ottaa kiinni ja säilöön. Nouto on pyrittävä suorittamaan niin, ettei noudettavaksi määrätty sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Noudettavaksi määrättyä ei saa pitää kiinni tai säilössä kauempaa kuin noutamisen tarkoitus edellyttää.

Epäillylle on kutsussa kuultavaksi ilmoitettava, että kutsun noudattamatta jättäminen voi johtaa noutoon.

15 §

Epäillyn tilanteen selvittäminen

Ennen nuorisoarestin määräämistä on riittävästi perehdyttävä rikoksesta epäillyn henkilökohtaisiin olosuhteisiin, elintapoihin ja muihin vastaaviin seikkoihin. Erityisesti on huomioon otettava epäillyn terveydentilaa, asumisolosuhteita, työtä, koulunkäyntiä, opiskelua sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Tuomioistuimelle toimitettaviin asiakirjoihin on liitettävä näihin seikkoihin liittyvät saatavilla olevat tarpeelliset tiedot.

Nuorisoarestista päättävällä viranomaisella on oikeus salassapitovelvollisuuden esittäessä saada nuorisoarestin määräämistä varten sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuilta tahoilta tarpeelliset tiedot ja virka-apua viranomaisilta tietojen saamiseksi.

16 §

Käsittelyn kiireellisyys

Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän on saatettava viimeistään päätöksen tekemistä seuraavana päivänä päätöksensä väliaikaiseen kotiarestiin määräämisestä toimivaltaisen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Nuorisoarestin määräämistä, muuttamista, kumoamista tai jatkamista koskeva asia on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi viimeistään neljäntenä päivänä väliaikaista kotiarestia koskevan päätöksen tekemisestä tai nuorisoarestin määräämistä, muuttamista, kumoamista tai jatkamista koskevan vaatimuksen saapumisesta tuomioistuimeen.

17 §

Nuorisoarestia koskevan päätöksen muuttaminen

Nuorisoarestista päättävä viranomaisella saa muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tai muusta tärkeästä syystä muuttaa nuorisoarestin sisältöä ja kestoä.

Nuorisoarestin muuttamista voi vaatia myös arestiin määrätty. Arestia koskevan päätöksen muuttamisen yhteydessä arestiin määrättylle on varattava tilaisuus tulla kuuluksi. Muilta osin menetellään kuten nuorisoarestin määräämisessä.

18 §

Aluearestin lakkaaminen

Toistaiseksi voimassa oleva aluearesti lakkaa olemasta voimassa, jollei syytettä nosteta 60 vuorokauden kuluessa arestin määräämisestä. Tuomioistuin saa asianomaisen pidättämiseen oikeutetun virkamiehen edellä tarkoitettuna määräaikaana tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa varattuaan arestiin määrättylle tilaisuuden tulla kuuluksi.

19 §

Nuorisoarestin kumoaminen

Nuorisoaresti on kumottava heti, kun edellytyksiä sen voimassa pitämiseen ei enää ole tai kun asiassa on tehty päätös syyttämättä jättämisestä.

Aluearestiin määrätyllä on jo ennen syytteen nostamista oikeus saattaa kysymys pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai virallisen syyttäjän määräämän aluearestin voimassa pitämisestä tuomioistuimen tutkittavaksi. Tuomioistuimen on kumottava aluearesti kokonaan tai osittain, jos se varattuaan asianomaiselle pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle tilaisuuden tulla kuulluksi katsoo, ettei aluearestin pitämiseen sellaisenaan ole edellytyksiä.

20 §

Nuorisoarestin jatkaminen

Kotiarestin voimassaoloa voidaan jatkaa kerran vähintään viidellä ja enintään kahdellakymmenellä vuorokaudella. Määräaikaisen aluearestin voimassaoloa voidaan jatkaa 18 §:ssä säädetyn määräajan puitteissa. Jatkamisen yhteydessä arestin kestoa voidaan muuttaa.

Päätös nuorisoarestin jatkamisesta on tehtävä arestin voimassa ollessa. Jatkamisen yhteydessä arestiin määrätulle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

21 §

Nuorisoarestin voimassaolo

Nuorisoaresti lakkaa olemasta voimassa rikoksesta epäillyn täyttäessä 18 vuotta.

Kotiaresti on voimassa päätöksessä määrätyn ajan, jollei sitä aikaisemmin erikseen kumota tai sen voimassaoloa jatketa. Väliaikainen kotiaresti on voimassa siihen asti, kunnes tuomioistuin on ratkaissut kotiarestia koskevan asian.

Aluearesti on voimassa pääkäsittelyyn asti, jollei sitä ole päätöksessä määrätty päätymään aikaisemmin, jollei se aikaisemmin lakkaa, jollei sitä aikaisemmin erikseen kumota tai jollei sen voimassaoloa jatketa.

Kun tuomioistuin peruuttaa tai lykkää pääkäsittelyn asiassa, jossa vastaaja on nuorisoarestissa, tuomioistuimen on vastaajan vaatimuksesta ratkaistava kysymys arestin voimassa pitämisestä.

22 §

Tuomitun nuorisoaresti

Ratkaistessaan syyteasian tuomioistuin saa määrätä vastaajan toistaiseksi voimassa olevaan aluearestiin tai sellaisen arestin olemaan edelleen voimassa vain, jos hänet tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Vapaana oleva vastaaja saadaan määrätä aluearestiin vain virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Tuomioistuin saa omasta aloitteestaan määrätä vangitun tai vangittavaksi vaaditun vangitsemisen sijasta toistaiseksi voimassa olevaan aluearestiin. Tämän pykälän nojalla määrätty aluearesti on voimassa, kunnes rangaistuksen täytäntöönpano alkaa tai ylempi tuomioistuin toisin määrää.

23 §

Päätös nuorisoarestista

Päätöksestä, jolla nuorisoaresti on määrätty, on käytävä ilmi:

- 1) rikos, jonka vuoksi nuorisoaresti on määrätty;
- 2) nuorisoarestin peruste;
- 3) nuorisoarestin sisältö ja valvontatapa;
- 4) seuraamukset nuorisoarestin rikkomisesta; ja
- 5) nuorisoarestin voimassaoloaika.

Väli aikaista kotiarestia koskevassa päätöksessä on lisäksi ilmoitettava asian saattamisesta tuomioistuimen käsiteltäväksi ja asian käsittelevästä tuomioistuimesta.

Päätöksestä on heti annettava nuorisoarestiin määrätylle jäljennös. Jos se ei ole poikkeuksellisesti mahdollista ilman kohtuutonta viivytystä, arestiin määrätylle on annettava kirjallinen ilmoitus 1 momentin 3-5 kohdassa ja 2 momentissa tarkoitetuista seikoista. Tuolloin jäljennös koko päätöksestä on erikseen toimitettava arestiin määrätylle viipymättä.

Nuorisoarestin määräämistä, muuttamista, kumoamista tai jatkamista koskevasta päätöksestä on viipymättä toimitettava jäljennös käsittelystä poissa olleelle arestiin määrätylle.

24 §

Kotiarestin huomioon ottaminen

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta, jos kotiaresti huomioon ottaen oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana.

Kotiaresti on otettava kohtuuden mukaan huomioon arestiin johtaneesta rikoksesta tuomittavaa rangaistusta alentavana seikkana, tai vastaaja jätettävä kotiarestin vuoksi rangaistukseen tuomitsematta.

25 §

Muutoksenhaku

Tuomioistuimen päätökseen nuorisoarestia koskevassa asiassa ei saa erikseen hakea muutosta valittamalla.

Nuorisoarestiin määrätty saa kannella päätöksestä. Kantelulle ei ole määräaikaa. Kantelu on käsiteltävä kiireellisenä.

26 §

Nuorisoarestin rikkominen

Nuorisoarestiin määrätty saadaan pidättää tai vangita taikka hänelle tuomittu täytäntöönpanokelpoinen ehdoton vankeusrangaistus panna heti täytäntöön, jos nuorisoarestiin määrätty:

- 1) ilman hyväksyttävää syytä rikkoo liikkumavapauden rajoitusta;
- 2) kieltäytyy ottamasta vastaan valvontavälinettä tai luovuttamasta passia arestin voimassaoloajaksi poliisin haltuun;
- 3) poistaa valvontavälineen, estää sen toimintaa tai vahingoittaa sitä taikka muuten estää valvonnan toteuttamista;
- 4) jättää noudattamatta 2 momentissa tarkoitettua varoitusta; tai
- 5) ryhtyy 4 §:n mukaiseen rikollisen toiminnan jatkamiseen tai 5 §:n mukaiseen karttamiseen.

Jos rikkomus on vähäinen, nuorisoarestiin määrättyä voidaan pidättämisen tai vangitsemisen taikka vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon sijasta todisteellisesti varoittaa. Jos nuorisoarestiin määräämisen perusteena ovat ainoastaan 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa nimetyt rikokset, arestiin määrättyä ei saada pidättää tai vangita.

27 §

Rikkomukseen liittyvä menettely

Hätäkeskus ilmoittaa sähköisessä valvonnassa havaitusta rikkomuksesta viipymättä valvonnasta vastaavalle poliisiviranomaiselle.

Pidättämiseen oikeutettu poliisimies päättää nuorisoarestia rikkoneen varoittamisesta tai pidättämisestä taikka ryhtymisestä toimenpiteisiin rikkoneen vangitsemiseksi tai vankeusrangaistuksen täytäntöön panemiseksi.

Varoituksen antaa epäillylle tai tuomitulle tiedoksi poliisimies.

28 §

Täydentävät säännökset

Nuorisoarestia koskevan asian käsittelystä tuomioistuimessa on soveltuvin osin voimassa, mitä vangitsemisasian käsittelystä säädetään 1 luvun 9, 12 ja 25 §:ssä sekä 15 §:n 1 ja 2 momentissa.

Nuorisoarestiin määrätyle ei saa myöntää passia. Jos hänelle on myönnetty passi, hänen on luovutettava se arestin voimassaoloajaksi poliisin haltuun.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007 .

3.

Laki**oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 heinäkuuta 1997 annetun lain (689/1997) 1 luvun 8 §:n 1 kohta ja 8 a §:n 2 momentti, 5 luvun 13 §:n 1 momentti, 6 luvun 10 §:n 2 momentti ja 8 luvun 13 §:n 1 momentti, sellaisena kuin niistä 1 luvun 8 a §:n 2 momentti on laissa 647/2003, sekä

lisätään 1 luvun 8 a §:ään uusi 3 momentti, 1 lukuun uusi 9 a § ja 11 lukuun uusi 7 a § seuraavasti:

1 luku

Syyteoikeudesta

8 §

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 7 §:ssä säädetään, jättää syytteen nostamatta, milloin:

- 1) oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen tai muut seikat; taikka

8 a §

Jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana, virallisen syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytyksiä.

Syyttäjä voi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisuaan rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen taikka muun vastaavan sellaisen epäillyn toiminnan vuoksi, jolla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Ratkaisun tekemistä ei saa kuitenkaan ilman erityistä syytä lykätä yli kuutta kuukautta esitutkinnan päättymisestä. Lykkääminen on saatettava asianosaisten tietoon.

9 a §

Jos virallinen syyttäjä jättää tämän tai muun lain nojalla syytteen nostamatta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tai lykkää syyteratkaisua 8 a §:n 3 momentin nojalla, päätös on annettava tiedoksi rikoksesta epäillylle henkilökohtaisessa tapaamisessa, jollei se ole ilmeisen tarpeeton. Tapaamiseen on kutsuttava myös epäillyn huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja sekä sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 § :n 1 momentissa tarkoitetun monijäsenisen toimielimen edustaja. Syyttäjän on tapaamisessa selostettava epäillylle päätöksen sisältö ja varoitettava häntä rikollisen toiminnan jatkamisesta.

5 luku

Syytteen vireillepanosta

13 §

Jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, taikka jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa, nuorisoarestissa tai virantoimituksesta pidätettynä, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta. Jos vangitsemisesta, matkustuskiellosta, nuorisoarestista tai virantoimituksesta pidättämisestä on päätetty syytteen nostamisen jälkeen, määräaika lasketaan siitä, kun sellainen päätös on tehty.

6 luku

Pääkäsittelystä

10 §

Pääkäsittelyä on jatkettava lykkäyksen jälkeen niin pian kuin mahdollista. Jos vastaaja on vangittuna, matkustuskiellossa, nuorisoarestissa tai virantoimituksesta pidätettynä eikä lykkäys johdu vastaajan mielentilan tutkimisesta, käsittelyä on jatkettava viimeistään 14 päivän kuluessa käsittelyn lykkäämisestä tai siitä, kun lykkäämisen jälkeen on päätetty vangitsemisesta, matkustuskiellosta, nuorisoarestista tai virantoimituksesta pidättämisestä.

8 luku

Asianosaisista

13 §

Jollei 11 tai 12 §:stä muuta johdu, vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä. Alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voidaan vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista 11 tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta.

11 luku

Tuomioistuimen ratkaisusta

7 a §

Tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan on tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuu.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007 .

4.

Laki

nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisestä

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittäminen

Nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisellä tarkoitetaan alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta (*nuoren rikos*) epäillyn nuoren sosiaalisen tilanteen selvittämistä sekä syyteharkintaa ja seuraamuksen määräämistä varten tehtävää arviointia.

Sosiaalisen tilanteen selvittämisen perusteella laadittava asiakirja on sosiaaliselvitys sekä syyteharkintaa ja seuraamuksen määräämistä varten laadittava asiakirja seuraamusselvitys.

Sosiaalisen tilanteen selvittämisestä ja sosiaaliselvityksen laatimisesta vastaa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (*sosiaaliviranomainen*) sekä syyteharkintaan ja seuraamusvalintaan liittyvän arvioinnin tekemisestä ja seuraamusselvityksen laatimisesta Kriminaalihuoltolaitos.

2 §

Poliisin ilmoitus

Poliisin on viipymättä ilmoitettava nuoren rikoksesta sosiaaliviranomaiselle 3 §:ssä tarkoitettuja toimenpiteitä varten, jollei

- 1) esitutkintaa lopeteta saattamatta asiaa virallisen syyttäjän harkittavaksi; tai
- 2) rikos ole tehty epäillyn ollessa 18-20-vuotias ja asiassa käytetä rangaistusmääräysmenettelyä.

3 §

Sosiaalisen tilanteen selvittäminen ja tukitoimet

Saatuaan tiedon nuoren rikoksesta sosiaaliviranomaisen on viipymättä käynnistettä-

vä epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen sekä ohjattava hänet tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen.

4 §

Syyttäjän pyynnöt

Saatuaan tiedon nuoren rikoksesta esitutkintapöytäkirjasta tai muulla vastaavalla tavalla virallisen syyttäjän on viipymättä pyydetävä sekä sosiaaliviranomaista laatimaan sosiaaliselvitys että Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan seuraamusselvitys, jos teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus.

5 §

Sosiaaliselvitys

Sosiaaliviranomaisen on viipymättä virallisen syyttäjän pyynnöstä laadittava sosiaaliselvitys. Uutta sosiaaliselvitystä ei kuitenkaan tarvitse laatia, jos sellainen on laadittu viimeisten kuuden kuukauden aikana ennen syyttäjältä tullutta pyyntöä eivätkä epäillyn olosuhteet ole olennaisesti muuttuneet mainittuna aikana.

Sosiaaliselvitys sisältää epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämisen yhteydessä hankittuja tietoja, joiden perusteella voidaan arvioida mahdollisuutta seuraamusvalinnalla edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja arvioida vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Sellaisia tietoja ovat erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot.

6 §

Kriminaalihuoltolaitoksen toiminta

Kriminaalihuoltolaitoksen on viipymättä virallisen syyttäjän pyynnöstä arvioitava sosiaaliselvityksen ja muiden käytössään olevien tietojen kautta sitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

Kriminaalihuoltolaitoksen tekemästä arvioinnista laaditaan seuraamusselvitys, johon liitetään sosiaaliselvitys. Rikoksen vuoksi mahdollisesti tehtävä yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys tai nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma sisältyy seuraamusselvitykseen.

7 §

Tuomioistuimen varmistus

Kun nuoren rikosta koskeva asia tulee vireille tuomioistuimessa, sen on tarvittaessa varmistettava, että seuraamusselvitys on käytettävissä tuomioistuin käsittelyssä.

8 §

Tiedonsaantioikeus

Sosiaaliviranomaisella ja Kriminaalihuoltolaitoksella on oikeus salassapitovelvollisuuden estämättä saada tässä laissa säädettyjä tehtäviään varten sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 20 §:n 1 momentissa tarkoituiltahoilta nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämiseksi tarpeelliset tiedot ja virka-apua viranomaisilta tietojen saamiseksi.

9 §

Kuuleminen

Nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisen yhteydessä sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen on kuultava epäiltyä, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Tarvittaessa on varattava tilaisuus tulla kuulluksi myös alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle taikka muulle sellaiselle henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa sellainen henkilö on. Selvittämisen yhteydessä on lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita.

10 §

Matkakustannukset

Kriminaalihuoltolaitos maksaa seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä tapahtuneesta kuulemisesta epäillylle aiheutuneet kohtuulliset matkakustannukset.

11 §

Tarkemmat säännökset

Sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen sisällöstä sekä asiakirjojen toimittami-

sesta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

12 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

5.

Laki

rikoslain 6 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 6 luvun 9 §:n 2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 515/2003,
muutetaan 6 luvun 10 a § ja 12 §:n 4 kohta, sellaisina kuin niistä 10 a § on laissa / ja 12 §:n 4 kohta laissa 515/2003, sekä
lisätään 6 lukuun uusi 10 b § seuraavasti:

6 luku

Rangaistuksen määräämisestä

10 a §

Nuorisorangaistus

Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos:

- 1) sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus; ja
- 2) nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita 1 momentissa säädetyin edellytyksin myös sellaisista tuomioistuimessa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista, joista ainoastaan osa on tehty alle 21-vuotiaana.

Jos nuorisorangaistusta on muuten pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneelle määrätä nuorisorangaistuksen tehosteeksi palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa vähintään 10 ja enintään 90 tuntia. Nuorisorangaistus voidaan tuomita suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona siten kuin siitä nuorisorangaistuksesta annetun lain (/) 3 a §:ssä tarkemmin säädetään.

Nuorisorangaistuksen kestosta ja sisällöstä säädetään nuorisorangaistuksesta annetun lain 2 §:ssä.

10 b §

Ehdottoman vankeuden käytön rajoittaminen

Tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi tuomitsemalla muu seuraamus kuin ehdoton vankeusrangaistus.

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

12 §

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 3 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen; taikka

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007. Sitä voidaan soveltaa myös, jos osa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja osa sen jälkeen.

6.

Laki**ehdollisen vankeuden valvonnasta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Valvonnan tarkoitus

Valvonnan tarkoituksena on tukea valvottavaa hänen sosiaalisen selviytymisensä edistämiseksi ja estää häntä tekemästä uusia rikoksia.

2 §

Valvonnan täytäntöönpanosta huolehtiminen

Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos huolehtivat valvonnan täytäntöönpanosta.

3 §

Valvoja

Valvojana toimii Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies tai muu sen sopivaksi katso-
ma henkilö.

Muulle valvojana toimivalle henkilölle kuin Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehelle voidaan valtion varoista maksaa palkkio ja kulukorvaus. Mainittuun henkilöön sovelletaan kielilakia (423/2003) ja rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä.

4 §

Valvonnan sisältö

Valvonta sisältää valvojan ja valvottavan säännöllisiä tapaamisia, joiden avulla seurataan valvottavan olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia.

Valvontatapaamisten tarkoituksena on lisäksi parantaa valvottavan kykyä kantaa vastuuta ja toimia yhteiskunnassa hyväksyttävällä tavalla. Valvontatapaamisissa käsi-

tellään erityisesti valvottavan tekemän rikoksen taustatekijöitä ja seurauksia. Valvottavaa on myös avustettava yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin ja hänet on ohjattava tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin.

Valvonnan sisältö ilmenee kirjallisesta valvontasuunnitelmasta, joka Kriminaali- huoltolaitoksen on viipymättä laadittava valvottavan tarpeiden mukaan valvonnan alkaessa. Valvontasuunnitelmaa voidaan tarvittaessa muuttaa tai täydentää.

5 §

Valvottavan velvollisuudet

Valvottavan on osallistuttava hänelle ilmoitettuun valvontatapaamisiin.

Valvottavan on valvontatapaamisten yhteydessä ja muutenkin valvojan pyynnöstä annettava valvojalle työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun ja taloudelliseen tilanteeseensa liittyvät sekä muut vastaavat olosuhteitaan koskevat valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot. Valvottavan on oma-aloitteisesti ilmoitettava valvojalle mainituissa olosuhteissaan tapahtuneista olennaisista muutoksista.

Valvottavan on noudatettava valvojan antamia valvonnan toteuttamiseksi tarpeellisia määräyksiä.

Valvottava ei saa valvontatapaamisessa käyttää alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta tai olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen.

6 §

Valvojan tehtävät

Valvojan on perehdyttävä valvottavan olosuhteisiin, hankittava valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot muualtakin kuin valvottavalta ja muutenkin valmistauduttava valvontatapaamisiin niin, että niillä voidaan edistää valvonnan tarkoituksen saavuttamista. Valvoja voi antaa valvottavalle valvonnan tarkoituksen saavuttamiseksi tarpeellisia ohjeita.

Valvojan on kohdeltava valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan valvottavaan luottamuksellinen suhde.

Valvojan on huolehdittava valvonnan suorittamisesta niin, että valvottava ei sen vuoksi joudu elinympäristössään huomion kohteeksi ja että se ei muutenkaan tarpeettomasti vaikeuta valvottavan elämää.

7 §

Päihteiden käytön valvonta

Jos valvottava on valvontatapaamisessa ulkoisista merkeistä päätellen todennäköisesti alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, valvojan tai muun Kriminaalilaitoksen virkamiehen on kirjattava päihtymystilaa koskevat havainnot. Jos päihtymystilan epäillä johtuvan alkoholista, Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies voi velvoittaa valvottavan suorittamaan puhalluskokeen.

8 §

Nouto valvontatapaamiseen

Jos valvottava ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä jättää saapumatta valvontatapaamiseen tai menettelee valvontatapaamisessa 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastaisesti, valvottava voidaan noutaa valvojan erikseen määräämään seuraavaan tapaamiseen. Poliisin on annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua, jollei noutotoimenpiteitä ole pidettävä selvästi epätarkoituksenmukaisena.

Noudosta päättää pidättämiseen oikeutettu poliisimies Kriminaalihuoltolaitoksen pyynnöstä. Noudettavaksi määrätty saadaan enintään kuusi tuntia ennen 1 momentissa tarkoitettua seuraavaa valvontatapaamista ottaa kiinni ja säilöön. Nouto on pyrittävä suorittamaan niin, ettei valvottava sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Valvottavaa ei saa pitää kiinni tai säilössä kauempaa kuin valvontatapaamiseen noutamien edellyttää.

Valvottavalle on valvonnan alkaessa ilmoitettava, että valvontatapaamisen laiminlyönti tai 5 §:n 4 momentissa säädetyn kiellon vastainen menettely voi johtaa noutoon.

9 §

Velvollisuuksien rikkominen

Jos valvottava ilman hyväksyttävää syytä laiminlyö hänelle 5 §:n mukaan kuuluvan velvollisuuden noudattamisen ja noutoon ei 8 §:n nojalla ryhdytä, Kriminaalihuoltolaitoksen on tarvittaessa viipymättä otettava yhteyttä valvottavaan ja alle 18-vuotiaan valvottavan huoltajaan, edunvalvojan tai muuhun lailliseen edustajaan.

Valvontatapaamisessa valvottavalle voidaan Kriminaalihuoltolaitoksen päätöksellä antaa velvollisuuden rikkomisen vuoksi suullinen tai kirjallinen huomautus.

10 §

Valvonnan lakkauttaminen

Jos valvonta-ajan kestänyt vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, Kriminaalihuoltolaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan.

11 §

Matkakustannukset

Kriminaalihuoltolaitos maksaa valvontatapaamisiin liittyvät valvottavan kohtuulliset matkakustannukset.

12 §

Tarkemmat säännökset

Valvontaan liittyvistä asiakirjoista sekä valvojan palkkion maksamiseen ja kulujen korvaamiseen ja valvottavan matkakustannusten korvaamiseen liittyvästä menettelystä säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

13 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.
Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

7.

Laki

nuorisorangaistuksesta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan nuorisorangaistuksesta päivänä kuuta 2004 annetun lain (/) 1 §:n 1 momentti, 4 §, 5 §:n 1 momentti, 9 §, 12 §:n 2 momentti ja 22 §:n 2 kohta sekä *lisätään* lakiin 2 §:ään uusi 3 momentti, uusi 3 a §, 13 §:ään uusi 2 momentti sekä uusi 13 a ja 21 a § seuraavasti:

1 §

Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset

Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistus sen mukaan kuin rikoslain (39/1889) 6 luvun 10 a §:ssä säädetään.

2 §

Nuorisorangaistuksen kesto ja sisältö

Nuorisorangaistuksen tehosteeksi määrättävän palkattoman työn ja työhön valmistavan toiminnan tuntimäärästä säädetään rikoslain 6 luvun 10 a §:n 3 momentissa.

3 a §

Nuorisorangaistuksen suorittaminen hoitona

Nuorisorangaistus voidaan epäillyn mielenterveys- tai päihdehoidon tarpeen vuoksi hänen suostumuksellaan määrätä suoritettavaksi mielenterveyslaissa (1116/1990) tarkoitettuna mielenterveyshoitona tai päihdehuoltolaissa (41/1986) tarkoitettuna päihdehoitona, jos epäillyn mielenterveys- tai päihdeongelma on omiaan aiheuttamaan rikollista käyttäytymistä ja jos hänen voidaan olettaa noudattavan hoitoa sisältävää toimenpanosuunnitelmaa. Siltä osin kuin hoito ei tee sitä mahdolliseksi tai tarkoituksettomaksi, nuorisorangaistuksen tulee muilta osin sisältää 2 §:n 2 momentin mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Nuorisorangaistukseen kuuluvaa hoitoa antaa mielenterveyshoidon tai päihdehuollon palveluja tarjoava toimintayksikkö, jonka kanssa Kriminaalihuoltolaitos on tehnyt sopimuksen.

Ennen nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon päättymistä Kriminaalihuoltolaitoksen tulee yhteistyössä tuomitun asuinpaikkakunnan mielenterveys- tai päihdehoidosta vastaavan viranomaisen, kysymyksessä olevan toimintayksikön ja tuomitun kanssa selvittää jatkohoidon ja siihen liittyvien tukitoimien tarve.

4 §

Alustava toimeenpanosuunnitelma

Kriminaalihuoltolaitoksen on virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä laadittava nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma. Sen laatimisen yhteydessä Kriminaalihuoltolaitoksen on pyynnöstä tai tarvittaessa omasta aloitteestaan selvitettävä yhteistyössä kunnan mielenterveyshoidosta tai päihdehuollosta vastaavan viranomaisen kanssa epäillyn mielenterveys- tai päihdeongelman laatu sekä hoidon ja hoitoa tukevien toimien tarve.

Alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulee ilmetä nuorisorangaistuksen pääasiallinen sisältö. Siinä voidaan vaihtoehtoisina esittää nuorisorangaistuksen suorittamista 2 tai 3 §:n mukaisena. Hoidon sisällön tulee olla niin tarkasti määritelty, että epäilty voi suunnitelman perusteella ratkaista, antaako hän suostumuksen nuorisorangaistuksen suorittamiseen hoitona.

Kriminaalihuoltolaitoksen on kuultava epäiltyä alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Jos nuorisorangaistuksen tuomitseminen 3 a §:n mukaisesti hoitona voi tulla kysymykseen, Kriminaalihuoltolaitoksen on laadittava alustava toimeenpanosuunnitelma yhteistyössä hoidon järjestävän toimintayksikön ja epäillyn kanssa.

5 §

Toimeenpanosuunnitelma

Kriminaalihuoltolaitoksen on nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen laadittava ja vahvistettava nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma, josta tulee ilmetä:

- 1) valvojan ja tuomitun väliseen yhteydenpitoon liittyvät määräykset;
- 2) sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät ja ohjelmat;
- 3) työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä koskevat määräykset;

- 4) palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa koskevat määräykset; ja
 - 5) mielenterveys- tai päihdehoidon hoitomuodot ja niiden kestot, hoitoyksiköt sekä hoitoon ja hoitopaikan olosuhteisiin liittyvät määräykset.
-

9 §

Usean nuorisorangeistuksen täytäntöönpano

Samaan aikaan täytäntöön pantavina olevat nuorisorangeistukset lasketaan täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto on kuitenkin yksi vuosi kuusi kuukautta.

Jos usea samaan aikaan täytäntöön pantava nuorisorangeistus sisältää myös palkatonta työtä ja työhön valmentavaa toimintaa, tuntimäärät lasketaan täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto on 135 tuntia.

Kriminaalihoitolaitoksen on tarvittaessa tarkistettava toimeenpanosuunnitelmaa yhteenlaskemisen edellyttämällä tavalla.

12 §

Nuorisorangeistukseen tuomittun velvollisuudet

Tuomittu ei saa nuorisorangeistuksen täytäntöönpanoon kuuluvassa tilaisuudessa käyttää alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta tai olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen.

13 §

Päihteiden käytön valvonta

Jos nuorisorangeistus sisältää päihdehoitoa, tuomittu voidaan velvoittaa antamaan päihteettömyyden toteamiseksi myös muissa kuin 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa päihdehuollon toimintayksikössä tai hänelle osoitetussa muussa paikassa virtsa-, sylki- tai verinäyte sekä suorittamaan puhalluskoe. Toimintayksikössä on kirjattava päihtymystilaa koskevat havainnot.

13 a §

Ilmoitusvelvollisuus ja virkavastuu hoitoyksikössä

Mielenterveyshoidon tai päihdehuollon toimintayksikön on viipymättä ilmoitettava Kriminaalihoitolaitokselle tuomitusta johtuvasta hoidon keskeytymisestä, muista hoitoa koskevista toimeenpanosuunnitelmaan liittyvistä tuomitun laiminlyönneistä ja 13 §:n 2 momentissa tarkoitetun tutkimuksen tuloksesta.

Toimintayksikön työsuhteiseen työntekijään ja yksityisen toimintayksikön työntekijään hänen päättäessään 3 a §:n 2 momentissa tarkoitetusta sopimuksesta, osallistuaan 4 §:ssä tarkoitetun alustavan toimeenpanosuunnitelman tai 5 §:ssä tarkoitetun toimeenpanosuunnitelman laatimiseen tai päättäessään 1 momentissa tarkoitetun ilmoituksen tekemisestä sovelletaan rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä.

21 a §

Hoitoon liittyvät kustannukset

Valtio vastaa toimeenpanosuunnitelmaan perustuvan hoidon antamiseen liittyvistä nuorisorangaistuksen kustannuksista.

22 §

Tarkemmat säännökset

Valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin:

2) työelämään ja työn tekemistä koskevaan perehtymiseen sekä palkattomaan työhön ja työhön valmentavaan toimintaan liittyvistä suorituspaikoista;

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007. Sitä voidaan soveltaa myös, jos osa samalla kertaa käsiteltävistä rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja osan jälkeen.

Mielenterveys- tai päihdehoitoa sisältäviä nuorisorangaistuksia voidaan tuomita kärkeäoikeuksissa vuoden 2009 loppuun asti. Lain 3 a §:n 1 momenttia voidaan soveltaa hovioikeuksissa ja korkeimmassa oikeudessa vuoden 2009 jälkeenkin, jos kärjäoikeus on antanut ratkaisunsa ennen sitä. Mainitun säännöksen nojalla tuomitun nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa sovelletaan lain muiden säännöksiä vuoden 2009 jälkeen.

8.

Laki

nuorista rikoksentekijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Tällä lailla kumotaan nuorista rikoksentekijöistä 31 päivänä toukokuuta 1940 annetun lain (262/1940) 1, 6, 8-12, 23, 24 ja 28 §, sellaisina kuin niistä on 8 § laissa 522/2001, 9, 10 ja 28 § laissa 140/2001, 23 § laissa 263/2002 ja 24 § laissa 939/1973.

2 §

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007 .

9.

Laki**henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa 24 päivänä toukokuuta 2002 annetun lain (422/2002) 5 §:n 6 kohta seuraavasti:

5 §

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri sisältää yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemisen ja täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot yhdyskuntaseuraamusta suorittavasta henkilöstä. Näitä tietoja ovat:

-
- 6) 2-5 kohdassa mainittuja seuraamuksia varten laadittaviin sosiaaliselvityksiin ja seuraamusselvityksiin, soveltuvuus selvityksiin sekä muihin valmisteleviin toimenpiteisiin ja lausuntoihin liittyvät tiedot.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

10.**Laki****viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21 päivänä toukokuuta 1999 annetun lain (621/1999) 24 §:n 1 momentin 27 kohta seuraavasti:

24 §

Salassa pidettävät viranomaisen asiakirjat

Salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä:

27) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikoksesta syytetylle tehdystä oikeuspsykiatriasta mielentilatutkimuksesta, nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvästä sosiaaliselvityksestä ja seuraamus selvityksestä tai vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavan yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvityksestä;

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

11.**Laki****passilain 9 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 22 päivänä elokuuta 1986 annetun passilain (642/1986) 9 §:n 2 momentti,
sellaisena kuin se on laissa 126/2004, seuraavasti:

9 §

Passin antamisen esteet

Passia ei anneta henkilölle, joka on määrätty pakkokeinolain (450/1987) 2 luvun 1 §:ssä tarkoitettuun matkustuskieltoon tai 2 a luvun 1 §:ssä tarkoitettuun nuorisoarestiin taikka konkurssilain (120/2004) 4 luvun 8 tai 9 §:ssä tarkoitettuun maastapoistumiskieltoon.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

12.**Laki****henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain 2 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa 22 päivänä elokuuta 2003 annetun lain (761/2003) 2 §:n 3 momentin 1 kohta seuraavasti:

2 §

Poliisiasiain tietojärjestelmä

Tietojärjestelmään saadaan lisäksi tallettaa poliisilain 1 §:n 1 momentissa säädettyjen tehtävien suorittamiseksi hankittuja muita tarpeellisia tietoja seuraavasti:

- 1) henkilöiden tavoittamiseksi, valvomiseksi, tarkkailemiseksi ja suojaamiseksi etsintäkuulutetuista, liiketoiminta-, lähestymis- tai matkustuskieltoon taikka nuorisoarestiin määrätystä, ehdonalaisessa vapaudessa olevista, lähestymiskiellolla suojattavista taikka tarkkailtavista henkilöistä toimenpiteen syy, pyydetty toimenpiteet, kuuluttava viranomaisen, kuulutuksen vanhentuminen ja muut kuulutusten valvonnassa tarvittavat tiedot (*etsintäkuulutustiedot*).
-

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

13.

Laki

syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta annetun lain 1 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta 31 päivänä toukokuuta 1974 annetun lain (422/1974) 1 a § sellaisena kuin se on laissa 344/1989 seuraavasti:

1 a §

Milloin joku on määrätty matkustuskieltoon tai nuorisoarestiin, on hänen oikeudestaan saada korvausta vapautensa rajoittamisesta soveltuvin osin voimassa, mitä pidätetyn ja vangitun oikeudesta saada korvausta vapauden menetyksestä on tässä laissa säädetty.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

14.

Laki**oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 8 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 8 §:n 2 momentin 11 kohta, sellaisena
 kuin se on laissa 381/2003, seuraavasti:

2 luku

Päätösvaltaisuudesta

8 §

 Yksi jäsen voi kuitenkin:

11) ratkaista vasta hovioikeudessa esitetyn vangitsemis-, matkustuskielto- tai nuori-
 soarestivaatimuksen;

—————
 Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.
 —————

15.

Laki**oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 5 a §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäynnin julkisuudesta 21 päivänä joulukuuta 1984 annetun lain
 (945/1984) 5 a §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa 404/1995, seuraavasti:

5 a §

Eräiden rikosasiain käsittelyn julkisuudesta

Tuomioistuin voi päättää, että vangitsemista, matkustuskieltoa, nuorisoarestia ja to-
 disteiden esittämistä koskevan asian suullinen käsittely ennen syytteen käsittelyn al-

kua toimitetaan yleisön läsnä olematta, jos pakkokeinovaatimuksen esittäjä tutkinnallisista syistä tai epäilty itse sitä pyytää taikka jos tuomioistuin katsoo muutoin siihen olevan syytä. Vastoin epäillyn pyyntöä asia saadaan käsitellä yleisön läsnä ollessa vain erityisen painavasta syystä. Tässä momentissa tarkoitetun asian käsittelyn julkisuudesta on lisäksi soveltuvien osin voimassa, mitä 4 ja 5 §:ssä säädetään.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

16.

Laki

käräjäoikeuslain 17 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 28 päivänä kesäkuuta 1993 annetun käräjäoikeuslain (581/1993) 17 §:n 1 momentin 2 b kohta seuraavasti:

17 §

Laamanni voi määrätä:

2) virassa neljä kuukautta olleen notaarin tekemään saamista koskevassa yksinkertaisessa riita-asiassa oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 27 a §:ssä tarkoitettuja ratkaisuja sekä toimimaan käräjäoikeuden puheenjohtajana:

b) yhden tuomarin istunnossa rikosasiassa ja sakon muuntorangaistusasiassa, ei kuitenkaan käsiteltäessä pakkokeinolain (450/1987) mukaisia vangitsemis-, matkustuskielto- ja nuorisoarestiasioita; ja

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

17.

Laki**valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta annetun lain 1 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta 21 päivänä joulukuuta 1990 annetun lain (1224/1990) 1 §:n 1 momentin 2 kohta seuraavasti:

1 §

Valtioneuvoston oikeuskansleri vapautetaan velvollisuudesta valvoa lain noudattamista sellaisissa eduskunnan oikeusasiamiehen toimivaltaan kuuluvissa asioissa, jotka koskevat:

2) pakkokeinolaissa (450/1987) tarkoitettua kiinniottamista, pidättämistä, vangitsemista, matkustuskieltoa, nuorisoaarestia sekä säilöönottamista tai muuta vapauden riistoa.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.

18.

Laki**rajavartiolaitoksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rajavartiolaitoksesta 12 päivänä maaliskuuta 1999 (320/1999) annetun lain 2 §:n 3 b kohta seuraavasti:

2 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

3) *rajatarkastuksella* niitä maahantulevaan tai maastalähtevään henkilöön, hänen matkustusasiakirjoihinsa, käyttämäänsä kulkuneuvoon ja sen hallintaoikeutta osoittaviin asiakirjoihin sekä hallussapitämiinsä tavaroihin ja aineisiin sekä niiden hallussapito-oikeutta osoittaviin asiakirjoihin kohdistuvia kuulemis- ja tarkastustoimenpiteitä, jotka toteutetaan muista syistä riippumatta yksinomaan henkilön rajanylitysaikojen perusteella ja joilla:

b) pyritään tunnistamaan ja toteamaan maahantuloa tai maastalähtöä yrittävät maahantulokiellossa, matkustuskiellossa tai nuorisoarestissa olevat taikka toimivaltaisen viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan tavattaessa haastettavat, kiinniotettavat, pidätettävät, säilöön otettavat tai vangittavat henkilöt; sekä

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2007.